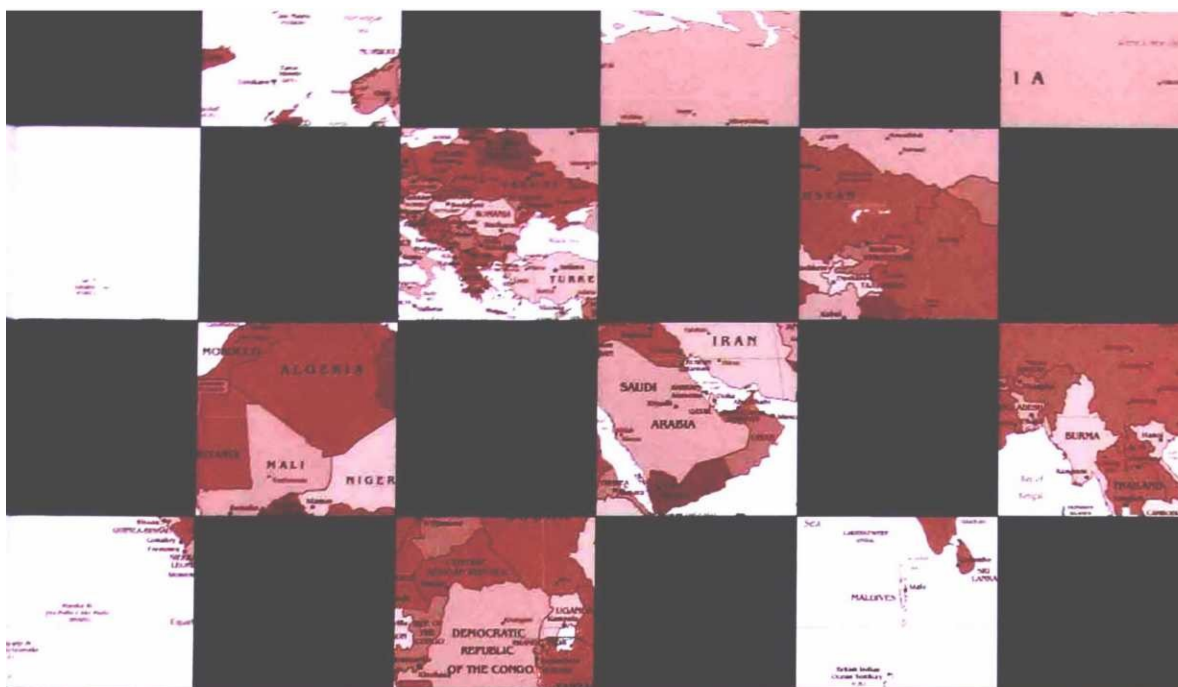

MAREA TABLĂ DE ŞAH

ZBIGNIEW BRZEZINSKI

GEOPOLITICA LUMILOR SECOLULUI XX

ZBIGNIEW BRZEZINSKJ

MAREA TABLÀ DE ŞAH

Coordonatorul colecţiei: Ambasador GEORGE MAIOR Redactor:

ELISABETA SIMION

Tehnoredactori: LILIANA KIPPER, MARIANA MÂRZEA Coperta: SILVIU IORDACHE

GEOPOLITICA LUMILOR SECOLULUI XXI

ZBIGNIEW BRZEZINSKI

MAREA TABLĂ DE SAH

V

Supremaţia americană şi imperativele sale geostrategice

Traducere de Aureliana Ionescu

univers enciclopedic Bucureşti, 2.000 e 1997 Zbigniew Brzezinski

Published by BasicBooks, a division of Harper Collins Publishers, Inc., 10 East 53rd Street, New York, NY10022

ISBN 973 – 9436 – 24 – 2

Studenţilor mei – pentru a-i ajuta să construiască lumea de mâine

SUMAR

Lista hărţilor

Lista schemelor şi tabelelor

Introducere

Politica superputerii

Capitolul 1

Un nou tip de hegemonie

Scurtul drum spre supremaţia mondială

Prima putere mondială

Sistemul mondial american

Capitolul 2

Tabla de şah eurasiatică

Geopolitică şi geostrategie

Jucători strategici şi pivoţi geopolitici

Opţiuni decisive şi provocări potenţiale

Capitolul 3

Capul de pod al democraţiei

Măreţie şi ispăşire

Obiectivul principal al Americii

Agenda istorică a Europei
Capitolul 4
Gaura neagră
Noua situaţie geopolitică a Rusiei
Fantasmagoria geostrategică
Dilema unicei alternative
Capitolul 5
Balcanii Eurasiei
Cazanul etnic
Multipla rivalitate
Nici dominare, nici excludere
Capitolul 6
Ancora extrem-orientală
China: o putere nu mondială, ci regională
Japonia: o putere nu regională, ci internaţională Adaptarea geostrategiei Americii
Capitolul 7
Concluzii
O geostrategie pentru Eurasia
Un sistem de securitate transeurasiatic
După ultima superputere mondială
HĂRŢI
Blocul chino-sovietic şi cele trei fronturi strategice importante
Imperiul Roman la apogeul său
Imperiul Dinastiei manciuriene la apogeul său întinderea aproximativă a stăpânirii
Imperiului Mongol la 1280
Supremaţia mondială a Europei la 1900
Supremaţia britanică, 1860 – 1914
Supremaţia mondială a Americii
Continentul central geopolitic al lumii şi extremităţile sale de importanţă vitală
Tabla de şah eurasiatică
Zona globală de violenţă mocnindă

Sfere geopolitice de interes special ale Franţei şi Germaniei
Aceasta este adevărata „Europa”?
După 2010: Nucleul principal de securitate al Europei Pierdere de control ideologic şi restrângere teritorială imperială
Baze militare ruse în fostul spaţiu sovietic
Balcanii Eurasiei
Principalele grupuri etnice din Asia Centrală
Zona etno-lingvistică turcă
Interesele în competiţie ale Rusiei, Turciei şi Iranului
Conducte de petrol caspico-mediteraneene
Diferende teritoriale şi de frontieră în Asia de Est
Posibilă întindere a sferei de influenţă a Chinei şi punctele de coliziune
Suprapuneri între o China Mare şi o Coaliţie americano-japoneză anti-China

LISTA SCHEMELOR ŞI TABELELOR

Continentele: Suprafaţa
Continentele: Populaţia
Continentele: Produsul Naţional Brut
Organizaţii europene
Membru U.E.: Procedura de aderare
Date demografice pentru Balcanii Eurasiei
PIB şi export la Balcanii Eurasiei
Forţe armate în Asia

INTRODUCERE
POLITICA SUPERPUTERII

Din momentul în care continentele au început să fie interdependente din punct de vedere politic, adică acum aproximativ 500 de ani. Eurasia a fost în permanenţă centrul de putere al lumii. Pe căi diferite, în perioade diferite, popoarele Eurasiei – dar mai ales acelea de la extremitatea ei vest-europeană – au pus stăpânire şi au dominat celelalte regiuni ale lumii, astfel că statele eurasiatice au dobândit un statut special şi s-au bucurat de privilegiile de a fi principalele puteri ale lumii.

Ultimul deceniu al secolului al XX-lea a fost martorul unor răsturnări dramatice în politica mondială. Pentru prima oară în istorie o putere non-eurasiatică s-a impus nu numai ca principal arbitru în relaţiile de putere din Eurasia, dar şi ca supremă putere în lume. Destrămarea şi prăbuşirea Uniunii Sovietice au fost ultima treaptă în ascensiunea rapidă a unei puteri din emisfera vestică – Statele Unite ale Americii – ca singura şi, de fapt, prima putere cu adevărat globală.

Cu toate acestea. Eurasia îşi păstrează importanţa geopolitică. Nu numai că extremitatea ei vestică – Europa – deţine încă o mare parte din puterea economică şi politică a omenirii, dar partea sa estică – Asia – a devenit, în ultima vreme, un periculos centru de creştere economică şi de sporită influenţă politică. Prin urmare, problema modului în care America, angajată la scară planetară, poate face faţă complexelor relaţii de putere din Eurasia – în special, dacă ea poate preîntâmpina apariţia unei puteri eurasiatice dominante şi potrivnice – rămâne fundamentală pentru capacitatea Americii de a-şi exercita supremaţia mondială.

Rezultă deci că, pe lângă preocuparea pentru dezvoltarea diferitelor noi dimensiuni ale puterii (tehnologie, comunicaţii, informaţii, precum şi comerţ şi finanţe), politica externă americană trebuie să se preocupe în continuare de dimensiunea geopolitică şi să-şi folosească influenţa în Eurasia în aşa fel încât să creeze un echilibru continental stabil, cu Statele Unite ca arbitru politic.

Eurasia este astfel tabla de şah pe care continuă să se dea bătălia pentru supremaţia mondială, iar această luptă implică geostrategia – administrarea strategică a intereselor geopolitice. Este demn de atenţie faptul că nu mai departe decât în 1940 doi aspiranţi la puterea mondială, Adolf Hitler şi Iosif Stalin, au fost de acord în mod explicit (la negocierile secrete din luna noiembrie a acelui an) că America ar trebui exclusă din Eurasia. Fiecare din ei realiza că pătrunderea puterii americane în Eurasia ar periclita propriile lui ambiţii de dominaţie mondială. Fiecare împărtăşea supoziţia că Eurasia e centrul lumii şi că acela care controlează Eurasia controlează lumea. Jumătate de secol mai târziu chestiunea a fost redefinită: va dăinui supremaţia Americii în Eurasia şi în ce scopuri ar putea fi ea aplicată?

Obiectivul fundamental al politicii americane ar putea fi benefic şi vizionar: modelarea unei comunităţi mondiale cu adevărat cooperante, în conformitate cu tendinţele pe termen lung şi cu interesele fundamentale ale

omenirii. Dar, în acelaşi timp, este imperios necesar ca să nu apară niciun concurent eurasiatic capabil să domine Eurasia şi astfel să concureze America. De aceea, *scopul acestei cărţi este formularea unei geostrategii cuprinzătoare şi integrale pentru Eurasia.*

ZBIGNIEW BRZEZINSKI Washington. D.C. aprilie 1997

CAPITOLUL 1
UN NOU TIP DE HEGEMONIE

Hegemonia s-a născut odată cu omenirea. Dar actuala supremaţie a Americii este distinctă prin rapiditatea apariţiei, anvergura mondială şi modul de exercitare. În decursul unui singur secol, America s-a transformat – şi a fost transformată de către dinamica internaţională – dintr-o ţară relativ izolată din emisfera vestică într-o putere de o bogăţie şi forţă de dominaţie fără precedent în istoria omenirii.

SCURTUL DRUM SPRE SUPREMAŢIA MONDIALĂ

Războiul hispano-american din 1898 a fost primul război de cucerire dus de America în afara hotarelor sale. El a deschis calea extinderii puterii americane în Pacific, dincolo de Hawaii, spre Filipine. La începutul acestui secol, strategii americani erau deja preocupaţi de dezvoltarea doctrinei unei supremaţii navale asupra celor două oceane, iar marina americană începuse să conteste concepţia că Anglia „domneşte peste mări".

Revendicarea de către America a unui statut special de unic apărător al securităţii emisferei vestice – statut proclamat la începutul secolului prin Doctrina Monroe şi ulterior justificat de aşa-zisul „destin evident" al Americii – s-a accentuat după construirea Canalului Panamá, ce facilita dominaţia navală atât asupra Oceanului Atlantic, cât şi asupra Oceanului Pacific.

Baza crescândelor ambiţii geopolitice ale Americii era rapida industrializare a economiei ţării. La izbucnirea primului război mondial puterea economică în creştere a Americii reprezenta deja circa 33% din P.N.B. mondial, ceea ce surclasa Marea Britanie ca principală putere industrială a lumii. Acest remarcabil dinamism economic a fost favorizat de o cultură care încuraja experimentul şi inovaţia. Instituţiile politice şi economia de piaţă liberă din America au creat posibilităţi nemaiîntâlnite pentru inventatori ambiţioşi şi iconoclaşti, pe care privilegii arhaice sau ierarhii sociale rigide nu îi împiedicau să urmărească înfăptuirea propriilor vise. Pe scurt, cultura naţională era deosebit de prielnică creşterii economice şi, prin atragerea şi asimilarea rapidă a celor mai talentate personalităţi din străinătate, ea înlesnea de asemenea expansiunea puterii naţionale.

Primul război mondial a oferit prima ocazie pentru o masivă lansare în Europa a forţei militare americane. O putere până atunci relativ izolată şi-a transportat prompt peste Atlantic mai multe sute de mii de militari – o expediţie militară transoceanică fără precedent ca desfăşurare şi amploare, care semnala apariţia unui nou important jucător pe arena internaţională. Fapt tot atât de important, războiul a determinat, în acelaşi timp, primul important efort diplomatic american de a aplica principiile americane în găsirea unei soluţii la problemele internaţionale ale Europei. Celebrele „Patrusprezece Puncte” ale lui Woodrow Wilson au reprezentat inculcarea idealismului american în geopolitica europeană, idealism consolidat de puterea americană. (în urmă cu 15 ani. Statele Unite jucaseră rolul principal în rezolvarea unui conflict din Extremul Orient, acela dintre Rusia şi Japonia, impunându-şi, şi prin aceasta, crescânda talie internaţională.) Fuziunea dintre idealismul american şi puterea americană s-a făcut astfel din plin simţită pe scena lumii.

Totuşi, strict vorbind, primul război mondial era încă un război predominant european, nu mondial. Dar caracterul său autodistructiv a marcat începutul sfârşitului predominării politice, economice şi culturale a Europei asupra restului lumii. Pe parcursul războiului niciuna dintre puterile europene nu a fost capabilă să obţină o victorie decisivă – iar rezultatul războiului a fost serios influenţat de intrarea în conflict a unei puteri non-europene în ascensiune: America. Din acest moment, Europa avea să devină din ce în ce mai mult obiectul, şi mai puţin subiectul politicii mondiale de putere.

Dar această scurtă izbucnire de primat mondial american nu a produs o angajare continuă a Americii în chestiunile internaţionale, în schimb, ea s-a retras rapid într-o combinaţie auto-mulţumitoare de izolaţionism şi idealism. Deşi pe la jumătatea anilor ’20 şi începutul anilor ’30 totalitarismul devenea din ce în ce mai puternic pe continentul european, puterea americană – care atunci includea o puternică flotă pe două oceane ce depăşea în mod clar marina britanică – nu s-a implicat. Americanii au preferat să fie spectatori la politica mondială.

Conceptul american de securitate, bazat pe o viziune a Americii ca insulă continentală, a fost în acord cu această predispoziţie. Strategia americană se concentra asupra apărării ţărmurilor sale, având astfel un

orizont îngust-naţional, fără a se gândi prea mult la considerentele internaţionale sau globale. Principalii actori internaţionali erau, încă, puterile europene şi, din ce în ce mai mult, Japonia.

Era europeană în politica mondială a luat sfârşit definitiv în cursul celui de-al doilea război mondial, primul război cu adevărat mondial. Desfăşurat pe trei continente simultan, oceanele Atlantic şi Pacific fiind şi ele puternic disputate, dimensiunea sa mondială a fost demonstrată în mod simbolic atunci când soldaţii britanici şi japonezi – care reprezentau, respectiv, o îndepărtată insulă din Vestul Europei şi o insulă similară din Estul Asiei – s-au ciocnit la o distanţă de mii de mile de patriile lor pe frontiera indiano-birmaneză. Europa şi Asia deveniseră un unic câmp de bătălie.

Dacă războiul s-ar fi încheiat printr-o victorie clară a Germaniei naziste, o unică putere europeană ar fi apărut ca putere mondială dominantă. (Victoria Japoniei în Pacific ar fi adus pentru acea naţiune rolul dominant în Extremul Orient, dar, după toate probabilităţile, Japonia nu ar fi rămas doar un hegemon regional.) în schimb, înfrângerea Germaniei a fost în mare măsură pecetluită de cei doi învingători extra-europeni, Statele Unite şi Uniunea

Sovietică, care au devenit moştenitoarele nerealizatelor tendinţe ale Europei către supremaţia mondială.

Următorii cincizeci de ani au fost dominaţi de competiţia bipolară dintre America şi Uniunea Sovietică pentru supremaţia mondială. În unele privinţe, competiţia dintre Statele Unite şi Uniunea Sovietică a reprezentat împlinirea teoriilor celor mai dragi geopoliticienilor: ea a adus în arenă principala putere maritimă a lumii, care domină două oceane, Pacific şi Atlantic, împotriva principalei puteri de uscat a lumii, deţinătoare a supremaţiei în *heart – land*-ul[1] eurasiatic (cu blocul chino-sovietic care cuprindea un spaţiu amintind, cu putere, întinderea Imperiului Mongol). Aspectul geopolitic nu putea fi mai clar: America de Nord împotriva Eurasiei, având ca miză lumea întreagă. Câştigătorul ar fi dominat cu adevărat globul pământesc. Nimeni nu i-ar mai fi stat în cale, odată victoria obţinută.

Fiecare rival lansa în întreaga lume un apel ideologic impregnat cu

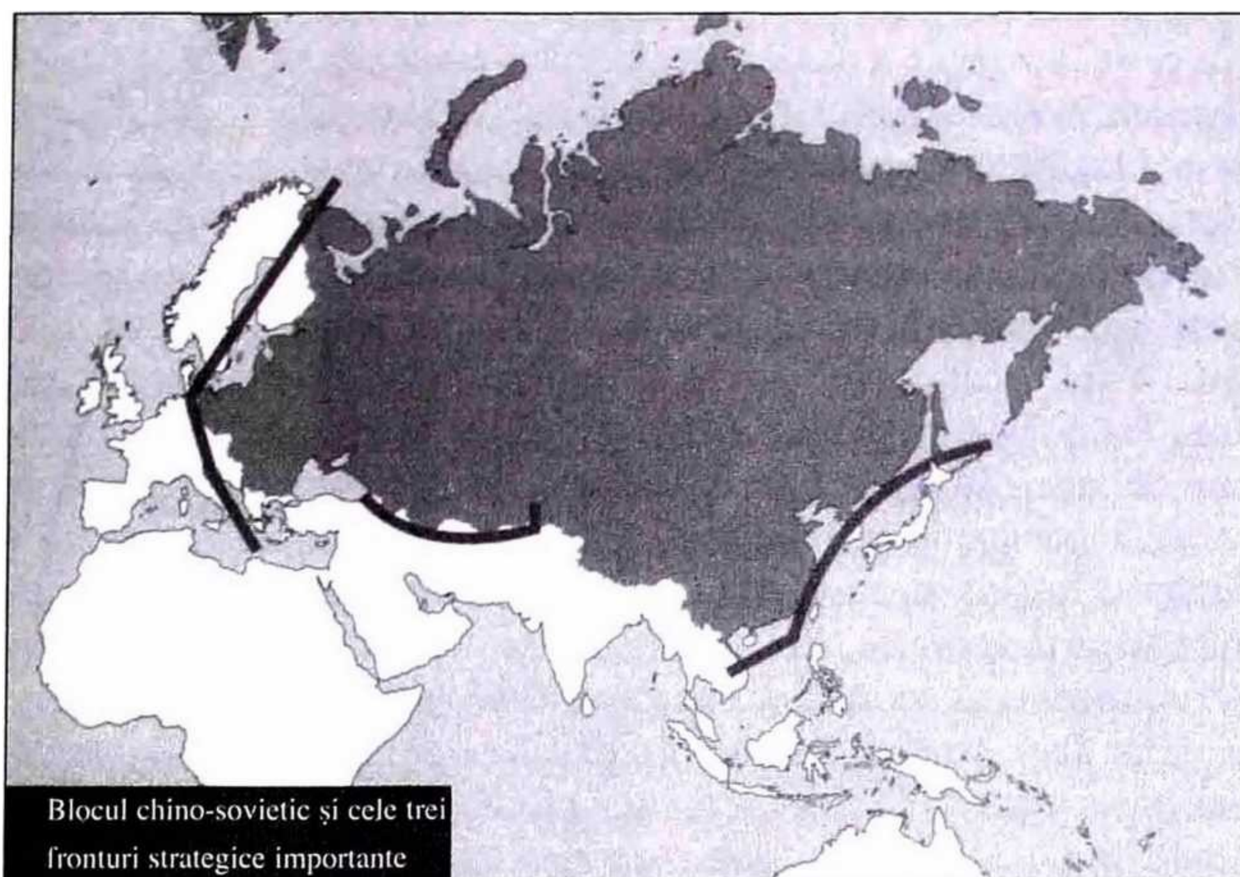
1 Nota traducătorului: *Heartland:* concept introdus de Harold Mackinder (1861-1947) în articolul „The Geographical Pivot of History“, prezentat la Royal Geographic Society în ian. 1904. Mackinder înţelegea prin *heartland* „partea centrală a Eurasiei, zona-pivot a politicii mondiale“, „acea zonă a Eurasiei inaccesibilă vapoarelor şi controlată de Rusia“. (Conform *International Encyclopaedia of Social Sciences*, vol. 9, The Macmillan Company & The Free Press, N.Y., Collier-Macmillan Publishers, London, 1972.)

optimism istoric, care justifica, pentru fiecare din ele, eforturile necesare şi, în acelaşi timp, îi întărea convingerea în victoria inevitabilă. Fiecare rival îşi domina clar propriul spaţiu – spre deosebire de aspiranţii imperiali europeni la hegemonie mondială, dintre care niciunul nu a reuşit vreodată cu adevărat să-şi impună predominarea decisivă în interiorul Europei înseşi. Iar fiecare dintre cele două rivale îşi folosea ideologia pentru a-şi consolida dominaţia asupra respectivilor săi vasali sau tributari într-un mod care amintea oarecum de epoca războaielor religioase.

Combinaţia dintre dimensiunile geopolitice mondiale şi declarată universalitate a dogmelor rivale a dat competiţiei o intensitate nemaiîntâlnită. Dar un factor suplimentar – şi el plin de implicaţii mondiale – a făcut ca această competiţie să fie cu adevărat unică.

Apariţia armelor nucleare însemna că un război frontal, de tip clasic, între cei doi rivali principali putea nu numai să atragă după sine distrugerea lor reciprocă, dar şi să aibă consecinţe fatale pentru o parte însemnată din omenire. Intensitatea conflictului era astfel supusă simultan unei extraordinare auto-constrângeri din partea ambilor rivali.

Pe tărâm geopolitic, războiul era purtat în mare măsură la extremităţile Eurasiei înseşi. Blocul chino-sovietic domina majoritatea Eurasiei, dar nu îi controla extremităţile. America de Nord reuşise să-şi consolideze poziţia atât la extremitatea vestică, cât şi la cea estică ale marelui continent eurasiatic. Apărarea acestor capete de pod continentale (rezumată, pe, frontul” de vest de către Blocada Berlinului şi pe cel de est de către Războiul din Coreea) a fost astfel primul test strategic pentru ceea ce avea să fie cunoscut sub denumirea de Războiul Rece.

Blocul chino-sovietic şi cele trei fronturi strategice importante

În faza finală a Războiului Rece, pe harta Eurasiei (vezi harta de mai sus) a apărut un al treilea „front” defensiv: cel sudic. Invadarea Afganistanului de către sovietici a provocat o ripostă americană pe două direcţii: asistenţa directă pentru rezistenţa autohtonă din Afganistan în scopul blocări armatei sovietice; şi o intensificare pe scară mare a prezenţei militare americane în Golful Persic pentru a descuraja o eventuală înaintare spre sud a puterii militare sau politice sovietice. Statele Unite şi-au asumat obligaţia de a apăra regiunea Golfului Persic, în conformitate cu propriile interese de securitate în vestul şi estul Europei.

Faptul că America de Nord a frânat cu succes eforturile blocului eurasiatic de a obţine stăpânirea efectivă asupra întregii Eurasii – proces în care ambele părţi s-au abţinut până la final de la o ciocnire militară directă de teama unui război nuclear – însemna că rezultatul disputei era decis în cele din urmă pe căi non-militare. Vitalitatea politică, flexibilitatea ideologică, dinamismul economic, atractivitatea culturală au devenit dimensiuni decisive.

Coaliţia condusă de America şi-a păstrat unitatea, în timp ce blocul chino-sovietic s-a dezmembrat în mai puţin de două decenii, în parte, aceasta s-a datorat flexibilităţii mai mari a coaliţiei democratice, în contrast cu

caracterul ierarhic şi dogmatic – dar şi fragil – al lagărului comunist. Prima presupunea împărtăşirea unor valori, dar fără un cadru doctrinar formal. A doua punea accent pe corectitudinea dogmatică, cu un singur centru autorizat de interpretare. Principalii vasali ai Americii, de asemenea, erau cu mult mai slabi decât ea, în timp ce Uniunea Sovietică nu putea trata la nesfârşit China ca pe o subordonată. Rezultatul s-a datorat şi faptului că partea americană s-a dovedit mult mai dinamică din punct de vedere economic şi tehnologic, în timp ce Uniunea Sovietică a stagnat treptat şi nu a putut concura eficient nici în ce priveşte creşterea economică, nici tehnologia militară. În schimb, decăderea economică a generat demoralizarea ideologică.

De fapt, puterea militară sovietică – şi teama pe care ea le-o inspira occidentalilor – a ascuns multă vreme inegalitatea esenţială dintre cei doi opozanţi. America era pur şi simplu mult mai bogată, mult mai avansată tehnologic, mult mai mobilă şi mai novatoare din punct de vedere militar, mult mai atrăgătoare şi mai creatoare pe tărâm social. Constrângerile ideologice subminau potenţialul creator al Uniunii Sovietice, făcând astfel ca sistemul său să fie din ce în ce mai rigid, iar economia – din ce în ce mai risipitoare şi mai puţin competitivă din punct de vedere tehnologic. Câtă vreme nu izbucnea un război în care părţile s-ar fi distrus reciproc, într-o competiţie pe termen lung balanţa trebuia să se încline în cele din urmă în favoarea Americii.

De asemenea, rezultatul final a fost puternic influenţat de considerente culturale. Coaliţia condusă de America accepta, în general, ca pozitive, multe din trăsăturile culturii politice şi sociale americane. Cei mai importanţi doi aliaţi ai Americii, de la extremele vestice şi estice ale Eurasiei, Germania şi Japonia, s-au însănătoşit economic în contextul unei admiraţii aproape nelimitate pentru tot ce este american. Foarte mulţi considerau că America reprezintă viitorul, că este o societate demnă de admiraţie şi care merită să fie imitată.

În schimb, Rusia era dispreţuită din punct de vedere cultural de către majoritatea „vasalilor” săi din Europa Centrală şi încă şi mai mult de către aliatul său principal – şi din ce în ce mai sigur pe sine – din est: China.

Pentru locuitorii Europei Centrale, dominaţia ruşilor însemna izolarea de ceea ce ei considerau a fi patria lor filosofică şi culturală: Europa Occidentală şi tradiţiile ei religioase creştine. Mai rău, însemna dominaţia de către un popor pe care central-europenii îl considerau, deseori pe nedrept, ca

inferior lor din punct de vedere cultural.

Chinezii, pentru care cuvântul „Rusia” înseamnă „ţara nesătulă”, erau dispreţuitori chiar mai făţiş. Deşi iniţial ei contestaseră numai pe tăcute pretenţiile Moscovei privind valabilitatea generală a modelului sovietic, la un deceniu de la revoluţia comunistă chineză ei au pus hotărât sub semnul întrebării primatul ideologic al Moscovei şi chiar au început să-şi exprime deschis dispreţul tradiţional faţă de barbarii cu care se învecinau la nord.

În fine, chiar în interiorul Uniunii Sovietice, 50% din populaţie, care era ne-rusă, a sfârşit prin a respinge dominaţia Moscovei. Treptata trezire a ne-ruşilor însemna că ucrainenii, georgienii, armenii şi azerii au început să privească puterea sovietică ca pe o formă de dominaţie imperială străină, de către un popor faţă de care nu se simţeau inferiori cultural. În Asia Centrală aspiraţiile naţionale puteau fi mai slabe, dar aceste popoare erau stimulate suplimentar de o crescândă conştiinţă a identităţii islamice, intensificată de cunoaşterea faptului că în alte părţi avea loc o decolonizare.

Ca atâtea imperii înaintea sa. Uniunea Sovietică a fost supusă în cele din urmă imploziei şi dezmembrării, căzând victimă nu atât unei înfrângeri militare directe, cât unei dezintegrări accelerate de către tensiunile economice şi sociale. Soarta sa a confirmat observaţia competentă a unui savant care spunea că

„Imperiile sunt în mod inerent instabile politic, deoarece părţile subordonate preferă aproape întotdeauna o mai mare autonomie, iar contra-elitele din aceste părţi acţionează aproape întotdeauna, când au ocazia, pentru a obţine o mai mare autonomie. În acest sens, imperiile nu *se prăbuşesc,* ci, mai degrabă, *se dezintegrează,* de obicei foarte încet, deşi uneori deosebit de repede”[2].

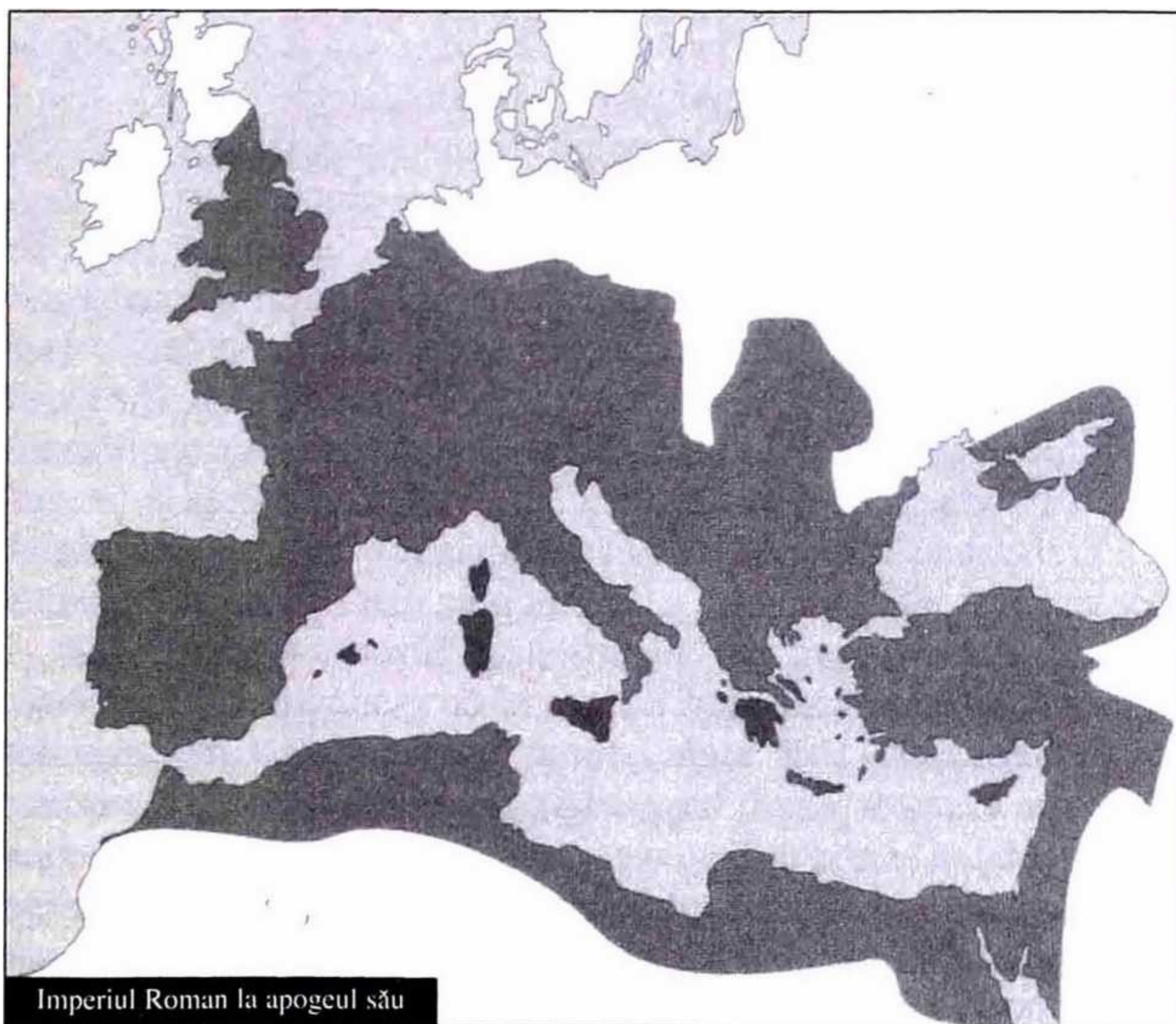
PRIMA PUTERE MONDIALĂ

Prăbuşirea rivalei sale a adus America într-o situaţie unică. Ea a devenit, simultan, prima şi unica putere cu adevărat mondială. Şi totuşi supremaţia mondială a Statelor Unite aminteşte în multe privinţe de imperii mai vechi, fără a ţine seama de dimensiunile lor regionale mai restrânse. Aceste imperii

2 Donald Puchala, *The History of the Future of International Relations,* în „Ethics and International Affairs“, 8 (1994), p. 183.

îşi bazau puterea pe o ierarhie de vasali, tributari, protectorate şi colonii, în care cei aflaţi în afară erau în general priviţi ca barbari. Până la un anumit punct, această terminologie anacronică nu e întru totul neadecvată pentru unele din statele aflate acum în interiorul orbitei americane. Ca şi în trecut, exercitarea puterii „imperiale” americane decurge în mare măsură din organizarea superioară, din capacitatea de a mobiliza prompt, în scopuri militare, vaste resurse economice şi tehnologice, din farmecul cultural neclar, dar însemnat al modului de viaţă american, din dinamismul absolut şi competitivitatea înnăscută ale elitelor politice şi sociale americane.

Şi imperiile mai vechi întrunesc aceste caracteristici. Roma e prima care vine în minte. Acest imperiu a fost întemeiat pe parcursul a aproape 2 secole şi jumătate printr-o susţinută expansiune teritorială către nord, apoi şi spre vest şi spre sud, ca şi prin stabilirea unui control maritim eficient asupra întregului litoral al Mării Mediterane. Ca întindere geografică, imperiul a atins punctul culminant în jurul anului 211 d. Hr. (vezi harta de mai jos). Roma avea o organizare statală centralizată şi o economie unică şi autonomă. Puterea sa imperială era exercitată cu grijă şi hotărâre printr-un complex sistem de organizare politică şi economică. Un sistem, proiectat strategic, de drumuri şi rute navale, pornind din Capitală, permitea rapida redislocare şi concentrare a legiunilor romane staţionate în diversele state vasale şi provincii tributare – în eventualitatea unei ameninţări serioase împotriva securităţii imperiului.

Imperiul Roman la apogeul său

În perioada de apogeu a imperiului, legiunile romane desfăşurate în străinătate numărau nu mai puţin de trei sute de mii de oameni – o forţă remarcabilă, cu atât mai distructivă cu cât romanii aveau tactică şi armament superioare, iar centrul era capabil să ordone redislocări relativ rapide. (Este frapant să observăm că în 1996, America, o putere suverană cu un teritoriu mult mai populat, proteja extremităţile stăpânirii sale staţionând 296.000 soldaţi profesionişti în afara hotarelor sale.)

Totuşi, puterea imperială a Romei se baza şi ea pe o importantă realitate psihologică. *Civis Romanus sunt* – „Eu sunt cetăţean roman” – era cea mai înaltă auto-definire posibilă, motiv de mândrie, şi pentru mulţi – o aspiraţie. Acordat, în cele din urmă şi celor ce nu erau născuţi romani, statutul solemn de cetăţean roman era o expresie a superiorităţii culturale care explică conştiinţa puterii imperiale despre misiune. Aceasta nu numai că legitima dominaţia Romei, dar îi şi făcea pe cei supuşi ei să-şi dorească asimilarea şi

includerea în structura imperială. Superioritatea culturală, considerată de către dominatori ca de la sine înţeleasă şi recunoscută de către dominaţi, întărea astfel puterea imperială.

Această putere imperială uriaşă, în mare măsură necontestată, a dăinuit aproape 300 de ani. Cu excepţia ameninţării reprezentate, la un moment dat, de apropiata Cartagină şi, la hotarul estic, de Imperiul părţilor, lumea din afara imperiului era în mare măsură barbară, prost organizată, capabilă – de cele mai multe ori – doar de atacuri sporadice şi în mod evident inferioară cultural. Câtă vreme imperiul era capabil să-şi menţină vitalitatea şi unitatea internă, lumea exterioară nu reprezenta niciun fel de concurenţă.

Trei cauze majore au dus la prăbuşirea finală a Imperiului Roman. Mai întâi, imperiul a devenit prea mare pentru a fi condus dintr-un singur centru, dar împărţirea lui într-o jumătate vestică şi una estică a distrus automat caracterul de monopol al puterii sale. În al doilea rând, şi în acelaşi timp, lunga perioadă de exagerată încredere în sine a puterii imperiale a generat un hedonism cultural, care, treptat, a erodat dorinţa de mărire a elitei politice. În al treilea rând, inflaţia prelungită a subminat şi ea capacitatea sistemului de a se susţine în absenţa sacrificiului social pe care cetăţenii nu mai erau dispuşi să-l facă. Decăderea culturală, divizarea politică şi inflaţia financiară, toate au contribuit la subminarea Romei, făcând-o vulnerabilă chiar faţă de barbarii din apropierea graniţelor ei.

După standardele noastre de azi. Roma nu era o putere cu adevărat mondială, ci regională. Cu toate acestea, dată fiind starea de izolare între diversele continente de pe glob ce exista în acele vremuri, puterea regională a Romei era de sine stătătoare şi izolată, fără vreun rival imediat sau chiar îndepărtat. Imperiul Roman era astfel o lume în sine, cu o organizare politică excelentă şi o superioritate culturală care au făcut din el precursorul sistemelor imperiale de mai târziu, chiar cu o mai mare întindere geografică.

Chiar şi aşa, Imperiul Roman nu era unic. Imperiile roman şi chinez au apărut aproape în acelaşi timp, deşi niciunul nu avea cunoştinţă de existenţa celuilalt. Pe la anul 221 î. Hr. (perioada Războaielor punice dintre Roma şi Cartagina), unificarea realizată de statul Ch’in a celor şapte state existente a dus la formarea primului Imperiu chinez, care imediat a început construirea Marelui Zid din nordul Chinei cu scopul de a izola interiorul regatului de lumea barbară de la graniţa sa. Următorul imperiu, al Dinastiei Han, care a

cunoscut înflorirea după anul 140 î. Hr., era şi mai impresionant prin întindere şi organizare. La începutul erei creştine nu mai puţin de 57 de milioane de oameni erau supuşi autorităţii sale. Această cifră uriaşă, ea însăşi fără precedent, demonstrează extraordinara eficacitate a controlului centralizat exercitat printr-o birocraţie centralizată şi represivă. Stăpânirea imperială se întindea până în Coreea de azi, părţi din Mongolia şi mare parte din litoralul chinez. Cu toate acestea, aproape ca şi Roma, Imperiul Dinastiei Han a început şi el să fie afectat de frământări interne, iar prăbuşirea sa definitivă a fost grăbită prin împărţirea sa, în anul 220 d. Hr., în trei regate independente.

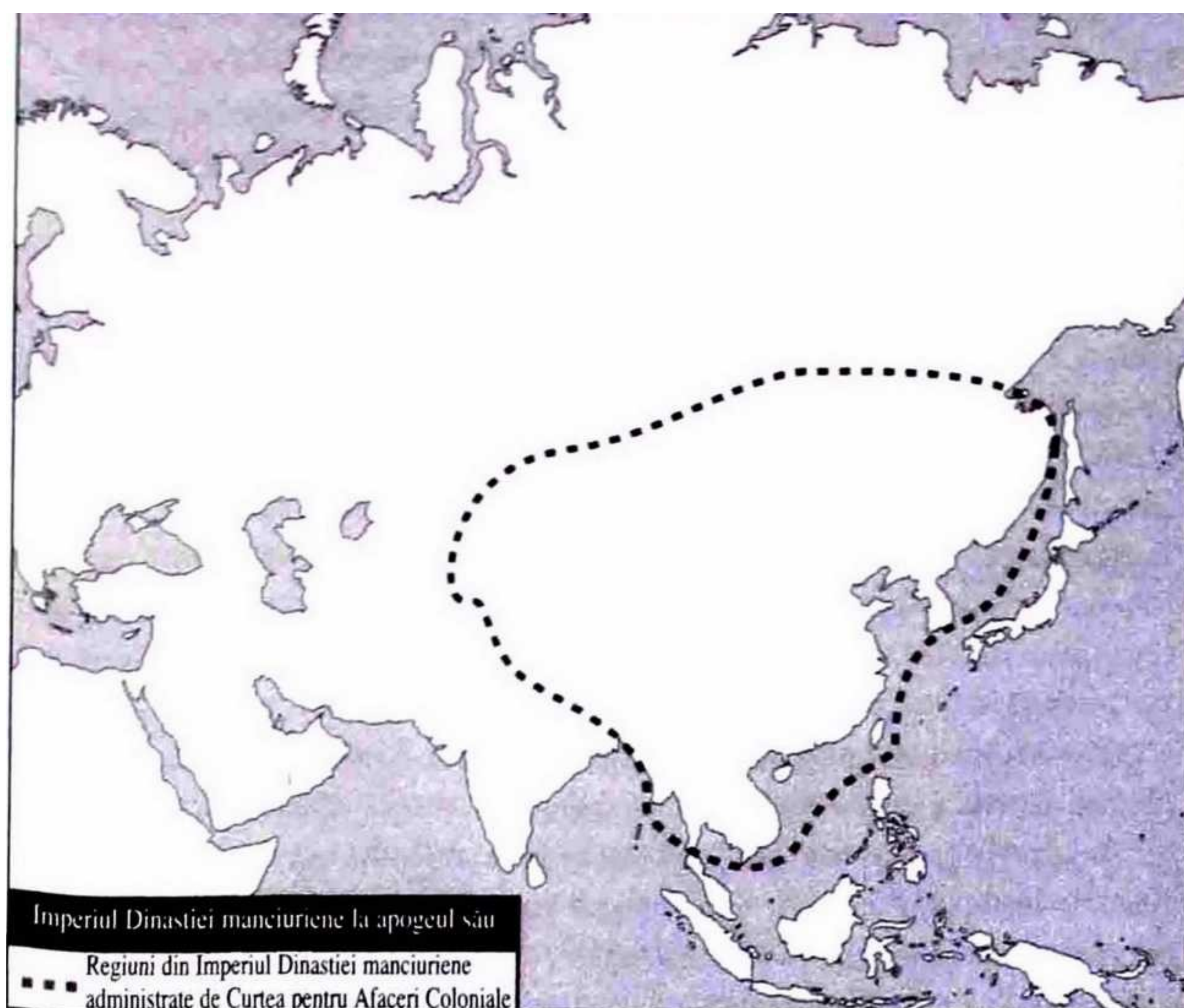
Istoria ulterioară a Chinei a cuprins perioade de reunificare şi extindere, urmate de decădere şi fărâmiţare. De mai multe ori, China a reuşit să instaureze sisteme imperiale care erau de sine stătătoare, izolate şi neameninţate din afară de niciun rival organizat. Împărţirea în trei state a regatului Dinastiei Han a fost înlăturată în anul 89 d. Hr. prin unificarea ce anunţa, într-un fel, reapariţia unui sistem imperial. Cea mai mare autoafirmare imperială a Chinei a avut loc sub dinastia manciuriană, şi mai ales la începutul dinastiei Ch ing. Prin sec. al XVIII-lea China era din nou un imperiu în plin avânt, cu un centru imperial înconjurat de state vasale şi tributare, printre care Coreea, Indochina, Thailanda, Birmania şi Nepalul de astăzi. Stăpânirea Chinei se întindea astfel de la extremitatea estică a Rusiei de astăzi şi până în sudul Siberiei, până la Lacul Baikal şi în Kazahstanul de astăzi, spre sud spre Oceanul Indian şi din nou spre est, peste Laos şi Vietnamul de Nord (vezi harta de la p. 25).

Ca şi în cazul Romei, imperiul era o complexă organizaţie financiară, economică, de învăţământ şi de securitate. Controlul asupra vastului teritoriu şi a celor peste 300 de milioane de locuitori era exercitat pe toate aceste căi, cu un puternic accent pe autoritatea politică centralizată susţinută de un serviciu de curieri deosebit de eficient. Întregul imperiu era împărţit în patru zone, care porneau de la Pekin, şi delimitau zonele în care mesagerul putea ajunge într-o săptămână, în două, în trei şi, respectiv, în patru săptămâni. Birocraţia centralizată, pregătită din punct de vedere profesional şi selectată pe criterii competitive, constituia izvorul de putere al unităţii imperiului.

Acea unitate era întărită, legitimată şi susţinută – din nou, ca şi în cazul Romei – de o conştiinţă a superiorităţii culturale, adânc înrădăcinată şi puternic resimţită, care a fost sporită de confucianism, o filosofie atât de utilă

imperiului, ea punând accent pe armonie, ierarhie şi disciplină. China – Imperiul celest – era văzută ca centrul universului, având la graniţe, şi dincolo de ele, doar barbari. A fi chinez însemna a fi cultivat şi din acest motiv restul lumii îi datora Chinei respectul cuvenit. Această deosebită conştiinţă a superiorităţii străbătea din răspunsul pe care – chiar în faza de declin a Chinei de la sfârşitul secolului al XVII-lea – împăratul chinez l-a dat regelui George al III-lea al Marii Britanii, ai cărui emisari încercaseră să ademenească China într-o relaţie de comerţ oferind ca daruri, în semn de bunăvoinţă, unele produse industriale britanice.

„Noi, prin mila Cerului, împărat, anunţăm pe Regele Angliei să ia cunoştinţă de mesajul nostru:

Imperiul Celest, dominând între graniţele celor patru mări… nu pune preţ pe lucrurile rare şi scumpe… şi nici nu avem nici cea mai mică nevoie de manufacturile ţării voastre…

*

De aceea, noi… am ordonat celor pe care i-aţi trimis cu ofranda să se întoarcă fără grijă acasă. Tu, o, Rege, trebuie doar să ne îndeplineşti dorinţele întărindu-ţi loialitatea şi jurând supunere veşnică”.

Declinul şi prăbuşirea succesivelor imperii chineze s-au datorat, şi ele, în primul rând, factorilor interni. „Barbari” mongoli şi apoi occidentali au învins aceste imperii din cauza oboselii interne, a decăderii, a hedonismului; pierderea creativităţii economice şi militare a vlăguit voinţa Chinei şi mai apoi a accelerat prăbuşirea ei. Puterile străine au exploatat proasta stare internă a Chinei – Anglia. În Războiul opiului din 1839 – 1842; Japonia, un secol mai târziu – fapt care, în schimb, a generat profundul sentiment de umilire culturală care i-a motivat pe chinezi de-a lungul întregului secol XX, umilire şi mai intensă din cauza contradicţiei dintre conştiinţa lor adânc înrădăcinată despre superioritatea culturală şi înjositoarele realităţi politice din China postimperială.

Mai mult decât în cazul Romei, China imperială ar fi astăzi clasificată ca putere regională. Dar, în zilele ei de glorie. China nu avea egal pe glob, în sensul că nicio altă putere nu era capabilă să-i pună sub semnul întrebării statutul său imperial ori să se opună expansiunii ei, dacă aceasta ar fi fost dorinţa Chinei. Sistemul chinez era de sine stătător şi autonom, bazându-se, în primul rând, pe o identitate etnică comună, cu o relativ limitată extindere a puterii centrale asupra statelor tributare, cu etnii diferite şi periferice din punct de vedere geografic.

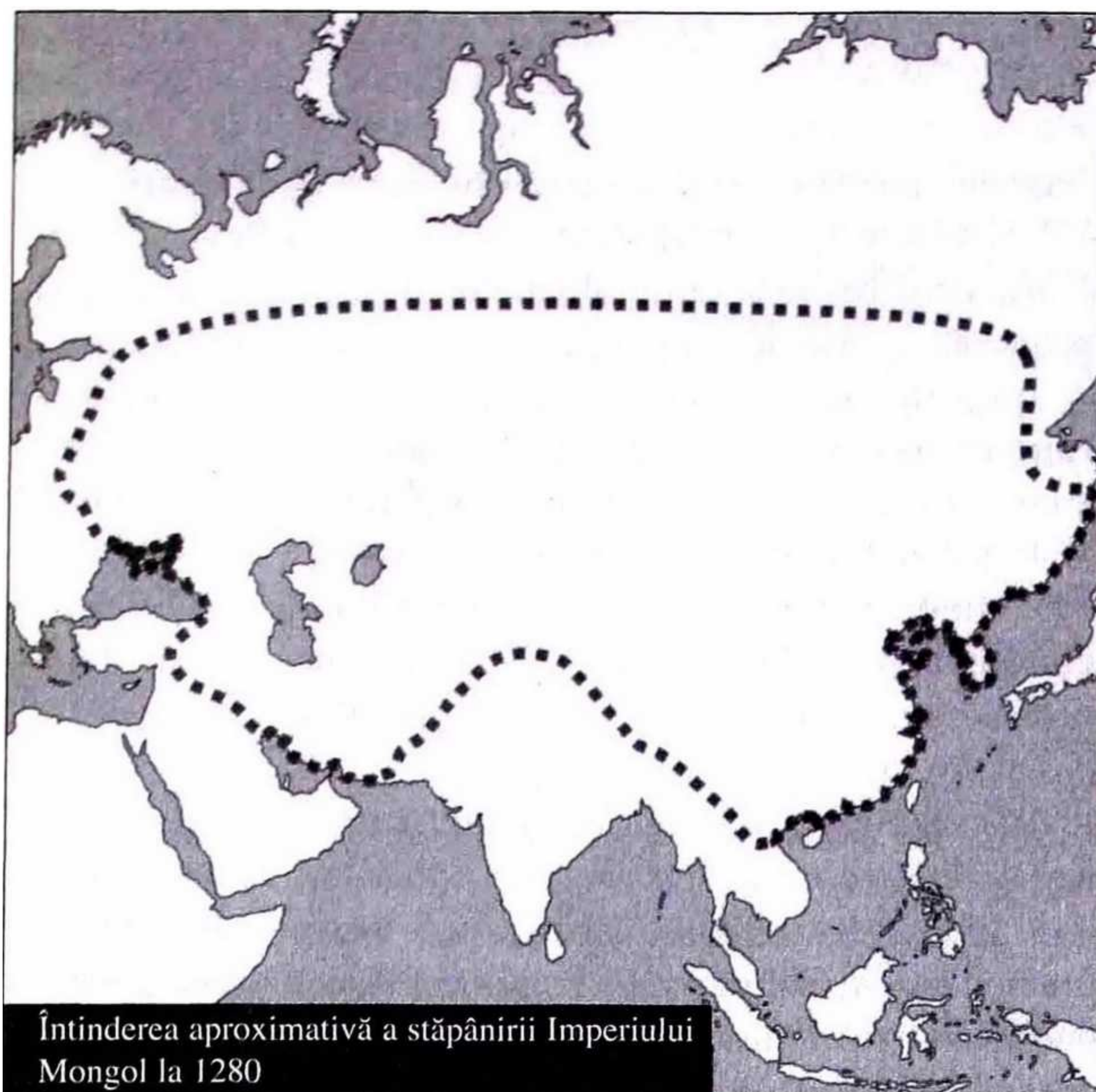
Miezul său etnic, mare şi dominant, i-a dat Chinei posibilitatea să realizeze refacerea periodică a imperiilor. Din acest punct de vedere, China a fost destul de diferită de alte imperii, în care popoare mici din punct de vedere numeric, dar cu propensiuni dominatoare au reuşit, pentru o vreme, să-şi impună şi să-şi menţină dominaţia asupra unor populaţii diferite etnic şi mult mai numeroase. Dar, o dată ce dominaţia unor asemenea imperii era subminată, nu mai putea fi vorba de restaurarea lor.

Pentru a găsi o asemănare oarecum apropiată de definiţia de astăzi a unei puteri mondiale trebuie să apelăm la remarcabilul fenomen al Imperiului Mongol. Apariţia sa a fost realizată printr-o lupta intensă împotriva unor adversari importanţi şi bine organizaţi. Printre învinşii săi erau regatele Poloniei şi Ungariei, forţele Sfântului Imperiu Roman, mai multe cnezate ruseşti şi statul rus, califatul Baghdadului şi, mai târziu, chiar dinastia Sung a

Chinei.

Învingându-şi rivalii, Genghis-Han şi urmaşii săi au instaurat un control centralizat asupra teritoriului pe care experţii în geopolitică de mai târziu l-au considerat a fi *heartla*nd-ul global sau pivotul puterii mondiale. Imperiul lor continental eurasiatic se întindea de la ţărmurile Mării Chinei până în Anatolia din Asia Mică şi până în Europa Centrală (vezi harta). Doar în perioada de vârf a blocului stalinist chino-sovietic Imperiul Mongol de pe continentul eurasiatic a fost în sfârşit egalat în ceea ce priveşte întinderea conducerii centralizate asupra unor teritorii contigui.

Imperiile roman, chinez şi mongol au fost precursorii regionali ai aspiranţilor la puterea mondială ce au apărut după aceea. În cazul

Întinderea aproximativă a stăpânirii Imperiului Mongol la 1280

Romei şi al Chinei, aşa cum am observat deja, structurile lor imperiale

erau foarte dezvoltate, atât din punct de vedere politic, cât şi economic, iar ampla răspândire şi acceptare a culturii superioare a centrului exercitau un important rol de consolidare. În contrast cu acestea, Imperiul Mongol menţinea dominaţia politică bazându-se pe cucerirea militară urmată de adaptare (şi chiar asimilare) la condiţiile locale.

*

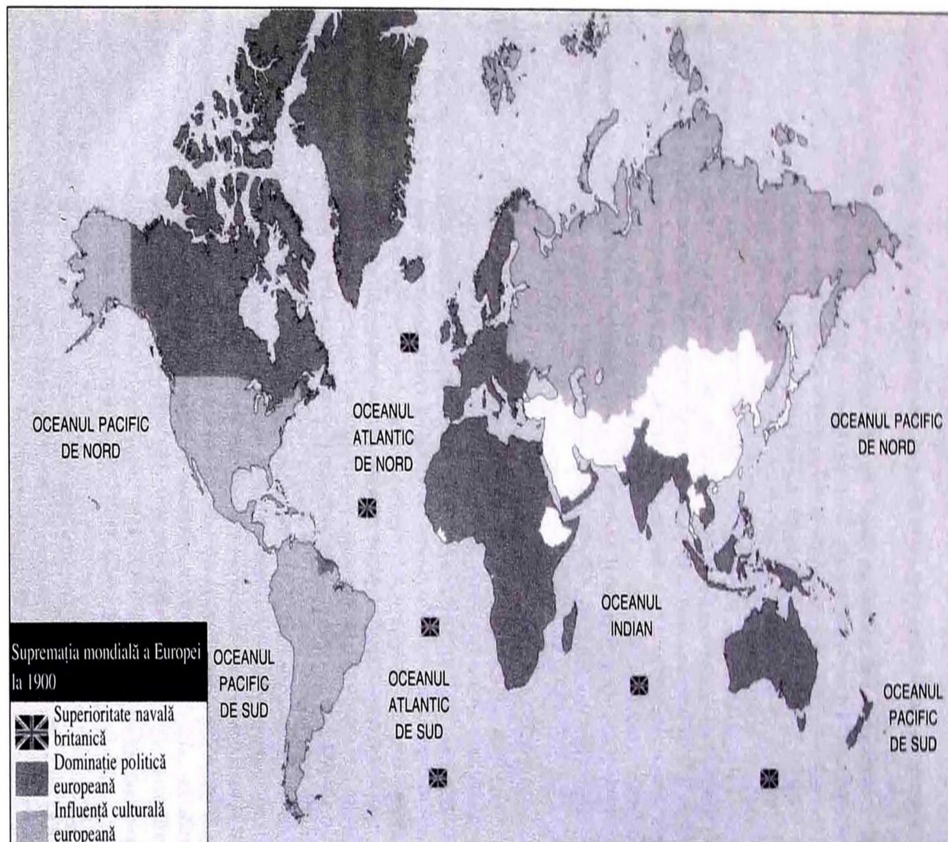
Puterea imperială mongolă se baza în mare măsură pe dominarea militară. Realizată prin aplicarea strălucită şi nemiloasă a unei tactici militare superioare ce îmbina o remarcabilă capacitate de deplasare rapidă a forţelor cu concentrarea acestora în timp util, dominaţia mongolă nu a impus vreun sistem economic sau financiar organizat. Pe de altă parte, nici autoritatea mongolă nu deriva dintr-un sentiment arogant de superioritate culturală. Conducătorii mongoli erau prea puţini pentru a reprezenta o clasă conducătoare capabilă să se auto-regenereze şi, în orice caz, absenţa unui sentiment precis şi conştient al superiorităţii sale culturale sau chiar etnice a privat elita imperială de încrederea în sine de care avea nevoie.

De fapt, conducătorii mongoli s-au dovedit destul de sensibili la asimilarea treptată de către popoarele deseori mai avansate cultural pe care le-au cucerit. Astfel, unul dintre nepoţii lui Genghis-Han, care devenise împăratul zonei chineze a împărăţiei marelui Han, a devenit fervent propagator al confucianismului; un altul a devenit musulman evlavios, în calitatea sa de sultan al Persiei; iar un al treilea a devenit conducătorul persan din punct de vedere cultural al Asiei Centrale.

Acest factor – asimilarea stăpânitorilor de către cei stăpâniţi din cauza absenţei unei culturi politice dominante – ca şi problemele nerezolvate ale succesiunii la tronul marelui Han care fondase imperiul au cauzat în cele din urmă sfârşitul imperiului. Statul mongol devenise prea mare pentru a fi guvernat dintr-un centru unic, dar soluţia încercată – aceea de a împărţi imperiul în mai multe părţi de sine stătătoare – a determinat o asimilare locală încă şi mai rapidă şi a grăbit dezintegrarea imperiului. După ce a durat două secole, de la 1206 la 1405, cel mai mare imperiu pe uscat din lume a dispărut fără urmă.

După aceea, Europa a devenit atât centrul de putere mondială, cât şi focarul principalelor lupte pentru puterea mondială. Într-adevăr, timp de aproape trei secole, mica extremitate nord-vestică a continentului eurasiatic a

atins – prin extinderea puterii maritime şi pentru prima oară în istorie – autentica dominaţie mondială, astfel că puterea europeană se întindea şi se afirma pe fiecare continent al globului. Este demn de remarcat faptul că puterile imperiale hegemone din vestul Europei nu erau foarte populate din punct de vedere demografic, mai ales dacă le comparăm cu cei pe care îi subjugau efectiv. Totuşi, pe la începutul secolului al XX-lea, în afara emisferei vestice (care, cu două secole în urmă, fusese şi ea supusă controlului Europei de Vest şi era locuită cu precădere de

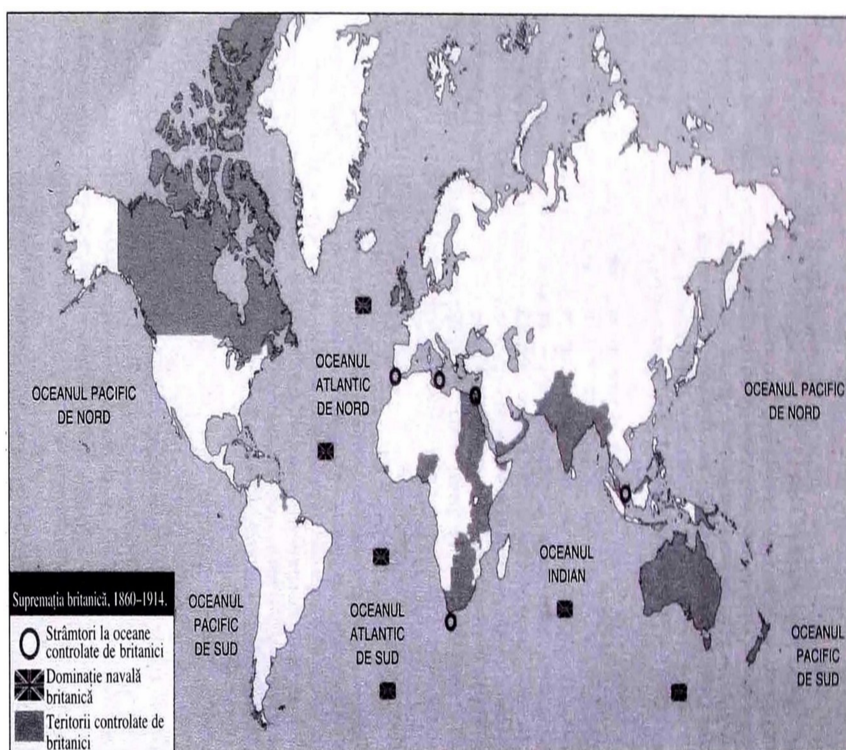
emigranţi europeni şi de urmaşii lor), doar China, Rusia, Imperiul otoman şi Etiopia erau în afara dominaţiei Europei de Vest. (vezi harta pag. 29)

Totuşi, dominaţia vest-europeană nu era echivalentă cu dobândirea puterii mondiale de către Europa de Vest. Realitatea esenţială era aceea a supremaţiei mondiale a Europei în ceea ce priveşte civilizaţia şi aceea a unei puteri continentale europene fragmentate. Spre deosebire de cuceririle de uscat a *heartla*nd-ului eurasiatic de către mongoli sau mai târziu de către Imperiul rus, imperialismul european de dincolo de ocean a fost realizat prin neîncetate explorări transoceanice şi prin extinderea comerţului maritim. Dar

acest proces implica, de asemenea, o rivalitate continuă între principalele state europene nu numai pentru dominioanele de dincolo de ocean, ci şi pentru hegemonie în interiorul Europei înseşi. Consecinţa, din punct de vedere geopolitic, a fost aceea că supremaţia mondială a Europei nu decurgea din supremaţia, în Europa, a unei singure puteri europene.

În linii mari, până la jumătatea secolului al XVII-lea, Spania era puterea europeană supremă. Pe la sfârşitul sec. al XV-lea ea apăruse şi ca o importantă putere imperială dincolo de ocean, nutrind ambiţii mondiale. Religia era folosită ca doctrină unificatoare şi ca izvor de zel misionar imperial. Într-adevăr, a fost nevoie de abitrajul papal între Spania şi rivala sa maritimă Portugalia pentru a se stabili împărţirea lumii în sfere coloniale spaniole şi portugheze, prin tratatele de la Tordesilla (1494) şi Saragossa (1529). Cu toate acestea, concurată de Anglia, Franţa şi Olanda, Spania nu a putut niciodată să atingă o supremaţie autentică, fie în Europa Occidentală, fie peste oceane.

Supremaţia Spaniei a făcut treptat loc supremaţiei Franţei. Până în 1815, Franţa a fost puterea europeană dominantă, deşi continuu contracarată de rivalii săi europeni, atât pe continent, cât şi peste oceane. În timpul împăratului Napoleon I, Franţa a fost foarte aproape de a stabili o autentică hegemonie asupra Europei. Dacă ar fi reuşit, ar fi câştigat de asemenea statutul de putere mondială dominantă. Dar înfrângerea ei de către o coaliţie europeană a restabilit echilibrul de putere pe continent.

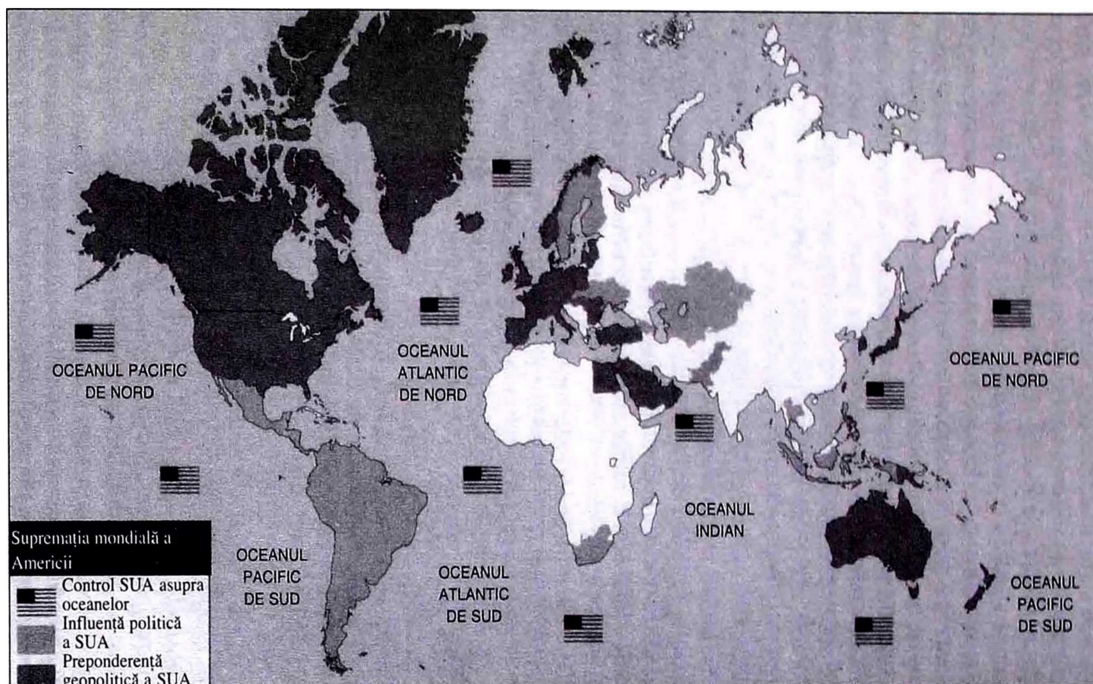

De-a lungul secolului următor, până la primul război mondial. Marea Britanie a exercitat o dominaţie maritimă mondială, tot aşa cum Londra a devenit principalul centru financiar şi comercial al lumii, iar marina britanică „domnea peste mări”. În mod clar. Marea Britanie era puterea supremă peste mări, dar, ca şi cei care înaintea sa aspiraseră la supremaţia mondială. Imperiul Britanic nu putea domina Europa de unul singur. Mai degrabă. Anglia se baza pe o complicată diplomaţie a echilibrului de putere şi, eventual, pe o antantă anglo-franceză pentru a preveni dominarea continentului de către Rusia sau Germania.

Teritoriile britanice de peste mări au fost, iniţial, dobândite printr-o combinaţie de explorare, comerţ şi cucerire. Dar, mai mult decât predecesorii săi roman şi chinez sau rivalii săi francez şi spaniol, el îşi datora o mare parte din rezistenţă percepţiei asupra superiorităţii culturale britanice. Această superioritate nu era doar o chestiune de aroganţă subiectivă din partea clasei conducătoare a imperiului, ci şi o perspectivă împărtăşită de mulţi supuşi ne-britanici. Iată cuvintele primului preşedinte negru al Africii de Sud, Nelson Mandela: „Am fost crescut într-o şcoală britanică şi la acea vreme Marea Britanie era patria a tot ce era mai bun în lume. Nu am renunţat la influenţa pe care Marea Britanie, istoria şi cultura britanică au exercitat-o asupra noastră”. Superioritatea culturală, impusă cu succes şi recunoscută pe tăcute,

a avut ca efect reducerea necesităţii de a se baza pe o numeroasă forţă militară pentru a menţine puterea centrului imperial. Pe la 1914, doar câteva mii de soldaţi şi funcţionari civili britanici controlau aproximativ 11 milioane de mile pătrate şi aproape 400 de milioane de non-britanici (vezi harta de la p. 31).

Pe scurt, Roma îşi exercita dominaţia în mare măsură prin organizare militară superioară şi prin atractivitate culturală. China se baza mult pe o birocraţie eficientă în conducerea unui imperiu fondat pe identitate etnică, întărindu-şi dominaţia printr-o foarte dezvoltată conştiinţă a superiorităţii sale culturale. Imperiul mongol combina o tactică militară avansată pentru cuceriri cu o înclinaţie spre asimilare ca bază pentru stăpânire. Englezii (ca şi spaniolii, olandezii şi francezii) au câştigat întâietate fiindcă steagul lor mergea pe urmele comerţului lor şi, tot aşa, dominaţia

pe care o exercitau era consolidată printr-o organizare militară superioară şi afirmarea superiorităţii culturale. Dar niciunul din aceste imperii nu a fost cu adevărat mondial. Nici Marea Britanie nu a fost o putere cu adevărat mondială. Nu a controlat Europa, ci doar a echilibrat-o. O Europă stabilă era crucială pentru supremaţia britanică pe plan internaţional, iar autodistrugerea Europei ar fi însemnat inevitabil sfârşitul primatului britanic.

Spre deosebire de acestea, întinderea şi universalitatea puterii mondiale americane de astăzi sunt unice. Nu numai că Statele Unite controlează toate

oceanele şi mările lumii, dar şi-au dezvoltat o serioasă capacitate militară pentru controlul ţărmurilor, ceea ce îi dă posibilitatea de a-şi extinde puterea şi pe uscat, într-un mod semnificativ din punct de vedere politic. Bazele sale militare sunt ferm instalate la extremităţile de vest şi de est ale Eurasiei şi controlează şi Golful Persic. Statele vasale şi cele tributare Americii, unele tânjind la apropierea de Washington prin legături chiar şi mai formale, punctează întregul continent eurasiatic, după cum arată harta de la p. 33.

Dinamismul economic american asigură condiţiile prealabile necesare exercitării supremaţiei mondiale. La început, imediat după al doilea război mondial, economia americană se distingea de toate celelalte, ea singură furnizând peste 50% din Produsul Naţional Brut (PNB) al lumii. Refacerea economică a Europei Occidentale şi a Japoniei, urmată de fenomenul mai larg al dinamismului economic al Asiei, însemna că ponderea Americii în PNB-ul mondial trebuia în cele din urmă să se reducă faţă de nivelul disproporţionat de înalt din anii imediat de după război. Totuşi, în perioada ulterioară încheierii Războiului Rece, ponderea Americii în PNB-ul mondial şi, mai precis, partea sa din producţia industrială a lumii s-a stabilizat la aprox. 30%, nivel ce a reprezentat proporţia în aproape tot acest secol – în afară de acei ani excepţionali imediat de după al doilea război mondial.

Şi mai important, America şi-a menţinut şi şi-a mărit avansul în folosirea în scopuri militare a ultimelor descoperiri ştiinţifice şi prin aceasta în crearea unei instituţii militare fără egal din punct de vedere tehnologic, singura cu o influenţă efectivă mondială. În acelaşi timp. America şi-a menţinut puternicul său avantaj competitiv în tehnologia informaţiei, decisivă din punct de vedere economic. Superioritatea americană în sectoarele de vârf ale economiei de mâine sugerează faptul că dominaţia tehnologică americană nu pare că va fi abolită prea curând, dat fiind mai ales că în domeniile hotărâtoare ale economiei americanii îşi menţin şi chiar îşi măresc avantajul în ce priveşte productivitatea faţă de rivalii lor vest-europeni sau japonezi.

Sigur, Rusia şi China sunt puteri cărora le displace această hegemonie americană. La începutul anului 1996 ele au afirmat împreună acest lucru în cursul unei vizite la Beijing a preşedintelui rus Boris Elţîn în plus, ele posedă arsenale nucleare ce ar putea ameninţa interese americane vitale. Dar, fapt de o evidenţă brutală, pentru moment şi pentru ceva timp de acum încolo, deşi China şi Rusia pot declanşa un război nuclear sinucigaş, niciuna din ele nu îl

poate câştiga. Lipsindu-le capacitatea de a trimite forţe la distanţe mari pentru a-şi impune voinţa politică şi fiind mult în urma Americii din punct de vedere tehnologic, ele nu au mijloacele de a exercita – nici de a atinge prea curând – o susţinută politică cu ţintă lumea întreagă.

Pe scurt, *America deţine poziţia suprema în cele patru domenii decisive ale puterii mondiale*: din punct de vedere militar, ea are o extindere mondială neegalată; din punct de vedere economic, ea rămâne principala locomotivă a creşterii mondiale, chiar dacă sub anumite aspecte este concurată de Japonia şi Germania (dar niciuna din acestea nu deţine celelalte atribute ale puterii mondiale); din punct de vedere tehnologic, ea deţine întâietatea în toate ramurile de vârf ale inovaţiei; din punct de vedere cultural, în ciuda unei oarecari naivităţi, ea nu are rivali în atracţia pe care o exercită, mai ales asupra tineretului lumii – totul îi conferă o susţinere politică pe care niciun alt stat nu o egalează. *Combinaţia acestor patru domenii face din America singura superputere mondială multilaterala.*

SISTEMUL MONDIAL AMERICAN

Deşi superioritatea internaţională a Americii evocă inevitabil similitudini cu sistemele imperiale anterioare, diferenţele sunt mai importante. Ele merg dincolo de problema extinderii teritoriale. Puterea mondială americană este exercitată printr-un sistem mondial de un anumit stil american oglindind experienţa internă a Statelor Unite. Elementul central al acestei experienţe interne este caracterul pluralist atât al societăţii americane, cât şi al sistemului său politic. Imperiile anterioare au fost întemeiate de elite politice aristocratice şi în cele mai multe cazuri erau conduse de regimuri esenţialmente autoritare sau absolutiste. Grosul populaţiei imperiilor era indiferentă la politică sau, în vremurile mai recente, contaminată de sentimente şi simboluri imperialiste. Dorinţa de glorie naţională, „răspunderea omului alb”[3], „misiunea civilizatoare”[4], nemaivorbind de ocaziile de profit personal – toate au servit drept suport pentru aventuri imperiale şi susţinerea unor piramide de putere, în esenţă, ierarhic imperialiste.

Atitudinea publicului american faţă de extinderea în exterior a puterii americane a fost mult mai ambiguă. Publicul a sprijinit angajarea Americii în cel de al doilea război mondial în mare măsură din cauza şocului provocat de

3 în original: ..the white man’s burden*[1] (engl. — *n. tr.).*
4 în original: „la mission civilisatrice“ (fr. — *n. tr.)*

atacul Japoniei împotriva bazei americane de la Pearl Harbor. Angajarea Statelor Unite în Războiul Rece a fost, la început, sprijinită cu mai multă reticenţă, până la Blocada Berlinului şi la războiul din Coreea, care i-a urmat. După încheierea Războiului Rece, postura Statelor Unite de unică putere mondială nu a produs publicului american prea multă bucurie, ci mai degrabă a scos la iveală o înclinare spre definirea mai limitată a responsabilităţilor Americii în străinătate. Sondajele de opinie efectuate în 1995 şi 1996 au arătat că publicul are o preferinţă generală pentru „împărţirea" puterii mondiale cu alţii, mai degrabă decât pentru exercitarea ei monopolistă.

Din cauza acestor factori interni, sistemul mondial american pune accent pe tehnica cooptării (ca în cazul rivalilor învinşi – Germania, Japonia, şi, mai târziu, chiar Rusia) în mult mai mare măsură decât au făcut-o sistemele imperiale precedente. Ca şi acestea, el se sprijină puternic pe exercitarea unei influenţe indirecte asupra elitelor din ţările dependente şi, în acelaşi timp. profită foarte mult de atracţia exercitată de principiile şi instituţiile sale democratice. Toate aspectele pe care le-am enumerat mai sus sunt întărite de impactul masiv, dar invizibil al predominaţiei americane în domeniile comunicaţiei mondiale, al spectacolului pop şi al culturii comerciale şi prin potenţialul foarte evident american în ceea ce priveşte tehnica de vârf şi capacitatea de a acţiona militar pe tot globul.

Dominaţia culturală a fost o faţetă subapreciată a puterii mondiale americane. Indiferent de ce s-ar putea crede despre criteriile sale estetice, cultura comercială a Americii exercită o atracţie magnetică, în special asupra tineretului lumii. Această atracţie ar putea decurge din aspectul hedonistic al stilului de viaţă pe care îl înfăţişează, dar succesul său mondial nu poate fi negat. Filmele şi emisiunile de televiziune americane acoperă trei sferturi din piaţa mondială. Muzica pop americană e la fel de dominantă, în timp ce marotele, modul de a mânca şi chiar de a se îmbrăca al americanilor sunt din ce în ce mai mult imitate în întreaga lume. Limba folosită pe Internet este engleza, iar o proporţie copleşitoare a conversaţiilor prin computer au, de asemenea, ca ţară de origine America, influenţând astfel conţinutul conversaţiei mondiale. În sfârşit, America a devenit o Meca pentru cei care caută un învăţământ avansat, aproximativ o jumătate de milion de studenţi străini se îndreaptă spre Statele Unite – dintre care mulţi foarte dotaţi nu se mai întorc acasă niciodată. Absolvenţi ai universităţilor americane pot fi găsiţi

în aproape fiecare guvern de pe oricare continent. Stilul multor politicieni democraţi străini imită din ce în ce mai mult stilul american. Nu doar John F. Kennedy şi-a găsit în străinătate imitatori zeloşi, dar chiar conducători politici americani mai recenţi (şi mai puţin demni de glorie) au devenit obiect de studiu atent şi de imitaţie în politică. Politicieni aparţinând unor culturi total diferite, precum cea japoneză şi cea britanică (de exemplu, premierul japonez de la jumătatea anilor ’90, Ryutaro Hashimoto, şi premierul britanic Tony Blair – observaţi numele „Tony”, imitând pe „Jimmy” Carter, „Bill” Clinton sau „Bob” Dole) consideră că este foarte potrivit să copieze de la Bill Clinton manierele neprotocolare, abordarea populistă şi tehnicile de publicitate.

Idealurile democratice, asociate cu tradiţia politică americană, întăresc şi mai mult ceea ce unii consideră a fi „imperialismul cultural” american. În epoca celei mai ample răspândiri a democraţiei ca formă de guvernământ, experienţa politică americană tinde să servească drept standard pentru imitare. Accentul sporit, în lumea întreagă, pe rolul central al Constituţiei şi pe supremaţia legii asupra intereselor politice – indiferent cum se traduce în practică – se datorează forţei constituţionalismului american. În ultima vreme, adoptarea de către fostele ţări comuniste a principiilor societăţii civile în detrimentul celor militare (mai ales ca o condiţie preliminară pentru calitatea de membru NATO) a fost şi ea puternic influenţată de către sistemul american al relaţiilor dintre armată şi societatea civilă.

Atracţia şi impactul sistemului politic democratic american au fost însoţite şi de atracţia crescândă exercitată de modelul economic antreprenorial american care pune accentul pe comerţul liber mondial şi pe competiţia neîngrădită. Cum statul vest-european al bunăstării, inclusiv cel german cu accent pe „interdeterminarea” dintre patroni şi sindicate, începe să piardă din avântul economic, mai mulţi europeni îşi fac auzită părerea că ar trebui imitată metoda economică americană, mai competitivă, chiar mai lipsită de scrupule, pentru ca Europa să nu rămână şi mai mult în urmă. Chiar şi în Japonia, mai mult individualism în comportamentul economic este considerat din ce în ce mai mult ca un ingredient necesar succesului economic.

Accentul pus de America pe democraţia politică şi pe dezvoltarea economică reuşeşte să comunice un mesaj ideologic simplu, care îi atrage pe mulţi: dobândirea succesului individual sporeşte libertatea, generând în acelaşi timp prosperitate. Ceea ce rezultă este un puternic amestec de

idealism şi egoism. Împlinirea de sine este considerată un drept dat de Dumnezeu ce poate fi în acelaşi timp şi în folosul altora, pentru că dă un exemplu şi generează avere. Este o doctrină care îi atrage pe cei energici, ambiţioşi şi foarte competitivi.

Răspândindu-se treptat în lume, imitarea stilului american creează un mediu mai favorabil exercitării hegemoniei americane, indirectă şi, se pare, consimţită. Şi, ca şi în cazul sistemului american intern, această hegemonie presupune o structură complexă de instituţii şi proceduri legate între ele, proiectate în aşa fel încât să genereze consens şi să acopere asimetriile de putere şi influenţă. Supremaţia mondială americană este astfel sprijinită de un complicat sistem de alianţe şi coaliţii care acoperă literalmente globul.

Alianţa Atlantică, reprezentată din punct de vedere instituţional de către NATO, leagă cele mai dezvoltate şi mai influente state din Europa de America, făcând din Satele Unite un participant-cheie chiar şi în chestiuni intra-europene. Relaţiile bilaterale, politice şi militare, cu Japonia leagă cea mai puternică economie asiatică de Statele Unite, Japonia rămânând (cel puţin pentru moment), în esenţă, un protectorat american. America participă, de asemeni, la organizaţii multilaterale transPacifice în curs de apariţie precum Forumul de Cooperare Economică Asia-Pacific (APEC), devenind participant-cheie la afacerile din acea regiune. Emisfera vestică este în general ferită de influenţe exterioare, dând Americii posibilitatea de a juca un rol central în organizaţiile multilaterale existente în această emisferă. Măsurile speciale de securitate din Golful Persic, mai ales după scurta misiune punitivă împotriva Irak-ului din 1991, au transformat această regiune esenţială din punct de vedere economic într-un domeniu militar american. Chiar şi în fostul spaţiu sovietic au pătruns prin diverse aranjamente cu garanţie americană în vederea strângerii cooperării cu NATO – cum ar fi Parteneriatul pentru Pace.

În plus, reţeaua mondială de organizaţii specializate, mai ales instituţiile financiare „internaţionale” trebuie considerate ca făcând parte din sistemul global american. Fondul Monetar Internaţional (FMI) şi Banca Mondială pot fi considerate ca reprezentând interese „mondiale”, iar clientela lor ca fiind lumea întreagă. În realitate, ele sunt sub puternică dominaţie americană, iar originile lor se află în iniţiative americane, mai ales Conferinţa de la Bretton Woods din 1944.

Spre deosebire de imperiile precedente, acest sistem mondial vast şi

complex nu este o piramidă ierarhică. Mai degrabă, America se află în centrul unui univers în care totul e interconectat şi în care puterea este exercitată prin continui negocieri, dialoguri, divergenţe sau căutări de consens formal, chiar dacă această putere originează, în ultimă instanţă, dintr-o singură sursă, adică de la Washington D.C. Acesta este locul unde partida de putere trebuie jucată şi jucată după regulile interne ale Americii. Poate că cel mai mare omagiu pe care lumea îl aduce faptului că în dominaţia mondială americană locul central este ocupat de procesul democratic constă în gradul în care celelalte ţări sunt ele însele implicate în afacerile politice americane interne. În măsura în care pot, guvernele străine se străduiesc să-i mobilizeze pe acei americani cu care au în comun o anumită identitate naţională sau religioasă. Majoritatea guvernelor străine folosesc, de asemenea, americani care fac *lobby* pentru promovarea cauzei lor, mai ales în Congres, în afară de cele aproximativ o mie de grupuri de interese străine înregistrate ca active în capitala Americii. Şi comunităţile etnice americane se străduiesc să influenţeze politica externă a Statelor Unite: *lobby*-ul evreiesc, grecesc şi cel armean se remarcă drept cele mai eficient organizate.

Supremaţia americană a produs astfel o nouă ordine internaţională care nu numai că imită, dar şi instituţionalizează, dincolo de hotarele Americii, multe dintre trăsăturile sistemului american însuşi. Aceste trăsături fundamentale sunt:

- un sistem colectiv de securitate, inclusiv comandă şi forţe armate integrate (NATO, Tratatul de Securitate SUA-Japonia etc.);
- cooperare economică regională (APEC, NAFTA – Acordul Nord-American al Liberului Schimb) şi instituţii specializate de cooperare mondială (Banca Mondială, FMI, Organizaţia Mondială a Comerţului);
- proceduri care pun accentul pe luarea deciziilor pe bază de consens, chiar dacă sunt dominate de Statele Unite;
- o preferinţă pentru relaţii democratice între membrii alianţelor importante;[5]

Majoritatea acestui sistem a apărut în timpul Războiului Rece, ca parte a efortului Americii de a-şi controla rivalul mondial – Uniunea Sovietică. Sistemul era deci gata pregătit pentru a fi pus în practică în momentul în care

5 o structură judiciară şi constituţională mondială elementară (de la Tribunalul Internaţional de la Haga până la tribunalul special care judecă crimele de război din Bosnia).

acest rival s-a clătinat, iar America s-a impus ca prima şi singura putere mondială. Esenţa acestui sistem a fost bine reţinută de politologul G. John Ikenbeny:

„Sistemul era hegemonie deoarece era centrat în jurul Statelor Unite şi reflecta mecanisme politice şi principii organizatorice de tip american. Era o ordine liberală prin aceea că era legal şi marcat de interacţiuni. Europenii (şi s-ar putea adăuga, japonezii) puteau reconstrui şi integra societăţile şi economiile lor naţionale în moduri propice atât hegemoniei americane, cât şi libertăţii de a experimenta propriile lor sisteme politice, autonome şi semiindependente... Evoluţia acestui complex sistem a servit la «domesticirea» relaţiilor dintre principalele state occidentale. Din când în când, au existat conflicte aprinse între aceste state, dar important este că ele au fost aplanate în interiorul unei ordini politice puternic înrădăcinate, stabile şi din ce în ce mai bine articulate... Ameninţarea cu războiul este în afara jocului”[6].

În acest moment, hegemonia mondială americană fără precedent nu are rival. Dar nimeni nu o va contesta în anii ce vor veni?

CAPITOLUL 2
TABLA DE ŞAH EURASIATICĂ

Pentru America, cel mai mare „premiu” geopolitic este Eurasia. Timp de 500 de ani, scena mondială a fost dominată de puteri şi popoare eurasiatice care s-au luptat între ele pentru a obţine dominaţia regională şi au căutat puterea mondială. Acum o putere ne-eurasiatică deţine întâietatea faţă de Eurasia, iar supremaţia Americii în lume este dependentă direct de durata şi de cât de activ este susţinută preponderenţa sa pe continentul eurasiatic.

Evident, această condiţie pentru preponderenţă este temporară. Dar durata ei şi ceea ce îi va urma sunt de importanţă hotărâtoare nu numai pentru prosperitatea Americii, ci şi pentru pacea internaţională în general. Apariţia bruscă a primei şi singurei puteri mondiale a creat o situaţie în care un sfârşit la fel de brusc al acestei supremaţii – fie din cauza retragerii Americii de pe scena mondială, fie din cauza apariţiei neaşteptate a unui rival

---

6 Din lucrarea sa *Creating Liberal Order: The Origins and Persistence of the Postwar Western Settlement,* University of Pennsylvania» Philadelphia» noiembrie» 1995.

prosper – ar produce o mare instabilitate internaţională. De fapt, ar declanşa o anarhie mondială. Samuel P. Huntington, politolog la Harvard, are dreptate atunci când afirmă hotărât:

„O lume fără supremaţia Statelor Unite va fi o lume cu mai multă violenţă şi dezordine şi cu mai puţină democraţie şi creştere economică decât o lume în care Statele Unite continuă să aibă mai multă influenţă decât orice altă ţară în rezolvarea chestiunilor mondiale. Supremaţia internaţională de durată a Statelor Unite este esenţială pentru bunăstarea şi securitatea americanilor şi pentru viitorul libertăţii, democraţiei, economiei deschise şi ordinii internaţionale în lume[7]’1.

În acest context, modul în care America „administrează” Eurasia este hotărâtor. Eurasia este cel mai mare continent de pe glob şi e o axă din punct de vedere geopolitic. Puterea care ar domina Eurasia ar controla două din cele trei zone cele mai avansate şi mai performante sub aspect economic din lume. O simplă privire pe o hartă ne sugerează, de asemenea, că un control asupra Eurasiei atrage după sine aproape automat şi subordonarea Africii, plasând astfel emisfera vestică şi Oceania în poziţie periferică din punct de vedere geopolitic faţă de continentul principal al planetei (vezi harta de la p. 44). Aproximativ 75% din populaţia globului trăieşte în Eurasia şi o mare parte din bogăţiile materiale ale lumii se află tot acolo – atât în întreprinderile, cât şi în subsolul acestui continent. Eurasia deţine aproximativ 60% din P.N.B. Şi trei sferturi din resursele energetice cunoscute ale lumii (vezi tabelele de la p. 45).

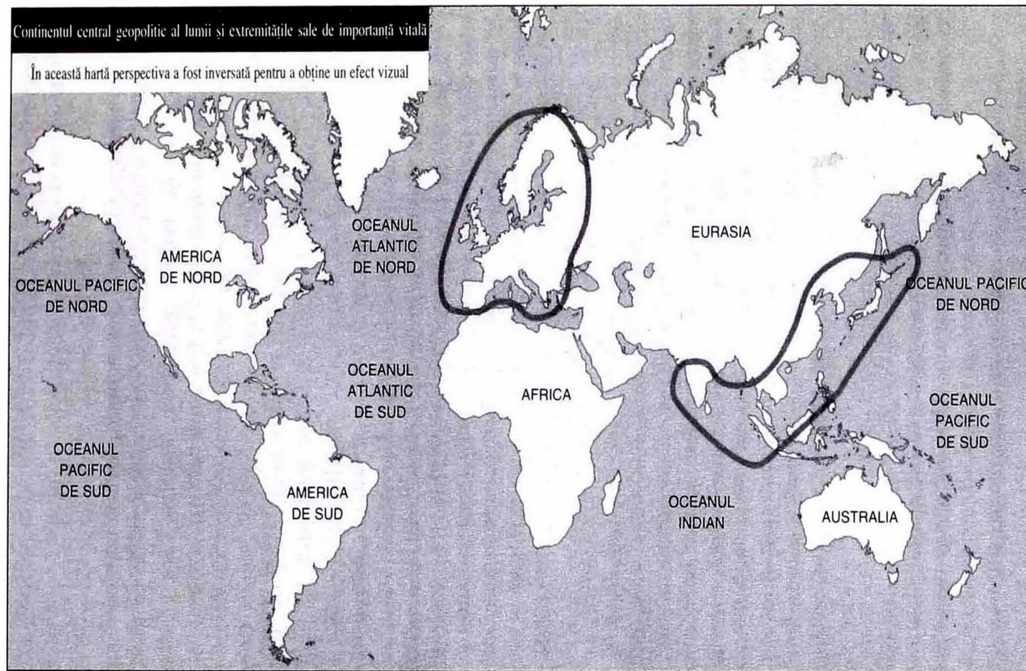
În Eurasia se află statele cele mai dinamice şi mai active din punct de vedere politic. După Statele Unite, primele şase mari puteri economice şi primele şase state cu cele mai mari cheltuieli pentru înarmare se află în Eurasia. Toate puterile nucleare declarate ale lumii, în afară de una. Şi toate cele nedeclarate, în afară de una, se află în Eurasia. Cele două state din lume cele mai dens populate aspirante la hegemonie regională şi influenţă mondială sunt eurasiatice. Toţi potenţialii rivali politici şi/sau economici ai supremaţiei Americii sunt eurasiatici. Cumulată, puterea Eurasiei o depăşeşte de departe pe cea a Americii. Din fericire pentru America, Eurasia e prea mare pentru a fi o unitate din punct de vedere politic.

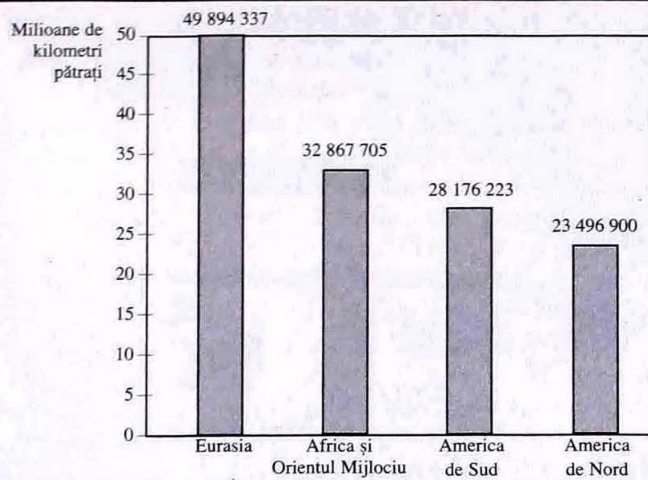
Astfel, Eurasia este tabla de şah pe care se dă în continuare lupta

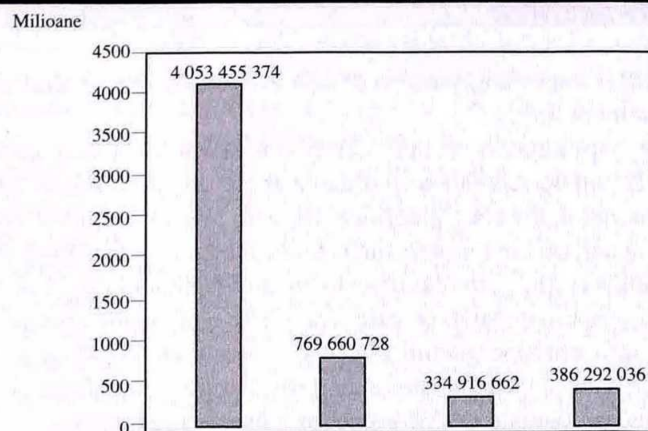

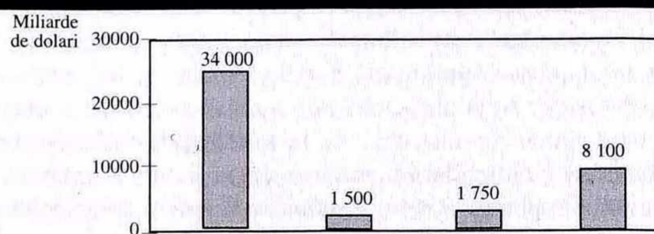
7 Samuel P. Huntington, *Why International Primacy Matters,* în „International Security“, primăvara 1993, p. 83.

pentru supremaţie mondială. Deşi geostrategia – administrarea strategică a intereselor geopolitice – ar putea fi comparată cu şahul, tabla de şah oarecum ovală care este Eurasia implică nu doar doi, ci mai mulţi jucători, fiecare posedând diferite grade de putere.

Continentele: Suprafața
Milioane de kilometri pătrați
50
45
40
35
30
25
20
15
10
5
0
49 894 337
32 867 705
28 176 223
23 496 900
Eurasia
Africa și Orientul Mijlociu
America de Sud
America de Nord

Continentele: Populația
Milioane
4500
4000
3500
3000
2500
2000
1500
1000
500
0
4 053 455 374
769 660 728
334 916 662
386 292 036

Continentele: Produsul Național Brut
Miliarde de dolari
30000
20000
10000
0
34 000
1 500
1 750
8 100

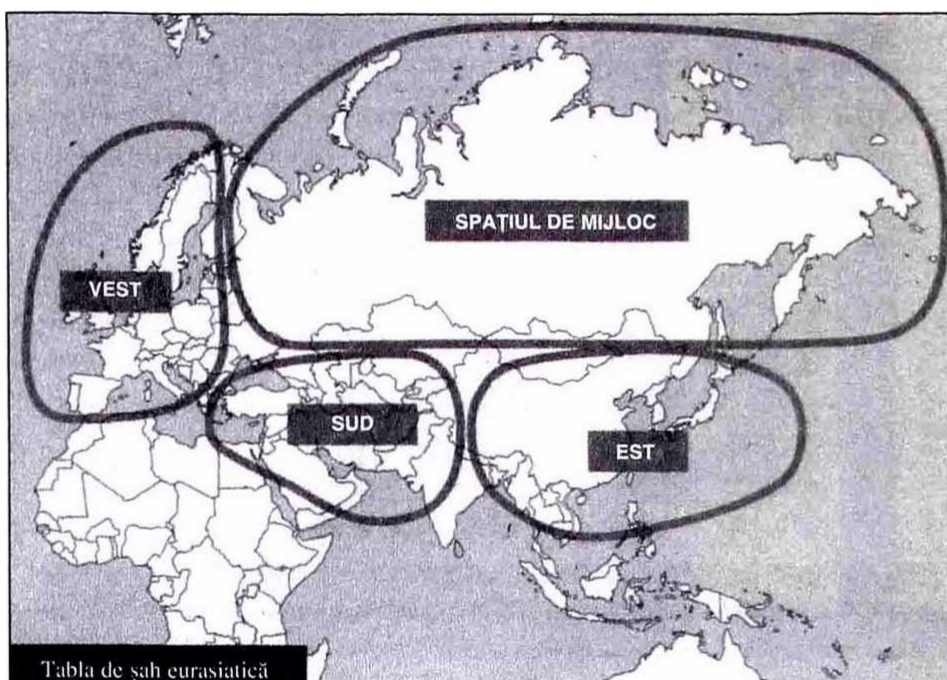

Tabla de şah eurasiatică

Cei mai importanţi jucători se află în vestul, estul, centrul şi în sudul tablei de şah.

*

Atât extremitatea vestică, cât şi cea estică ale tablei de şah conţin regiuni dens populate şi organizate, pe un spaţiu relativ aglomerat, în mai multe state puternice. În cazul micii extremităţi vestice a Eurasiei, puterea americană este desfăşurată direct. Platforma continentală extrem-orientală este locul unui jucător din ce în ce mai puternic şi mai independent, care stăpâneşte o populaţie enormă, în timp ce teritoriul energicului său rival – restrâns pe câteva insule din vecinătate – şi jumătate dintr-o mică peninsulă extrem-orientală formează punctul de sprijin pentru puterea americană.

V

Intre extremitatea apuseană şi cea răsăriteană se află un vast spaţiu de mijloc, puţin populat, în mod frecvent fluid sub aspect politic şi fragmentat organizaţional, spaţiu ocupat în trecut de un puternic rival pentru supremaţia Statelor Unite – un rival care odată îşi fixase ca ţintă alungarea Americii din Eurasia. La sudul acestui mare platou central-eurasiatic se află o regiune anarhică din punct de vedere politic, dar bogată în energie şi care ar putea fi de mare importanţă pentru statele occidentale şi orientale eurasiatice, deopotrivă, incluzând, în zona sa extrem-sudică, un foarte dens populat aspirant la hegemonie regională. Eurasia, această tablă de şah uriaşă şi de o formă ciudată – care se întinde de la Lisabona la Vladivostok – este decorul în

care se desfăşoară „jocul”. Dacă Spaţiul de mijloc poate fi treptat atras în crescânda orbită de influenţă a Vestului (unde influenţa americană este preponderentă), dacă Sudul nu este supus dominaţiei unui singur jucător şi dacă Estul nu se unifică într-un mod care să determine alungarea Americii din bazele sale de pe coastă, atunci se poate spune că America îşi atinge ţinta. Dar dacă Spaţiul de mijloc respinge Vestul devenind o entitate separată, hotărâtă, şi fie preia controlul asupra Sudului, fie formează o alianţă cu principalul jucător răsăritean, atunci supremaţia Americii în Eurasia se restrânge dramatic. La fel ar sta lucrurile şi în cazul în care cei doi mari jucători din Est s-ar uni în vreun fel. În sfârşit, orice concediere a Americii de către partenerii săi occidentali din poziţia sa avantajoasă de pe extremitatea vestică a Europei ar determina automat sfârşitul participării Americii la jocul de pe tabla de şah a Eurasiei, chiar dacă aceasta ar însemna, în acelaşi timp, eventuala subordonare a extremităţii vestice a acesteia de către un jucător reînsufleţit, care ocupă spaţiului de mijloc. După cum se ştie, sfera hegemoniei mondiale a Americii este mare, dar fără profunzime, fiind limitată de îngrădiri atât interne, cât şi externe. Hegemonia americană implică exercitarea unei influenţe hotărâtoare, dar, spre deosebire de imperiile din trecut, nu şi a unui control direct. Înseşi dimensiunile şi diversitatea Eurasiei, ca şi puterea unora dintre statele de aici limitează profunzimea influenţei americane şi amploarea controlului său asupra cursului evenimentelor. Acest megacontinent este pur şi simplu prea mare, prea populat, prea variat din punct de vedere cultural şi compus din prea multe state energice sub aspect politic şi ambiţioase prin tradiţie istorică pentru a fi supuse chiar şi faţă de puterea mondială cea mai prosperă economic şi proeminentă în plan politic. Această situaţie face ca de primă importanţă să fie abilitatea geostrategică, desfăşurarea atentă, selectivă şi cu scop bine definit a resurselor americane pe uriaşa tablă de şah a Eurasiei.

Fapt este de asemenea că America este prea democratică la ea acasă pentru a putea fi autoritară în afara graniţelor sale. Aceasta limitează folosirea puterii Americii, mai ales a capacităţii sale de intimidare militară. Nicio democraţie populistă nu a atins până acum supremaţia internaţională. Dar goana după putere nu este un scop care să declanşeze pasiunea populară, cu excepţia situaţiei în care este vorba de o ameninţare sau de o provocare neaşteptată împotriva accepţiunii publice despre bunăstarea internă. Auto-

negarea economică (adică cheltuielile pentru apărare) şi sacrificiile umane (pierderile în lupte, fie ei şi dintre militarii profesionişti) pe care le solicită acest efort nu au nimic în comun cu înclinaţiile democratice. Democraţia nu se potriveşte cu mobilizarea imperială.

Mai mult, majoritatea americanilor nu simt în general nicio satisfacţie deosebită pentru că ţara lor a atins noul statut de unică superputere mondială. „Triumfalismul” politic asociat cu victoria Americii în Războiul Rece a fost primit în general cu răceală şi a fost obiectul unei oarecari ironizări din partea comentatorilor cu gândire mai liberală. Dintre viziunile asupra implicaţiilor pe care succesul său istoric în competiţia cu fosta Uniune Sovietică le-ar avea pentru America, două au fost mai atrăgătoare din punct de vedere politic: pe de o parte, există părerea că sfârşitul Războiului Rece justifică o reducere semnificativă a angajării mondiale a Americii, indiferent de consecinţele asupra statutului său mondial; pe de altă parte, există perspectiva că a venit timpul autenticului multilateralism internaţional, pentru care America ar trebui chiar să cedeze ceva din suveranitatea sa. Amândouă aceste şcoli de gândire au reclamat loialitatea unor părţi din electorat.

La dilemele cu care se confruntă conducătorii americani se adaugă, complicându-le, schimbările din aspectul situaţiei mondiale înseşi: folosirea directă a forţei este acum supusă mai multor constrângeri decât în trecut. Armele nucleare au redus dramatic utilitatea războiului ca instrument de politică sau chiar ca o ameninţare. Crescânda interdependenţă economică dintre naţiuni face ca exploatarea politică a şantajului economic să fie mai puţin constrângătoare. Aşa se face că manevrele, diplomaţia, construirea de coaliţii, cooptarea, însăşi etalarea deliberată a propriilor avantaje politice au devenit ingredientele-cheie ale exerciţiului reuşit de putere geostrategică pe tabla de şah a Eurasiei.

Exercitarea supremaţiei mondiale a Americii trebuie să acorde. atenţie faptului că geografia politică rămâne o chestiune decisivă în politica internaţională. Se relatează că Napoleon a spus odată că a cunoaşte geografia unei ţări înseamnă a-i cunoaşte politica externă. Felul în care noi înţelegem importanţa geografiei politice trebuie, oricum, să se adapteze noilor realităţi de putere.

În aproape toată istoria politicii internaţionale, dominaţia teritorială a fost focarul conflictelor politice. Fie automulţumire naţională pentru

dobândirea unui teritoriu mai mare, fie sentimentul deposedării naţionale prin pierderea unui pământ „sfânt” au fost cauza majorităţii războaielor sângeroase duse de la apariţia naţionalismului. Nu este nicio exagerare în a spune că imperativul teritorial a fost mobilul principal ce a guvernat comportamentul agresiv al statelor-naţiuni. Şi imperiile au fost construite prin atenta acaparare şi păstrare a unor puncte geografice vitale, precum Gibraltarul, Canalul Suez sau Singapore folosite ca importante puncte de închidere sau bifurcaţie într-un sistem de control de tip imperial.

Manifestarea extremă a legăturii dintre naţionalism şi posesiune teritorială şi-a găsit expresia în politica Germaniei naziste şi a Japoniei imperiale. Efortul de a construi „Reich-ul de-o-mie de ani” a mers mult dincolo de scopul de a reuni toate popoarele vorbitoare de limbă germană sub un singur acoperiş politic, axându-se pe dorinţa de a controla „grânarele” din Ucraina şi pământurile slave, ale căror populaţii trebuiau să furnizeze forţă de muncă ieftină pentru stăpânirea imperială. În mod similar, japonezii erau obsedaţi de ideea că stăpânirea teritorială directă a Manciuriei şi mai târziu a Indiilor Orientale Olandeze, importante producătoare de petrol, era esenţială pentru împlinirea dorinţei lor de putere naţională şi de statut mondial. Tot aşa, timp de secole, măreţia naţională a Rusiei a fost echivalată cu acapararea de teritorii, şi chiar la sfârşitul secolului al douăzecilea, insistenţa Rusiei de a păstra stăpânirea asupra unor popoare ne-ruse precum cecenii, care locuiesc în zona unei importante conducte de petrol, a fost justificată prin aceea că un astfel de control este esenţial pentru statutul ei de mare putere.

Statele-naţiuni continuă să fie elementele de bază ale sistemului mondial. Deşi declinul naţionalismului marilor puteri şi slăbirea ideologiei au redus conţinutul emoţional al politicii mondiale, – în timp ce armele nucleare au introdus restricţii majore în folosirea forţei –, competiţia bazată pe criteriul teritoriilor domină încă în chestiunile mondiale, chiar dacă formele sale tind în prezent să fie mai paşnice. În această competiţie, aşezarea geografică încă este punctul de plecare în definirea priorităţilor externe ale unui stat-naţiune, iar mărimea teritoriului naţional rămâne, de asemenea, unul dintre criteriile majore de stabilire a statutului şi puterii.

Cu toate acestea, pentru majoritatea statelor-naţiuni, chestiunea stăpânirii de teritorii pierde din importanţă în ultima vreme. În măsura în care disputele teritoriale sunt încă importante în formularea politicii externe a unor

state, ele sunt mai mult o chestiune de resentiment datorită negării dreptului la autodeterminare pentru „rudele” lor etnice, despre care se consideră că sunt lipsite de dreptul de a se uni cu „patria-mamă”, sau o nemulţumire în legătură cu aşa-zisul rău tratament al minorităţilor naţionale de către un stat vecin, decât o chestiune de dobândire a unui statut naţional mai important prin extindere teritorială.

Din ce în ce mai mult, elitele conducătoare naţionale au ajuns să recunoască că nu teritoriul, ci alţi factori sunt cei mai importanţi în determinarea statutului internaţional al unei ţări sau a gradului ei de influenţă internaţională. Îndrăzneala în sfera economică şi traducerea ei în inovaţie tehnologică pot fi de asemenea un criteriu-cheie de putere. Japonia oferă un exemplu extraordinar. Cu toate acestea, poziţia geografică tinde încă să determine priorităţile imediate ale unui stat – şi cu cât este mai mare puterea sa politică, economică şi militară, cu atât este mai extinsă, dincolo de vecinii săi imediaţi, sfera de interese geopolitice vitale, de influenţă şi de implicare a acestui stat.

Până nu de mult, cei mai importanţi analişti ai geopoliticii discutau dacă puterea pe uscat este mai importantă decât puterea pe mare şi care anume regiune a Eurasiei este esenţială pentru a câştiga controlul asupra întregului continent. Unul dintre cei mai de seamă, Harold Mackinder, a declanşat această polemică la începutul secolului, prin conceptele sale, mai întâi acela de

„Zona-pivot” eurasiatică (care includea toată Siberia şi o mare parte din Asia Centrală) şi mai târziu acela de *heartland* central-estic european, considerate trambuline esenţiale pentru atingerea dominaţiei asupra continentului. El şi-a popularizat conceptul de *heartland* prin celebrul său aforism:

Cine conduce Europa de Est stăpâneşte *heartland*-ul;

Cine conduce *heartland-ul* stăpâneşte Eurasia şi Africa;

Cine conduce Eurasia şi Africa stăpâneşte lumea.

Geopolitica a fost de asemeni invocată de importanţi geografi politici germani pentru a justifica acel „Drang nach Osten”[8] al ţării lor, mai ales Karl Haushofer, care a adaptat conceptul lui Mackinder la nevoile strategice ale Germaniei. Un ecou mult vulgarizat al acestuia putea fi auzit şi când Adolf

8 „Ofensiva către Est[44] (în germană în original) *(n.tr.).*

Hitler sublinia nevoia poporului german de „Lebensraum”[9].

Alţi gânditori europeni din prima jumătate a acestui secol anticipaseră o deplasare spre est a centrului de gravitaţie geopolitic: regiunea Pacificului – în special America şi Japonia – devenind moştenitorii şubredei dominaţii a Europei. Pentru a contracara o asemenea deplasare, geopoliticianul francez Paul Démangeon, ca şi alţi geopoliticieni francezi au pledat pentru o mai mare unitate între statele europene încă înainte de cel de al doilea război mondial.

Astăzi, problema geopoliticii nu mai este care parte geografică a Eurasiei este punctul de plecare pentru dominarea continentului, nici dacă puterea pe uscat este mai importantă decât cea pe mare. Geopolitica a progresat de la dimensiunea regională la cea globală, cu preponderenţă asupra întregului continent eurasiatic ca bază centrală pentru supremaţia mondială. Statele Unite, o putere non-eurasiatică, deţin acum supremaţia mondială, puterea lor fiind desfăşurată în mod direct pe trei extremităţi ale continentului eurasiatic, de unde exercită o puternică influenţă asupra statelor care ocupă hinterlandul eurasiatic. Dar pe cel mai important spaţiu de joc al lumii, Eurasia, ar putea apărea la un moment dat un potenţial rival al Americii. Astfel, concentrarea asupra jucătorilor principali şi evaluarea corectă a terenului trebuie să fie punctele de plecare pentru formularea geostrategiei Americii în administrarea pe termen lung a intereselor sale geopolitice în Eurasia.

Sunt necesare două etape de bază:

- mai întâi, identificarea statelor eurasiatice dinamice din punct de vedere geostrategic care au puterea de a produce o posibilă importantă schimbare în distribuţia internaţională de putere şi descifrarea principalelor obiective externe ale elitelor lor politice, ca şi a posibilelor consecinţe ale încercărilor acestora de a-şi atinge acele obiective; determinarea exactă a statelor eurasiatice decisive din punct de vedere geopolitic a căror poziţie şi/sau existenţă au efecte catalizatoare fie asupra jucătorilor mai activi geostrategic, fie asupra situaţiei regionale;
- în al doilea rând, formularea politicilor americane specifice în vederea contracarării, cooptării şi/sau controlării statelor menţionate mai sus, astfel încât să se apere şi să se promoveze interesele americane vitale; conceptualizarea unei geostrategii mai cuprinzătoare care să instituie, la

9 „Spaţiu vital[44] (în germană în original) *{n.tr).*

scară mondială, politicile americane specifice.

Pe scurt, pentru SUA, geostrategia în Eurasia implică interconectarea cu un scop bine determinat a statelor dinamice geostrategic şi mânuirea atentă a statelor catalizatoare geopolitic, urmărind cele două interese americane inseparabile: pe termen scurt – păstrarea statutului său de putere mondială unică şi pe termen lung – transformarea puterii americane în cooperare mondială din ce în ce mai instituţionalizată. Pentru a folosi o terminologie care aminteşte de epoca mai brutală a vechilor imperii, cele trei imperative majore ale geostrategiei unui imperiu sunt prevenirea înţelegerilor secrete şi menţinerea printre vasali a unei dependenţe aducătoare de securitate, menţinerea în supunere şi protejarea plătitorilor de tribut şi împiedicarea barbarilor de a se uni.

Jucători geostrategici activi sunt acele state care au capacitatea – şi voinţa naţională de a-şi exercita puterea sau influenţa dincolo de propriile graniţe în vederea schimbării actualei situaţii geopolitice într-o măsură care afectează interesele Americii. Ele au potenţialul şi/sau predispoziţia de a fi instabile din punct de vedere geopolitic. Din diferite motive – căutarea „măreţiei” naţionale, împlinirea ideologică, mesianismul religios, creşterea puterii economice – unele state chiar caută să obţină dominaţia regională sau o poziţie mondială. Ele sunt mânate de motivaţii complexe şi profund înrădăcinate, pe care cel mai bine le explică fraza lui Robert Browning: „ceea ce poate un om atinge trebuie să fie dincolo de ceea ce poate prinde în mâini – altfel, pentru ce e raiul?”. Astfel, aceste state au o încredere prudentă în puterea Americii, determină măsura în care propriile lor interese se suprapun sau se ciocnesc cu cele ale Americii şi îşi formulează propriile lor obiective în Eurasia, mai limitate, uneori în complicitate, dar alteori în conflict cu politicile Americii. Statele Unite trebuie să acorde o atenţie specială statelor din Eurasia care au astfel de porniri.

Pivoţi geopolitici sunt acele state a căror importanţă decurge nu din puterea sau din motivaţia lor, ci mai degrabă din aşezarea lor sensibilă şi din consecinţele situaţiei lor potenţial vulnerabile pentru comportamentul jucătorilor geostrategici. Cel mai adesea, pivoţii geopolitici sunt desemnaţi de poziţia lor geografică, care în unele cazuri le conferă un rol special fie în asigurarea accesului în zone importante, fie în refuzarea accesului la resurse pentru jucătorul important. În unele cazuri, un pivot geopolitic poate acţiona

ca un scut protector pentru un stat important sau chiar o regiune. Uneori, însăşi existenţa unui pivot geopolitic poate avea foarte semnificative urmări politice şi culturale pentru un jucător geostrategic mai activ din vecinătate. Identificarea pivoţilor geopolitici-cheie eurasiatici de după Războiul Rece şi protejarea lor este, de aceea, un aspect crucial al geostrategiei mondiale a Americii.

Ar mai fi de observat, de la început, că deşi toţi jucătorii geostrategici tind a fi ţări importante şi puternice, nu toate ţările importante şi puternice sunt automat jucători geostrategici. Astfel, în vreme ce identificarea jucătorilor geostrategici este relativ uşoară, omiterea de pe lista următoare a unor ţări evident importante ar necesita o justificare mai amplă.

În actuala situaţie mondială, cel puţin cinci jucători geostrategici-cheie şi cinci pivoţi geopolitici (doi dintre aceştia din urmă definindu-se, poate, parţial, şi ca jucători) pot fi identificaţi pe noua hartă politică a Eurasiei. Franţa, Germania, Rusia, China şi India sunt jucători importanţi şi activi, în timp ce Marea Britanie, Japonia şi Indonezia, deşi se ştie că sunt ţări foarte importante, nu se califică pentru acest titlu. Ucraina, Azerbaidjanul, Coreea de Sud, Turcia şi Iranul au rolul de pivoţi geopolitici de importanţă hotărâtoare, deşi atât Turcia, cât şi Iranul sunt şi active geostrategic, în măsura posibilităţilor lor limitate. Vom spune mai mult despre fiecare în capitolele următoare.

Deocamdată, este suficient să spunem că în extremitatea vestică a Eurasiei jucătorii geostrategici dinamici şi importanţi sunt Franţa şi Germania. Amândouă sunt motivate de viziunea unei Europe unite, deşi între ele există diferenţe de opinii asupra măsurii şi a modului în care o astfel de Europă ar trebui să rămână legată de America. Dar amândouă doresc să formeze în Europa ceva ambiţios de nou, schimbând astfel statu-quo-ul. Franţa, mai ales, are propriul său concept geostrategic asupra Europei, care diferă în unele privinţe importante de acela al SUA şi este înclinată să se angajeze în manevre tactice menite să aţâţe Rusia împotriva Americii şi Marea Britanie împotriva Germaniei, chiar dacă în acelaşi timp se bazează pe alianţa franco-germană pentru a-şi compensa relativa sa slăbiciune.

Mai mult, atât Franţa, cât şi Germania sunt suficient de puternice şi de sigure pe sine pentru a exercita o influenţă în interiorul unei regiuni mai largi. Nu numai că Franţa urmăreşte să aibă un rol politic central într-o Europă în

curs de unificare, dar ea se vede, de asemenea, ca un nucleu al unui grup de state mediterane – nord-africane ce împărtăşesc preocupări comune. Germania este din ce în ce mai conştientă de statutul său special de cel mai important stat al Europei – de rolul său de locomotivă economică a zonei sale şi lider în devenire al Uniunii Europene (U.E.). Germania simte că are o responsabilitate specială pentru nou-emancipata Europă Centrală, într-o manieră care aminteşte vag de idei mai vechi despre o Mitteleurope condusă de Germania. Mai mult, atât Franţa, cât şi Germania se consideră îndreptăţite să reprezinte – interesele europene în relaţiile cu Rusia, iar Germania chiar susţine, din cauza poziţiei sale geografice, cel puţin teoretic, marea opţiune a unei înţelegeri bilaterale speciale cu Rusia.

În contrast, Marea Britanie nu este jucător geostrategic. Ea are mai puţine opţiuni majore, nu nutreşte vreo viziune ambiţioasă asupra viitorului Europei, iar relativul său declin a redus şi capacitatea sa de a-şi juca rolul tradiţional de echilibrist european. Atitudinea sa ambiguă în ce priveşte unificarea Europei şi ataşamentul său faţă de o mereu mai palidă relaţie specială cu America au făcut ca Marea Britanie să devină din ce în ce mai irelevantă în ceea ce priveşte opţiunile majore pentru viitorul Europei. În mare măsură, Londra s-a scos singură din jocul european.

Sir Roy Denman, fost înalt funcţionar britanic în Comisia Europeană, aminteşte în memoriile sale că încă în 1955, la conferinţa de la Messina, care preconiza formarea unei Uniuni Europene, purtătorul de cuvânt oficial al Marii Britanii a afirmat clar în faţa celor întruniţi pentru a fi arhitecţi ai Europei.

„Viitorul tratat pe care îl discutaţi nu are nicio şansă de a fi acceptat; dacă ar fi acceptat, nu ar avea nicio şansă de a fi aplicat. Şi dacă ar fi aplicat, ar fi total inacceptabil pentru Marea Britanie… au revoir et bonne chance”[10].

După 40 de ani şi mai bine, afirmaţia de mai sus rămâne în mod esenţial definiţia atitudinii fundamentale britanice faţă de construirea unei Europe cu adevărat unite. Opoziţia britanică faţă de participarea la Uniunea Economică şi Monetară, proiectată a fi lansată în ianuarie 1999, reflectă lipsa de dorinţă a acestei ţări de a-şi identifica destinul cu acela al Europei. Esenţa acestei atitudini a fost bine rezumată la începutul anilor ’90 după cum urmează:

---

10 „La revedere şi noroc“ (în 1b. franceză în original). Roy Denman, *Missed Chances* (Şanse ratate), London, Cassell, 1996.

Marea Britanie respinge obiectivul unificării politice;

- Marea Britanie este în favoarea unui model de integrare economică bazat pe comerţul liber;
- Marea Britanie preferă politica externă, securitatea şi coordonarea apărării în afara cadrului Comunităţii Europene (C.E.);
- Rareori Marea Britanie şi-a maximalizat influenţa cu C.E.[11]

În mod sigur, Marea Britanie rămâne importantă pentru America. Ea continuă să obţină o anumită influenţă mondială prin intermediul Commonwealth-ului, dar nu este nicio importantă putere activă şi nici nu e motivată de o viziune ambiţioasă. Ea este suporterul-cheie al Americii, un aliat foarte loial, o bază militară vitală şi un partener apropiat în activităţi de spionaj de importanţă decisivă. Prietenia ei trebuie să fie alimentată, dar politicile sale nu solicită atenţie susţinută. Este un „jucător” geostrategic la pensie, care se odihneşte pe splendizii săi lauri, în mare măsură dezangajat din marea aventură europeană în care Franţa şi Germania sunt principalii actori.

Celelalte state europene de mărime medie, majoritatea fiind membre NATO şi/sau în Uniunea Europeană, fie se lasă conduse de America, fie se aliniază liniştit în spatele Germaniei sau al Franţei. Politicile lor nu au un impact regional mai larg şi ele nu sunt în situaţia de a-şi schimba modul fundamental de a se alinia, în acest stadiu, ele nu sunt nici jucători geostrategici, nici pivoţi geopolitici. Toate acestea sunt valabile şi pentru cel mai important potenţial membru central-european al NATO ŞI U.E., adică Polonia. Ea este prea slabă pentru a fi jucător geostrategic şi nu poate face decât o singură alegere: să se integreze în Occident. Mai mult, dispariţia învechitului Imperiu Rus şi legăturile din ce în ce mai strânse ale Poloniei cu Alianţa Atlantică şi cu noua Europă în formare îi dau Poloniei, din ce în ce mai mult, o situaţie de securitate fără precedent în istoria sa, dar, în acelaşi timp, îi restrâng opţiunile strategice.

Aproape că nu mai trebuie spus că Rusia rămâne un jucător geostrategic important, în ciuda stării ei de slăbiciune şi a situaţiei generale proaste care probabil se va prelungi. Simpla ei prezenţă are un impact masiv asupra noilor state independente din vastul spaţiu eurasiatic al fostei Uniuni

11 Robert Skidelsky, „Great Britain and the New Europe“, în *From the Atlantic to the Urals*, ed. David P. Calleo şi Philip H. Gordon, Arlington, Va., 1992, p. 145.

Sovietice. Rusia nutreşte obiective geopolitice ambiţioase, pe care le declară deschis din ce în ce mai mult. O dată ce-şi va fi recăpătat puterea, va avea un impact important şi asupra vecinilor săi de la vest şi de la est. Mai mult, Rusia mai are încă de făcut alegerea geostrategică fundamentală în ce priveşte relaţia sa cu America: prieten sau duşman? S-ar putea foarte bine să i se pare că, în această privinţă, există pentru ea, pe continentul Eurasia, alternative importante. Multe depind de modul în care evoluează politica sa internă şi mai ales de ceea ce va deveni Rusia: o democraţie europeană sau, din nou, un imperiu eurasiatic. În orice caz, ea rămâne în mod clar un jucător, chiar dacă a pierdut câteva „piese”, precum şi ceva poziţii-cheie pe tabla de şah a Eurasiei.

Tot astfel, aproape că nu mai e nevoie de argumentare pentru faptul că China este un jucător important. Ea este deja o putere regională importantă şi este posibil să nutrească aspiraţii mai largi, dată fiind istoria sa de mare putere şi viziunea sa că statul chinez este centrul lumii. Opţiunile pe care le face China încep deja să afecteze distribuţia geopolitică de putere în Asia, în timp ce avântul său economic îi va da în mod sigur atât o mai mare putere materială, cât şi ambiţii crescânde. Afirmarea unei „Chine Mari” va ridica chestiunea Taiwanului şi acest lucru va avea un impact asupra poziţiei Americii în Orientul îndepărtat. Dezmembrarea Uniunii Sovietice a creat, de asemenea, la frontiera vestică a Chinei, o serie de state faţă de care conducătorii chinezi nu pot fi indiferenţi. Astfel, şi Rusia va fi foarte afectată de ieşirea mai activă a Chinei pe scena mondială.

Extremitatea estică a Eurasiei prezintă un paradox. Japonia este, în mod clar, o putere importantă în chestiunile internaţionale, iar alianţa America-Japonia a fost definită deseori – şi pe bună dreptate – drept cea mai importantă relaţie bilaterală a Americii. Fiind una din primele puteri economice ale lumii, este clar că Japonia posedă potenţialul pentru exercitarea unei puteri politice de prim rang. Şi totuşi ea nu acţionează în virtutea acestui fapt, ferindu-se de orice aspiraţii de dominaţie regională şi preferând, în schimb, să opereze sub protecţie americană. Asemeni Marii Britanii în cazul Europei, Japonia preferă să nu se angajeze în politica Asiei continentale, deşi un motiv, cel puţin parţial, pentru aceasta este ostilitatea continuă a multor state asiatice faţă de orice aspiraţie a Japoniei la un rol politic preeminent în regiune.

Acest profil politic rezervat al Japoniei permite în schimb Americii să joace un rol central în securitatea Orientului îndepărtat. Astfel, Japonia nu e un jucător geostrategic, dar periculosul său potenţial de a deveni repede aşa ceva – mai ales dacă fie China, fie America şi-ar modifica brusc politicile actuale – impune SUA o obligaţie specială de a întreţine cu atenţie relaţia lor cu Japonia. America nu trebuie să urmărească cu atenţie politica externă a Japoniei, ci să cultive cu subtilitate auto-reţinerea Japoniei. Orice slăbire semnificativă a legăturilor politice dintre America şi Japonia ar avea un impact direct asupra stabilităţii regiunii.

E mai uşor de argumentat de ce nu am aşezat Indonezia pe lista jucătorilor geostrategici dinamici. În Asia de Sud-Est, Indonezia e ţara cea mai importantă, dar chiar şi în interiorul acestei regiuni, capacitatea sa de a exercita o influenţă semnificativă este limitată de starea de relativă subdezvoltare a economiei sale, de continua instabilitate politică internă, de faptul că este un arhipelag dispersat şi de eventualitatea unor conflicte etnice exacerbate de rolul dominant pe care minoritatea chineză îl are în chestiunile financiare interne. La un moment dat, Indonezia ar putea deveni un obstacol important în calea aspiraţiilor Chinei de a-şi extinde influenţa spre sud. De această eventualitate şi-a dat deja seama Australia, care odinioară se temea de expansionismul indonezian, dar în ultima vreme a început să favorizeze o mai strânsă colaborare australiano-indoneziană în domeniul securităţii. Dar este nevoie de o perioadă de stabilitate politică şi de succes economic neîntrerupt înainte ca Indonezia să poată fi privită ca factor dominant regional.

În contrast, India este pe cale de a-şi stabili statutul de putere regională şi propriile ei vederi ca un potenţial jucător mondial important. De asemenea, se consideră ca un rival pentru China. Este posibil ca India să-şi supraestimeze propriile capacităţi pe termen lung, dar este totuşi, fără discuţie, cel mai puternic stat din sudul Asiei, un fel de hegemon regional. Este, de altfel, şi o putere nucleară semisecretă, şi a devenit aşa ceva nu numai pentru a intimida Pakistanul, ci mai ales pentru a contrabalansa deţinerea de către China a unui arsenal nuclear. India are propria sa viziune geostrategică asupra rolului său regional, atât faţă de vecinii săi. cât – şi în Oceanul Indian. Dar în această etapă ambiţiile sale deranjează doar periferic interesele americane în Eurasia şi astfel, ca jucător geostrategic, India nu este

o sursă de îngrijorare geopolitică – cel puţin, nu în acelaşi grad ca Rusia sau China.

Ucraina, un nou şi important spaţiu pe tabla de şah care este Eurasia, este un pivot geopolitic deoarece simpla sa existenţă ca ţară independentă ajută la transformarea Rusiei. Fără Ucraina, Rusia încetează să mai fie un imperiu eurasiatic. Rusia fără Ucraina poate să aspire încă la statutul de imperiu, dar atunci ar deveni un stat imperial cu precumpănire asiatic, pasibil de a fi atras în conflicte – care îl vor slăbi – cu statele central-asiatice ridicate, care la acea vreme ar fi pline de resentimente din cauza pierderii recentei lor independenţe şi ar fi sprijinite de statele din sud, islamice ca şi ele. Este posibil ca şi China să se opună oricărei refaceri a dominaţiei ruseşti asupra Asiei Centrale, dat fiind interesul său crescând pentru noile state independente de acolo. Dar, dacă Moscova îşi recapătă controlul asupra Ucrainei, cu populaţia sa de 52 de milioane şi cu importantele sale resurse naturale, ca şi cu accesul său la Marea Neagră, Rusia recâştigă automat, din nou, mijloacele necesare pentru a deveni un puternic stat imperial, întins în Europa şi în Asia. Pierderea independenţei de către Ucraina ar avea consecinţe imediate pentru Europa Centrală, deoarece ar transforma Polonia în pivotul geopolitic de pe frontiera estică a unei Europe unite.

În pofida dimensiunilor sale mici şi a populaţiei puţin numeroase, Azerbaidjanul, cu vastele sale resurse naturale de energie, este şi el de importanţă decisivă din punct de vedere geopolitic. Este buşonul rezervorului ce conţine bogăţiile bazinului Mării Caspice şi ale Asiei Centrale. Independenţa statelor din Asia Centrală poate deveni aproape nesemnificativă dacă Azerbaidjanul ar fi complet subordonat controlului Moscovei. Resursele de petrol foarte importante ale Azerbaidjanului pot fi şi ele supuse controlului Rusiei, o dată ce independenţa acestei ţări ar fi anulată. Un Azerbaidjan independent, legat de pieţele occidentale prin conducte ce nu trec prin teritorii controlate de Rusia, ar deveni şi o importantă cale de acces pentru economiile avansate şi consumatoare de energie spre republicile central-asiatice bogate în resurse energetice. Aproape ca şi în cazul Ucrainei, viitorul Azerbaidjanului şi al Asiei Centrale este şi el crucial în definirea a ceea ce Rusia ar putea sau nu să devină.

Turcia şi Iranul sunt angajate în a-şi instaura o oarecare influenţă în regiunea Marea Caspică – Asia Centrală, profitând de retragerea puterii ruse.

Din acest motiv, ele ar putea fi considerate jucători geostrategici. Totuşi, amândouă aceste state se confruntă cu serioase probleme interne, iar puterea lor de a realiza majore schimbări regionale în distribuţia de putere este limitată. Dar ele sunt şi rivale şi astfel fiecare tinde să nege influenţa exercitată de cealaltă. De exemplu, în Azerbaidjan, unde Turcia a câştigat influenţă, atitudinea Iranului (motivată de îngrijorarea în legătură cu posibile mişcări naţionale ale azerilor din interiorul Iranului) i-a ajutat mai mult pe ruşi.

Totuşi, atât Iranul, cât şi Turcia sunt în primul rând importanţi pivoţi geopolitici. Turcia asigură stabilitate în regiunea Mării Negre, controlează accesul, din această direcţie, în Mediterana, contrabalansează Rusia în Caucaz, încă mai oferă un antidot la fundamentalismul musulman şi serveşte ca punct de sprijin sudic pentru NATO. O Turcie destabilizată ar putea dezlănţui şi mai multă violenţă în Balcanii de sud şi, în acelaşi timp, ar facilita reimpunerea controlului rusesc asupra statelor proaspăt independente din Caucaz. Iranul, în ciuda atitudinii sale ambigue faţă de Azerbaidjan, oferă şi el sprijin stabilizator noii diversităţi politice din Asia Centrală. El domină malul estic al Golfului Persic şi independenţa sa, indiferent de actuala sa ostilitate contra SUA, acţionează ca o barieră în faţa oricărei ameninţări ruse pe termen lung pentru interesele americane în regiunea Golfului Persic.

În sfârşit, Coreea de Sud este un pivot geopolitic extrem-oriental. Legăturile sale strânse cu America îi dau acesteia din urmă posibilitatea de a ecrana Japonia şi prin aceasta de a o împiedica să devină o putere militară importantă şi independentă – fără o prezenţă americană copleşitoare în interiorul Japoniei înseşi. Orice schimbare semnificativă în statutul Coreii de Sud, fie prin unificare şi/sau printr-o schimbare în sfera de influenţă chineză în continuă expansiune, în mod obligatoriu ar modifica dramatic rolul Americii în Orientul îndepărtat, ceea ce l-ar modifica şi pe cel al Japoniei. În plus, crescânda putere economică a Coreii de Sud face din ea un „spaţiu” şi mai important în sine, iar controlul asupra acestui spaţiu devine din ce în ce mai preţios.

Lista de mai sus a jucătorilor geostrategici şi a pivoţilor geopolitici nu este nici permanentă, nici fixă. Din când în când, unele state ar trebui adăugate sau şterse de pe ea. Desigur, în unele privinţe, s-ar putea demonstra că Taiwanul, Thailanda, Pakistanul sau poate Kazahstanul sau Uzbekistanul ar

trebui şi ele incluse în a doua categorie. Totuşi, în stadiul actual, pentru niciuna din ţările acestea chestiunea nu pare obligatorie. Schimbările în statutul oricăreia dintre ele ar reprezenta evenimente majore şi ar implica unele schimbări în distribuţia de putere, dar rămâne sub semnul întrebării dacă consecinţele catalitice ale acestora ar fi de anvergură. Singura excepţie ar putea fi chestiunea Taiwanului, dacă este privit separat de China. Chiar şi atunci, această problemă s-ar ridica numai dacă China ar folosi cele mai serioase forţe pentru a cuceri insula, sfidând astfel cu succes SUA, şi prin aceasta ameninţând pe un plan mult mai larg credibilitatea politică a Americii în Orientul îndepărtat. Probabilitatea unei astfel de evoluţii a evenimentelor pare redusă, dar ea nu trebuie pierdută din vedere în elaborarea politicii SUA faţă de China.

OPŢIUNI DECISIVE ŞI PROVOCĂRI POTENŢIALE

Identificarea jucătorilor principali şi a pivoţilor-cheie ajută la definirea dilemelor de politică la scară mare ale Americii şi la anticiparea eventualelor provocări majore de pe supercontinentul eurasiatic. Acestea pot fi rezumate, înainte de-a fi discutate pe larg în capitolele următoare, în cele 5 mari chestiuni pe care le implică:[12]

- Ce fel de Rusie este în interesul Americii, ce şi cât de mult poate face America în acest sens?
- Care sunt posibilităţile apariţiei în Eurasia Centrală a unui nou conflict de genul celui din Balcani? Ce ar trebui America să facă pentru a micşora riscurile ce decurg din aceasta?
- Ce rol ar trebui China să fie încurajată să-şi asume în Orientul îndepărtat şi care sunt implicaţiile nu numai pentru SUA, ci şi pentru Japonia?
- Ce noi coaliţii sunt posibile în Eurasia, coaliţii care ar pune cel mai mult în pericol interesele americane, şi ce trebuie făcut pentru a le preîntâmpina?

SUA şi-a declarat întotdeauna fidelitatea faţă de cauza unei Europe unite. Încă din timpul administraţiei Kennedy s-a vorbit mereu despre „parteneriat pe bază de egalitate”. Declaraţiile oficiale de la Washington au proclamat cu consecvenţă dorinţa acestuia de a vedea Europa apărând ca o singură entitate, suficient de puternică pentru a împărţi cu America responsabilităţile şi povara conducerii lumii.

12 Ce fel de Europă ar trebui America să prefere şi deci să susţină?

Aceasta este retorica instituită în legătură cu subiectul Europa. Dar în practică America a fost mai puţin limpede şi consecventă. Oare Washingtonul doreşte cu adevărat o Europă care să fie partener egal în chestiunile internaţionale sau preferă o alianţă inegală? De exemplu, sunt oare Statele Unite pregătite să împartă cu Europa conducerea în Orientul Mijlociu, o regiune nu numai mult mai apropiată geografic de Europa decât de America, ci şi o regiune în care mai multe state europene au interese de lungă durată. Chestiunea Israelului ne vine imediat în minte. De asemenea, diferenţele de opinie dintre Statele Unite şi Europa în legătură cu Iranul şi Irakul au fost tratate de America nu ca o chestiune între egali, ci ca o problemă de insubordonare.

Ambiguitatea în legătură cu măsura în care America sprijină unitatea europeană se extinde şi la chestiunea modului în care aceasta trebuie definită, mai ales în legătură cu alegerea unei ţări, dacă va fi aleasă vreuna, care să conducă Europa unită. Washingtonul nu a descurajat atitudinea separatistă a Londrei faţă de integrarea europeană, deşi tot el a arătat o preferinţă clară pentru Germania – mai degrabă decât pentru Franţa – în poziţia de conducătoare a – Europei. Este de înţeles, dată fiind tradiţionala fidelitate a politicii franceze, dar preferinţa aceasta a avut şi efectul de a încuraja apariţia ocazională a unei antante tactice franco-britanice în scopul contracarării Germaniei, ca şi flirtul periodic al Franţei cu Moscova pentru a contrabalansa coaliţia americano-germană.

Apariţia unei Europe cu adevărat unite – mai ales dacă aceasta s-ar întâmpla cu constructiv sprijin american – va face necesare importante schimbări în structura şi procesele Alianţei Nord-Atlantice, principala legătură între America şi Europa. NATO furnizează nu numai principalul mecanism pentru exercitarea influenţei americane în problemele europene, ci şi baza pentru prezenţa militară americană în Europa Occidentală, de importanţă hotărâtoare din punct de vedere politic. Cu toate acestea, o Europă unită va face necesar ca această structură să se adapteze noii realităţi a unei alianţe bazate pe doi parteneri mai mult sau mai puţin egali, în locul unei alianţe care presupunea, în mod esenţial, un hegemon şi vasalii săi – ca să folosim terminologia tradiţională. Până acum, această chestiune a fost în general evitată, în ciuda paşilor modeşti făcuţi în 1996 pentru a întări rolul Uniunii Europei Occidentale (UEO) – coaliţia militară a statelor vest-europene – în

interiorul NATO. O autentică opţiune în favoarea unei Europe unite va constrânge astfel la o extinsă reorganizare a NATO, ce va reduce inevitabil întâietatea Americii în interiorul alianţei.

Pe scurt, o geostrategie americană pe termen lung pentru Europa va trebui să se refere explicit la chestiunile unităţii europene şi ale unui parteneriat real cu Europa. O Americă ce doreşte cu adevărat o Europă unită şi astfel mai independentă va trebui să-şi pună toată greutatea în sprijinul acelor forţe europene dedicate în mod autentic integrării politice şi economice a Europei. O astfel de strategie va însemna, de asemeni, renunţarea la ultimele vestigii ale relaţiei speciale dintre Marea Britanie şi SUA, relaţie atât de preţuită altă dată.

O politică în favoarea unei Europe unite va trebui, de asemenea, să abordeze – împreună cu europenii – chestiunea foarte sensibilă a întinderii geografice a Europei. Cât de departe spre est ar trebui să se extindă Uniunea Europeană? Ar trebui oare ca limitele estice ale U.E. să coincidă cu cele ale NATO? Prima întrebare ţine mai mult de o decizie europeană, dar o decizie europeană în această chestiune va avea implicaţii directe pentru o decizie NATO. Dar a doua întrebare angajează Statele Unite, iar vocea SUA în NATO este încă hotărâtoare. Dat fiind crescându-l consens asupra faptului că este de dorit admiterea naţiunilor din Europa Centrală atât în U.E., cât şi în NATO, sensul practic al acestei întrebări concentrează atenţia asupra viitorului statut al republicilor baltice şi poate al Ucrainei.

Există astfel o importantă suprapunere între dilema europeană pe care am discutat-o mai sus şi o a doua, în legătură cu Rusia. Este uşor de răspuns la întrebarea despre viitorul Rusiei susţinând preferinţe pentru o Rusie democratică, legată strâns de Europa. E de presupus că o Rusie democratică ar simpatiza mai mult valorile împărtăşite de America şi Europa şi că astfel ar fi posibil ca ea s-a devină un proaspăt partener în modelarea unei Eurasii mai stabile şi mai cooperante. Dar ambiţiile Rusiei ar putea merge dincolo de a fi recunoscută şi respectată ca democraţie. În interiorul cercurilor guvernante care se ocupă de politica externă a Rusiei (cercuri compuse în mare parte din foşti funcţionari superiori sovietici) există încă o dorinţă adânc înrădăcinată de a deţine un rol special în Eurasia, care astfel ar atrage după sine subordonarea de către Moscova a noilor state independente post-sovietice.

În acest context, chiar şi politica occidentală prietenoasă este văzută de

unii membri influenţi ai cercurilor politice ruse ca având menirea de a refuza Rusiei dreptul său la un statut mondial. Aşa cum formulează doi geopoliticieni ruşi:

„Statele Unite şi ţările NATO – în timp ce caută să menajeze respectul de sine al Rusiei în măsura în care este posibil, dar cu toate acestea, ferm şi consistent – distrug temeliile geopolitice care ar fi putut, cel puţin în teorie, permite Rusiei să spere la dobândirea statutului de a doua putere în politica mondială, care a aparţinut URSS”.

Mai mult, America este văzută ca urmărind o politică în care:

„Noua organizare a spaţiului european proiectată acum de Occident este, în esenţă, construită pe ideea de a sprijini, în această parte a lumii, state naţionale noi, relativ mici şi slabe, prin apropierea lor, mai mult sau mai puţin strânsă, de NATO, UE ş.a.m.d.”[13].

Citatele de mai sus definesc bine – deşi cu ceva animozitate – dilema în faţa căreia se află Statele Unite. În ce măsură ar trebui Rusia ajutată economic – ceea ce inevitabil o întăreşte politic şi militar – şi în ce măsură ar trebui noile state independente ajutate, simultan, în consolidarea independenţei lor? Ar putea Rusia să fie puternică şi democratică în acelaşi timp? Dacă devine din nou puternică, oare nu va căuta să-şi recâştige domeniul imperial pierdut? Şi apoi, ar putea ea s-a fie şi imperiu şi democraţie?

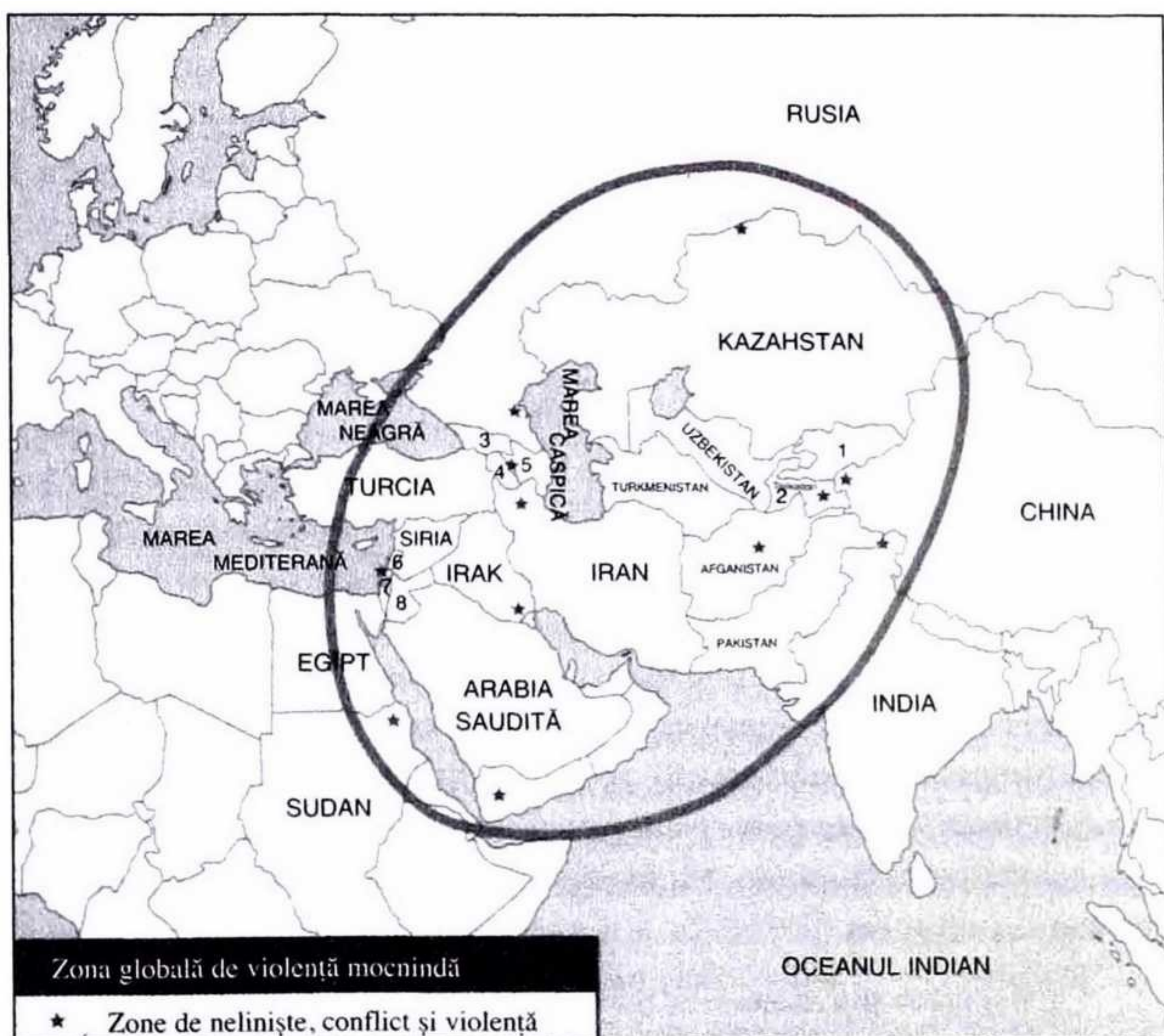
Politica SUA faţă de pivoţii geopolitici vitali care sunt Ucraina şi Azerbaidjanul nu poate evita această chestiune, şi America se află astfel în faţa dificilei dileme dintre echilibrul tactic şi scopul strategic. Refacerea internă a Rusiei este esenţială pentru democratizarea şi pentru eventuala ei europenizare. Dar orice refacere a potenţialului său imperial nu ar fi în favoarea nici unuia dintre aceste două obiective. Mai mult, chiar în legătură cu această chestiune ar putea apărea diferenţe de opinie între America şi unele state europene, mai ales de vreme ce U.E. ŞI NATO se extind. Ar putea fi considerată Rusia candidat la eventuala calitate de membru al vreuneia dintre aceste structuri? Dar atunci cum rămâne cu Ucraina? Costurile excluderii Rusiei ar putea fi mari, – creând o autoprofeţie în conştiinţa rusă –,

13 A. Bogaturov şi V. Kremeniuk (cercetători ia Institutul pentru SUA şi Canada), *Relaţii actuale şi perspective în interacţiunea dintre Rusia şi Statele Unite*, în „Nezavisimaia Gazeta“, 28 iunie 1996.

dar rezultatele extinderii şi deci ale „diluării” U.E. sau NATO ar putea fi, de asemenea, destul de destabilizatoare.

Un alt element major de incertitudine se întrevede în fluidul – din punct de vedere geopolitic – şi cuprinzătorul spaţiu al Eurasiei Centrale, element mărit la maximum de către posibilă vulnerabilitate a pivoţilor care sunt Turcia şi Iranul. În aria marcată pe harta alăturată, din Crimeea (în Marea Neagră) direct spre est de-a lungul noilor graniţe sudice ale Rusiei până la provincia chineză Xinjiang, apoi în jos spre Oceanul Indian şi apoi în vest spre Marea Roşie, apoi în nord spre partea estică a Mării Mediterane şi înapoi în Crimeea, trăiesc aproximativ 400 de milioane de oameni, în vreo douăzeci şi cinci de state, aproape toate heterogene etnic şi religios, practic niciunul stabil politic. Unele din aceste state ar putea fi pe cale de a dobândi arme nucleare.

Această imensă regiune, sfâşiată de un nestatornice şi înconjurată de vecini puternici, în concurenţă unii cu alţii, ar putea fi un important câmp de bătălie, atât pentru războaie între state-naţiuni, dar mai ales pentru o extinsă violenţă etnică şi religioasă. Comportamentul Indiei, fie de a acţiona ca o piedică, fie de a profita de orice ocazie pentru a-şi impune voinţa faţă de Pakistan, va afecta în mare măsură întinderea regională a unor asemenea conflicte.

1 – Kirghistan; 2 – Tadjikistan; 3 – Georgia; 4 – Armenia; 5 – Azerbaidjan; 6 – Liban; 7 – Israel; 8 – Iordania.

Tensiunile interne din Turcia şi Iran ar putea nu numai să se înrăutăţească, dar şi să reducă considerabil rolul stabilizator pe care aceste state sunt capabile să-l joace în această regiune explozivă. Asemenea evoluţii vor face, în schimb, mult mai dificilă asimilarea noilor state central-asiatice de către comunitatea internaţională şi, în acelaşi timp, vor afecta negativ securitatea – dominată de America – regiunii Golfului Persic. În orice caz, atât America, cât şi comunitatea internaţională ar avea aici de făcut faţă unei provocări comparativ cu care recenta criză din fosta Iugoslavie ar părea minoră.

O posibilă contestare a supremaţiei americane de către fundamentalismul islamic ar putea face parte din problema acestei regiuni instabile. Exploatând ostilitatea – pe motive religioase – faţă de modul de viaţă

american şi profitând de conflictul arabo-israelian, fundamentalismul islamic ar putea submina mai multe guverne prooccidentale din Orientul Mijlociu şi în cele din urmă să pună în pericol interesele americane în regiune, mai ales în Golful Persic. Totuşi, fără coeziune politică şi în absenţa unui unic stat islamic cu adevărat puternic, o provocare din partea fundamentalismului islamic ar fi lipsită de un centru geopolitic, de aceea este mult mai probabil ca aceasta să se manifeste printr-o violenţă difuză.

O chestiune geostrategică de importanţă crucială este reprezentată de evoluţia Chinei ca putere importantă. Ipoteza cea mai tentantă ar fi aceea de a coopta o China pe cale de democratizare şi de trecere la piaţa liberă într-un cadru de cooperare regional asiatic mai larg. Dar să presupunem că China nu se democratizează, dar continuă să-şi sporească puterea economică şi militară. Ar putea apărea o „Chină Mare", indiferent de dorinţele şi calculele vecinilor săi, iar orice efort de a împiedica acest lucru ar putea atrage după sine un conflict sporit cu China. Un astfel de conflict ar putea încorda relaţiile americano-japoneze – deoarece nu e deloc sigur că Japonia ar dori să se lase condusă de America în încercarea de a înfrâna China – şi de aceea ar avea consecinţe potenţial revoluţionare pentru definirea de către Tokyo a rolului Japoniei în regiune, ar putea chiar avea ca rezultat sfârşitul prezenţei americane în Extremul Orient.

Totuşi, şi aplanarea diferendelor cu China va cere un preţ. Acceptarea Chinei ca putere regională nu este o chestiune de slogan pur şi simplu. Orice astfel de întâietate regională va trebui să aibă o anumită consistenţă. Mai direct spus: cât de mare ar trebui să fie sfera de influenţă a Chinei şi unde să fie ea plasată, pentru ca America să fie pregătită s-o accepte ca parte dintr-o politică de cooptare cu succes a Chinei în chestiunile internaţionale? Ce zone aflate acum în afara influenţei politice a Chinei ar putea fi cedate pentru a face parte din domeniul Imperiului Ceresc pe cale de a reapărea?

În acest context, menţinerea prezenţei americane în Coreea de Sud devine deosebit de importantă. Fără ea, este dificil de preconizat că acordul de apărare americano-japonez va continua în forma actuală, deoarece Japonia ar trebui să devină autonomă din punct de vedere militar. Dar orice mişcare în direcţia reunificării Coreii va deranja, probabil, baza pentru prezenţa militară continuă în Coreea de Sud. O Coree reunificată ar putea opta să nu prelungească protecţia militară americană; într-adevăr, acesta ar putea fi

preţul pe care l-ar pretinde China pentru a-şi folosi greutatea sa, decisivă, în reunificarea peninsulei. Pe scurt, felul în care SUA îşi vor conduce relaţia cu China va avea, inevitabil, consecinţe directe asupra stabilităţii relaţiei trilaterale de securitate americano-japono-coreene.

În sfârşit, unele posibile evoluţii implicând viitoare alinieri politice ar trebui notate pe scurt şi vor face obiectul altor capitole, în trecut, chestiunile internaţionale erau în mare parte dominate de competiţii între state individuale pentru obţinerea dominaţiei regionale. Pornind de la acest fapt, Statele Unite s-ar putea să fie obligate să stabilească modul în care vor face faţă coaliţiilor regionale ce caută să scoată America din Eurasia, ameninţând prin aceasta statutul ei de putere mondială. Totuşi, dacă astfel de coaliţii care să ameninţe întâietatea Americii vor apărea sau nu va depinde într-o foarte mare măsură de cât de eficient va răspunde aceasta la problemele majore identificate în Eurasia.

În mod potenţial scenariul cel mai periculos ar fi o mare coaliţie între China, Rusia şi, poate, Iran, o coaliţie „antihegemonică” unită nu de ideologie, ci de revendicări complementare. Prin dimensiuni, ea ar aminti de provocarea pe care altă dată o reprezenta blocul chino-sovietic, deşi de data aceasta China ar putea fi conducător, iar Rusia cea care să o urmeze. Preîntâmpinarea unei astfel de evoluţii, oricât de puţin probabile, va cere o desfăşurare a abilităţii geostrategice americane simultan pe extremităţile vestică, – estică şi sudică ale Eurasiei.

O provocare mai restrânsă din punct de vedere geografic, dar potenţial cu mai multe consecinţe ar putea implica o axă chino-japoneză, în urma unui colaps al poziţiei americane în Extremul Orient şi a unei schimbări revoluţionare în perspectiva Japoniei asupra lumii. Această coaliţie ar reuni puterea a doua popoare extraordinar de productive şi ar putea exploata o anumită formă de „asianism” ca doctrină antiamericană care să o unească. Totuşi, nu se întrevede ca în viitorul apropiat China şi Japonia să formeze o alianţă, dată fiind experienţa lor istorică recentă; şi o politică americană pe termen lung în Extremul Orient ar fi în mod sigur capabilă să evite această posibilitate.

Tot atât de îndepărtată, dar neputând fi complet exclusă, este posibilitatea unei mari realinieri europene, implicând fie o înţelegere secretă între Germania şi Rusia, fie o antantă între Franţa şi Rusia. Există precedente

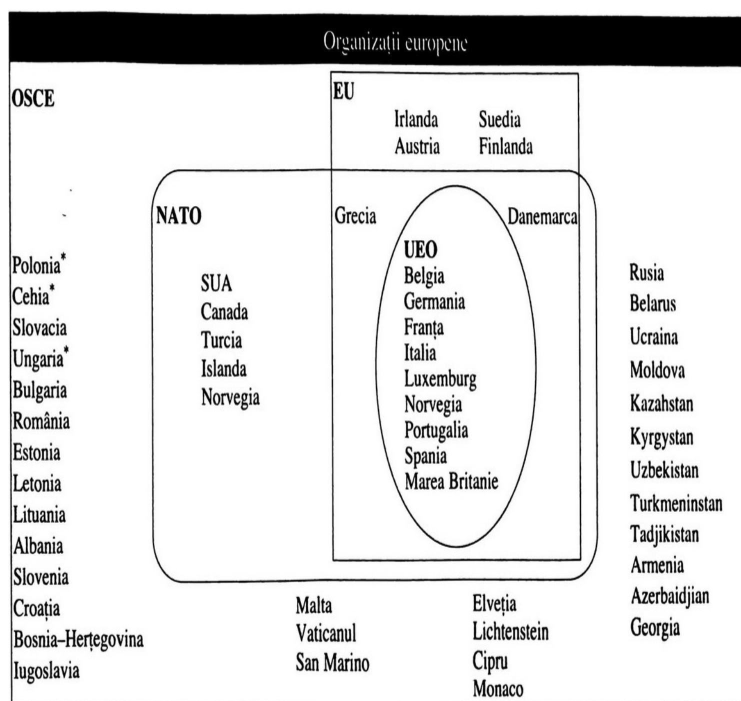
istorice evidente pentru ambele ipoteze şi oricare din ele s-ar putea forma dacă unificarea Europei s-ar împotmoli şi dacă relaţiile dintre Europa şi America s-ar deteriora serios, într-adevăr, în a doua eventualitate, ne putem imagina o înţelegere între Europa şi Rusia pentru a exclude America de pe continent. În acest moment, toate aceste variante par improbabile. Ele ar presupune nu numai o uriaşă neîndemânare din partea Americii în politica sa europeană, ci şi o dramatică reorientare a celor mai importante state din Europa.

Indiferent care va fi viitorul, o concluzie rezonabilă ar fi aceea că supremaţia americană pe continentul eurasiatic va fi confruntată cu turbulenţe şi, probabil, cel puţin sporadic cu violenţă. Supremaţia americană este potenţial vulnerabilă faţă de noi provocări din partea fie a unor rivali regionali, fie a unor noi alianţe. Sistemul mondial american care domină în prezent, în interiorul căruia „ameninţarea războiului a dispărut din joc”, poate fi stabil numai în acele părţi ale lumii în care supremaţia americană, condusă printr-o geostrategie pe termen lung, se bazează pe sisteme socio-politice prielnice şi compatibile, legate între ele prin structuri multilaterale dominate de America.

CAPITOLUL 3
CAPUL DE POD AL DEMOCRAŢIEI

Europa este aliatul natural al Americii. Împărtăşeşte cu ea aceleaşi valori şi, în esenţă, aceeaşi tradiţie religioasă; practică aceleaşi politici democratice; şi este patria de origine a marii majorităţi a americanilor. Fiind deschizătoare de drumuri în integrarea statelor naţionale într-o uniune, economică şi, eventual, politică, supranaţional, la care toţi membrii participă în mod egal, Europa arată, de asemenea, calea spre forme mai largi de organizare post-naţională, dincolo de viziunile înguste şi pasiunile destructive ale erei naţionalismului. Ea este deja regiunea lumii cel mai bine organizată multilateral (vezi schema de la p. 71). Succesul în unificarea ei politică ar crea o entitate de aproximativ 400 de milioane de oameni trăind sub un acoperiş democratic şi bucurându-se de un nivel de viaţă comparabil cu cel al Statelor Unite. O astfel de Europă ar fi inevitabil o putere mondială.

Europa serveşte, de asemenea, şi ca trambulină pentru expansiunea progresivă a democraţiei în adâncul Eurasiei. Expansiunea Europei către est ar consolida victoria democratică din anii 1990. Aceasta ar egala, pe plan economic şi politic, orizontul esenţial civilizator al Europei – ceea ce s-a numit Europa Sfântului Petru – aşa cum era el definit de tradiţia religioasă clasică comună a Europei, moştenită de la creştinismul occidental. O astfel de Europă a existat de mult, cu mult înainte de era naţionalismului şi încă mult mai înainte de ultima împărţire a Europei în sfere de dominaţie americană şi sovietică. O astfel de Europă lărgită ar

— Ţări devenite membre NATO în 1999 (n jd.).

putea exercita o atracţie magnetică asupra statelor aşezate chiar în estul mai îndepărtat, construind astfel o reţea de legături cu Ucraina, Belarus şi Rusia, atrăgându-le într-o cooperare din ce în ce mai strânsă şi, în acelaşi timp, răspândind principii democratice generale. În cele din urmă, o astfel de Europă ar putea deveni unul dintre pilonii esenţiali ai unei structuri eurasiatice mai largi de securitate şi cooperare patronate de America.

Dar înainte de orice, Europa este principalul cap de pod geopolitic al Americii pe continentul Eurasia. Miza geostrategică a Americii în Europa este enormă. Spre deosebire de legăturile Americii cu Japonia, Alianţa atlantică întăreşte influenţa politică şi puterea militară americană în mod direct asupra zonei continentale a Eurasiei. În stadiul actual al relaţiilor dintre America şi Europa, când naţiunile europene aliate încă depind foarte mult de protecţia SUA în materie de securitate, orice extindere a sferei Europei devine automat şi o extindere a sferei de influenţă directă a Americii. Şi invers, fără legături transatlantice strânse, întâietatea Americii în Eurasia s-ar estompa. Dominaţia SUA dincolo de Oceanul Atlantic şi posibilitatea de a proiecta influenţă şi putere mai profund în Eurasia ar fi sever restrânse.

Totuşi, problema este că o astfel de „Europă” cu adevărat europeană nu există. Este o perspectivă, un concept, un scop, dar nu este încă realitate. Europa Occidentală este deja o piaţă comună, dar este încă departe de a fi o

entitate politică. Încă trebuie să apară o Europă politică. Criza din Bosnia a oferit dovada dureroasă că Europa este în continuare absentă, dacă mai era nevoie de dovedit. Realitatea brutală este că Europa Occidentală şi din ce în ce mai mult şi Europa Centrală rămân în mare parte protectorat american, aliaţii Americii amintind de vasalii şi tributarii din vechime. Aceasta nu este o situaţie salutară nici pentru America, nici pentru naţiunile europene.

Lucrurile sunt înrăutăţite de un declin atotpătrunzător al vitalităţii interne a Europei. Atât legitimitatea sistemului socio-economic existent, cât şi sentimentul identităţii europene par să fie vulnerabile. Într-un număr de state europene se poate detecta o criză de încredere şi o diminuare a avântului creator, precum şi o privire întoarsă spre interior, care este atât izolaţionistă, cât şi o fugă de realitatea marilor probleme ale lumii. Nici măcar nu este clar dacă majoritatea europenilor vor ca Europa să fie o mare putere şi dacă sunt pregătiţi să facă ceea ce trebuie pentru ca ea s-a devină aşa ceva. Chiar şi antiamericanismul european rezidual, actualmente destul de slab, este cinic într-un mod curios: europenii deplâng „hegemonia" americană, dar se consolează să fie protejaţi de ea.

Avântul politic în favoarea unificării Europei era pus în mişcare, la început, de trei motivaţii principale: amintirile celor două războaie mondiale distrugătoare, dorinţa de refacere economică şi insecuritatea generată de ameninţarea sovietică. Dar pe la jumătatea anilor '90 aceste motivaţii s-au stins. În general, refacerea economică a fost atinsă; la drept vorbind, Europa are din ce în ce mai mult de făcut faţă problemei unui sistem de protecţie socială excesiv de apăsător, care îi epuizează vitalitatea economică, în vreme ce o înverşunată rezistenţă la orice reformă, din partea unor anumite interese, distrage atenţia politică europeană spre interior. Ameninţarea sovietică a dispărut, în timp ce dorinţa unor europeni de a câştiga independenţă de sub tutela americană nu s-a transformat într-un impuls convingător spre unificarea continentului.

Cauza europeană a fost susţinută din ce în ce mai mult de sistemul birocratic generat de uriaşa maşinărie instituţională creată de Comunitatea Europeană şi de succesoarea sa, Uniunea Europeană. Ideea de unitate se mai bucură încă de un sprijin popular semnificativ, dar tinde să devină călduţă, lipsită de pasiune şi de sentimentul misiunii. În general, Europa Occidentală de astăzi dă impresia unui ansamblu de societăţi derutat, fără a-şi concentra

atenţia asupra unui scop anume, liniştit şi totuşi frământat social, fără să împărtăşească nicio viziune mai largă. Unificarea europeană e din ce în ce mai mult un proces şi nu o cauză.

Cu toate acestea, elitele politice a doua naţiuni europene de vază – Franţa şi Germania – rămân în general fidele scopului de a forma şi defini o Europă care ar fi cu adevărat Europa. Ele sunt astfel principalii arhitecţi ai Europei. Lucrând împreună, ele ar putea construi o Europă demnă de trecutul şi de potenţialul său. Dar fiecare este fidelă unei viziuni şi unui proiect oarecum diferite şi niciuna din ele nu este suficient de puternică pentru a izbuti singură.

Această situaţie creează pentru SUA o ocazie deosebită de a interveni decisiv. Este nevoie de angajamentul Americii în folosul unităţii Europei, pentru că altminteri unificarea s-ar putea poticni într-un punct şi apoi, treptat, chiar să fie desfăcută. Dar orice implicare americană efectivă în construcţia Europei trebuie condusă cu claritate în gândirea americană asupra a ce fel de Europă preferă şi e gata să susţină America – un partener egal sau un aliat subordonat – şi asupra eventualelor dimensiuni atât ale U.E., cât şi ale NATO. Mai este, de asemenea, nevoie şi de un tratament atent al celor doi principali arhitecţi ai Europei.

MĂREŢIE ŞI ISPĂŞIRE

Franţa caută să se reîntrupeze în Europa; Germania speră ispăşirea prin intermediul Europei. Aceste motivaţii diferite explică şi definesc în mare parte esenţa alternativelor Franţei şi Germaniei pentru proiectarea Europei.

Pentru Franţa, Europa este mijlocul de a recâştiga trecută să măreţie. Chiar şi înainte de al doilea război mondial, importanţi gânditori francezi asupra chestiunilor internaţionale se îngrijorau în legătură cu faptul că Europa îşi pierdea progresiv locul central în politica mondială. În timpul celor câteva decenii de Război Rece acea îngrijorare s-a transformat în resentiment faţă de dominaţia „anglo-saxonă” asupra Occidentului, ca să nu mai vorbim de dispreţul faţă de fenomenul complementar – „americanizarea” culturii occidentale. Crearea unei Europe autentice – potrivit declaraţiei lui Charles de Gaulle: „de la Atlantic până la Urali” – trebuia să remedieze această deplorabilă stare de lucruri. Iar o astfel de Europă, de vreme ce ar fi fost condusă de la Paris, ar fi redobândit, simultan, măreţia pentru Franţa, pe care

francezii încă o mai consideră ca rămânând destinul special al naţiunii lor.

Pentru Germania, loialitatea faţă de Europa este baza pentru izbăvirea naţională, în timp ce o legătură foarte apropiată cu America este esenţială pentru securitatea sa. În consecinţă, o Europă care îşi afirmă cu putere independenţa faţă de America nu este o opţiune viabilă. Pentru Germania, ispăşire + securitate = Europa + America. Această formulă defineşte poziţia şi politica Germaniei, făcând din ea, simultan, cetăţeanul realmente bun al Europei şi cel mai puternic susţinător european al Americii.

Germania vede în ferventa sa loialitate faţă de Europa o purificare istorică, o restaurare a credibilităţii sale morale şi politice. Reabilitându-se prin intermediul Europei, Germania îşi reface propria măreţie şi dobândeşte o misiune care nu e de natură a mobiliza automat resentimentele şi temerile Europei faţă de Germania. Dacă germanii urmăresc interesul naţional german, aceasta comportă riscul de a-i îndepărta pe alţi europeni; dacă germanii susţin interesul comun al Europei, câştigă sprijinul şi respectul european.

În problemele principale ale Războiului Rece, Franţa a fost un aliat hotărât, dăruit şi loial. A stat umăr la umăr cu SUA „când a fost la o adică”. În timpul celor două blocade ale Berlinului şi în timpul crizei rachetelor din Cuba nu a existat niciun dubiu asupra statorniciei Franţei. Dar sprijinul Franţei faţă de NATO a fost temperat de dorinţa simultană a Franţei de a-şi afirma o identitate politică separată şi de a-şi păstra esenţială libertate de acţiune mai ales în chestiuni care priveau statutul său mondial sau viitorul Europei.

Există o doză de obsesie iluzorie în preocuparea elitei politice franceze faţă de ideea că Franţa este încă o putere mondială. Când primul-ministru Alain Juppé, reluând afirmaţiile predecesorilor săi, declara în mai 1995, în faţa Adunării Naţionale, că „Franţa poate şi trebuie să-şi afirme cu putere vocaţia sa de putere mondială”, asistenţa a izbucnit în aplauze. Insistenţa Franţei de a-şi dezvolta propriul mijloc de intimidare nuclear era în mare parte motivată de ideea că astfel ea şi-ar întări propria libertate de acţiune şi în acelaşi timp ar câştiga capacitatea de a influenţa deciziile americane „de viaţă şi de moarte” privind securitatea alianţei occidentale în întregul ei. Nu faţă de Uniunea Sovietică a încercat Franţa să-şi îmbunătăţească statutul, fiindcă arsenalul nuclear al Franţei avea, în cel mai bun caz, doar un impact marginal asupra capacităţii de luptă a URSS. Parisul credea, în schimb, că propriile sale arme nucleare ar obţine pentru Franţa un loc în procesele decizionale la cel

mai înalt nivel şi cele mai riscante ale Războiului Rece.

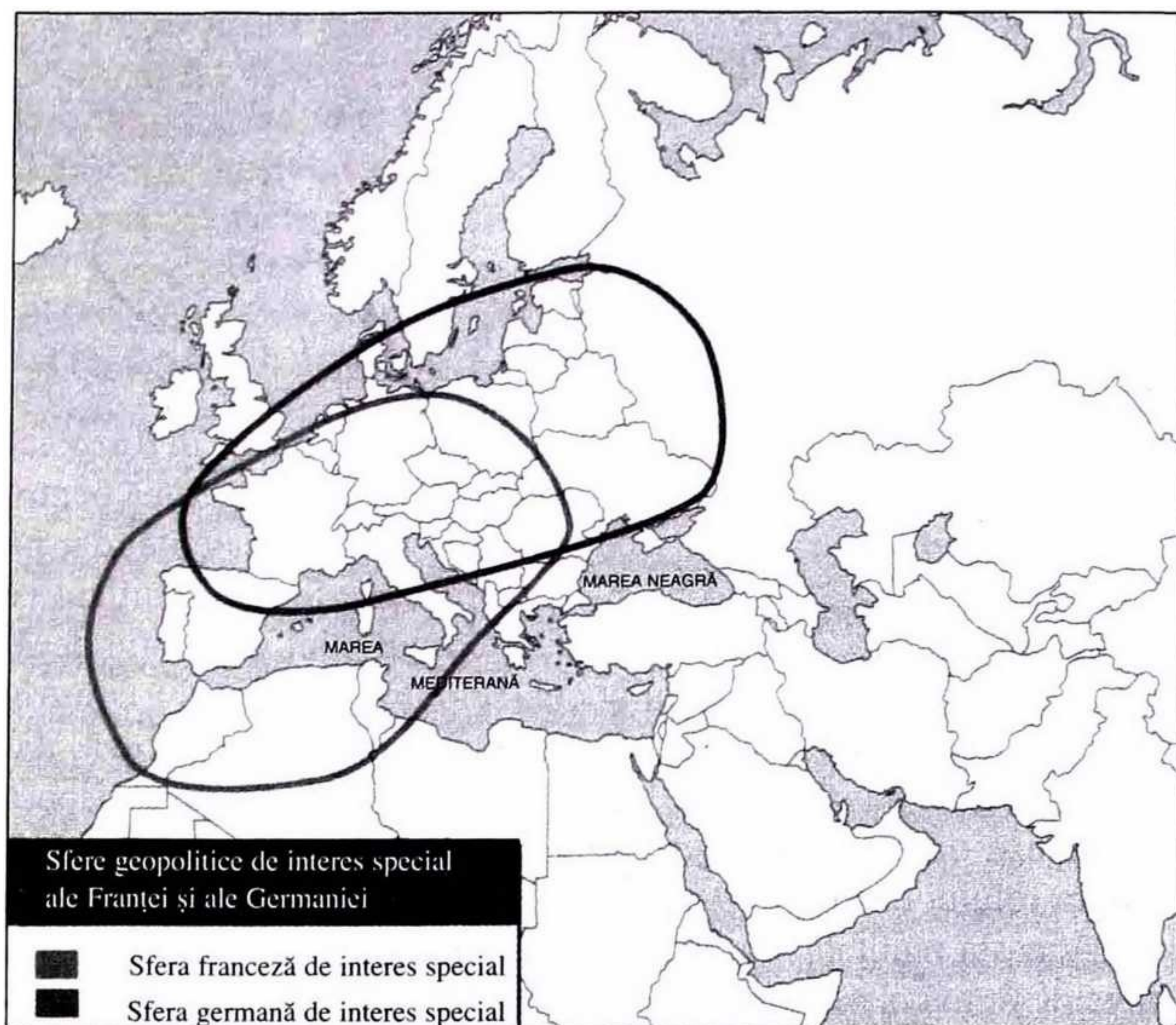
În concepţia Franţei, posedarea de arme nucleare susţinea pretenţia sa de a fi o putere mondială, de a avea un cuvânt de spus ce trebuia respectat în întreaga lume. Armele nucleare au întărit vizibil poziţia Franţei ca unul dintre cei cinci membri cu drept de veto ai Consiliului de Securitate al ONU, care, de fapt, toţi sunt puteri nucleare. Din perspectivă franceză, capacitatea de descurajare nucleară britanică era doar o prelungire a celei americane, dat fiind mai ales loialitatea Marii Britanii faţă de relaţia sa specială cu SUA şi abţinerea sa de la efortul de a edifica o Europă independentă. (Faptul că programul său nuclear a beneficiat mult de ajutor american secret pare să nu aibă, în ochii Franţei, nicio consecinţă asupra calculelor sale strategice.) Capacitatea sa de descurajare nucleară a consolidat de asemenea, în concepţia Franţei, poziţia sa de putere continentală conducătoare, de unic stat cu adevărat european astfel dotat.

Ambiţiile mondiale ale Franţei s-au exprimat şi în eforturile sale hotărâte de a-şi menţine un rol special în ce priveşte securitatea majorităţii ţărilor africane francofone. În ciuda pierderii, după lupte îndelungi, a Vietnamului şi a Algeriei, şi în ciuda abandonării unui imperiu mai vast, această misiune de securitate, ca şi controlul prelungit asupra unor insule împrăştiate în Pacific (ele furnizând scena controversatelor teste atomice franceze) au întărit convingerea elitei Franţei că aceasta are încă, într-adevăr, un rol mondial de jucat, în ciuda realităţii că în esenţă este o putere europeană post-imperială de rang mijlociu.

Toate cele menţionate mai sus au susţinut şi au motivat revendicarea Franţei de a fi conducătoarea Europei. Cu Marea Britanie automarginalizată şi în esenţă o anexă a puterii Statelor Unite, cu Germania divizată în timpul Războiului Rece şi ducând încă handicapul istoriei sale din secolul al douăzecilea, Franţa şi-ar fi putut însuşi ideea de Europa, s-ar fi putut identifica cu ea şi ar fi putut-o transforma în ceva identic cu concepţia sa despre sine. Ţara care a inventat ideea de stat-naţiune suveran şi a făcut din naţionalism o religie civică a găsit astfel că e foarte firesc să se considere – cu aceeaşi dăruire emoţională altă dată consacrată pentru „la patrie” – întruchiparea unei Europe independente, dar unite. Măreţia unei Europe conduse de Franţa ar aparţine atunci tot atât de bine şi Franţei.

Această vocaţie deosebită, generată de un adânc sentiment al destinului

istoric şi întărită de o mândrie culturală unică, are implicaţii politice majore. Spaţiul geopolitic-cheie pe care Franţa – trebuia să-l menţină în orbita sa de influenţă – sau, cel puţin, să împiedice dominarea lui de către un stat mai puternic decât ea însăşi – poate fi desenat pe hartă sub forma unui semicerc. El include Peninsula Iberică, ţărmul nordic al Mediteranei de vest, Germania până la Europa Central-Răsăriteană (vezi harta de mai jos). Aceasta nu este numai întinderea minimă necesară securităţii Franţei; este, de asemenea, zona esenţială pentru interesul politic francez. Numai asigurându-şi sprijinul statelor din sud şi având garantată susţinerea din partea Germaniei, scopul construirii unei Europe unite şi independente, conduse de Franţa, poate fi urmărit în mod efectiv. Şi, evident, în interiorul acestei orbite geopolitice, Germania, din ce în ce mai puternică, va fi cu siguranţă cea mai dificil de manevrat.

În viziunea franceză, obiectivul central al unei Europe unite şi

independente poate fi atins combinând unificarea Europei sub conducerea franceză cu diminuarea simultană şi treptată a supremaţiei americane pe continent. Dar dacă este ca Franţa să modeleze viitorul Europei, ea trebuie să angajeze şi să încătuşeze Germania şi să caute în acelaşi timp ca, treptat, să deposedeze Washingtonul de poziţia de conducător politic în chestiunile europene. Dilemele politice principale care rezultă de aici pentru Franţa sunt în esenţă duble: cum să păstreze loialitatea americană faţă de Europa în ce priveşte securitatea – loialitate pe care Franţa o recunoaşte ca fiind încă esenţială – şi în acelaşi timp să reducă constant prezenţa americană; şi cum să menţină parteneriatul franco-german ca motor politic şi economic al unificării europene şi în acelaşi timp să împiedice Germania de a deveni conducătoarea Europei.

Dacă Franţa ar fi cu adevărat o putere mondială, rezolvarea acestor dileme în drumul spre scopul său central ar putea să nu fie dificilă. Niciunul dintre celelalte state europene, în afară de Germania, nu este dotat cu aceeaşi ambiţie sau mânat de acelaşi sentiment al misiunii. Chiar şi Germania ar putea fi ademenită să accepte conducerea franceză într-o Europă unită, dar independentă (de America), însă aceasta numai dacă ar simţi că Franţa este o putere mondială în fapt şi ar putea astfel asigura Europei securitatea pe care Germania nu i-o poate da, dar America poate.

Totuşi, Germania cunoaşte limitele reale ale puterii Franţei. Franţa este mult mai slabă decât Germania din punct de vedere economic, iar instituţia sa militară (aşa cum a dovedit-o în Războiul din Golf din 1991) nu e foarte competitivă. E destul de bună pentru a reprima lovituri de stat interne în statele africane satelite, dar nu poate nici să protejeze Europa, nici să deplaseze forţe semnificative departe de aceasta. Franţa nu e nici mai mult, nici mai puţin decât o putere europeană de rang mijlociu. Prin urmare, pentru a construi Europa, Germania a fost dispusă să împace mândria franceză, dar pentru ca Europa să fie cu adevărat în siguranţă, nu a fost dispusă să urmeze orbeşte conducerea franceză. Ea a continuat să insiste asupra rolului central al Americii în securitatea Europei.

Această realitate, dureroasă pentru autopreţuirea francezilor, a devenit şi mai clară după reunificarea Germaniei. Până în acel moment, reconcilierea franco-germană avusese într-adevăr aparenţa unei conduceri politice din partea Franţei, rezemată confortabil pe dinamismul economic al Germaniei.

De fapt, această percepţie – convenea ambelor părţi. Ea domolea temerile tradiţionale ale Europei faţă de Germania şi avea efectul de a consolida şi satisface iluziile franceze dând impresia că edificarea Europei era condusă de Franţa, sprijinită de o Germanie de Vest dinamică economic.

Reconcilierea franco-germană, cu toate deosebirile de concepţii, a fost totuşi o evoluţie pozitivă pentru Europa şi nimic din ce s-ar spune despre importanţa ei nu ar fi exagerat. Ea a furnizat o bază decisivă pentru tot progresul realizat până acum în dificilul proces al unificării Europei. Astfel, ea a fost de asemenea perfect compatibilă cu interesele americane şi în concordanţă cu angajarea americană pe termen lung în promovarea cooperării transnaţionale în Europa. O întrerupere a cooperării franco-germane ar fi o piedică fatală pentru Europa şi un dezastru pentru poziţia americană în Europa.

Sprijinul american tacit a creat Franţei şi Germaniei posibilitatea de a împinge înainte procesul unificării Europei. Mai mult, reunificarea Germaniei a stimulat şi mai puternic Franţa să includă Germania într-un cadru european creator de legături strânse. Astfel, pe 6 decembrie 1990, preşedintele francez şi cancelarul german şi-au exprimat angajamentul pentru o Europă federală, iar zece zile mai târziu conferinţa interguvernamentală de la Roma asupra uniunii politice – neluând în seamă rezervele Marii Britanii – a dat mandat celor doisprezece miniştri de externe ai Comunităţii Europene să pregătească un Proiect de Tratat de Uniune Politică.

Dar reunificarea Germaniei a schimbat dramatic şi parametrii reali ai politicii europene. A fost o înfrângere geopolitică simultan pentru Franţa şi pentru Rusia. Germania unificată nu numai că înceta să fie un partener politic subordonat Franţei, dar şi devenea automat necontestata primă putere a Europei Occidentale şi chiar o putere mondială parţială, mai ales prin contribuţiile sale financiare importante la sprijinirea instituţiilor internaţionale-cheie[14]. Noua realitate a generat pentru Franţa şi Germania o oarecare „eliberare din vrajă" în ce priveşte relaţia dintre ele, deoarece Germania era acum capabilă şi dornică să formuleze limpede şi să susţină deschis propria sa viziune asupra Europei viitoare, însă în calitate de partener

14 De exemplu, ca procentaj din bugetul total, Germania acordă: UE - 28,5%; NATO - 22,8%; ONU - 8,93%, şi, în plus, este cel mai mare acţionar al Băncii Mondiale şi al Băncii Europene pentru Reconstrucţie şi Dezvoltare (BERD).

al Franţei, şi nu de protejată a ei, ca până acum.

Pentru Franţa, diminuarea pârghiilor sale politice a dictat mai multe urmări în politica sa. Ea trebuia să recâştige cumva o mai mare influenţă în interiorul NATO – pe care până atunci şi-o refuzase în mare parte, ca protest împotriva dominaţiei Statelor Unite – şi în acelaşi timp să-şi compenseze relativa slăbiciune prin manevre diplomatice mai ample. Întoarcerea spre NATO putea da Franţei posibilitatea de a influenţa mai mult America; „flirturile” ocazionale, cu Moscova sau cu Londra, puteau exercita presiune din exterior asupra Americii, ca şi asupra Germaniei.

În consecinţă, ca parte a politicii sale de manevră mai degrabă decât de contestare, Franţa a revenit în structura de comandă a NATO. În 1994, Franţa era din nou participant activ şi efectiv la procesul decizional politic şi militar al NATO; la sfârşitul lui 1995, miniştrii francezi ai apărării şi ai afacerilor externe erau din nou prezenţi, în mod regulat, la sesiunile alianţei. Dar în schimbul unui preţ: odată complet acceptaţi, ei şi-au reafirmat hotărârea de a reforma structura alianţei pentru a realiza un mai mare echilibru între conducerea americană şi participarea europeană la această alianţă. Ei doreau un profil mai vizibil şi un rol mai mare pentru componenta europeană colectivă. Aşa cum spunea ministrul francez al afacerilor externe, Hervé de Charette, într-un discurs ţinut la 8 aprilie 1996: „Pentru Franţa, scopul principal ţal apropierii de NATO] este afirmarea hotărâtă a unei identităţi europene în interiorul alianţei, ceea ce este credibil din punct de vedere operaţional şi vizibil din punct de vedere politic”.

În acelaşi timp, Parisul era bine pregătit să exploateze tactic legăturile sale tradiţionale cu Rusia pentru a restrânge politica europeană a Americii şi pentru a reînvia – oricând ar fi avantajoasă – vechea antantă franco-britanică pentru a contrabalansa evoluţia Germaniei spre statutul de primă putere în Europa. Ministrul francez de externe aproape că a afirmat aceste lucruri explicit în august 1996, când a declarat că „dacă Franţa doreşte să joace un rol internaţional, ea insistă să beneficieze de existenţa unei Rusii puternice şi de faptul că o ajută să se reafirme ca putere importantă”, îndemnându-l pe ministrul de externe rus să răspundă în acelaşi fel, – afirmând că „dintre toţi liderii mondiali, francezii sunt cei mai aproape de a avea o atitudine constructivă în relaţiile cu Rusia”.[15]

15 Citat de *Le Nouvel Observateur,* 12 august 1996.

Sprijinul iniţial călduţ pe care Franţa l-a acordat extinderii NATO către est – de fapt, un scepticism abia reţinut faţă de avantajele acesteia – era astfel, în parte, o tactică menită să câştige pentru Franţa influenţă în raporturile cu Statele Unite. Tocmai din cauză că America şi Germania erau principalii iniţiatori ai extinderii NATO, Franţei îi convenea să se comporte rece, să participe cu reticenţă, să exprime îngrijorare în legătură cu potenţialul impact al acestei iniţiative asupra Rusiei şi să joace rolul interlocutorului european cel mai sensibil în dialogul cu Moscova. Câtorva state central-europene li s-a părut că Franţa chiar dădea impresia că nu era împotriva unei sfere de influenţă a Rusiei în Europa de Est.

A juca deci pe cartea Rusiei însemna nu numai a reuşi contrabalansarea Americii şi formularea unui mesaj deloc subtil pentru Germania, dar şi creşterea presiunii asupra Statelor Unite pentru a privi favorabil propunerile franceze pentru reformarea NATO.

În cele din urmă, extinderea NATO avea să necesite unanimitatea celor şaisprezece membri ai alianţei. Parisul ştia că încuviinţarea poziţiei sale era nu numai vitală pentru această unanimitate, dar şi că era nevoie de sprijinul efectiv al Franţei pentru a evita obstrucţionarea acesteia de către alţi membri ai alianţei. Astfel, Franţa nu a făcut un secret din intenţia sa de a face din sprijinul său pentru extinderea NATO „un ostatic” prin care să obţină consimţământul Americii faţă de hotărârea sa de a schimba atât echilibrul de putere din interiorul alianţei, cât şi organizarea sa fundamentală.

La început, Franţa a dat un sprijin la fel de călduţ şi extinderii spre est a Uniunii Europene. Aici conducerea a fost în general preluată de Germania, având din partea Americii sprijin, dar nu şi un angajament la fel de mare ca şi în cazul extinderii NATO. Deşi în cadrul NATO Franţa tindea să susţină că extinderea U.E. ar fi o umbrelă mai potrivită pentru fostele state comuniste, de îndată ce

Germania a început să facă presiuni pentru ca mai rapida lărgire a U.E. să includă Europa Centrală, Franţa a început să ridice probleme tehnice şi să ceară ca U.E. să dea tot atâta atenţie şi flancului expus al Europei, acela sudic, mediteranean. (Aceste divergenţe au apărut încă de la întâlnirea la vârf franco-germană din noiembrie 1994.) Accentul pus de Franţa pe chestiunea ţărilor sudice a avut şi efectul de a câştiga Franţei sprijinul membrilor sudici ai NATO, ceea ce a mărit la maxim puterea ei de negociere. Dar costul pentru

aceasta a fost mărirea divergenţei de opinii geopolitice asupra Europei între Franţa şi Germania, divergenţă doar parţial micşorată de sprijinul întârziat pe care Franţa l-a acordat, în a doua jumătate a anului 1996, admiterii Poloniei atât în NATO, cât şi în U.E.

Dar această divergenţă era inevitabilă, dat fiind contextul istoric în schimbare. Încă de la sfârşitul celui de al doilea război mondial, Germania democrată a recunoscut că reconcilierea franco-germană era necesară pentru edificarea unei comunităţi europene în interiorul jumătăţii vestice a unei Europe divizate. Reconcilierea era de asemenea esenţială pentru reabilitarea istorică a Germaniei. Astfel, acceptarea Franţei în rolul de conducător era un preţ cinstit. În acelaşi timp, continua ameninţare sovietică împotriva unei vulnerabile Germanii de Vest a făcut din loialitatea acesteia faţă de America o condiţie esenţială pentru supravieţuire – şi chiar şi francezii au admis acest lucru. Dar după prăbuşirea Uniunii Sovietice, subordonarea faţă de Franţa nu era nici necesară, nici favorabilă Germaniei în construirea unei Europe mai mari şi mai unite. Un parteneriat la egalitate între Franţa şi Germania, în care Germania reunificată era acum partenerul mai puternic, era un târg mai mult decât cinstit pentru Paris; aşadar, Franţa trebuia pur şi simplu să accepte preferinţa Germaniei pentru o legătură de securitate, în prim plan, cu aliatul şi protectorul său transatlantic.

La sfârşitul Războiului Rece, această legătură a căpătat o nouă importanţă pentru Germania. În trecut, ea ţinuse Germania la adăpost faţă de o ameninţare externă, dar foarte apropiată şi era condiţia necesară pentru ca în cele din urmă ţara să se reunifice. Când Uniunea Sovietică a dispărut şi Germania s-a reunificat, legătura sa cu America era acum umbrela sub care ea îşi putea asuma într-un mod mai deschis rolul conducător în Europa Centrală fără ca în acelaşi timp să-şi ameninţe vecinii. Legătura cu America oferea mai mult decât un certificat de bună purtare: îi asigura pe vecinii Germaniei că o relaţie strânsă cu aceasta însemna şi o relaţie strânsă – cu America. Toate acestea i-au uşurat Germaniei definirea mai pe faţă a propriilor priorităţi geopolitice.

Germania – ancorată sigur în Europa şi devenită inofensivă, dar sigură prin vizibila prezenţă militară americană – putea acum să susţină asimilarea proaspăt eliberatei Europe Centrale în structurile europene. Nu avea să fie vechea Mitteleuropa a imperialismului german, ci o mai benignă comunitate

de înnoire economică stimulată de investiţiile şi comerţul german, pentru care Germania ar fi fost şi garantul eventualei sale includeri formale (a acestei noi Mitteleuropa) atât în U.E., cât şi în NATO. Câtă vreme alianţa franco-germană furniza platforma indispensabilă pentru ca Germania să-şi poată afirma cu hotărâre un rol regional mai hotărât, aceasta nu mai trebuia să fie timidă în a se afirma în interiorul unei orbite în care avea interese speciale.

Pe harta Europei, zona de interes special pentru Germania ar putea fi schiţată sub forma unui dreptunghi, la vest incluzând desigur Franţa, iar la est cuprinzând proaspăt emancipatele state post-comuniste din Europa Centrală, inclusiv republicile baltice, Ucraina şi Belarus, ajungând chiar până la Rusia (vezi harta de la p. 77). În multe privinţe, această zonă corespunde întinderii istorice a constructivei influenţe culturale germane, sădite în epoca prenaţionalistă în Europa Răsăriteană şi Centrală şi în republicile baltice de către colonişti germani, orăşeni şi fermieri, ce au fost cu toţii îndepărtaţi de acolo în decursul celui de al doilea război mondial. Şi ceea ce este şi mai important, zonele de interes special pentru Franţa (discutate mai devreme) şi pentru Germania, dacă sunt privite împreună, ca pe hartă, desemnează de fapt graniţele vestice şi estice ale Europei, în vreme ce suprapunerea lor subliniază importanţa politică decisivă a conexiunii franco-germane ca nucleu vital al Europei.

Pentru ca rolul Germaniei în Europa Centrală să se poată afirma hotărât şi pe faţă, breşa decisivă a constituit-o reconcilierea germano-polonă ce a avut loc pe la mijlocul anilor nouăzeci. În ciuda şovăielii iniţiale, Germania reunită (la îndemn american) a recunoscut formal graniţa de pe Oder-Neisse cu Polonia şi acest pas a înlăturat singura rezervă mai importantă a Poloniei faţă de o relaţie mai strânsă cu Germania. Ca urmare a unor alte gesturi de mutuală bunăvoinţă şi iertare, această relaţie a suferit o schimbare radicală. Nu numai că efectiv comerţul dintre cele două ţări a explodat (în 1995 Polonia a depăşit Rusia, fiind cel mai mare partener comercial răsăritean al Germaniei), dar Germania a devenit principalul susţinător al Poloniei pentru a deveni membră a U.E. Şi (împreună cu America) a NATO. Nu este exagerat să spunem că, pe la jumătatea acestui deceniu, reconcilierea germano-polonă avea în Europa Centrală o importanţă geopolitică egalând impactul pe care, mai devreme, îl avusese reconcilierea franco-germană asupra Europei Occidentale.

Prin intermediul Poloniei, influenţa germană putea radia spre nord (în statele baltice) şi spre est (în Ucraina şi Belarus). Mai mult, sfera reconcilierii germano-polone era oarecum lărgită prin includerea ocazională a Poloniei în importante discuţii franco-germane asupra viitorului Europei. Aşa-numitul Triunghi de la Weimar (numit aşa după oraşul german în care au avut loc primele consultări la nivel înalt franco-germano-polone, consultări ce apoi au devenit periodice) a creat o axă geopolitică potenţial importantă pe continentul european, cuprinzând aproximativ 180 de milioane de oameni din trei naţiuni cu un foarte clar sentiment al identităţii naţionale. Pe de o parte, aceasta a întărit şi mai mult rolul dominant al Germaniei în Europa Centrală, iar pe de altă parte acest rol a fost oarecum contrabalansat de participarea franco-polonă în dialogul tripartit.

Acceptarea de către Europa Centrală a rolului conducător al Germaniei – şi cu atât mai mult de către statele central-europene mai mici – a fost uşurată de evidenta angajare germană în procesul extinderii spre est a celor mai importante instituţii europene. Angajându-se astfel, Germania şi-a asumat o misiune istorică în mare contradicţie cu unele concepţii vest-europene bine înrădăcinate. Din perspectiva acestora din urmă, ceea ce se petrecea la est de Germania şi de Austria era perceput ca fiind oarecum dincolo de limita de preocupări ale adevăratei Europe. Această atitudine – formulată la începutul secolului al XVIII-lea de lordul Bolingbroke[16].

care susţinea că violenţa politică din est nu avea nicio importanţă pentru occidentali – a reapărut în timpul crizei de la München din 1938; şi, tragic, în atitudinea Angliei şi Franţei din timpul conflictului – din Bosnia de la mijlocul anilor ’90. Ea încă mai stă ascunsă, dincolo de suprafaţă, în dezbaterile continui asupra viitorului Europei.

Spre deosebire de aceasta, singura dezbatere reală în Germania era asupra a ce ar trebui extins mai întâi, NATO sau U. – ministrul apărării era favorabil primei, ministrul de externe susţinând-o pe cea de a doua – cu rezultatul evident că Germania a devenit apostolul necontestat al unei Europe mai mari şi mai unite. Cancelarul german [Helmut Kohl] vorbea despre anul 2.000 ca termen al primei extinderi spre est a U.E., iar ministrul german al apărării a fost printre primii care au sugerat că aniversarea a 50 de ani de la fondarea NATO este o dată simbolică potrivită pentru extinderea spre est a

16 Cf. *History of Europe, from the Pyrenean Peace to the Death of Louis XIV.*

alianţei. Astfel, concepţia Germaniei asupra viitorului Europei era diferită de cea a principalilor săi aliaţi europeni: britanicii şi-au afirmat preferinţa pentru o Europă mai mare deoarece considerau lărgirea ca un mijloc de a slăbi unitatea Europei; francezii s-au temut că lărgirea ar întări rolul Germaniei şi de aceea au fost în favoarea integrării pe baze mai exigente. Germania a susţinut ambele concepţii şi astfel şi-a câştigat propria poziţie în Europa Centrală.

OBIECTIVUL PRINCIPAL AL AMERICII

Pentru America, principala problemă este cum să construiască o Europă bazată pe legătura franco-germană, o Europă viabilă, care să rămână legată de Statele Unite şi care să lărgească în continuare sfera sistemului internaţional democratic de cooperare pe care se sprijină atât de mult exercitarea eficientă a întâietăţii mondiale americane. De aceea, problema nu este de a face o alegere între Franţa şi Germania, în absenţa oricăreia dintre ele nu va exista Europa.

Din cele de mai sus rezultă trei mari concluzii:[17]

subminat până acum vitalitatea Europei, pentru a înlătura suspiciunea foarte răspândită în Europa că de fapt America nu este în favoarea unei unităţi europene autentice şi pentru a infuza întreprinderii europene doza de fervoare democratică necesară. *Aceasta reclamă o angajare clară din partea Americii pentru o eventuală acceptare a Europei ca partenerul său mondial.*

2. Pe termen scurt, opoziţia tactică faţă de politica franceză şi sprijinul pentru poziţia conducătoare a Germaniei sunt justificate; pe termen lung, unitatea europeană va trebui să implice o identitate europeană militară şi politică mai bine conturată dacă o adevărată Europă ar fi să devină realitate. *Aceasta necesita o punere de acord progresiva cu vederile franceze privind distribuirea de putere în interiorul instituţiilor transatlantice.*

3. Nici Franţa, nici Germania nu sunt suficient de puternice pentru a construi Europa pe cont propriu şi pentru a rezolva cu Rusia ambiguităţile inerente definirii întinderii geografice a Europei. *Aceasta necesita o implicare americană energica, hotărâtă şi cu scop precis, mai ales în ceea ce priveşte Germania, pentru a defini întinderea Europei şi, de asemenea, pentru a face faţă unor chestiuni sensibile, – mai ales pentru Rusia, – precum statutul*

---

17 Angajamentul american în cauza unificării Europei este necesar pentru a contracara criza internă morală şi de ţel care a

republicilor baltice şi al Ucrainei în cadrul sistemului european.

Atât importanţa geopolitică pe care capul de pod european o are pentru SUA, cât şi modesta sa întindere geografică devin evidente de la prima privire asupra unei hărţi a vastei mase continentale a Eurasiei. Păstrarea acestui cap de pod şi extinderea lui ca trambulină a democraţiei au o relevanţă directă pentru securitatea Americii. Discrepanţa actuală dintre preocuparea mondială a Americii pentru stabilitate, ca şi pentru chestiunea conexă care este răspândirea democraţiei şi aparenta indiferenţă a Europei faţă de aceste probleme – deşi Franţa se auto-proclamă putere mondială – trebuie redusă, ceea ce este posibil numai dacă Europa îşi asumă din ce în ce mai mult un caracter confederat. Europa nu poate deveni un stat-naţiune unitar din cauza persistenţei diverselor sale tradiţii naţionale, dar poate deveni o entitate care, prin instituţii politice comune, să reflecte în mod cumulat valori democratice împărtăşite, să-şi identifice propriile interese cu universalizarea lor şi să exercite o atracţie magnetică asupra „conlocuitorilor" săi din spaţiul Eurasiei.

Lăsaţi singuri, europenii riscă să fie absorbiţi de problemele Iot sociale interne. Refacerea economică a Europei a pus în umbră costurile pe termen lung ale acestui succes aparent. Aceste costuri sunt păgubitoare economic şi politic. Criza de legitimitate politică şi de vitalitate economică cu care se confruntă din ce în ce mai mult Europa Occidentală – şi pe care nu o poate depăşi – are rădăcini adânci în puternica extindere a unei structuri sociale susţinute de stat şi care favorizează paternalismul, protecţionismul şi parohialismul. Rezultatul este o situaţie culturală care îmbină hedonismul rupt de realitate cu un vid spiritual – situaţie ce poate fi exploatată de extremiştii naţionalişti sau de ideologii dogmatici.

Dacă se extinde această situaţie, ea poate deveni fatală democraţiei şi ideii de Europa. Acestea două sunt, de fapt, legate între ele deoarece noile probleme ale Europei – fie ele imigraţia sau competitivitatea economică şi tehnologică cu America sau Asia, ca să nu mai vorbim de nevoia unei reforme stabile politic a structurilor socio-economice existente – pot fi rezolvate eficient într-un context continental lărgit. O Europă mai mare decât suma părţilor ei – adică o Europă care îşi asumă un rol mondial în extinderea democraţiei şi în mai ampla promovare a valorilor umane fundamentale – este foarte probabil să fie o Europă care să fie hotărât nepropice extremismului politic, naţionalismului îngust sau hedonismului social.

Nu mai este nevoie să evocăm vechile temeri faţă de un acord separat germano-rus sau să exagerăm urmările unui flirt tactic între Franţa şi Rusia pentru a trezi grija faţă de stabilitatea geopolitică a Europei, – şi faţă de rolul Americii în aceasta –, temeri care ar rezulta din eşuarea eforturilor pe care Europa încă le depune pentru a se uni. De fapt, orice astfel de eşec ar atrage după sine câteva manevre europene reînnoite, dar destul de tradiţionale. În mod sigur ar genera ocazia ca fie Rusia, fie Germania să se afirme puternic din punct de vedere geopolitic, deşi, dacă istoria modernă a Europei oferă vreo lecţie, niciuna dintre ele nu ar putea câştiga un succes de durată în această privinţă. Totuşi, cel puţin Germania ar deveni probabil mai insistentă şi mai explicită în afirmarea intereselor sale *naţionale.*

În prezent, interesele Germaniei coincid, şi chiar sunt idealizate în interior, cu acelea ale UE ŞI NATO. Până şi purtătorii de cuvânt ai Alianţei 90 (Verzii), partid de stânga, au susţinut extinderea atât a NATO, cât şi a UE. Dar dacă unificarea şi lărgirea Europei ar stagna, avem motive să presupunem că ar putea să apară o definiţie mai naţionalistă a conceptului Germaniei de „ordine” în Europa, ceea ce ar putea fi în detrimentul stabilităţii acesteia. Wolfgang Schäuble, liderul creştin-democraţilor din Bundestag şi posibil succesor al cancelarului Kohl, a exprimat această idee când a afirmat că Germania nu mai este „bastionul occidental împotriva Estului; noi am devenit centrul Europei”, adăugând în acest sens că „în lungi perioade din Evul Mediu… Germania a fost implicată *în crearea ordinii în Europa*”.[18] în viziunea sa, Mitteleuropa – în loc de a fi o regiune europeană în care Germania predomină economic – ar deveni o zonă de evidentă supremaţie politică germană, ca şi baza pentru o politică germană mai unilaterală faţă de Est şi Vest. Europa ar înceta atunci să fie un cap de pod în Eurasia pentru puterea americană şi potenţială trambulină pentru extinderea în Eurasia a sistemului democratic mondial. Iată de ce sprijinul american concret şi neechivoc pentru unificarea Europei trebuie să fie întărit. Deşi, atât în timpul refacerii economice a Europei, cât şi în cadrul alianţei transatlantice de securitate, America şi-a exprimat deseori sprijinul pentru unificarea Europei şi a susţinut cooperarea transnaţională în Europa, în acelaşi timp ea a acţionat ca şi cum ar fi preferat ca în probleme politice şi economice serioase să trateze cu state europene individuale şi nu cu Uniunea Europeană ca atare. Ocazional,

18 „Politiken Sondag“, 2 august 1996.

America a insistat să aibă de-a face cu o singură voce în sistemul decizional european, ceea ce a fost de natură să întărească suspiciunea europenilor că America favorizează cooperarea între europeni atunci când ei se lasă conduşi de americani, dar nu când ei formulează politicile Europei. America ar greşi dacă ar trimite un asemenea mesaj.

Angajamentul american faţă de unitatea Europei – reiterat de circumstanţă în declaraţia comună americano-europeană de la Madrid din decembrie 1995 – va continua să sune a gol până în – momentul în care America va fi gata nu numai să declare fără echivoc că este pregătită să accepte urmările faptului că Europa ar deveni cu adevărat Europa, dar şi să acţioneze în consecinţă. Pentru Europa, cea mai importantă consecinţă ar însemna un parteneriat autentic cu America, mai degrabă decât statutul de aliat preferat, dar încă subordonat. Iar un parteneriat autentic înseamnă responsabilităţi şi decizii comune. Sprijinul american pentru această cauză ar ajuta la înviorarea dialogului transatlantic şi ar stimula printre europeni o concentrare mai mare asupra rolului pe care o Europă cu adevărat importantă l-ar putea juca în lume. Este de imaginat că la un moment dat o Uniune Europeană realmente unită şi puternică ar putea deveni un rival politic mondial pentru SUA. Ea ar putea cu siguranţă deveni un dificil competitor economic şi tehnologic, iar interesele sale geopolitice în Orientul Mijlociu şi în alte părţi ar putea deveni semnificativ divergente faţă de cele ale Americii. Dar, de fapt, o astfel de Europă puternică şi cu un ţel politic unic nu este probabilă în viitorul apropiat. Spre deosebire de condiţiile care prevalau în America la momentul formării S.U.A., există rădăcini istorice adânci ale dăinuirii statelor-naţiuni europene, şi este evident că entuziasmul pentru o Europă transnaţională a pălit.

Alternativele reale pentru următorul sau următoarele două decenii sunt fie o Europă în unificare şi extindere, căutând să atingă – deşi ezitant şi spasmodic – ţinta unităţii continentale; fie o Europă în stagnare, nemişcându-se prea mult dincolo de starea sa actuală de integrare sau dincolo de actuala sa întindere geografică, Europa Centrală rămânând, geopolitic, o „ţară-a-nimănui”; fie, ca urmare a stagnării, o Europă din ce în ce mai fragmentată, în care ar reapărea vechile rivalităţi de putere. Într-o Europă în stagnare este aproape inevitabil ca auto-identificarea Germaniei cu Europa să pălească, determinând o definiţie mai naţionalistă a intereselor de stat ale Germaniei.

Pentru America, prima alternativă este evident cea mai bună, dar ea necesită sprijin american „energizant”, dacă va fi să devină realitate.

În această fază de construire ezitantă a Europei, SUA nu trebuie să se implice direct în dezbateri complicate asupra unor chestiuni precum aceea dacă UE ar trebui să ia hotărâri de politică externă prin votul majorităţii (poziţie favorizată în special de Germania); sau dacă Parlamentul European ar trebui să-şi asume puteri legislative precise, iar Comisia Europeană de la Bruxelles ar trebui să devină efectiv executivul european; dacă agenda implementării acordului de uniune economică şi monetară ar trebui să fie mai relaxată; sau, în sfârşit, dacă Europa ar trebui să fie o largă confederaţie sau o entitate multi-stratificată, cu un nucleu federalizat şi, spre exterior, cu margini oarecum mai libere. Europenii între ei trebuie să se bată ca să rezolve aceste chestiuni – şi e mai mult decât probabil că progresul în ce priveşte toate aceste chestiuni va fi inegal, marcat de pauze, realizat, în cele din urmă, numai prin compromisuri complicate.

Cu toate acestea, este rezonabil să presupunem că Uniunea Economică şi Monetară va fiinţa prin anul 2.000, probabil, la început, între şase până la zece din cei cincisprezece actuali membri ai UE. Acest lucru va accelera integrarea economică a Europei, dincolo de dimensiunea monetară, încurajând mai departe integrarea sa politică. Astfel, prin şocuri şi salturi şi cu un nucleu propriu mai integrat, precum şi cu margini mai libere, o Europă unită va deveni din ce în ce mai mult un jucător politic important pe tabla de şah eurasiatică.

În orice caz, America nu trebuie să dea impresia că preferă o asociere europeană mai vagă, chiar dacă mai extinsă, ci să-şi arate, prin afirmaţii şi fapte, disponibilitatea de a trata în cele din urmă UE ca partenerul său mondial în probleme de *politică şi securitate* şi nu doar ca pe o piaţă regională comună formată din state aliate cu SUA prin intermediul NATO. Pentru a face acest angajament mai credibil şi pentru a trece dincolo de retorica parteneriatului, ar putea fi propuse şi iniţiate măsuri, împreună cu UE, privind un nou mecanism bilateral transatlantic de luare a deciziilor.

Acelaşi principiu se aplică pentru NATO. Menţinerea NATO este vitală pentru conexiunea transatlantică. În această privinţă există un consens americano-european covârşitor. Fără NATO, Europa nu numai că ar deveni vulnerabilă, dar s-ar şi fragmenta politic. NATO asigură securitatea europeană

şi oferă o structură stabilă pentru înfăptuirea unităţii europene. Acest lucru face ca NATO să fie vital pentru Europa.

Totuşi, pe măsură ce Europa se uneşte, treptat şi cu ezitări, structura internă şi dezvoltarea NATO vor trebui ajustate. În această privinţă, francezii au dreptate. Nu putem avea vreodată o Europă cu adevărat unită şi, în acelaşi timp, o alianţă care să rămână integrată pe baza unei singure superputeri cu cincisprezece puteri dependente. Când Europa va începe să-şi asume o identitate politică proprie, veritabilă, cu preluarea crescândă de către UE a unor funcţii de guvern supranaţional, NATO va trebui să se transforme pe baza formulei 1 + 1 (SUA + UE).

Acest lucru nu se va întâmpla peste noapte şi dintr-odată. Repet, progresul în această direcţie va fi ezitant. Dar un astfel de progres va trebui reflectat în aranjamentele actuale ale alianţei, pentru ca însăşi absenţa unor astfel de ajustări să nu devină un obstacol în calea progresului pe mai departe. Un pas semnificativ în această direcţie a fost decizia alianţei din 1996 de a face loc pentru *Combined Joint Task Forces,* preconizând astfel posibilitatea unor iniţiative militare strict europene bazate pe logistica alianţei, ca şi pe comanda, controlul, comunicaţiile şi informaţiile acesteia. Mai multă bunăvoinţă din partea SUA faţă de cererile Franţei pentru un rol mai important al Uniunii Europene Occidentale în NATO, mai ales cu privire la comandă şi la luarea deciziilor, ar indica de asemenea o veritabilă susţinere americană pentru unitatea europeană şi ar ajuta la diminuarea discrepanţei dintre America şi Franţa în privinţa eventualei autodefiniri a Europei.

În ultimă instanţă, este posibil ca Uniunea Europeană Occidentală (UEO) să cuprindă câteva state membre ale UE, care, din raţiuni geopolitice şi istorice diferite, ar putea opta să nu devină membre ale NATO. Aceasta ar putea implica state precum Finlanda sau Suedia, poate chiar şi Austria, toate aceste state având deja statutul de observatori în cadrul UEO.[19]

---

19 Este de notat faptul că voci influente, atât din Finlanda, cât şi din Suedia, au început să discute posibilitatea asocierii la NATO. Mediile de informare din Suedia relatau, în mai 1996, ridicarea, de către comandantul Forţelor de apărare finlandeze, a problemei posibilităţii desfăşurării de forţe NATO pe teritoriul scandinav, iar în august 1996 Comisia pentru apărare a Parlamentului suedez recomanda — dând astfel semne de orientare treptată spre cooperarea mai strânsă în domeniul securităţii cu NATO — ca Suedia să se alăture grupului WEAG (Western European Armament Group), din care fac parte numai membrii NATO. După cum, alte state pot căuta o legătură cu UEO ca preliminarii Ia o eventuală aderare la NATO. Tot astfel, la un moment dat, UEO ar putea să rivalizeze cu programul Parteneriatului pentru pace al NATO în ceea ce priveşte viitorii membri ai UE. Toate acestea ar ajuta la extinderea reţelei de cooperare pentru securitate în Europa, dincolo de limitele formale ale alianţei

Între timp, până la apariţia unei Europe mai lărgite şi mai unite, – şi aceasta, chiar în cele mai bune circumstanţe, nu se va întâmpla curând –, SUA vor trebui să lucreze în strânsă legătură cu Franţa şi Germania pentru a ajuta la apariţia unei astfel de Europe mai largi şi mai unite. Astfel, în ceea ce priveşte Franţa, dilema centrală a politicii americane va continua să fie cum poate fi momită Franţa să se integreze mai profund politic şi militar fără a compromite prin aceasta legătura americano-germană, iar în ceea ce priveşte Germania dilema constă în aceea cum poate fi exploatată încrederea SUA în rolul conducător al Germaniei într-o Europă atlanticistă fără a trezi nelinişte în Franţa, în Marea Britanie, ca şi în alte state europene.

Demonstrarea flexibilităţii americane în ceea ce priveşte viitoarea întindere a alianţei ar fi utilă într-o mai mare eventuală susţinere franceză extinderii spre est a alianţei.

În cele din urmă, o zonă NATO de securitate militară integrată de ambele părţi ale Germaniei ar ancora Germania mai puternic într-un cadru multilateral, şi aceasta ar fi o problemă importantă pentru Franţa. Mai mult chiar, extinderea alianţei va mări probabilitatea ca Triunghiul Weimar (format din Germania, Franţa şi Polonia) să devină un subtil mijloc de echilibrare oarecum a rolului conducător al Germaniei în Europa. Chiar dacă Polonia se bazează pe susţinerea Germaniei pentru a obţine intrarea în alianţă (şi este nemulţumită de actualele ezitări ale Franţei în privinţa unei astfel de extinderi), o dată ce va fi acceptată în alianţă, o perspectivă geopolitică franco-polonă este mai mult decât posibil să apară.

În orice caz, Washington-ul nu ar trebui să piardă din vedere faptul că Franţa este doar un adversar pe termen scurt în problemele legate de identitatea Europei sau de treburile interne ale

NATO. Mai mult, ar trebui să ţină seama de faptul că Franţa este un partener esenţial în importanta sarcină de a bloca permanent Germania democrată în interiorul Europei. Acesta este rolul istoric al relaţiei franco-germane, iar extinderea UE ŞI NATO spre Est ar trebui să sporească importanţa acestei relaţii ca un nucleu al Europei. În cele din urmă, Franţa nu este suficient de puternică nici pentru a obstrucţiona America în ce priveşte principiile geostrategice ale politicii sale europene, nici pentru a deveni prin ea însăşi liderul Europei. Aşadar, ciudăţeniile şi chiar şi accesele sale pot fi

---

transatlantice.

tolerate.

Este, de asemenea, relevant să notăm faptul că Franţa joacă un rol constructiv în Africa de Nord şi în ţările africane francofone. Ea este partenerul esenţial al Marocului şi Tunisiei şi exercită, de asemenea, un rol stabilizator în Algeria. Există un motiv intern serios pentru un astfel de amestec francez: 5 milioane de musulmani sunt acum rezidenţi francezi. Franţa are astfel o miză vitală în stabilitatea şi dezvoltarea în ordine a Africii de Nord. Dar acest interes aduce un beneficiu şi mai mare pentru securitatea europeană. Fără conştiinţa de misiune a Franţei, flancul sudic al Europei ar fi mult mai instabil şi mai ameninţător. Tot sudul Europei este din ce în ce mai preocupat de ameninţarea social-politică reprezentată de instabilitatea de-a lungul ţărmului sudic mediteranean.

Intensa preocupare a Franţei pentru ceea ce se întâmplă de-a lungul Mediteranei este astfel foarte oportună pentru preocupările de securitate ale NATO, iar aceasta trebuie luată în consideraţie atunci când America trebuie, ocazional, să facă faţă cererilor exagerate ale Franţei pentru un statut special de lider.

Germania este o altă problemă. Rolul dominant al Germaniei nu poate fi negat, dar trebuie arătată prudenţă cu privire la orice susţinere publică a rolului de lider al Germaniei în Europa. Acest rol de lider poate părea avantajos unor state europene – precum cele din Europa Centrală, care apreciază iniţiativa în favoarea extinderii Europei spre est – şi poate fi tolerat de vest-europeni atât timp cât este subsumat supremaţiei americane, dar, în ultimă instanţă, construcţia europeană nu se poate baza pe acest lucru. Prea multe amintiri persistă încă; prea multe temeri pot să iasă la suprafaţă. O Europă construită şi condusă de Berlin nu este realizabilă. Din acest motiv Germania are nevoie de Franţa, Europa are nevoie de alianţa firanco-germană şi America nu poate alege între Germania şi Franţa.

Problema esenţială privind extinderea NATO constă în aceea că este un proces conectat integral cu extinderea Europei. Dacă Uniunea Europeană va deveni o comunitate mai extinsă din punct de vedere geografic – cu un nucleu franco-german mai integrat, cu rol de lider, şi spaţii exterioare mai puţin integrate – şi dacă o astfel de Europă îşi va baza securitatea pe o alianţă continuă cu America, atunci decurge că sectorul său cel mai expus din punct de vedere geopolitic, Europa Centrală, nu poate fi exclus în mod demonstrativ

de la împărtăşirea sentimentului de securitate de care se bucură restul Europei prin intermediul alianţei transatlantice. În această privinţă, America şi Germania sunt de acord. Pentru ele, motivul lărgirii este politic, istoric şi constructiv. Extinderea nu este dictată de animozitate faţă de Rusia, nici de teamă faţă de Rusia, nici de dorinţa de a izola Rusia.

Aşadar, America trebuie să colaboreze îndeaproape cu Germania pentru promovarea extinderii spre est a Europei. În aceeaşi scop, cooperarea americano-germană şi conducerea comună sunt esenţiale. Extinderea va fi posibilă dacă SUA şi Germania încurajează împreună celelalte ţări aliate din NATO să sprijine acest pas şi fie să negocieze de o manieră eficientă un acord cu Rusia, dacă aceasta este dispusă să se ajungă la un compromis (a se vedea capitolul 4), fie să acţioneze cu hotărâre, cu convingerea justă că ţelul construcţiei Europei nu poate fi subordonat obiecţiilor Moscovei. Presiuni combinate americano-germane sunt mai ales necesare pentru obţinerea acordului unanim al tuturor membrilor NATO, dar niciun membru NATO nu va putea să-l refuze dacă America şi Germania fac presiuni împreună pentru aceasta.

În cele din urmă, miza acestui efort este rolul pe termen lung al Americii în Europa. O nouă Europă încă se conturează, şi dacă această nouă Europă va rămâne din punct de vedere geopolitic o parte a spaţiului „euro-atlantic", extinderea NATO este esenţială, într-adevăr, o politică cuprinzătoare a SUA pentru Eurasia ca întreg nu va fi posibilă dacă efortul de extindere a NATO, fiind lansat de SUA, întârzie şi este ezitant. Un astfel de eşec ar discredita poziţia de lider a Americii; ar spulbera conceptul de lărgire europeană; ar demoraliza statele central-europene; şi ar putea reînvia aspiraţiile geopolitica în prezent adormite sau muribunde ale Rusiei în Europa – Centrală. Pentru Occident, ar fi vorba de o rană făcută cu propria-i mână care ar putea da o lovitură mortală proiectelor pentru un pilon cu adevărat european în orice posibilă construcţie de securitate eurasiatică; şi pentru America, aceasta ar fi nu doar o înfrângere regională, ci în aceeaşi măsură o înfrângere mondială.

Linia fundamentală care să ghideze extinderea progresivă a Europei trebuie să fie aserţiunea ca nicio putere din afara existentului sistem transatlantic să nu aibă drept de veto pentru participarea oricărui stat european calificat în cadrul sistemului european – şi de aici nici în cadrul sistemului său de securitate transatlantic – şi ca niciun stat european calificat

să nu fie exclus a priori de la o eventuală aderare la UE sau NATO. Mai ales statele baltice extrem de vulnerabile şi din ce în ce mai pregătite de aderare sunt îndreptăţite să ştie că în cele din urmă pot deveni membre depline în ambele organizaţii – şi că între timp suveranitatea lor nu poate fi ameninţată fără a angaja interesele unei Europe în expansiune şi ale partenerului său, SUA. Pe scurt. Occidentul – mai ales America şi aliaţii săi vest-europeni – trebuie să dea un răspuns la problema ridicată cu elocvenţă de Vaclav Havel la Aachen, pe 15 mai 1996:

„Ştiu că nici Uniunea Europeană, nici Alianţa Nord-Atlantică nu-şi pot deschide porţile peste noapte pentru toţi cei care aspiră să adere la ele. Ceea ce ambele pot face cu siguranţă – şi ceea ce ar trebui să facă înainte să fie prea târziu – este să dea întregii Europe, văzută ca o sferă cu valori comune, asigurarea clară că nu sunt organizaţii închise. *Ar trebui ea acestea* şti *formuleze o politică detaliata şi clara cu privire ki lărgirea treptata care în numai să cuprindă o agenda, ci să şi explice logica acestei agende*". (subi, autorului)

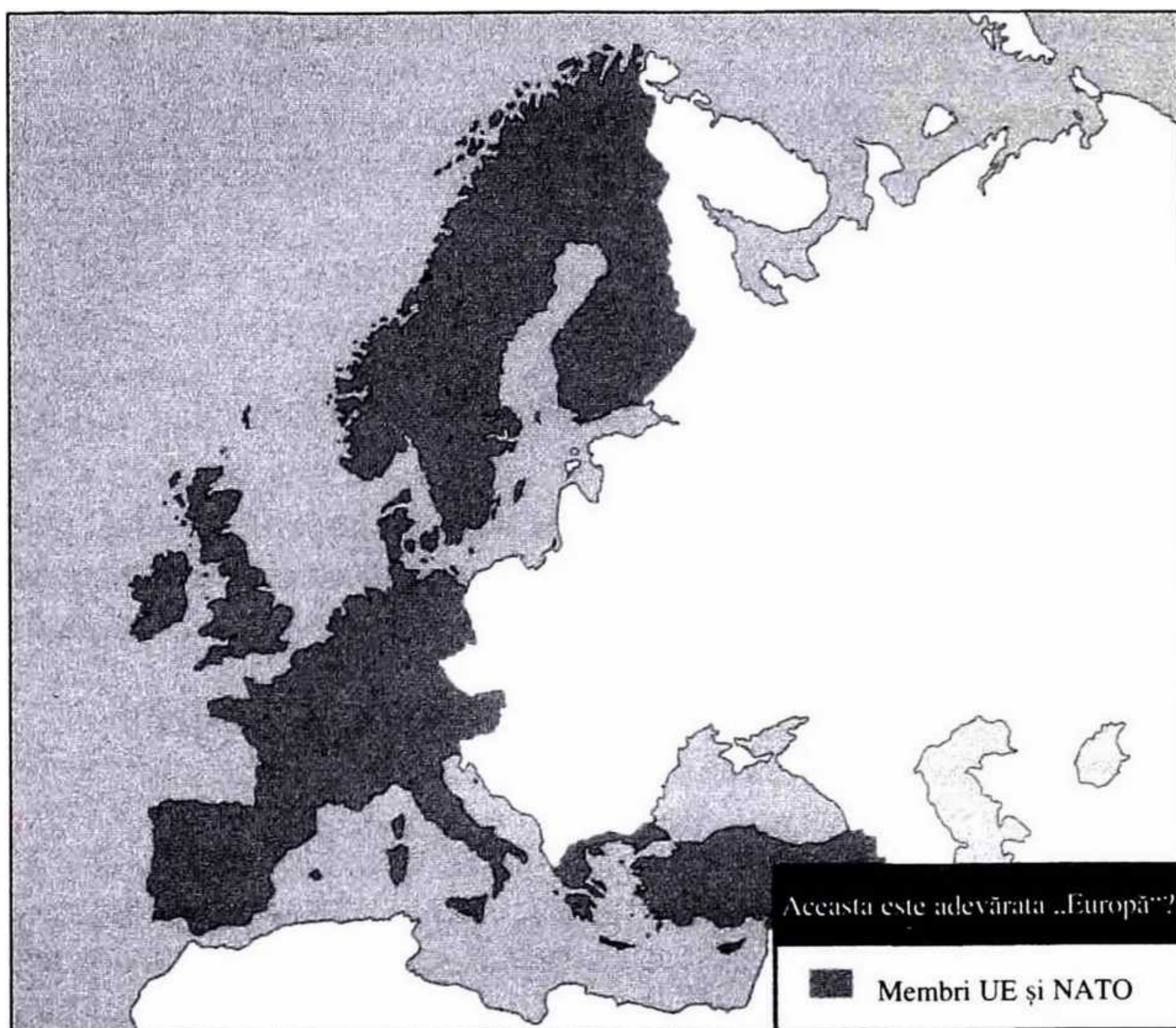
AGENDA ISTORICĂ A EUROPEI

Chiar dacă în acest moment limitele estice ale Europei nu pot fi nici ferm definite, nici definitiv trasate, în sensul cel mai larg

Europa este o civilizaţie unitară, derivată dintr-o tradiţie creştină împărtăşită. O definiţie occidentală mai precisă a Europei a fost asociată cu Roma şi moştenirea sa istorică. Dar tradiţia creştină a Europei a înglobat de asemenea Bizanţul şi radiaţia sa ortodoxia rusă. Astfel, din punct de vedere cultural, Europa este mai mult decât Europa Sfântului Petru, iar Europa Sfântului Petru este mult mai mult decât Europa Occidentală – chiar dacă în ultimii ani ultima denumire a uzurpat identitatea „Europei". Chiar şi o scurtă privire asupra hărţii de mai jos confirmă faptul că Europa actuală pur şi simplu nu este o Europă completă. Mai grav încă, este o Europă în care o zonă de insecuritate între Europa şi Rusia poate avea un efect de absorbţie asupra ambelor, cauzând în mod inevitabil tensiuni şi rivalităţi.

* * *

O Europă a lui Carol cel Mare (limitată la Europa de Vest) avea sens în timpul Războiului Rece din necesitate, dar o astfel de Europă este acum o anomalie. Aceasta se datorează faptului că, mai

mult decât a fi o civilizaţie, Europa unită care îşi face apariţia este de asemenea un mod de viaţă, un standard de viaţă şi o politică a procedurilor democratice comune, fără povara conflictelor etnice şi – teritoriale. Această Europă, în întinderea sa formal organizată, este în prezent mult mai puţin decât potenţialul său efectiv. Câteva din statele cele mai avansate şi mai stabile din punct de vedere politic din Europa Centrală, toate făcând parte din tradiţia occidentală a Sfântului Petru, mai ales Republica Cehă, Polonia, Ungaria şi, poate, Slovenia, sunt cert calificate şi doresc aderarea la „Europa” şi la legătura sa transatlantică de securitate.

În actualele circumstanţe, extinderea NATO pentru includerea Poloniei, Republicii Cehe şi Ungariei – probabil până în 1999 – pare verosimilă. După acest prim, dar semnificativ pas, este posibil ca orice extindere ulterioară a alianţei să fie ori accidentală, ori să urmeze extinderii UE. Aceasta din urmă implică un proces mult mai complicat, atât în ceea ce priveşte numărul de

etape de admitere, cât şi în ceea ce priveşte condiţiile de aderare. (A se vedea schema de la pagina 98.) Astfel, chiar şi primele admiteri în UE ale unor ţări din Europa Centrală sunt puţin probabile înainte de anul 2002 sau poate chiar ceva mai târziu. Totuşi, după ce primele trei noi membre NATO au aderat la UE, atât UE, cât şi NATO vor trebui să-şi pună problema extinderii calităţii de membru la republicile baltice, Slovenia, România, Bulgaria şi Slovacia şi poate, de asemenea, Ucraina.

Este demn de luat în seamă faptul că perspectiva unei eventuale aderări deja exercită o influenţă constructivă asupra afacerilor şi comportamentului viitorilor membri. Cunoaşterea faptului că nici UE, nici NATO nu doresc să fie împovărate de conflicte adiţionale ce au legătură fie cu drepturile minorităţilor, fie cu revendicări teritoriale între membrii lor (Turcia contra Greciei este mai mult decât de ajuns) a dat deja Slovaciei, Ungariei şi României îndemnul necesar de a ajunge la compromisuri pentru a corespunde standardelor stabilite de Consiliul Europei. Acelaşi lucru este valabil pentru principiul mai general că numai democraţiile se pot califica pentru aderare. Dorinţa de a nu fi exclus are un important impact de întărire asupra noilor democraţii.

Membru al UE: Procedura de aderare

O țară europeană supune o cerere pentru aderare la Consiliul Uniunii Europene (Consiliul).

Consiliul solicită Comisiei avizul pentru cererea de aderare.

Comisia își dă avizul pentru cererea de aderare. Consiliul decide în unanimitate deschiderea negocierilor pentru aderare.

Comisia propune și Consiliul adoptă în unanimitate pozițiile ce trebuie luate de către Uniune față de Candidați la negocierile pentru aderare.

Uniunea, reprezentată de Președintele Consiliului, poartă negocieri cu Candidatul.

Acordul încheiat între Uniune și Candidat asupra Proiectului Tratatului de Aderare.

Tratatul de Aderare este supus spre examinare Consiliului și Parlamentului European.

Parlamentul European își dă acordul la Tratatul de Aderare printr-o majoritate absolută.

Consiliul aprobă Tratatul de Aderare în unanimitate.

Statele membre și candidații semnează în mod formal Tratatul de Aderare.

Statele membre și Candidații ratifică Tratatul de Aderare. După ratificare, Acordul de Aderare intră în vigoare.

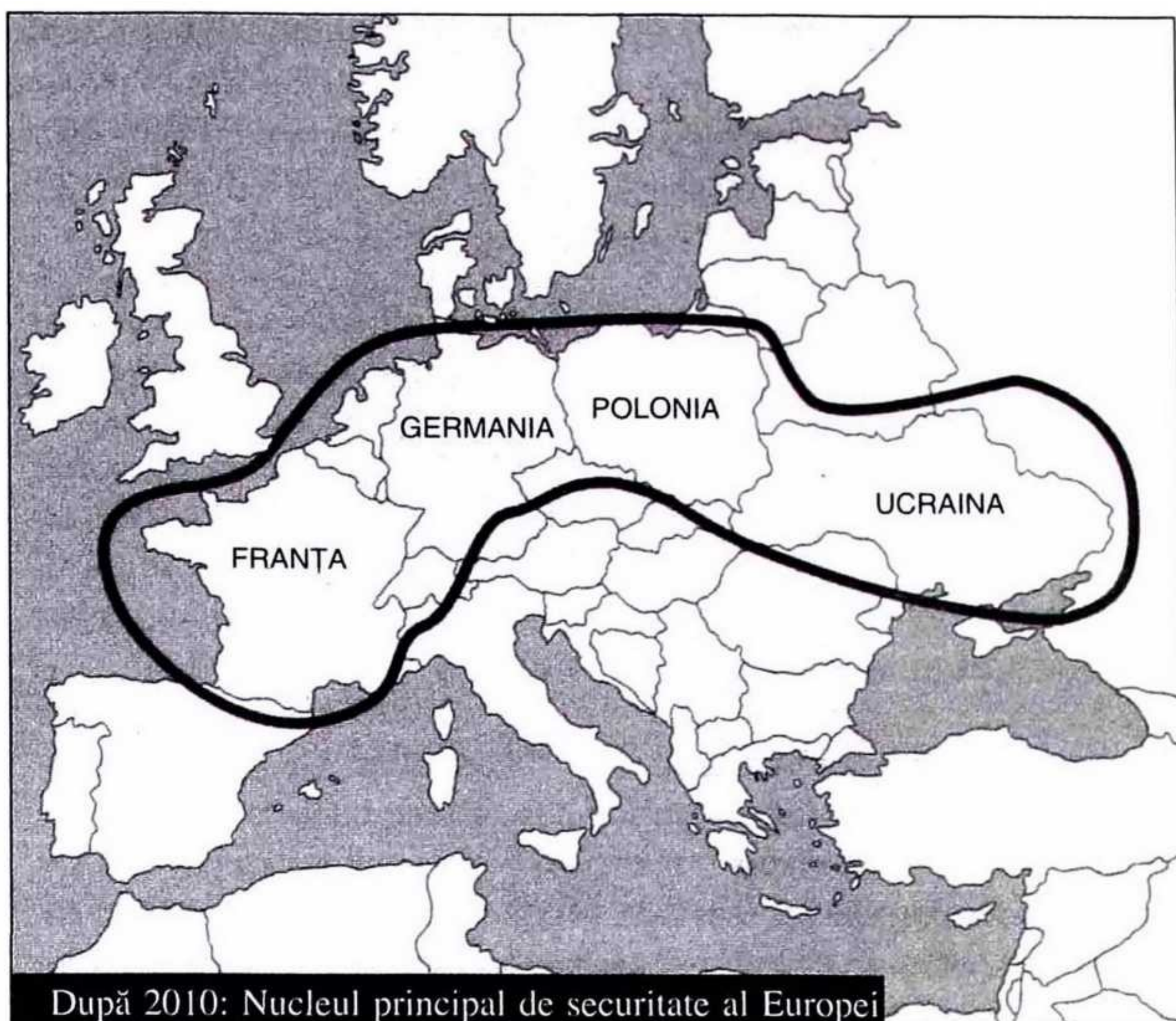
Întocmit de CSIS – Comisia de acţiune USA-UE-Polonia

În orice caz, ar trebui să fie axiomatic faptul că securitatea şi unitatea europeană sunt indivizibile. În practică, este dificil de conceput o Europă cu adevărat unită fără un acord comun de securitate – cu America. Rezultă, de aici, ca statele care sunt în postura de a începe şi sunt invitate să ia parte la negocierile de aderare la UE să fie automat considerate, în consecinţă, sub protecţia prezumtivă a NATO.

Astfel, procesul de lărgire a Europei şi a sistemului de securitate transatlantic este probabil să înainteze prin etape dinainte plănuite. Presupunând o angajare susţinută a Americii şi a Europei Occidentale, într-o agendă speculativă, dar, din prevedere, realistă, etapele ar putea fi următoarele:

1. Până în 1999, primii noi membri din Europa Centrală ar trebui să fie admişi în NATO, chiar dacă intrarea lor în UE nu se va întâmpla probabil înainte de 2002 sau 2003.
2. Între timp, UE va iniţia negocieri de aderare cu republicile baltice, şi NATO va începe, de asemenea, să înainteze în direcţia acceptării aderării lor, precum şi a României, aderare ce va fi încheiată probabil până în 2005. La un moment dat, în cursul acestei etape, celelalte state din Balcani ar putea de asemenea deveni eligibile.
3. Aderarea statelor baltice ar putea grăbi Suedia şi Finlanda să ia de asemenea în consideraţie aderarea la NATO.
4. Cândva între 2005 şi 2010, Ucraina, mai ales dacă între timp această ţară a făcut progrese semnificative în reformele interne şi a reuşit să fie considerată în mod evident ca o ţară central-europeană, ar trebui să fie gata pentru negocieri serioase cu UE şi cu NATO.

Între timp, este posibilă adâncirea considerabilă a colaborării franco-germano-poloneze în cadrul UE ŞI NATO, mai ales în domeniul apărării. Această colaborare ar putea deveni centrul occidental al oricăror acorduri lărgite de securitate europeană, care ar

După 2010: Nucleul principal de securitate al Europei

putea cuprinde eventual şi Rusia şi Ucraina. Dat fiind interesul geopolitic deosebit al Germaniei şi Poloniei cu privire la independenţa Ucrainei, este de asemenea foarte posibil ca Ucraina să fie treptat cooptată în această relaţie specială franco-germano-polonă. Până în anul 2010, colaborarea politică franco-germano-polono-ucraineană, implicând aproape 230 de milioane de locuitori, ar putea evolua spre un parteneriat care să întărească inima geostrategică a Europei (a se vedea harta de mai sus).

Dacă scenariul de mai sus se desfăşoară într-o manieră paşnică sau în contextul unor tensiuni crescânde cu Rusia este de mare importanţă. Rusia ar trebui asigurată în mod constant că uşile Europei sunt deschise, ca şi uşile pentru o eventuală participare la un sistem de securitate transatlantic extins şi, probabil într-un viitor, la un nou sistem de securitate transeurasiatic. Pentru a da crezare acestor asigurări, diverse legături de cooperare între Rusia şi Europa – în toate domeniile – ar trebui promovate în mod deliberat. (Relaţia

Rusiei cu Europa şi rolul Ucrainei în această privinţă sunt discutate mai pe larg în următorul capitol.)

Dacă Europa reuşeşte unificarea şi extinderea sa, şi dacă Rusia reuşeşte între timp o consolidare democratică de succes şi o modernizare socială, la un moment dat, Rusia ar putea deveni de asemenea eligibilă pentru o relaţie mai organică cu Europa. Aceasta, în schimb, ar face posibilă eventuala fuziune a sistemului de securitate transatlantic cu unul transcontinental eurasiatic. Totuşi, ca realitate practică, problema aderării formale a Rusiei nu va fi ridicată pentru încă ceva timp – şi aceasta, la drept vorbind, este încă un motiv pentru a nu închide fără rost uşile Europei.

Pentru a încheia: odată Europa de la Yalta dispărută, este esenţial să nu se întoarcă Europa de la Versailles. Sfârşitul divizării Europei nu ar trebui să arunce înapoi spre o Europă a statelor-naţiune puse pe ceartă, ci să fie punctul de plecare pentru construirea unei Europe mai largi şi din ce în ce mai integrate, sprijinite de un NATO mai extins, şi, chiar şi mai sigură, printr-o legătură de securitate constructivă cu Rusia.

Aşadar, scopul geopolitic central al Americii în Europa poate fi rezumat foarte simplu: este de a consolida printr-un parteneriat transatlantic veritabil capul de pod al SUA pe continentul eurasiatic, astfel încât o Europă în curs de lărgire să poată deveni o trambulină mai viabilă pentru proiectarea în Eurasia a ordinii internaţionale democratice şi de cooperare.

CAPITOLUL 4
GAURA NEAGRĂ

Dezintegrarea, la sfârşitul anului 1991, a statului cu cea mai mare întindere teritorială din lume a creat o „gaură neagră” chiar în centrul Eurasiei. Era ca şi cum ceea ce geopoliticienii numesc „heartland” ar fi dispărut dintr-odată de pe harta lumii.

Pentru America, această situaţie geopolitică nouă şi uimitoare este o provocare decisivă. Firesc, sarcina imediată trebuie să fie aceea de a reduce probabilitatea anarhiei politice sau a revenirii la o dictatură ostilă într-un stat ce se prăbuşeşte şi posedă încă un puternic arsenal nuclear. Dar rămâne sarcina Americii pe termen lung: cum să încurajeze transformarea democratică şi refacerea economică a Rusiei şi în acelaşi timp să evite reapariţia unui imperiu eurasiatic ce i-ar putea obstrucţiona scopul geostrategic de a forma un sistem euro-atlantic mai larg care să poată avea legături stabile şi sigure cu Rusia.

NOUA SITUAŢIE GEOPOLITICĂ A RUSIEI

Colapsul Uniunii Sovietice a fost faza finală a fragmentării progresive a vastului bloc comunist chino-sovietic care a egalat, pentru o perioadă scurtă, întinderea imperiului lui Genghis-Han, şi chiar a depăşit-o în unele zone. Dar mai modernul bloc eurasiatic transcontinental a durat foarte puţin, din cauza defecţiunii din partea Iugoslaviei lui Tito şi a nesupunerii din partea Chinei lui Mao, care au semnalat foarte devreme vulnerabilitatea lagărului comunist faţă de aspiraţiile naţionaliste ce s-au dovedit mai puternice decât legăturile ideologice. Blocul chino-sovietic a durat cam zece ani; Uniunea Sovietică – şaptezeci.

Cu toate acestea, ceva încă şi mai semnificativ din punct de vedere geopolitic a fost dezmembrarea Marelui Imperiu Rus condus de Moscova şi vechi de sute de ani. Dezintegrarea acestui imperiu a fost precipitată de prăbuşirea socio-economică şi politică generală a sistemului sovietic – deşi o bună parte din starea sa proastă a fost ascunsă aproape până la sfârşit de sistematica sa manie de a ţine totul în secret şi de autoizolarea sa. De aici, şi

buimăceala lumii faţă de aparenta rapiditate a auto-demolării Uniunii Sovietice. În decembrie 1991, în decurs de două săptămâni, Uniunea Sovietică a fost mai întâi sfidător declarată ca dizolvată, de către şefii republicilor rusă, ucraineană şi belarusă, apoi înlocuită formal cu o vagă entitate – numită Comunitatea Statelor Independente (CSI) – cuprinzând toate republicile sovietice, mai puţin cele baltice; apoi preşedintele sovietic a demisionat fără tragere de inimă, iar steagul sovietic a fost coborât pentru ultima oară de pe turnul Kremlinului; şi, în fine, Federaţia Rusă – acum un stat naţional predominant rus de ISO de milioane de oameni – a apărut ca urmaşă de facto a fostei Uniuni Sovietice, în vreme ce celelalte republici – reprezentând alte 150 de milioane de oameni – şi-au afirmat, în grade diferite, independenţa.

Prăbuşirea Uniunii Sovietice a produs o confuzie geopolitică enormă. În decursul a doar două săptămâni, poporul rus – care, în general, era chiar şi mai puţin prevenit asupra apropiatei dezintegrări a URSS decât lumea din afara acesteia – a descoperit brusc că nu mai era stăpânul unui imperiu transcontinental, ci frontierele Rusiei se restrânseseră la ceea ce fuseseră la începutul secolului al XIX-lea în Caucaz, la jumătatea aceluiaşi secol în Asia Centrală şi – mult mai spectaculos şi mai dureros – la ceea ce fuseseră cam la 1600 spre Vest, adică imediat după domnia lui Ivan cel Groaznic. Pierderea Caucazului a reînviat temerile strategice faţă de reapariţia influenţei din partea Turciei; pierderea Asiei Centrale a generat un sentiment de sărăcire având în vedere enormele resurse energetice şi de minereuri ale regiunii, ca şi teama faţă de o posibilă provocare islamistă; iar independenţa Ucrainei a contestat esenţa pretenţiilor Rusiei de a fi purtătorul investit de Dumnezeu al identităţii panslave.

Spaţiul ocupat timp de secole de Imperiul ţarist şi timp de trei sferturi de secol de Uniunea Sovietică dominată de ruşi avea să fie umplut de o duzină de state, majoritatea – exceptând Rusia – aproape deloc pregătite pentru autentica independenţă şi având dimensiuni de la cele relativ mari ale Ucrainei cu 52 de milioane de locuitori până la cele ale Armeniei cu 3,5 milioane de locuitori. Viabilitatea lor părea incertă în timp ce dorinţa Moscovei de a se împăca permanent cu noua realitate era tot atât de imprevizibilă. Şocul istoric suportat de ruşi era amplificat de faptul că aproximativ 20 de milioane de vorbitori de rusă erau acum locuitorii unor state străine dominate politic de elite din ce în ce mai naţionaliste hotărâte să-

şi afirme propriile identităţi după decenii de rusificare mai mult sau mai puţin forţată.

Prăbuşirea Imperiului rus a creat un vid de putere chiar în inima Eurasiei. Slăbiciunea şi confuzia se manifestau nu numai în statele proaspăt independente, ci chiar în Rusia, unde răsturnarea a produs o amplă criză de sistem, mai ales că răsturnarea politică a fost însoţită de încercarea simultană de a demonta vechiul model socio-economic sovietic. Trauma naţională a fost înrăutăţită de implicarea militară a Rusiei în Tadjikistan, motivată de teama că musulmanii ar putea lua în stăpânire acest nou stat independent, şi a fost serios amplificată de intervenţia în Cecenia, tragică, brutală şi costisitoare atât economic, cât şi politic. Dar cel mai dureros era că statutul internaţional al Rusiei a fost serios deteriorat, una din cele două superputeri ale lumii fiind acum privită de mulţi ca doar puţin mai mult decât o putere regională din lumea a treia, deşi mai poseda încă un important, dar din ce în ce mai învechit, arsenal nuclear.

Golul geopolitic era amplificat de dimensiunile crizei sociale a Rusiei. Trei sferturi de secol de regim comunist au cauzat o deteriorare biologică fără precedent a poporului rus. O foarte mare parte din oamenii săi cei mai dotaţi şi mai întreprinzători au fost ucişi sau au pierit în Gulag, în număr de milioane. În plus, în cursul acestui secol, ţara a suferit şi ravagiile primului război mondial, un distrugător război civil prelungit, atrocităţile şi privaţiunile celui de al doilea război mondial. Regimul comunist a impus o stricteţe doctrinară sufocantă şi a izolat ţara de restul lumii. Politicile sale – economice erau complet indiferente faţă de problemele ecologice, cu rezultatul că atât mediul înconjurător, cât şi sănătatea oamenilor au suferit enorm. Potrivit statisticilor oficiale ale Rusiei, pe la jumătatea anilor ’90 doar cca. 40% dintre nou-născuţi erau sănătoşi, iar cam o cincime din elevii de clasa întâi erau retardaţi. Longevitatea bărbaţilor a scăzut la 573 ani şi mureau mai mulţi ruşi decât se năşteau. Situaţia socială a Rusiei era, de fapt, tipică pentru o ţară de rang mediu din lumea a treia.

Nu pot fi redate ororile şi nenorocirile de care a avut parte poporul rus în acest secol. Aproape nicio familie rusă nu a avut şansa de a duce o existenţă normală şi civilizată. Gândiţi-vă la implicaţiile sociale ale acestei succesiuni de evenimente:

- Războiul ruso-japonez din 1905, sfârşit cu înfrângerea umilitoare a Rusiei;

- Prima revoluţie „proletară” din 1905, care a declanşat violenţă pe scară largă în oraşe;
- Primul război mondial din 1914 – 1917, cu milioane de morţi şi o masivă dezorganizare economică;
- Războiul civil din 1918 – 1921, distrugând alte câteva milioane de vieţi şi devastând ţara;
- Războiul ruso-polonez din 1919 – 1920, sfârşit cu înfrângerea Rusiei;
- Iniţierea Gulagului la începutul anilor ’20, cu decimarea elitei prerevoluţionare şi exodul masiv din Rusia al acesteia;
- Industrializarea şi colectivizarea din anii ’30 au generat foamete masivă şi milioane de morţi în Ucraina şi Kazahstan;[20]

aproape un milion au fost împuşcaţi şi mai multe milioane au murit din cauza maltratărilor;

- Al doilea război mondial din 1941 – 1945, cu multe milioane de militari şi civili morţi şi uriaşă devastare economică;
- Reinstaurarea terorii staliniste la sfârşitul anilor ’40, din nou cu numeroase arestări şi frecvente execuţii;
- Patruzeci de ani de cursă a înarmării cu Statele Unite, de la sfârşitul anilor ’40 până la sfârşitul anilor ’80, cu efectele sale de sărăcire la nivel social;
- Eforturile istovitoare din punct de vedere economic de a proiecta puterea sovietică în Caraibe, Orientul Mijlociu şi Africa în anii ’70 şi ’80;
- Războiul din Afganistan (care a slăbit URSS şi mai mult) din 1979 până în 1989;
- Brusca prăbuşire a Uniunii Sovietice, urmată de dezordini civile, o dureroasă criză economică şi sângerosul şi umilitorul război împotriva Ceceniei.

Criza internă a Rusiei şi pierderea statutului ei internaţional erau dureros de neliniştitoare, mai ales pentru elita politică rusă, iar situaţia geopolitică a Rusiei era afectată în mod defavorabil. Spre vest, ca urmare a dezintegrării URSS, frontierele Rusiei fuseseră modificate foarte dureros, iar sfera influenţei sale geopolitice s-a restrâns dramatic (vezi harta de la p. 109). Statele baltice fuseseră controlate de Rusia de prin anul 1700, iar pierderea porturilor Riga şi Tallin au făcut ca accesul Rusiei la Marea Baltică să fie mai

---

20 Marile epurări şi teroarea de la jumătatea şi sfârşitul anilor ’30, când milioane de oameni au fost închişi în lagăre de muncă,

limitat şi dependent de îngheţurile din timpul iernii. Deşi Moscova a reuşit să-şi păstreze o poziţie dominantă din punct de vedere politic în Belarus (formal proaspăt independentă, dar foarte rusificată), era departe de a fi sigur că molima naţionalistă nu avea să se extindă şi aici. Iar dincolo de graniţele fostei URSS, prăbuşirea Pactului de la Varşovia a însemnat că fostele state satelite din Europa Centrală, mai ales Polonia, gravitau rapid spre NATO şi Uniunea Europeană.

Cea mai îngrijorătoare dintre toate era pierderea Ucrainei. Apariţia unui stat ucrainean independent nu numai că i-a obligat pe toţi ruşii să regândească natura propriei lor identităţi etnice şi politice, dar a reprezentat o majoră piedică geopolitică pentru statul rus. Repudierea a mai bine de trei sute de ani de istorie imperială rusă a însemnat pierderea unei economii industriale şi agricole potenţial bogate şi a 52 de milioane de oameni suficient de apropiaţi de ruşi din punct de vedere etnic şi religios pentru a face din Rusia un stat imperial cu adevărat mare şi sigur pe sine. Independenţa Ucrainei a deposedat, de asemenea, Rusia de poziţia sa dominantă în Marea Neagră, unde Odessa îi servea de poartă vitală pentru comerţul cu Mediterana şi cu lumea de dincolo de ea.

Pierderea Ucrainei era o pierdere de pivot geopolitic, deoarece a limitat drastic opţiunile geostrategice ale Rusiei. Chiar fără statele baltice şi fără Polonia, o Rusie ce şi-ar fi păstrat controlul asupra Ucrainei ar fi putut încă să încerce să fie liderul unui imperiu eurasiatic arogant, în care Moscova i-ar fi putut domina pe non-slavii din sudul şi sud-estul fostei URSS. Dar fără Ucraina şi fără cei 52 de milioane de fraţi slavi orice încercare a Moscovei de a reconstrui imperiul eurasiatic era ca şi cum Rusia singură s-ar fi lăsat prinsă în plasa unor conflicte prelungite cu non-slavii, izbucnite din motive naţionale şi religioase – războiul cu Cecenia fiind poate doar primul exemplu. Mai mult, dată fiind rata natalităţii în scădere în Rusia şi explozia demografică în Asia Centrală, orice nouă entitate eurasiatică bazată numai pe puterea Rusiei, fără, Ucraina, ar deveni inevitabil mai puţin europeană şi mai mult asiatică cu fiecare an ce ar trece.

Pierderea Ucrainei a avut efect nu numai de pivot, ci şi de catalizator geopolitic. Acţiunile Ucrainei – declaraţia de independenţă din decembrie 1991, insistenţa, în negocierile hotărâtoare de la Bela Vezha, ca URSS să fie înlocuită de un mai puţin rigid „Commonwealth” de state independente şi mai

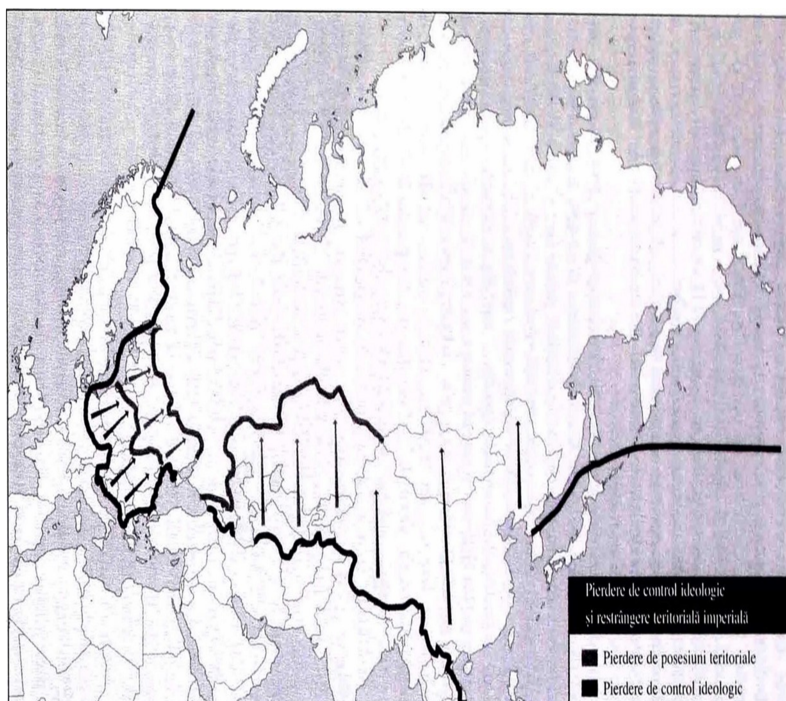
ales impunerea bruscă, în stilul loviturilor de stat, a comenzii ucrainene asupra unităţilor armatei sovietice staţionate pe teritoriul ucrainean – au fost acelea care au împiedicat C.S.I. să devină doar un nou nume pentru o URSS mai confederată. Autodeterminarea politică a Ucrainei a uluit Moscova şi a dat un exemplu pe care celelalte republici sovietice, deşi mai timide la început, l-au urmat apoi.

Pierderea de către Rusia a poziţiei sale dominante la Marea Baltică s-a repetat la Marea Neagră nu numai din cauza independenţei Ucrainei, ci şi din cauză că proaspăt independentele state caucaziene – Georgia, Armenia, Azerbaidjan – au întărit şansele Turciei de a-şi restabili demult pierduta influenţă în regiune, înainte de 1991, Marea Neagră era punctul de plecare pentru proeminenţa în Mediterana a puterii navale ruseşti. Pe la mijlocul anilor ’90, Rusia rămăsese cu o mică fâşie de coastă la Marea Neagră şi cu o dispută nerezolvată cu Ucraina asupra dreptului de a-şi păstra baze în Crimeea pentru rămăşiţele Flotei sovietice din Marea Neagră şi privea, cu evidentă iritare, manevrele comune, navale şi pe uscat, ale NATO şi Ucrainei, ca şi rolul crescând al Turciei în regiunea Mării Negre. Rusia a şi suspectat Turcia de a fi furnizat ajutor efectiv rezistenţei cecene.

Mai departe spre sud-est, răsturnarea geopolitică a produs o schimbare tot atât de importantă în statutul bazinului Mării Caspice şi, în general, în cel al Asiei Centrale. Înainte de prăbuşirea URSS, Marea Caspică era în fapt un lac rusesc, cu un mic sector sudic ce cădea între graniţele Iranului. Din cauza apariţiei independentului şi foarte naţionalistului Azerbaidjan – întărit de influxul de investitori occidentali interesaţi de petrol – şi a tot atât de independentelor Kazahstan şi Turkmenistan, Rusia a devenit doar unul din cele cinci state care-şi revendică bogăţiile bazinului Mării Caspice. Rusia nu mai putea fi sigură că va mai dispune mult timp de aceste resurse în propriul său interes.

Apariţia statelor central-asiatice independente a însemnat că în unele locuri frontiera de sud-est a Rusiei a fost împinsă înapoi spre nord cu mai mult de o mie de mile. Noile state controlau acum vaste resurse minerale şi energetice care cu siguranţă aveau să atragă interesele străine. Era aproape inevitabil ca nu numai noile elite, dar şi, curând, popoarele acestor state să devină mai naţionaliste şi probabil cu concepţii din ce în ce mai islamice. În Kazahstan, o ţară vastă cu enorme resurse naturale, dar cu cei aproape 20 de

milioane de locuitori aparţinând aproape în proporţii egale etniilor kazahă şi

slavă, neînţelegerile naţionale şi lingvistice se pot intensifica. Uzbekistanul – cu populaţia sa, mult mai omogenă etnic, de aproximativ 25 de milioane şi cu conducători ce pun accent pe gloria istorică a ţării – a devenit din ce în ce mai hotărât în afirmarea noului statut postcolonial al regiunii. Turkmenistanul, pentru care Kazahstanul este un scut geografic împotriva oricărui contact direct cu Rusia, şi-a dezvoltat activ noi legături cu Iranul pentru a-şi diminua fosta dependenţă de sistemul de comunicaţii al Rusiei, pentru a avea acces la pieţele lumii.

Susţinute din exterior de Turcia, Iran, Pakistan şi Arabia Saudită, statele din Asia Centrală n-au fost înclinate să-şi schimbe noua suveranitate politică nici chiar pe avantajoasa integrare economică cu Rusia, aşa cum mulţi ruşi au continuat să spere că vor face. În cel mai bun caz, o oarecare tensiune şi ostilitate este inevitabilă în relaţiile lor cu Rusia, iar dureroasele precedente din Cecenia şi Tadjikistan sugerează că ceva şi mai rău nu e cu desăvârşire exclus. Pentru ruşi, spectrul unui eventual conflict cu statele aflate de-a lungul întregului flanc sudic al Rusiei (care, dacă adăugăm Turcia, Iranul şi Pakistanul, au peste 300 de milioane de locuitori) trebuie să fie motivul unei serioase îngrijorări.

În sfârşit, în momentul în care imperiul ei se dizolva, Rusia se confrunta şi cu o ameninţătoare nouă situaţie geopolitică în Extremul Orient, deşi nu

avusese loc nicio schimbare politică sau teritorială. Timp de mai multe secole, China a fost mai slabă şi mai înapoiată decât Rusia, cel puţin în domeniile politic şi militar. Niciun rus preocupat de viitorul ţării sale şi uimit de schimbările spectaculoase din acest deceniu nu poate ignora faptul că China este pe cale de a deveni un stat mai avansat, mai dinamic şi cu mai mult succes decât Rusia. Puterea economică a Chinei, asociată cu marea energie a celor 1,2 miliarde de locuitori ai săi, răstoarnă din temelii ecuaţia istorică dintre cele două ţări, iar spaţiile goale ale Siberiei aproape invită la colonizare chineză.

Această nouă şi ameţitoare realitate avea să afecteze, inevitabil, concepţia Rusiei asupra securităţii în regiunea sa extrem-orientală, ca şi interesele ruse în Asia Centrală. În scurtă vreme, această evoluţie ar putea chiar umbri importanţa geopolitică a pierderii Ucrainei. Implicaţiile sale geostrategice au fost bine exprimate de Vladimir

Lukin, primul ambasador post-comunist al Rusiei în SUA şi mai târziu preşedintele Comisiei pentru Afaceri Externe a Dumei:

În trecut, Rusia se considera înaintea Asiei, deşi în urma Europei. Dar, între timp, Asia s-a dezvoltat mult mai rapid… ne găsim nu atât între «Europa modernă» şi «Asia înapoiată», ci mai degrabă ocupând un ciudat spaţiu între două «Europe»”.[21]

Pe scurt, Rusia, până nu de mult creatoarea unui vast imperiu teritorial şi conducătoarea unui bloc ideologic de state satelite întins până în chiar inima Europei şi la un moment dat până la Marea Chinei de Sud, a devenit un stat naţional plin de probleme, fără acces geografic facil la lumea exterioară şi potenţial vulnerabil la conflicte ce îl pot slăbi şi mai mult cu vecinii de pe flancurile sale vestic, sudic şi estic. Numai spaţiile din nord, nelocuibile şi inaccesibile, îngheţate aproape mereu, par sigure geopolitic.

FANTASMAGORIA GEOSTRATEGICĂ

O perioadă de confuzie strategică şi istorică era deci inevitabilă în Rusia postimperială. Prăbuşirea ruşinoasă a URSS şi mai ales dezintegrarea uimitoare şi în general neaşteptată a Marelui Imperiu Rus au dat naştere, în Rusia, unei enorme căutări de sine, unei vaste dezbateri asupra a ceea ce ar trebui să fie actuala autodefinire istorică a Rusiei, unor intense controverse

21 *Our Security Predicament,* în „Foreign Policy“, nr. 88 (toamna 1992), p. 60.

publice şi private asupra unor întrebări care la majoritatea naţiunilor importante nici măcar nu se pun: Ce este Rusia? Unde este Rusia? Ce înseamnă să fii rus?

Aceste întrebări nu sunt pur teoretice: fiecare răspuns are conţinut geopolitic important. Este Rusia un stat naţional, bazat pe o etnicitate pur rusă, sau este ea prin definiţie ceva mai mult (aşa cum Marea Britanie e mai mult decât Anglia) şi astfel destinată a fi un stat imperial? Care sunt – istoric, strategic şi etnic – frontierele juste ale Rusiei? Ucraina independentă ar trebui privită ca o aberaţie temporară dacă este evaluată în asemenea termeni etnici, strategici şi istorici? (Mulţi ruşi sunt înclinaţi să gândească astfel.) Ca să fii rus, trebuie să fii etnic rus („Russkii”) sau poţi fi rus politic şi nu etnic (adică să fii „Rossyanin” – echivalentul lui „British”, dar nu al lui „English”)? De exemplu, Elţîn şi câţiva ruşi au susţinut (cu consecinţe tragice) că cecenii ar putea – într-adevăr, ar trebui – să fie consideraţi ruşi.

Un an înainte de sfârşitul URSS, un naţionalist rus, unul dintre puţinii care au văzut că se apropie acest sfârşit, făcea această afirmaţie disperată:

„Dacă groaznicul dezastru, de neconceput pentru poporul rus, se întâmplă într-adevăr şi statul este sfâşiat, şi poporul – jefuit şi escrocat de 1.000 de ani de istorie – sfârşeşte brusc singur, iar recenţii săi «fraţi» îşi iau ceea ce le aparţine, dispar «bărcile lor de salvare naţională» îndepărtându-se de vapor, ei bine, nu avem unde să ne ducem…

Statul suveran rus, care întruchipează – politic, economic şi spiritual – «ideea rusă», va fi reconstruit. El va aduna tot ce a fost mai bun de-a lungul a 1.000 de ani de împărăţie şi în cei 70 de ani de istorie sovietică ce au zburat într-o clipă”[22].

Dar cum? La dificultatea de a formula un răspuns acceptabil pentru poporul rus şi totuşi realist s-a adăugat criza istorică a însuşi statului rus. Aproape de-a lungul întregii sale istorii acest stat a fost, simultan, instrument de expansiune teritorială şi de dezvoltare economică. Era de asemenea un stat care, în mod deliberat, nu se considera doar un instrument naţional, ca în tradiţia vest-europeană, ci executorul unei misiuni supranaţionale deosebite în cadrul căreia „ideea rusă” era definită, în mod variat, în termeni religioşi, geopolitici sau ideologici. Acum, dintr-odată, acea misiune era îndepărtată

22 Aleksandr Prohanov, *Tragedia centralismului,* „Literaturnaia Rossiia“, ianuarie 1990, p. 4-5.

deoarece statul se restrângea ca teritoriu pentru a rămâne să se bazeze pe o dimensiune în mare parte etnică.

Mai mult, criza post-sovietică a statului rus (a „esenţei" sale, ca să spunem aşa) era dublată de faptul că Rusia nu numai că se confrunta cu provocarea de a fi brusc lipsită de vocaţia sa misionară imperială, dar, pentru a reduce prăpastia dintre înapoierea sa socială şi cea a zonelor mai avansate ale Eurasiei, statul era acum silit de forţele din interior ce voiau să-l modernizeze (şi de consultanţii lor occidentali) să se retragă din rolul său economic tradiţional de mentor, proprietar şi stăpân absolut al averii sociale. Aceasta reclama o limitare radicală din punct de vedere politic a rolului internaţional şi intern al statului rus. Ea submina profund cele mai solide tipare ale vieţii interne ruse şi contribuia la o stare de dezorientare geopolitică în interiorul elitei politice ruse.

În această situaţie uluitoare, aşa cum ne putem aştepta, întrebarea „încotro se îndreaptă şi ce este Rusia?" a primit diverse răspunsuri. Vastul teritoriu eurasiatic al Rusiei a predispus întotdeauna elita acesteia să gândească în termeni geopolitici. Primul ministru de externe al Rusiei post-comuniste şi post-imperiale, Andrei Kozârev, a reafirmat acest mod de gândire în una din primele sale încercări de a defini modul în care ar trebui să se comporte Rusia cea nouă pe scena internaţională. Doar la o lună după prăbuşirea URSS-ului, el observa: „Abandonând mesianismul ne-am îndreptat spre pragmatism… am înţeles repede că geopolitica… înlocuieşte ideologia"[23].

Ca reacţie la prăbuşirea URSS, în general vorbind, se poate spune că au apărut trei mari, parţial suprapuse, opţiuni geostrategice, fiecare din ele fiind legată, în ultimă instanţă, de preocuparea Rusiei pentru statutul său faţă de America, dar, în acelaşi timp, conţinând şi unele variante privind problemele interne. Aceste curente în gândirea rusă pot fi clasificate după cum urmează:

1. prioritate „parteneriatului strategic avansat" cu America, ceea ce, pentru unii din adepţi, era de fapt un nume de cod pentru un condominion mondial;
2. accent pe „străinătatea apropiată" ca preocupare principală a Rusiei, unii Susţinând o formă de integrare economică dominată de Moscova, iar alţii aşteptându-se la o eventuală refacere, într-o oarecare măsură, a controlului imperial, prin care s-ar crea o putere mai capabilă să contrabalanseze

23 Interviu în „Rossiiskaia Gazeta", 12 ianuarie 1992.

America şi Europa;

3. o contra-alianţă însemnând un fel de coaliţie eurasiatică anti-SUA, menită să reducă predominarea americană în Europa.

Deşi prima opţiune era considerată dominantă de către noua echipă conducătoare a preşedintelui Elţîn, a doua a căpătat importanţă politică foarte curând, parţial ca o critică la adresa priorităţilor geopolitice ale lui Elţîn; a treia s-a făcut auzită ceva mai târziu, pe la jumătatea anilor ’90, ca reacţie la sentimentul din ce în ce mai răspândit că geostrategia post-sovietică a Rusiei era neclară şi insuficientă. Dar toate trei s-au dovedit stângace istoric şi datorită unor viziuni cam fantasmagorice asupra puterii actuale, a potenţialului internaţional şi a intereselor Rusiei în străinătate.

Imediat după prăbuşirea URSS, atitudinea iniţială a lui Elţîn a reprezentat culmea vechii, dar niciodată încununată de succes, concepţii „occidentalizatoare” din gândirea politică rusă: că locul Rusiei era în Occident, ea ar trebui să facă parte din acesta şi să-l imite cât mai mult posibil în propria sa dezvoltare internă. Această concepţie a fost îmbrăţişată de Elţîn însuşi şi de ministrul său de externe, Elţîn fiind explicit în a denunţa moştenirea imperială a Rusiei. Vorbind la Kiev, pe 19 octombrie 1990, el a declarat cu elocvenţă ceea ce ucrainenii sau cecenii ar fi putut folosi apoi împotriva lui:

Rusia nu aspiră să devină centrul vreunui nou fel de imperiu… Rusia înţelege mai bine decât alţii cât de pernicios este acest rol, cu atât mai mult cu cât ea însăşi l-a jucat multă vreme. Ce a câştigat ea din aceasta? Au devenit ruşii, ca urmare, mai liberi? Mai bogaţi? Mai fericiţi?… istoria ne-a învăţat că un popor care domină alte popoare nu poate fi fericit.

Atitudinea deliberat prietenească adoptată de Occident, mai ales de SUA, faţă de noua conducere a Rusiei a fost o sursă de încurajare pentru „occidentalizanţii” post-sovietici din establishment”-ul de politică externă al Rusiei. Această atitudine a întărit înclinaţiile proamericane din acest mediu şi i-a sedus personal pe membrii săi. Noii conducători erau flataţi să li se adreseze pe numele mic politicienilor de vârf ai singurei superputeri a lumii şi s-au autoamăgit cu uşurinţă crezând că şi ei erau conducătorii und superputeri. Când americanii au lansat sloganul „parteneriatului strategic avansat” dintre Washington şi Moscova, ruşilor li s-a părut că astfel a fost consfinţit un nou şi democratic condominion americano-rus care înlocuia

competiţia dinainte.

Acest condominion trebuia să aibă o extindere globală. Astfel, Rusia ar fi fost nu numai succesoarea legală a fostei Uniuni Sovietice, ci şi partener *de facto* într-o înţelegere globală, bazată pe egalitate veritabilă. Aşa cum noii lideri ruşi nu mai oboseau să afirme, aceasta însemna nu numai că restul lumii trebuia să consimtă că Rusia era egala Americii, dar şi că nicio problemă globală nu putea fi abordată sau rezolvată fără participarea şi/sau permisiunea Rusiei. Deşi nu se declara deschis, din această iluzie făcea parte, implicit, şi ideea că Europa Centrală ar rămâne cumva, sau chiar ar putea alege să rămână, o repune într-o proximitate politică specială faţă de Rusia. Dizolvării Pactului de la Varşovia şi a CAER-ului nu i-ar fi urmat gravitarea fostelor lor membre fie spre NATO, fie chiar numai spre UE.

Între timp, ajutorul occidental i-ar fi dat posibilitatea guvernului ras să realizeze reformele interne, eliminând statul din viaţa economică şi permiţând consolidarea instituţiilor democratice. Refacerea economică a Rusiei, statutul ei special de partener egal al Americii şi absoluta ei atractivitate ar încuraja atunci statele proaspăt independente din noua CSI – recunoscătoare că noua Rusie nu le ameninţă şi din ce în ce mai conştiente de beneficiile unei oarecari forme de uniune cu Rusia – să se angajeze într-o integrare economică mereu mai strânsă şi apoi într-o integrare politică cu Rusia, mărindu-i astfel întinderea şi puterea.

Problema unei asemenea abordări era lipsa oricărui realism atât în plan intern, cât şi übernaţional. Conceptul de „parteneriat strategic avansat” era măgulitor, dar şi înşelător. America nu era înclinată să împartă puterea mondială cu Rusia şi nici nu putea, chiar dacă ar fi dorit. Noua Rusie era pur şi simplu prea slabă, prea de-vastată de trei sferturi de secol de regim comunist şi prea înapoiată social pentru a fi un partener mondial real. În concepţia Washingtonului, Germania, Japonia şi China erau cel puţin tot atât de importante şi de influente. Mai mult, aspiraţiile americane şi cele ruse nu erau deloc aceleaşi în unele chestiuni geostrategice centrale şi de interes naţional pentru America – în Europa, în Orientul Mijlociu şi Orientul îndepărtat. O dată ce, inevitabil, divergenţele au început să apară, disproporţia de putere politică şi financiară, inovaţie tehnologică şi atractivitate culturală a făcut ca „parteneriatul strategic avansat” să pară găunos şi din ce în ce mai mulţi ruşi au realizat că era destinat să înşele

deliberat Rusia.

Poate că dezamăgirea ar fi putut fi evitată dacă mai devreme – în „luna de miere” americano-rusă – America ar fi îmbrăţişat conceptul extinderii NATO şi, în acelaşi timp, ar fi oferit Rusiei „o înţelegere ce nu putea fi refuzată”, mai precis o relaţie specială de cooperare între Rusia şi NATO. Dacă America ar fi adoptat clar şi decis ideea lărgirii alianţei, cu precizarea că Rusia ar trebui cumva inclusă în acest proces, poate că sentimentul de dezamăgire al Moscovei faţă de „parteneriatul strategic avansat”, ca şi slăbirea progresivă a poziţiei politice a „occidentalizanţilor” de la Kremlin ar fi putut fi evitate.

Momentul în care America ar fi putut face acest lucru a fost în a doua jumătate a lui 1993, imediat după ce, în august, Elţîn şi-a exprimat public sprijinul pentru interesul Poloniei de a se alătura alianţei transatlantice, considerându-l în concordanţă cu „interesele Rusiei”. În loc de asta, administraţia Clinton, care în acel moment încă urmărea politica sa de „întâi Rusia”, a mai întârziat doi ani, timp în care Kremlinul şi-a schimbat atitudinea şi a devenit mereu mai ostil faţă de semnalele (care apăreau, dar erau nehotărâte) privind intenţia Americii de a lărgi NATO. Aşa că în 1996, când Washingtonul a hotărât să facă din lărgirea NATO scopul central al politicii americane de formare a unei comunităţi euro-atlantice mai largi şi mai sigure, ruşii se închiseseră deja într-o opoziţie rigidă. Astfel, anul 1993 ar putea fi privit ca anul unei ocazii istorice ratate.

După cum este recunoscut, nu toate îngrijorările Rusiei în legătură cu extinderea NATO erau lipsite de legitimitate sau aveau motive răuvoitoare. Sigur, unii oponenţi, mai ales din armata rusă, – împărtăşeau mentalitatea din timpul Războiului Rece, privind extinderea NATO nu ca parte integrantă a măririi Europei înseşi, ci mai degrabă ca înaintare spre Rusia a unei alianţe încă ostile, conduse de America. O parte din elita politicii externe a Rusiei – majoritatea căreia este formată, de fapt, din foşti oficiali sovietici – persevera în vechea concepţie geostrategică conform căreia în Eurasia nu e loc pentru America, iar extinderea NATO e condusă de dorinţa acesteia de a-şi lărgi sfera de influenţă. Ei se mai opuneau şi întrucât sperau că o Europă Centrală neangajată s-ar putea într-o zi întoarce în sfera de influenţă geopolitică a Moscovei, o dată ce Rusia s-ar însănătoşi.

Dar mulţi democraţi ruşi s-au temut, totodată, şi că extinderea NATO ar

însemna că Rusia ar fi lăsată în afara Europei, ostracizată politic şi considerată nedemnă de calitatea de membru al instituţiilor civilizaţiei europene. În securitatea culturală s-a adăugat temerilor politice şi a făcut ca extinderea NATO să pară punctul culminant al unei îndelungate politici occidentale menite să izoleze Rusia, să o lase singură în lume şi vulnerabilă faţă cu diverşii săi duşmani. Mai mult, democraţii ruşi nu puteau pur şi simplu înţelege profunzimea nici a resentimentului central-europenilor faţă de o jumătate de secol de dominaţie sovietică, nici a dorinţei lor de a face parte dintr-un sistem euro-atlantic mai larg.

În schimb, este probabil că nici dezamăgirea, nici slăbirea „occidentalizanţilor" ruşi nu ar fi putut fi evitate. Într-un cuvânt, noua elită rusă, fiind foarte dezbinată în interior, iar preşedintele şi ministrul de externe nefiind capabili de a asigura o conducere geostrategică consecventă, nu a fost posibil să se definească limpede ce dorea noua Rusie în Europa şi nici să se evalueze realist limitările actuale datorate stării de slăbiciune a Rusiei. Democraţii de la Moscova, angajaţi în lupte politice, nu au reuşit să afirme cu curaj că o Rusie democrată nu se opune extinderii comunităţii democrate transatlantice şi că doreşte să se asocieze cu aceasta. Iluzia unui statut global pe care să-l împartă cu America a făcut ca elitei politice de la Moscova să-i fie greu să abandoneze ideea unei poziţii geo-politice privilegiate pentru Rusia, nu numai în zona fostei URSS, ci chiar şi faţă de fostele state satelite central-europene.

Aceste evoluţii au ajuns în mâinile naţionaliştilor, care în 1994 începuseră să prindă din nou glas, şi ale militariştilor, care tot atunci deveniseră sprijinitorii interni de importanţă decisivă ai lui Elţîn Reacţiile lor din ce în ce mai stridente şi uneori ameninţătoare faţă de aspiraţiile central-europenilor nu au făcut decât să intensifice hotărârea fostelor state satelite – atente la foarte recenta lor eliberare de sub dominaţia rusă – de a se pune la adăpost în NATO.

Prăpastia dintre Washington şi Moscova a fost adâncită şi mai mult de refuzul Kremlinului de a renunţa la toate cuceririle lui Stalin. Opinia publică occidentală, mai ales în Peninsula Scandinavia, dar şi în SUA, a fost foarte afectată de ambiguitatea atitudinii Rusiei faţă de republicile baltice. În timp ce recunoşteau independenţa acestora şi nu făceau presiuni pentru ca ele să devină membre în CSI, chiar şi conducătorii ruşi democraţi recurgeau periodic

la ameninţări pentru a obţine tratament preferenţial pentru largile comunităţi de colonişti ruşi care fuseseră stabilite deliberat în aceste ţări în timpul stalinismului. Atmosfera s-a înrăutăţit când Kremlinul a refuzat limpede să denunţe acordul secret cu Germania nazistă din 1939 care a deschis calea pentru încorporarea forţată a acestor republici în URSS. Chiar şi la 5 ani după prăbuşirea URSS purtătorii de cuvânt de la Kremlin au insistat (în declaraţia oficială de la 10 septembrie 1996) că în 1940 statele baltice s-au „unit" de bunăvoie cu URSS.

Elita rusă post-sovietică pare să se fi aşteptat, de asemenea, ca Occidentul să ajute la sau cel puţin să nu împiedice, restabilirea rolului central al Rusiei în spaţiul post-sovietic. Astfel, conducătorii ruşi au fost iritaţi de dorinţa Occidentului de a ajuta noile state independente post-sovietice să-şi consolideze existenţa politică separată. Chiar şi când avertizau că „o confruntare cu SUA... este o alternativă ce trebuie evitată", importanţi analişti ruşi ai politicii externe americane susţineau (nu complet incorect) că SUA căuta „reorganizarea relaţiilor interstatale în întreaga Eurasie... în care nu exista nicio singură putere conducătoare pe continent, ci multe puteri de mărime medie, relativ stabile şi suficient de puternice...

Dar inevitabil inferioare SUA în ce priveşte capacităţile lor individuale sau chiar colective".[24]

În această privinţă, Ucraina era decisivă. Înclinaţia crescândă a Americii, mai ales prin 1994, de a da cea mai mare atenţie relaţiilor americano-ucrainene şi de a ajuta Ucraina să-şi menţină noua libertate naţională era văzută la Moscova, de către mulţi, chiar şi de către „occidentalizanţi", drept o politică îndreptată împotriva interesului vital al Rusiei de a aduce în cele din urmă Ucraina înapoi pe făgaşul comun. Că Ucraina va fi în cele din urmă „reintegrată" într-un fel rămâne obiectul credinţei multora dintre membrii elitei politice ruse.[25] Ca urmare, contestarea

---

24 A. Bogaturov ţi V. Kremeniuk (cercetători la Institutul pentru Statele Unite şi Canada), „Americanii, ei înşişi, nu se vor opri niciodată", în „Nezavisimaia Gazeta", 28 iunie 1996.

25 De exemplu, chiar principalul consilier al lui Elţîn, Dmitri Riurikov, a fost citat de *Interfax* (20 noiembrie 1996) apreciind Ucraina „un fenomen temporar", în vreme ce „Obsciaia Gazeta" (10 dec. 1996) scria că „în viitorul previzibil evenimentele din estul Ucrainei ar putea pune Rusiei o problemă foarte dificilă. Manifestaţiile de nemulţumire ale maselor... vor fi însoţite de apeluri sau chiar de cereri către Rusia să preia regiunea. Destui oameni de la Moscova ar fi gata să sprijine astfel de planuri". îngrijorarea Occidentului faţă de intenţiile Rusiei nu era deloc diminuată de faptul că Rusia cerea Crimeea şi Sevastopolul, nici de actele de provocare precum includerea deliberată, la sfârşitul anului 1996, a Sevastopolului în prognoza meteo de noapte pentru oraşele[1] ruseşti difuzată de televiziunea

de către Rusia, din punct de vedere geopolitic şi istoric, a statutului separat al Ucrainei s-a bătut cap în cap cu opinia americană că o Rusie imperială nu poate fi o Rusie democrată.

În plus, existau raţiuni pur interne pentru ca un „parteneriat strategic avansat” între două „democraţii” să se dovedească iluzoriu. Rusia era pur şi simplu prea înapoiată şi prea devastată de conducerea comunistă pentru a putea fi un partener democrat viabil al SUA. Această realitate esenţială nu putea fi ascunsă printr-o retorică zgomotoasă despre parteneriat. Mai mult, Rusia post-sovietică rupsese doar parţial cu trecutul. Aproape toţi conducătorii săi „democraţi” – chiar dacă dezamăgiţi într-adevăr de trecutul sovietic – erau nu numai creaţii ale sistemului sovietic, dar şi foşti importanţi membri ai elitei conducătoare a acestuia. Ei nu erau foşti disidenţi, ca în Polonia sau în Republica Cehă. Instituţiile-cheie ale puterii sovietice – deşi slăbite, demoralizate şi corupte – existau încă. Ca simbol al acestei realităţi şi al faptului că trecutul comunist continua să influenţeze era podoaba istorică centrală a Moscovei: prezenţa continuă a mausoleului lui Lenin. Era ca şi cum Germania post-nazistă ar fi fost condusă de foşti „Gauleiters” nazişti de rang mijlociu împroşcând slogane democratice, cu un mausoleu al lui Hitler dăinuind în centrul Berlinului.

Slăbiciunea politică a noii elite democrate era dublată de înseşi dimensiunile crizei economice a Rusiei. Nevoia de reforme masive – pentru retragerea statului din economia rusă – a generat speranţe exagerate în ajutorul occidental, mai ales american. Deşi acest ajutor, mai ales din partea Germaniei şi Americii, a căptat treptat mari dimensiuni, chiar şi în împrejurările cele mai favorabile el tot nu a putut determina o refacere economică rapidă. Dezamăgirea socială ce a decurs de aici a amplificat corul din ce în ce mai numeros de critici tot atât de dezamăgiţi care susţineau că parteneriatul cu SUA era o înşelătorie, benefic pentru America, dar păgubitor pentru Rusia.

Pe scurt, nu existau condiţiile preliminare, nici subiective, nici obiective, pentru un parteneriat mondial efectiv în anii imediat următori prăbuşirii URSS. „Occidentalizanţii” democraţi pur şi simplu voiau prea mult şi erau în stare să dea prea puţin. Ei doreau un parteneriat egal – sau, mai degrabă, un condominion – cu America, mână relativ liberă în CSI şi o *no man’s-land* din

publică a Rusiei.

punct de vedere geopolitic în Europa Centrală. Dar ambivalenţa lor faţă de perioada sovietică, lipsa de realism în legătură cu puterea mondială, profunzimea crizei economice şi lipsa unui larg sprijin social arătau că ei nu puteau realiza Rusia stabilă şi cu adevărat democrată pe care o cerea conceptul de parteneriat egal. Mai întâi Rusia trebuia să treacă printr-un lung proces de reformă politică, un tot atât de lung proces de stabilizare democratică, un şi mai lung proces de modernizare socio-economică şi abia apoi să realizeze profunda schimbare de la o conştiinţă imperială la una naţională faţă cu noile realităţi geopolitice nu numai din Europa Centrală, ci mai ales din interiorul fostului Imperiu rus înainte ca un parteneriat real cu America să poată deveni o opţiune geopolitică viabilă.

În aceste împrejurări, nu e de mirare că prioritatea „străinătăţii apropiate" a devenit atât principalul obiectiv faţă de opţiunea prooccident, cât şi o timpurie alternativă pentru politica externă. – Ea se baza pe argumentul că „parteneriatul" desconsidera ceea ce ar fi trebuit să fie cel mai important pentru Rusia: adică, relaţiile sale cu fostele republici sovietice. „Străinătatea apropiată" a ajuns să fie formularea concentrată pentru susţinerea unei politici ce ar pune accentul, în primul rând, pe necesitatea de a reconstrui un anumit cadru viabil, cu Moscova ca centru decizional, în spaţiul geopolitic ocupat altă dată de URSS. Pornind de la o asemenea premisă, mulţi erau de acord că o politică de concentrare asupra Vestului, în special asupra Americii, aducea puţin şi costa prea mult. Pur şi simplu facilita Vestului exploatarea împrejurărilor create de prăbuşirea URSS.

Dar şcoala de gândire a „străinătăţii apropiate" era o umbrelă mare sub care diferite concepţii geopolitice s-au putut aduna. Ea cuprindea nu numai „funcţionaliştii" şi „determiniştii" economici (inclusiv câţiva „occidentalizanţi") care credeau că C.S.I. putea deveni o variantă a U.E. condusă de Moscova, ci şi pe acei care vedeau în integrarea economică doar unul dintre instrumentele pentru restaurarea imperială, care putea opera fie sub umbrela CSI, fie prin aranjamente speciale (formulate în 1996) între Rusia şi Belarus sau între Rusia, Belarus, Kazahstan şi Kirghizstan; ea îi includea, de asemenea, pe romanticii slavofili care susţineau o Uniune slavă între Rusia, Ucraina şi Belarus şi, în sfârşit, pe cei ce propuneau o idee oarecum mistică de „eurasianism" drept adevărata definiţie a misiunii istorice de durată a Rusiei.

În forma sa cea mai restrânsă, prioritatea „străinătăţii apropiate” implica propunerea perfect rezonabilă că Rusia trebuie să se concentreze mai întâi asupra relaţiilor cu noile state independente, mai ales că toate rămâneau legate de Rusia prin realităţile fostei politici sovietice deliberate de a promova interdependenţa economică între ele. Aceasta avea sens, atât economic, cât şi geopolitic. „Spaţiul economic comun”, despre care noii conducători ruşi vorbeau deseori, era o realitate ce nu putea fi ignorată de către liderii noilor state independente. Cooperarea, chiar o oarecare integrare, era o necesitate economică. Astfel, era nu numai normal, ci şi de dorit a se promova instituţii unite ale CSI, cu scopul de a înlătura disfuncţionalităţile şi fragmentările economice produse de destrămarea politică a URSS.

Pentru unii ruşi, susţinerea integrării economice era astfel o reacţie eficientă din punct de vedere funcţional şi responsabilă din punct de vedere politic la ceea ce se petrecuse. Analogia cu U.E. era deseori citată ca pertinentă pentru situaţia post-sovietică. O refacere a imperiului era explicit respinsă de susţinătorii mai moderaţi ai integrării economice. De exemplu, un influent raport intitulat *o strategie pentru Rusia,* care a fost aprobat încă din august 1992 de Consiliul pentru Politică Externă şi Apărare, format din proeminente personalităţi şi înalţi funcţionari guvernamentali, susţinea în mod foarte clar „integrarea luminată post-imperială” ca programul potrivit pentru „spaţiul economic comun” post-sovietic.

Totuşi, accentul pus pe „străinătatea apropiată” nu era doar o doctrină politică benignă de cooperare economică regională. Conţinutul său geopolitic avea conotaţii imperiale. Chiar şi relativ moderatul raport din 1992 vorbea de o Rusie refăcută care în cele din urmă ar stabili un parteneriat strategic cu Vestul, în care Rusia ar avea rolul de „moderator în situaţia din Europa de Est, Asia Centrală şi Extremul Orient”. Alţi susţinători ai acestei priorităţi erau mai hotărâţi, vorbind explicit despre „rolul exclusiv” al Rusiei în spaţiul post-sovietic şi acuzând Occidentul de a se fi angajat într-o politică antirusă furnizând ajutor Ucrainei şi celorlalte noi state independente.

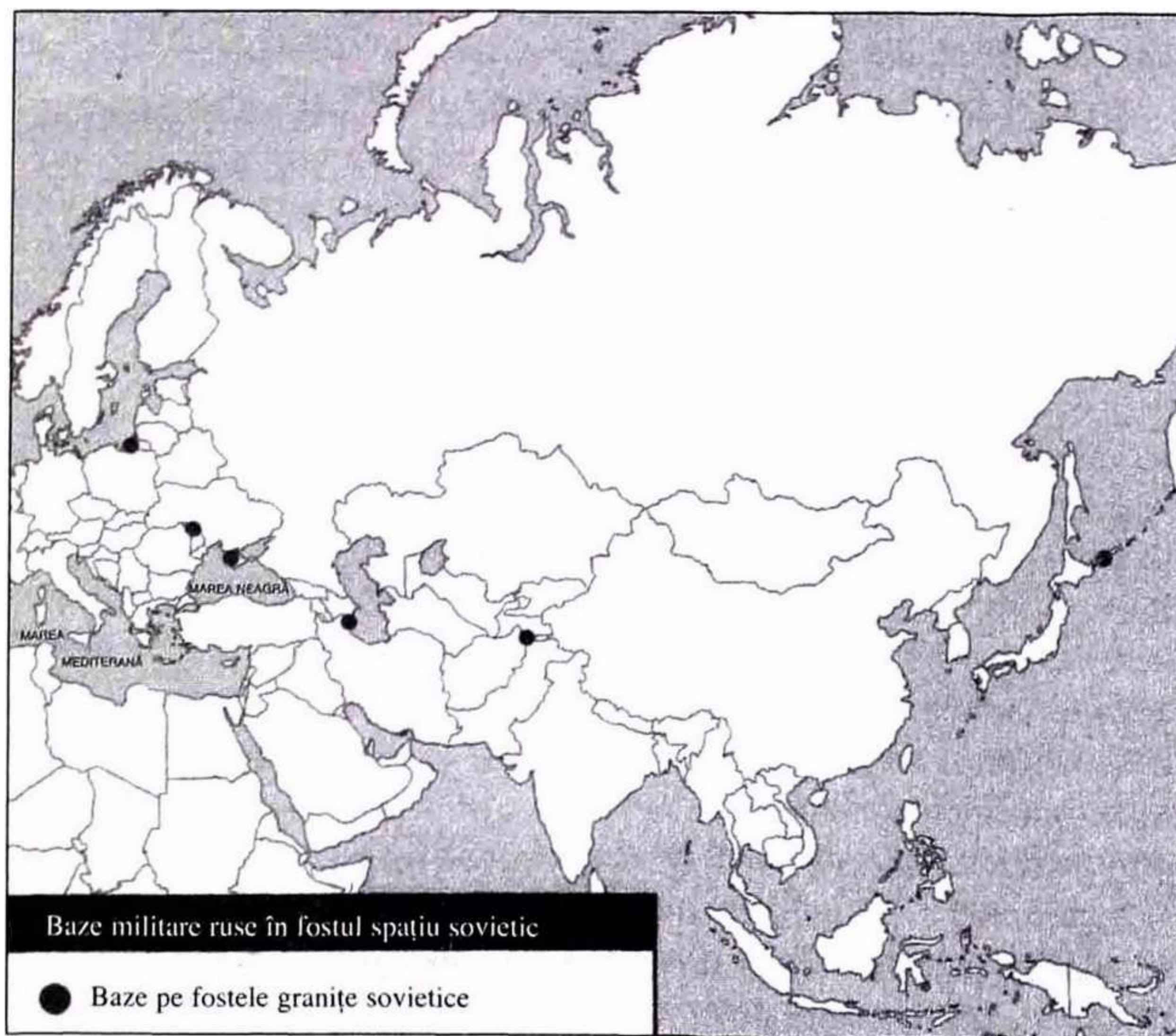
Un exemplu tipic, dar, desigur, extrem este argumentul formulat de I. Ambarţumov, preşedintele Comisiei pentru Afaceri Externe a Dumei, în 1993, şi fost susţinător al priorităţii „parteneriatului”, care a afirmat deschis că fostul spaţiu sovietic este o sferă de influenţă geopolitică exclusiv rusă. În ianuarie 1994, afirmaţia sa a fost reluată de ministrul de externe Andrei

Kozârev, altă dată energic susţinător al priorităţii prooccidentale, care a declarat că Rusia „trebuie să-şi păstreze prezenţa militară în regiuni care timp de secole au fost în sfera sa de interes”. De fapt, la 8 aprilie 1994, „Izvestia” relata că Rusia a reuşit să păstreze nu mai puţin de douăzeci şi opt de baze militare pe teritoriul noilor state independente – iar dacă, pe o hartă, legăm printr-o linie desfăşurările militare ruse din Kaliningrad, Moldova, Crimeea, Armenia, Tadjikistan şi Insulele Kurile, aceasta ar aproxima graniţele fostei URSS, ca pe harta de mai jos.

În septembrie 1995, preşedintele Elţîn a emis un document oficial asupra politicii Rusiei faţă de CSI, care codifica astfel scopurile Rusiei:

„Principalul obiectiv al politicii Rusiei faţă de CSI este crearea unei asociaţii de state integrate politic şi economic, capabilă de a-şi revendica locul cuvenit în comunitatea mondială… consolidarea Rusiei ca forţă conducătoare în formarea unui nou sistem de relaţii economice şi politice interstatale pe teritoriul spaţiului post-URSS”.

Trebuie să observăm accentul pus pe dimensiunea politică a efortului, pe referirea la o unică entitate care îşi revendică locul

„Său” în sistemul mondial şi pe rolul dominant al Rusiei în interiorul acelei noi entităţi. În acord cu acest accent, Moscova a insistat ca legăturile politice şi militare dintre Rusia şi recent constituita CSI să fie şi ele întărite: să fie creată o conducere militară comună; ca forţele armate ale statelor CSI să fie legate printr-un tratat formal; ca graniţele „externe” ale CSI să fie obiectul unui control centralizat (adică al Moscovei); ca forţele ruse să joace rolul decisiv în orice acţiuni de menţinere a păcii în interiorul CSI; şi ca o politică externă comună să fie formulată în interiorul CSI, ale cărei instituţii principale au ajuns să aibă sediul la Moscova (şi nu la Minsk, aşa cum se convenise iniţial în 1991), ca preşedintele Rusiei prezidând întâlnirile la vârf ale CSI.

Şi asta nu era tot. Documentul din septembrie 1995 mai declara că:

„Transmiterea programelor radioului şi televiziunii ruse în «străinătatea apropiată» ar trebui garantată, difuzarea în regiune a presei scrise ruse ar

trebui sprijinită, iar Rusia ar trebui să pregătească cadre naţionale pentru statele CSI.

O atenţie deosebită ar trebui acordată refacerii poziţiei Rusiei de principal centru educaţional de pe teritoriul spaţiului post-sovietic, neuitând de necesitatea de a educa tânăra generaţie din statele CSI în spiritul relaţiilor prieteneşti cu Rusia”.

Reflectând această stare de spirit, la începutul lui 1996 Duma Rusiei a mers până acolo încât să declare disoluţia Uniunii Sovietice ca nulă. Mai mult, în primăvara aceluiaşi an. Rusia a semnat două acorduri care prevedeau o mai strânsă integrare politică şi economică între Rusia şi membrii mai concilianţi ai CSI. Un acord, semnat cu mare pompă şi ceremonie prevedea, de fapt, o uniune între Rusia şi Belarus în cadrul unei noi „Comunităţi de Republici Suverane” (abrevierea rusă, „SSR” amintea în mod vădit de abrevierea pentru Uniunea Sovietică: „SSSR”).

Celălalt – semnat de Rusia, Kazahstan, Belarus şi Kirghizstan – postula crearea, pe termen lung, a unei „Comunităţi de State Integrate”. Amândouă iniţiativele indicau nerăbdarea în legătură cu progresul lent al integrării în interiorul CSI şi hotărârea Rusiei de a persevera în promovarea acestei integrări.

Conceptul de „străinătate apropiată”, întărind mecanismele centrale ale CSI, combina astfel anumite elemente de sprijin pe bază de determinism economic obiectiv cu o mare doză de determinism imperial subiectiv. Dar niciunul, nici altul nu furniza un răspuns mai raţional şi, în acelaşi timp, geopolitic la muşcătoarea întrebare „Ce este Rusia, care este adevărata ei misiune şi care este sfera ei legitimă?”

Din ce în ce mai atrăgătoarea doctrină a eurasianismului – cu accent, de asemenea, pe „străinătatea apropiată” – a încercat să umple tocmai acest gol. Punctul de plecare al acestei orientări – definite într-o terminologie mai degrabă culturală şi chiar mistică – era premisa că, geopolitic şi cultural, Rusia nu e nici întru totul europeană, nici întru totul asiatică şi că, de aceea, are o identitate proprie, caracteristic eurasiatică. Această identitate este moştenirea controlului unic deţinut de Rusia asupra enormului spaţiu dintre Europa Centrală şi ţărmurile Oceanului Pacific, moştenirea măreţiei statale imperiale pe care Moscova a făurit-o de-a lungul a patru secole de expansiune spre est. Această expansiune a determinat asimilarea în Rusia a unei largi

populaţii ne-ruse şi ne-europene, creându-i astfel şi o personalitate culturală şi politică eurasiatică singulară.

Eurasianismul ca doctrină nu era o emanaţie post-sovietică. A apărut pentru prima oară în secolul al XIX-lea, dar a devenit mai penetrantă în secolul al XX-lea ca o alternativă clară la comunismul sovietic şi ca reacţie la aşa-zisa decadenţă a Occidentului. Emigraţia rusă era deosebit de activă în propagarea acestei doctrine ca alternativă la sovietism, conştientă fiind că trezirea naţională a ne-ruşilor din interiorul URSS făcea necesară o doctrină supranaţională foarte cuprinzătoare, de teamă ca eventuala prăbuşire a comunismului să nu ducă şi la dezintegrarea vechiului Mare Imperiu Rus.

Încă de la jumătatea anilor ’20, această eventualitate a fost convingător formulată de prinţul N.S. Trubeţkoi, exponent marcant al eurasianismului, care scria că.

„De fapt, comunismul a fost o versiune mascată a europenismului, care a distrus temeliile spirituale şi unicitatea naţională a vieţii ruse, a propagat în Rusia sistemul materialist de referinţă care domină efectiv atât Europa, cât şi America…

Sarcina noastră este să creăm o cultură cu desăvârşire nouă, propria noastră cultură, care nu se va asemăna cu cultura europeană… când Rusia va înceta să fie reflectarea distorsionată a civilizaţiei europene… când va deveni din nou ea însăşi: Rusia-Eurasia, moştenitoarea şi continuatoarea conştientă a marii moşteniri a lui Genghis-Han”.[26]

Această viziune a găsit o audienţă foarte mare în confuza situaţie post-sovietică. Pe de o parte, comunismul era condamnat ca trădare a ortodoxiei ruse şi a deosebitei, misticei „idei ruse”; pe de altă parte, occidentalismul era respins deoarece Vestul, America mai ales, era considerat corupt, antirus din punct de vedere cultural şi înclinat să refuze Rusiei dreptul său fundamental istoric şi geografic la controlul exclusiv asupra spaţiului eurasiatic.

Eurasianismul a căpătat lustru academic prin mult-citatele scrieri ale lui Lev Gumilev, istoric, geograf şi etnograf, ale cărui cărţi *Rusia medievală şi marea stepă, Ritmurile Eurasiei* şi *Geografia ethnosului în timp istoric* susţin cu putere afirmaţia că Eurasia este decorul geografic firesc al „ethnosului” caracteristic al poporului rus, urmarea unei simbioze istorice între acesta şi locuitorii ne-ruşi ai întinselor stepe, prin care s-a creat o identitate spirituală

26 N.S. Trubeţkoi, *The Legacy of Genghis Khan,* „Cross Currents“, 9 (1990), 68.

şi culturală eurasiatică unică. Gumilev avertiza că adaptarea la Vest ar însemna nimic altceva decât pierderea de către poporul rus a propriului său „ethnos şi suflet”.

Aceste opinii au fost preluate, deşi în mod mai mult decât primitiv, de diverşi politicieni ruşi naţionalişti. Fostul vicepreşedinte al lui Elţîn, Aleksandr Ruţkoi, de exemplu, afirma că „dacă privim la situarea geopolitică a ţării noastre, devine evident că Rusia reprezintă singurul pod între Europa şi Asia. Cine devine stăpânul acestui spaţiu va deveni stăpânul lumii”[27]. Contracandidatul comunist din 1996 al lui Elţîn, Ghenadii Ziuganov, în ciuda vocaţiei sale marxist-leniniste, a adoptat accentul mistic pus de eurasianism pe rolul special misionar şi spiritual al poporului rus în vastele spaţii ale Eurasiei susţinând că Rusia era astfel înzestrată cu o vocaţie culturală unică şi cu o bază geografică deosebit de avantajoasă pentru exercitarea supremaţiei mondiale.

O versiune mai sobră şi mai pragmatică a eurasianismului a fost avansată şi de liderul Kazahstanului, Nursultan Nazarbaiev. Confruntat în interior aproape cu o dezbinare demografică între băştinaşii kazahi şi coloniştii ruşi şi căutând o formulă care să slăbească cumva presiunile Moscovei în vederea integrării politice, Nazarbaiev a propagat conceptul de „Uniune eurasiatică” drept alternativă la C.S.I., care era fără chip şi fără eficienţă. Deşi versiunii sale îi lipsea conţinutul mistic al gândirii eurasianiste mai tradiţionale şi, desigur, nu afirma că ruşii au un rol misionar special ca lideri ai Eurasiei, eurasianismul său decurgea din ideea că Eurasia – definită geografic în termeni analogi cu cei pentru URSS – constituia un tot organic care trebuia să aibă şi o dimensiune politică.

Într-o anumită măsură, încercarea de a atribui „străinătăţii apropiate” cea mai mare importanţă în gândirea geopolitică rusă era justificată în sensul că o anumită doză de ordine şi înţelegere între Rusia postimperială şi noile state independente era o necesitate absolută în ce priveşte securitatea şi economia. Totuşi, ceea ce dădea în mare parte discuţiei o notă suprarealistă era prelungirea ideii că, într-un fel oarecare, fie că se întâmpla în mod voluntar (din motive economice) sau ca o consecinţă a faptului că Rusia şi-ar fi recăpătat, în sfârşit, puterea pierdută, – ca să nu mai vorbim despre misiunea specială, slavă sau eurasiatică, a Rusiei –, „integrarea” politică a fostului

27 Interviu în „L'Espresso“ (Roma), 15 iulie 1994.

imperiu era atât dezirabilă, cât şi fezabilă.

În această privinţă, frecvent invocata comparaţie cu UE neglijează o diferenţă crucială: UE, chiar ţinând seama de influenţa deosebită a Germaniei, nu este dominată de o unică putere care, ea singură, să eclipseze toate celelalte membre la un loc, în ce priveşte PNB, populaţia sau teritoriul. UE nu este nici succesoarea unui imperiu naţional ai cărui membri eliberaţi au profunda bănuială că

„Integrarea” este numele de cod al unei subordonări reînnoite. Chiar şi aşa, ne putem uşor imagina care ar fi fost reacţia statelor europene dacă Germania ar fi declarat formal că scopul său este de a consolida şi extinde rolul său conducător în UE cu argumentele folosite de Rusia în declaraţia din septembrie 1995 pe care am citat-o mai devreme.

Analogia cu UE mai suferă de o deficienţă. Economiile vest-europene, deschise şi relativ dezvoltate, erau pregătite pentru integrarea democratică, iar majoritatea vest-europenilor întrezăreau binefaceri economice şi politice tangibile într-o astfel de integrare. Statele vest-europene mai sărace puteau astfel beneficia de subsidii considerabile. În contrast, noile state independente vedeau Rusia ca instabilă politic, întreţinând încă ambiţii dominatoare, şi, din punct de vedere economic, ca pe un obstacol în calea participării lor la economia mondială şi în accesul la atât de necesarele investiţii străine.

Opoziţia faţă de ideile de „integrare” venind de la Moscova era deosebit de puternică în Ucraina. Conducătorii acesteia şi-au dat repede seama că o astfel de „integrare”, mai ales în lumina rezervelor Rusiei faţă de legitimitatea independenţei Ucrainei, ar duce în cele din urmă la pierderea suveranităţii naţionale. Mai mult, tratamentul de mână forte al Rusiei faţă de noul stat ucrainean – refuzul ei de a admite recunoaşterea frontierelor Ucrainei, contestarea dreptului acesteia asupra Crimeii, insistenţa ei de a avea control extrateritorial exclusiv asupra portului Sevastopol – a dat naţionalismului ucrainean, redeşteptat, o tentă evident antirusă. Autodefinirea statului naţional ucrainean, în etapă decisivă de formare a noului stat, a fost astfel distrasă de la tradiţionala sa orientare antipoloneză sau antiromânească şi s-a concentrat în schimb pe opunerea la orice propunere din partea Rusiei pentru un CSI mai integrat, pentru o Comunitate slavă specială (împreună cu Rusia şi Belarus) sau pentru o Uniune Eurasiatică, descifrând în acestea toate o tactică imperială rusă.

Hotărârea Ucrainei de a-şi prezerva independenţa a fost încurajată de sprijin extern. Deşi, la început, Occidentul, mai ales SUA, au întârziat să recunoască importanţa geopolitică a unui stat ucrainean separat, pe la mijlocul anilor ’90 America şi Germania deveniseră puternici sprijinitori ai identităţii separate a Kievului. În iulie 1996, secretarul apărării al SUA declara: „Nu pot supraestima importanţa Ucrainei ca ţară independentă pentru securitatea şi sta. bilitatea întregii Europe”, iar în septembrie, cancelarul german – în ciuda puternicului sprijin acordat preşedintelui Elţîn – a mers mai departe declarând că „locul ferm al Ucrainei în Europa nu mai poate fi contestat de nimeni… Nimeni nu va mai putea contesta independenţa şi integritatea teritorială a Ucrainei”. Politicienii americani au ajuns şi ei să descrie relaţia dintre America şi Ucraina ca pe un „parteneriat strategic”, invocând deliberat aceeaşi expresie folosită pentru relaţia dintre America şi Rusia.

Fără Ucraina, aşa cum am observat deja, o restaurare a imperiului bazată fie pe CSI, fie pe eurasianism nu era o opţiune valabilă. Un imperiu fără Ucraina ar însemna în cele din urmă o Rusie care ar deveni mai „asiatizată” şi mai îndepărtată de Europa. Mai mult, eurasianismul nu atrăgea prea mult nici noile state independente din Asia Centrală, dintre care puţine erau dornice de o nouă uniune cu Moscova. Uzbekistanul a devenit în mod deosebit hotărât în a susţine obiecţiile Ucrainei faţă de orice înălţare a CSI la rangul de entitate supranaţională şi în a se opune la iniţiativele Rusiei menite să întărească CSI.

Alte state din CSI, şi ele prudente faţă de intenţiile Moscovei, tindeau să se grupeze în jurul Ucrainei şi Uzbekistanului, opunându-se sau evitând presiunile Moscovei pentru o mai strânsă integrare politică şi militară. Mai mult, sentimentul conştiinţei naţionale se adâncea în aproape toate noile state, o conştiinţă din ce în ce mai axată pe repudierea fostei supuneri faţă de Moscova ca un colonialism şi pe eradicarea diverselor sale rămăşiţe. Astfel, chiar şi Kazahstanul, vulnerabil etnic, s-a alăturat celorlalte state central-asiatice prin abandonarea alfabetului cirilic şi înlocuirea lui cu cel latin, aşa cum fusese adaptat mai înainte de Turcia. Într-adevăr, pe la jumătatea anilor ’90, un bloc, condus discret de Ucraina şi cuprinzând Uzbekistanul, Turkmenistanul, Azerbaidjanul şi uneori şi Kazahstanul, Georgia şi Moldova, apăruse, neoficial, pentru a obstrucţiona eforturile Rusiei de a folosi CSI ca

mijloc de integrare politică.

Insistenţa Ucrainei asupra unei integrări care să fie limitată şi în mare măsură economică a avut efectul de a goli ideea unei „Uniuni slave” de orice semnificaţie practică. Propagată de unii slavofili, pusă în evidenţă de sprijinul lui Aleksandr Soljeniţin, această idee a devenit, automat, lipsită de sens din punct de vedere geopolitic, în clipa în care a fost respinsă de Ucraina. În uniunea aceasta au rămas Belarus şi Rusia; de asemenea, ea implica şi o posibilă împărţire a Kazahstanului, ale cărui regiuni de nord, populate de ruşi, puteau deveni parte dintr-o asemenea uniune. E de înţeles că o astfel de variantă nu era liniştitoare pentru noii conducători ai Kazahstanului şi nu a făcut decât să intensifice tonul antirus al naţionalismului lor. În Belarus, o Uniune slavă fără Ucraina însemna în mod clar încorporarea în Rusia, ceea ce a aprins un resentiment naţionalist şi mai volatil.

Aceste obstacole externe din calea politicii „străinătăţii apropiate” au fost serios întărite de unul intern: starea de spirit a poporului rus. În ciuda retoricii şi agitaţiei politice în rândurile elitei politice cu privire la misiunea specială a Rusiei în spaţiul fostului imperiu, poporul rus – parţial dintr-o veritabilă oboseală, dar, pur şi simplu, şi din bun-simţ – a arătat puţin entuziasm faţă de orice program ambiţios de refacere a imperiului. Ruşii erau în favoarea graniţelor deschise, comerţului deschis, libertăţii de mişcare şi a unui statut special pentru limba rusă, dar integrarea politică, mai ales dacă trebuia să implice costuri economice sau vărsare de sânge, trezea puţin entuziasm. Dezintegrarea „uniunii” a fost regretată, restaurarea ei – favorizată; dar reacţia opiniei publice la războiul din Cecenia a arătat că orice politică care trece dincolo de aplicarea metodelor economice de constrângere şi/sau de presiune politică nu va avea sprijin popular.

Pe scurt, cel mai important defect geopolitic al priorităţii „străinătăţii apropiate” era acela că Rusia nu era suficient de puternică politic pentru a-şi impune voinţa şi nici suficient de atrăgătoare economic pentru a putea seduce noile state independente. Presiunea din partea Rusiei nu le-a făcut decât să caute mai multe legături externe, în primul rând cu Occidentul, dar în unele cazuri şi cu China şi cu ţările islamice importante de la sud. Când Rusia a ameninţat că îşi formează propriul său bloc militar ca replică la extinderea NATO, s-a ridicat întrebarea „Cu cine?" Şi a primit şi mai dureros răspunsul: în cel mai bun caz, poate cu Belarus şi Tadjikistan.

La drept vorbind, noile state erau din ce în ce mai înclinate să nu aibă încredere nici în forme perfect justificate şi necesare de integrare economică cu Rusia, temându-se de potenţialele lor consecinţe politice. În acelaşi timp, ideile asupra presupusei misiuni eurasiatice a Rusiei sau asupra misticii slave nu făceau decât să izoleze şi mai mute Rusia de Europa şi în general de Occident, perpetuând astfel criza post-sovietică şi amânând necesară modernizare şi occidentalizare a societăţii ni se în stilul a ceea ce Kemal Atatürk a făcut în Turcia după prăbuşirea Imperiului Otoman. Opţiunea „străinătăţii apropiate" oferea astfel Rusiei nu o soluţie, ci o iluzie geopolitică.

Dacă nu un condominion cu America şi dacă nu „străinătatea apropiată", atunci ce altă opţiune geostraâegică era deschisă Rusiei? Eşecul orientării spre Vest în a realiza dorita egalitate cu America a unei „Rusii democrate" (care era mai mult un slogan decât realitate) a produs descurajare printre democraţi, în vreme ce recunoaşterea, fără tragere de inimă, a faptului că „reintegrarea" vechiului imperiu era în cel mai bun caz o posibilitate îndepărtată a făcut ca unii geopoliticieni ruşi să fie tentaţi să cocheteze cu ideea unui soi de contra-alianţă împotriva poziţiei hegemoniee a Americii în Eurasia.

La începutul lui 1996, preşedintele Elţîn l-a înlocuit pe ministrul de externe cu orientare prooccidentală, Koztrev, cu Evghenni Primakov, specialist în probleme internaţionale, cu mai multă experienţă, dar şi fost comunist „ortodox", a cărui veche preocupare erau Iranul şi China. Unii comentatori ruşi au speculat că orientarea lui Primakov ar putea precipita efortul de a fauri o nouă coaliţie „antihegemonică", în jurul celor trei puteri cu cel mai mare interes geopolitic în reducerea dominaţiei Americii în Eurasia. Unele din primele călătorii şi comentarii ale lui Primakov au întărit această impresie. Mai mult, legătura existentă între China şi Iran în comerţul cu arme, ca şi tendinţa Rusiei de a coopera la eforturile Iranului de a-şi spori accesul la energia nucleară păreau să asigure un motiv perfect pentru un dialog politic mai strâns şi pentru eventuala aliere. Cel puţin teoretic, rezultatul ar fi putut strânge laolaltă cea mai importantă putere slavă (tiu lume, cea mai războinică putere islamică din lume şi cea mai populată şi mai mare putere asiatică, creând astfel o viguroasă. coaliţie.

Punctul de plecare pentru orice astfel de contra-alianţă implica o reînnoire a legăturilor bilaterale China-Rusia, folosind drept capital

resentimentul elitelor politice din ambele state faţă de poziţia Americii de unică superputere mondială. La începutul anului 1996, Elţîn a vizitat Beijingul şi a semnat o declaraţie ce denunţa explicit tendinţele „hegemonice" mondiale, vrând să spună prin aceasta că cele două state se vor alinia împotriva Statelor Unite. În decembrie, primul-ministru chinez Li Peng a răspuns la această vizită şi cele două părţi nu numai că şi-au reafirmat opoziţia faţă de un sistem internaţional „dominat de o singură putere", dar au şi susţinut întărirea alianţelor existente. Comentatorii ruşi au salutat această evoluţie, apreciind-o ca o schimbare pozitivă în corelaţia mondială de putere şi un răspuns potrivit la tutelarea extinderii NATO de către America. Unii păreau chiar bucuroşi la ideea că alianţa China-Rusia va da Americii pedeapsa meritată.

Totuşi, o coaliţie care să lege Rusia de China şi Iran se poate dezvolta numai dacă Statele Unite sunt atât de mioape încât să-şi facă duşmani China şi Iranul în acelaşi timp. Bineînţeles, această eventualitate nu poate fi exclusă, iar comportamentul Americii în 1995 – 1996 părea să susţină ideea că SUA caută o relaţie conflictuală atât cu Teheranul, cât şi cu Beijingul. Dar nici China, nici Iranul nu erau pregătite să arunce zarurile – strategic vorbind – alături de o Rusie instabilă şi slabă. Amândouă realizau că orice astfel de coaliţie, o dată ce ar trece dincolo de „orchestrări" tactice ocazionale, ar expune riscului propriul lor acces spre lumea mai avansată, deţinătoarea exclusivă a capacităţii de a investi şi a mult-doritei tehnologii de vârf. Rusia avea prea puţin de oferit pentru a fi un partener demn de încredere într-o coaliţie antihegemonică.

De fapt, lipsită de o ideologie comună şi unită doar printr-un simţământ „antihegemonic", orice astfel de coaliţie ar fi în esenţă o alianţă a unei părţi din Lumea a treia împotriva celor mai avansate zone din Lumea întâi. Niciunul din membrii unei astfel de coaliţii nu ar câştiga prea mult, iar China în mod special ar risca pierderea enormului influx de investiţii. Şi pentru Rusia, „fantoma unei alianţe Rusia-China… ar spori vertiginos primejdia ca Rusia să se găsească încă o dată pusă sub interdicţie privind tehnologia şi capitalul occidental", aşa cum observa un geopolitician rus foarte critic.[28] în cele din urmă, o astfel de aliniere i-ar condamna pe toţi participanţii, fie ei doi sau trei,

28 Aleksei Bogaturov, *Relaţii actuale fi perspective de interacţiune intre Rusia si Statele Unite,* în „Nezavisimaia Gazeta", 28 iunie 1996.

la izolare prelungită şi la aceeaşi înapoiere.

Mai mult, China ar fi partenerul principal în orice efort serios al Rusiei de a închega o astfel de coaliţie „antihegemonică”. Fiind mai populată, mai întreprinzătoare, mai inovatore, mai dinamică, având unele posibile pretenţii teritoriale faţă de Rusia, China ar fixa inevitabil Rusia într-un statut de partener subordonat, lipsindu-i, totodată, mijloacele (şi, probabil, o dorinţă reală) de a ajuta Rusia să-şi depăşească rămânerea în urmă. Rusia ar deveni astfel un stat-tampon între o Europă în dezvoltare şi o Chină expansionistă.

În fine, unii experţi ruşi de politică externă au continuat să întreţină speranţa că o stagnare în integrarea Europei, inclusiv posibile dezacorduri în interiorul Occidentului privind viitoarea configuraţie a NATO ar crea, cel puţin, oportunităţi tactice pentru un „flirt” ruso-german sau ruso-francez, oricare din acestea fiind în detrimentul legăturii transatlantice a Europei cu America. Această perspectivă nu era deloc nouă, deoarece în anii Războiului Rece Moscova a încercat periodic să joace fie cartea germană, fie cea franceză. Deci, nu era lipsit de raţiune ca unii geopoliticieni ai Moscovei să ia în calcul o stagnare în chestiunile europene care ar crea deschideri tactice ce ar putea fi exploatate în dezavantajul Americii.

Dar aceasta era cam tot ce se putea obţine: pur şi simplu variante tactice. Nu există posibilitatea ca Franţa sau Germania să abandoneze legătura cu America. Un flirt ocazional, mai ales cu Franţa, limitat la vreo chestiune măruntă, nu poate fi exclus, dar o răsturnare geopolitică a alianţelor ar trebui să fie precedată de o răsturnare totală în chestiunile europene, de un colaps în unificarea Europei şi în legăturile transatlantice. Şi chiar şi atunci, este puţin probabil că statele europene ar fi înclinate să urmeze o aliniere geopolitică într-adevăr cuprinzătoare cu o Rusie dezorientată.

Astfel, niciuna dintre variantele de contra-alianţă, în ultimă instanţă, nu oferă o alternativă viabilă. Soluţia la noile dileme geopolitice ale Rusiei nu se va găsi în contra-alianţă, nici nu va apărea prin iluzia unui parteneriat strategic la egalitate cu America sau prin efortul de a crea vreo nouă structură „integrată” economic şi politic în spaţiul fostei URSS. Toate acestea eludează singura alternativă deschisă în fapt Rusiei.

DILEMA UNICEI ALTERNATIVE

Unica opţiune geostrategică reală a Rusiei – opţiune ce i-ar putea

conferi un rol internaţional realist şi i-ar mări la maxim posibilitatea de a se transforma şi de a se moderniza social – este Europa. Dar nu orice Europă, ci aceea transatlantică a UE ŞI NATO în extindere. O astfel de Europă capătă contur, aşa cum am văzut în capitolul 3, şi este mai mult decât probabil ca ea s-a rămână strâns legată de America. Aceasta este Europa cu care Rusia va trebui să stabilească raporturi dacă vrea să evite o periculoasă izolare geopolitică.

Pentru America, Rusia e mult prea slabă pentru a-i fi partener, dar încă destul de puternică pentru a-i fi doar pacient. Este mai probabil ca ea s-a devină o problemă, în afară de cazul în care America încurajează o situaţie care s-o ajute să-i convingă pe ruşi că cea mai bună alegere pentru ţara lor este o legătură din ce în ce mai strânsă cu o Europă transatlantică. Deşi o alianţă strategică pe termen lung ruso-chineză şi ruso-iraniană nu e probabilă, este în mod evident important pentru America să evite acele politici care ar distrage Rusia de la a face alegerea geopolitică necesară. De aceea, în măsura în care este posibil, relaţiile Americii cu China şi Iranul ar trebui formulate ţinând seamă şi de impactul lor asupra calculelor geopolitice ale Rusiei. Perpetuarea iluziilor asupra unor variante geostrategice măreţe nu poate decât să întârzie alegerea istorică pe care Rusia trebuie să o facă pentru a pune capăt profundei sale crize.

Numai o Rusie dispusă să accepte noile realităţi economice şi geopolitice ale Europei va putea beneficia, în viaţa sa internă, de sfera în extindere a cooperării europene transcontinentale în comerţ, comunicaţii, investiţii şi educaţie. Participarea Rusiei la Consiliul Europei este astfel un pas foarte bun în direcţia corectă. Este o anticipare a viitoarelor legături instituţionale dintre noua Rusie şi Europa în dezvoltare. Mai presupune şi faptul că, dacă Rusia urmează acest drum, nu va avea de ales, în cele din urmă, decât să facă ceea ce Turcia post-otomană a ales să facă atunci când a decis să renunţe la ambiţiile de imperiu şi s-a angajat cu bună ştiinţă pe calea modernizării, europenizării şi democratizării.

Nicio altă alegere nu poate oferi Rusiei avantajele pe care i le poate oferi o Europă modernă, prosperă şi democratică legată de America. Europa şi America nu sunt o ameninţare pentru o Rusie care este un stat naţional şi democratic neexpansionist. Ele nu au intenţia de a ridica pretenţii teritoriale faţă de Rusia, pretenţii pe care China le-ar putea avea într-o zi, şi nici nu au

frontiere nesigure şi potenţial violente – aşa cum este cazul graniţei Rusiei cu naţiunile musulmane dinspre sud, graniţă tulbure din punct de vedere teritorial şi etnic. Dimpotrivă, pentru Europa, ca şi pentru America, o Rusie naţională şi democratică este o entitate de dorit din punct de vedere geopolitic, o sursă de stabilitate în instabilul complex eurasiatic.

Ca urmare, Rusia se confruntă cu dilema că alegerea în favoarea Europei şi a Americii – de pe urma căreia ar avea beneficii concrete – reclamă, mai întâi de toate, o abjurare clară a trecutului său imperial şi, în al doilea rând, nicio tergiversare în ce priveşte lărgirea legăturilor politice şi de securitate ale Europei cu America. Prima cerinţă înseamnă acomodarea la pluralismul geopolitic ce a ajuns să predomine în spaţiul fostei URSS. O astfel de acomodare nu exclude cooperarea economică, oarecum după modelul vechii Zone Europene a Liberului Schimb, dar nu poate include limitări ale suveranităţii politice a noilor state – pentru simplul motiv că acestea nu doresc limitări. Şi mai importantă în această privinţă este necesitatea ca Rusia să accepte clar şi fără ambiguităţi existenţa separată a Ucrainei, graniţele sale şi identitatea sa naţională distinctă.

A doua cerinţă poate fi chiar şi mai dificil de înghiţit. O autentică relaţie de cooperare cu comunitatea transatlantică nu se poate baza pe ideea că acele state europene democrate care doresc să facă parte din aceasta pot fi excluse din cauză că aşa spune Rusia. Extinderea acestei comunităţi nu trebuie grăbită şi, desigur, nu trebuie susţinută în baza unei idei antiruse. Dar nici nu poate, şi nici nu trebuie, să fie oprită printr-un dictat politic care, el însuşi, reflectă o concepţie învechită asupra relaţiilor de securitate europeană. O Europă democratică şi în extindere trebuie să fie un proces istoric larg deschis, neexpus limitelor geografice stabilite arbitrar de politică.

Pentru mulţi ruşi, dilema unicei alternative ar putea fi prea dificil de rezolvat la început şi încă pentru ceva timp. Va fi necesar un enorm act de voinţă politică şi poate şi un conducător excepţional, capabil de a opta şi de a formula clar perspectiva unei Rusii democratice, naţionale, cu adevărat moderne şi europene. Aceasta s-ar putea să nu se întâmple o vreme. Depăşirea crizei post-comuniste şi post-imperiale va necesita nu numai mai mult timp decât în cazul transformării post-comuniste a Europei Centrale, ci şi apariţia unei conduceri politice clarvăzătoare şi hotărâte. Nu a apărut până acum niciun Atatürk rus. Cu toate acestea, ruşii vor trebui să recunoască în

cele din urmă că redefinirea naţională a Rusiei nu este un act de capitulare, ci de eliberare[29]. Ei vor trebui să accepte că ceea ce Elţîn a spus la Kiev în 1990 despre viitorul non-imperial al Rusiei era absolut corect. Iar o Rusie cu adevărat non-imperială va fi încă o mare putere care se întinde în Eurasia, de departe cea mai mare unitate teritorială din lume.

În orice caz, o redefinire a „ce este şi unde este Rusia” se va realiza, probabil, doar în etape şi va necesita o atitudine înţeleaptă şi fermă din partea Vestului. Va trebui ca America şi Europa să ajute. Ele vor trebui nu numai să ofere Rusiei un tratat sau un statut special cu NATO, ci şi să înceapă explorarea, împreună cu Rusia, a formării unui eventual sistem transcontinental de securitate şi cooperare care să meargă mult mai departe decât structura vagă a Organizaţiei de Securitate şi Cooperare în Europa (OSCE). Iar dacă Rusia îşi consolidează instituţiile democratice interne şi face progrese concrete în dezvoltarea economică bazată pe piaţa liberă, asocierea ei, din ce în ce mai probabilă, cu NATO ŞI UE nu ar trebui exclusă.

În acelaşi timp, este la fel de important ca Vestul, în special America, să ducă politici care să perpetueze pentru Rusia dilema unicei alternative. Stabilizarea economică şi politică a noilor state post-sovietice este un important argument pentru necesitatea auto-redefinirii istorice a Rusiei. Deci, sprijinul pentru noile state post-sovietice – pentru pluralism geopolitic în spaţiul fostului imperiu sovietic – trebuie să facă parte integrantă dintr-o politică menită să determine Rusia să-şi exercite fără ambiguităţi opţiunea sa europeană. Între aceste state, trei sunt deosebit de importante geopolitic: Azerbaidjanul, Uzbekistanul şi Ucraina.

Un Azerbaidjan independent poate servi drept drum de acces al Occidentului la bazinul Mării Caspice şi Asia Centrală, bogate în resurse energetice. Invers, un Azerbaidjan supus ar însemna că Asia Centrală poate fi izolată de lumea exterioară şi astfel poate deveni vulnerabilă politic faţă de presiunile Rusiei în vederea reintegrării. Uzbekistanul, din punct de vedere naţional cel mai vital şi mai populat stat central-asiatic, reprezintă un obstacol major în faţa reluării controlului de către Rusia asupra regiunii. Independenţa sa este vitală pentru supravieţuirea celorlalte state din Asia Centrală şi este

---

29 La începutul lui 1996, generalul Aleksandr Lebed a publicat un articol remarcabil *(Dispariţia imperiului sau renaşterea Rusiei,* „Segodnia“, 26 aprilie 1996) în care a pledat serios în această direcţie.

cea mai puţin vulnerabilă faţă de presiunile Rusiei.

Dar cea mai importantă este Ucraina. Pe măsură ce UE ŞI NATO se extind, Ucraina va fi în cele din urmă în situaţia de a alege dacă doreşte să facă parte din vreuna dintre ele. Este probabil ca, pentru a-şi întări statutul separat, Ucraina să dorească să se alăture amândurora, când vor ajunge la graniţele ei şi când propria sa transformare internă va corespunde cerinţelor de aderare la aceste organizaţii. Deşi acest lucru va cere timp, nu este prea devreme ca Occidentul – în timp ce-şi extinde şi mai mult legăturile economice şi de securitate cu Kievul – să înceapă să indice deceniul 2005 – 2015 ca intervalul rezonabil pentru iniţierea includerii progresive a Ucrainei, reducând prin aceasta riscul ca ucrainenii să se teamă că extinderea Europei se va opri la graniţa polono-ucraineană.

În ciuda protestelor sale, este mai mult ca sigur ca Rusia să consimtă ca extinderea NATO din 1999 să includă mai multe ţări central-europene, deoarece prăpastia socială şi culturală dintre Rusia şi Europa Centrală a crescut mult de la căderea comunismului. Spre deosebire însă, Rusia va găsi că este incomparabil mai greu să consimtă la intrarea Ucrainei în NATO pentru că aceasta ar însemna recunoaşterea faptului că destinul Ucrainei nu mai este legat organic de cel al Rusiei. Dar dacă este ca Ucraina să supravieţuiască ca stat independent, ea va trebui să devină parte din Europa Centrală mai degrabă decât din Eurasia, iar dacă este ca Ucraina să fie parte din Europa Centrală, atunci ea va trebui să participe din plin la legăturile Europei Centrale cu NATO ŞI UE. Acceptarea de către Rusia a acestor legături ar preciza atunci propria decizie a Rusiei de a fi şi ea, cu adevărat, o parte din Europa. Refuzul Rusiei ar fi echivalent cu respingerea Europei în favoarea unei existenţe şi identităţi „eurasiatice” solitare.

Chestiunea cea mai importantă de care trebuie să ţinem seamă este că Rusia nu poate fi în Europa fără ca Ucraina să fie şi ea în Europa, în vreme ce Ucraina poate fi în Europa fără ca Rusia să fie în Europa. Presupunând că Rusia decide să-şi încerce soarta alături de Europa, decurge că, până la urmă, este în interesul Rusiei ca Ucraina să fie inclusă în structurile europene în extindere. Într-adevăr, relaţia Ucrainei cu Europa ar putea fi punctul de cotitură pentru Rusia însăşi. Dar aceasta mai înseamnă şi că momentul hotărâtor pentru relaţia Rusiei cu Europa este încă destul de îndepărtat în timp – „hotărâtor” în sensul că opţiunea Ucrainei în favoarea Europei va

cataliza decizia Rusiei privind viitoarea etapă din istoria sa: sau să fie şi ea parte din Europa, sau să devină un proscris eurasiatic, nefiind cu adevărat nici în Europa, nici în Asia, şi înglodat în conflictele sale cu „străinătatea apropiată”.

Trebuie să sperăm că o relaţie de cooperare între o Europă în lărgire şi Rusia poate trece de la legături bilaterale formale la mai strânse şi mai organice legături economice, politice şi de securitate. Astfel, în decursul primelor două decenii ale secolului următor, Rusia ar putea deveni din ce în ce mai mult parte integrantă a unei Europe care să cuprindă nu numai Ucraina, ci să ajungă până la Urali şi chiar mai departe. O asociere sau chiar un anumit statut de membru, pentru Rusia în structurile europene şi transatlantice ar deschide, la rândul lor, uşa pentru includerea celor trei ţări caucaziene – Georgia, Armenia şi Azerbaidjanul – care aspiră cu disperare la o legătură cu Europa.

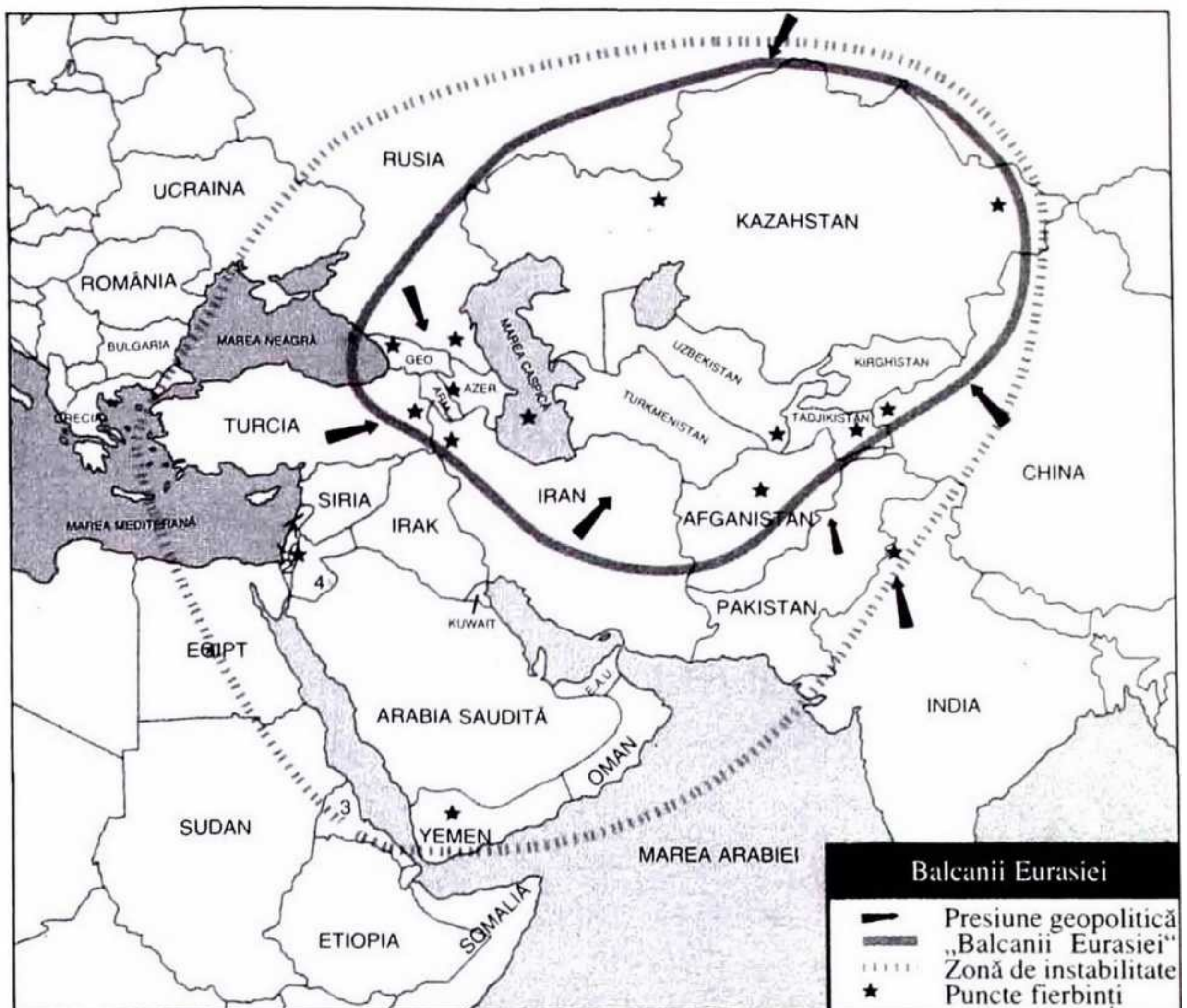
Nu se poate prezice cât de repede se poate desfăşura acest proces, dar un lucru este sigur: procesul va fi mai rapid dacă se creează un context geopolitic care să stimuleze Rusia în această direcţie şi, în acelaşi timp, să excludă alte tentaţii. Cu cât Rusia evoluează mai repede spre Europa, cu atât mai curând gaura neagră a Eurasiei va fi umplută de o societate din ce în ce mai modernă şi mai democratică. Într-adevăr, pentru Rusia dilema unicei alternative nu este doar o chestiune de alegere geopolitică, ci şi de a răspunde imperativelor de supravieţuire.

CAPITOLUL 5
BALCANII EURASIEI

În Europa, cuvântul „Balcani” evocă imagini ale conflictelor etnice şi ale rivalităţilor regionale dintre marile puteri. Eurasia are, de asemenea, „Balcanii” ei, dar Balcanii Eurasiei sunt mult mai întinşi, mai populaţi, chiar şi mai eterogeni din punct de vedere religios şi etnic. Aceştia sunt localizaţi în interiorul acelui vast dreptunghi geografic care demarchează zona principală de instabilitate globală, identificată în capitolul 2 şi care cuprinde porţiuni ale Europei de sud-est, Asiei Centrale şi părţi ale Asiei de Sud, zona Golfului Persic şi Orientul Mijlociu.

Balcanii Eurasiei formează centrul acestui larg dreptunghi (a se vedea harta de la pagina 140) şi aceştia se deosebesc de zona dimprejur printr-o

trăsătură semnificativă: sunt un vacuum de putere. Chiar dacă majoritatea statelor aflate în Golful Persic şi în Orientul Mijlociu sunt de asemenea instabile, puterea Americii reprezintă principalul arbitru în această zonă. Regiunea instabilă înconjurătoare este, astfel, o zonă de hegemonie a unei singure puteri şi este temperată de această hegemonie. Prin contrast, Balcanii Eurasiei se aseamănă cu adevărat cu mai vechii şi familiarii Balcani ai Europei de sud-est: nu numai că entităţile politice sunt instabile, dar şi tentează şi invită la amestecul vecinilor mai puternici, fiecare din aceştia fiind hotărât să se opună dominării regiunii de către un altul. Tocmai această combinaţie familiară de vacuum de putere şi absorbţie de putere justifică denumirea de „Balcanii Eurasiei”.

1 – Liban; 2 – Israel; 3 – Eritreea; 4 – Iordania

Balcanii tradiţionali reprezentau o potenţială miză geopolitică în lupta pentru supremaţie în Europa. Balcanii Eurasiei, desfăşuraţi de o parte şi de

alta a reţelei de transport a cărei apariţie e inevitabilă, reţea menită să lege mai direct extremităţile vestice şi estice cele mai bogate şi mai industrializate ale Eurasiei, sunt de asemenea importanţi din punct de vedere geopolitic. Mai mult, sunt importanţi din perspectiva securităţii şi a ambiţiilor istorice acel puţin trei dintre cei mai apropiaţi şi mai puternici vecini, anume Rusia, Turcia şi Iran, şi de asemenea China, care dă semnale de interes politic crescut pentru această regiune. Dar Balcanii Eurasiei sunt infinit mai importanţi ca potenţială miză economică: în zonă există o concentraţie enormă de gaze naturale şi rezerve de petrol, la care se adaugă zăcăminte de minerale importante, inclusiv aur.

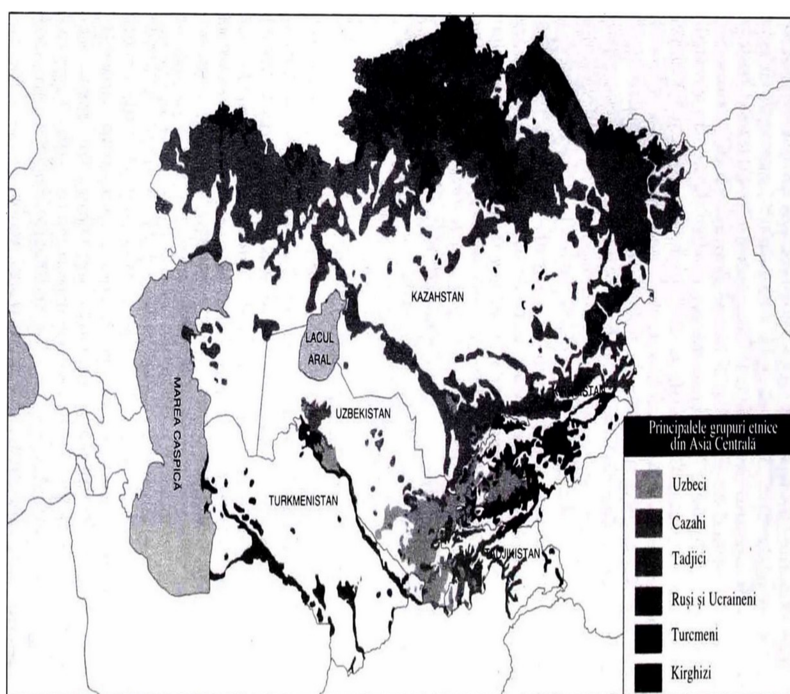
Consumul mondial de energie se va mări cu siguranţă de o manieră semnificativă în următoarele două sau trei decenii. Estimările Departamentului Energiei al SUA anticipează că cererea mondială va creşte cu peste 50% în perioada 1993 – 2015, cea mai importantă creştere a consumului urmând a fi înregistrată în Orientul îndepărtat. Avântul dezvoltării economice a Asiei generează deja presiuni masive pentru explorarea şi exploatarea noilor surse de energie, iar despre regiunea Asiei Centrale şi despre bazinul Mării Caspice se ştie că ascund rezerve de gaze naturale şi petrol faţă de care cele din Kuweit, Golful Mexic sau Marea Nordului par nesemnificative.

Accesul la aceste resurse şi împărţirea potenţialei bogăţii reprezintă obiectivele care stârnesc ambiţiile naţionale, motivează interese corporatiste, reaprind pretenţii istorice, reînvie aspiraţii imperiale şi alimentează rivalităţi internaţionale. Situaţia este şi mai nesigură din cauza faptului că regiunea nu este numai un vacuum de putere, ci este şi instabilă pe plan intern. Fiecare din ţările din această regiune se confruntă cu dificultăţi interne serioase, toate au frontiere care sunt fie obiectul pretenţiilor vecinilor, fie zone de revolte etnice, puţine sunt omogene din punct de vedere naţional, iar unele sunt deja implicate în conflicte teritoriale, etnice sau religioase.

CAZANUL ETNIC

Balcanii Eurasiei includ nouă ţări care se potrivesc într-un fel sau altul descrierii anterioare, alte două ţări putând fi potenţiale candidate. Cele nouă sunt Kazahstan, Kirghistan, Tadjikistan, Uzbekistan, Turkmenistan,

Azerbaidjan, Armenia şi Georgia – toate făcând parte din fosta Uniune Sovietică –, precum şi Afganistan. Posibilele adăugiri la listă sunt Turcia şi Iranul, ambele mult mai viabile din punct de vedere politic şi economic, ambele rivali activi pentru influenţă regională în Balcanii Eurasiei şi astfel ambele jucători geostrategici importanţi în regiune. În acelaşi timp, ambele sunt potenţial vulnerabile datorită conflictelor etnice interne. Dacă una sau amândouă ar fi destabilizate, problemele interne ale regiunii ar deveni greu de controlat, în timp ce eforturile de a înfrâna dominaţia regională a Rusiei ar putea deveni zadarnice.

Cele trei state din Caucaz – Armenia, Georgia şi Azerbaidjan – se poate spune că sunt bazate pe naţiuni cu adevărat istorice. Drept rezultat, naţionalismul lor tinde să fie şi persistent şi intens, iar conflictele externe au avut tendinţa de a fi provocarea-cheie adusă bunăstării lor. Cele cinci noi state din Asia Centrală se poate spune că sunt, prin contrast, mai degrabă în faza creării naţiunii, cu identităţi tribale şi etnice încă puternice, ceea ce face ca disensiunile interne să fie cea mai importantă problemă. În orice tip de state, aceste vulnerabilităţi au încurajat exploatarea lor de către vecinii mai puternici şi cu veleităţi imperiale.

Balcanii Eurasiei sunt un mozaic etnic (a se vedea tabelul şi harta, p. 140). Frontierele acestor state au fost trasate în mod arbitrar de către cartografii sovietici în anii 1920 şi 1930, în momentul stabilirii formale a

respectivelor republicii sovietice. (Afganistanul, nefăcând niciodată parte din Uniunea Sovietică, este o excepţie.) Graniţele lor au fost tăiate în cea mai mare măsură după principiul etnic, dar au reflectat, de asemenea, interesul Kremlinului de a menţine regiunea sudică a imperiului rus divizată pe plan intern şi astfel mai aservită.

Prin urmare, Moscova a respins propunerile naţionaliştilor din Asia Centrală de a aduna diversele popoare centralrasiatice (majoritatea lor neavând încă motivaţii naţionaliste) într-o singură unitate politică – care să se numească „Turkestan” –, preferând, în schimb, să creeze cinci „republici” separate, fiecare cu noi denumiri distincte şi cu graniţe asemănătoare unui puzzle. Probabil dintr-un calcul asemănător, Kremlinul a abandonat planurile pentru o federaţie caucaziană unică. Astfel, nu este surprinzător faptul că, după prăbuşirea Uniunii Sovietice, nici cele trei state din Caucaz, nici cele cinci state din Asia Centrală nu erau pe deplin pregătite pentru noul lor statut independent, nici pentru necesară cooperare regională.

În Caucaz, cei aproximativ 4 milioane de locuitori din Armenia şi cei peste 8 milioane din Azerbaidjan s-au implicat repede într-un conflict armat deschis asupra statutului zonei Nagorno-Karabach, o enclavă din Azerbaidjan locuită în cea mai mare parte de armeni. Conflictul a generat „epurări” etnice pe scară largă, cu sute şi mii de refugiaţi şi expulzaţi de ambele părţi. Dat fiind faptul că Armenia este creştină şi Azerbaidjanul musulman, războiul are şi o nuanţă

Populaţia	**Afganistan**	**Armenia**	**Azerbaidjan**	**Georgia**	**Kazahstan**	**Kirghistan**	**T**
(milioane 95)	21,3	3,6	7,8	5,7			
Speranţa De viaţă	45,4	72,4	71,1	73,1			
Diviziuni Etnice	Pastuni 9 (38%)	Armeni (93%)	Azeri (90%)	Geor (70,1			

(est. '95)	Tadjici (25%) Hazari (19%) Uzbeci (6%)	Azeri (3%) Ruşi 9 (2%) Alţii (2%)	Daghestani (3,2%) Ruşi 9 (2,5%) Armeni (2,3%) Alţii (2%)	Arme (8,1% Ruşi 9 (6,3% Azeri (5,7% Oseti 9 (3%) Abha (1.8% Alţii 9 (5%)

1	2	3	4
PIB (milioane $) *	NA	8,1	13,.8
Principalele Produse Exportate	Grâu Vite Fructe Covoare Lână	Aur Aluminiu Echipament De transport Echipament	Petrol Gaze Naturale Produse Chimice

	Pietre Preţioase Lână	Electric	Echipament Petrolier Textile Bumbac

— Paritatea puterii de cumpărare: ’94, după estimările Băncii Mondiale pentru 1992.

** Turkmenistanul este al zecelea mare producător de bumbac din lume, ocupă locul 5 pe plan mondial ca rezerve de gaze naturale şi are importante rezerve de petrol.

De conflict religios. Războiul devastator din punct de vedere economic face mult mai dificilă pentru ambele ţări dobândirea unei independenţe stabile. Armenia a ajuns să se bazeze mai mult pe Rusia, care i-a furnizat un ajutor militar important, în timp ce proaspăta independenţă şi stabilitatea internă a Azerbaidjanului erau compromise de pierderea enclavei Nagorno-Karabah.

Vulnerabilitatea Azerbaidjanului are implicaţii regionale mai profunde pentru că amplasarea acestei ţări o face pivot geopolitic. Poate fi descrisă ca „buşonul” de o importanţă vitală care deschide accesul la „rezervorul” ce conţine bogăţiile bazinului Mării Caspice şi ale Asiei Centrale. Un Azerbaidjan independent, vorbitor de limbă turcă, cu conducte care să alimenteze Turcia, care îl susţine politic şi este înrudită etnic cu el, ar împiedica Rusia de la exercitarea unui monopol asupra accesului în această regiune şi ar priva, de asemenea, Rusia de influenţa politică decisivă asupra politicilor noilor state din Asia Centrală. Totuşi, Azerbaidjanul este extrem de vulnerabil la presiunile puternicei Rusii dinspre nord şi ale Iranului dinspre sud. În Iranul de nord-vest trăiesc de două ori mai mulţi azeri decât în Azerbaidjanul propriu-zis – se estimează la mai mult de 20 de milioane. Această realitate face Iranul să se teamă de un posibil separatism din partea populaţiei azere şi astfel este

ambivalent în ceea ce priveşte statutul suveran al Azerbaidjanului, în ciuda religiei musulmane comune celor două naţiuni. Drept rezultat, Azerbaidjanul a devenit obiectul presiunilor combinate ale Rusiei şi ale Iranului pentru a-şi restrânge legăturile cu Occidentul.

Spre deosebire de Armenia şi de Azerbaidjan, ambele fiind din punct de vedere etnic destul de omogene, aproape 30% din cele 6 milioane de locuitori ai Georgiei sunt minorităţi. Mai mult chiar, aceste comunităţi reduse, mai degrabă tribale ca organizare şi identitate, au fost extrem de nemulţumite de dominaţia georgiană. În momentul disoluţiei Uniunii Sovietice, oseţii şi abhazii s-au folosit de conflictul politic intern din Georgia într-o încercare de secesiune, sprijiniţi discret de Rusia pentru a constrânge Georgia să cedeze presiunilor ruseşti de a rămâne în CSI (de care Georgia voia iniţial să se separe complet) şi de a accepta baze militare ruseşti pe teritoriul său, pentru a închide zona pentru Turcia.

În Asia Centrală, factorii interni au fost mai importanţi în ce priveşte promovarea instabilităţii. Din punct de vedere cultural şi lingvistic, patru dintre cele cinci noi state independente din Asia – Centrală fac parte din lumea turcă. Tadjikistanul este, lingvistic şi cultural, persan, în timp ce Afganistanul (în afara fostei Uniuni Sovietice) este un mozaic etnic pathan, tadjik, pashtun şi persan. Toate cele şase state sunt musulmane. Cele mai multe dintre ele, de-a lungul anilor, au fost sub influenţa trecătoare a imperiilor persan, turc şi rus, dar această experienţă nu a servit la dezvoltarea unui spirit de interes comun regional printre ei. Dimpotrivă, compoziţia lor etnică diversă le face vulnerabile la conflicte interne şi externe, care în plus tentează intervenţia vecinilor mai puternici.

Din cele cinci noi state central-asiatice independente, Kazahstanul şi Uzbekistanul sunt cele mai importante. Din punct de vedere regional, Kazahstanul este scutul, iar Uzbekistanul este sufletul diverselor răbufniri naţionale din regiune. Mărimea şi aşezarea geografică a Kazahstanului protejează celelalte state de presiunea fizică directă a Rusiei, întrucât doar Kazahstanul are graniţă cu Rusia. Totuşi, din totalul populaţiei sale de aproape 18 milioane de locuitori aproximativ 35% sunt ruşi (populaţia rusă din această zonă descreşte constant), iar alte 20% sunt, de asemenea, non-kazahi, ceea ce a făcut mult mai dificilă pentru unii conducători kazahi – ei înşişi din ce în ce mai naţionalişti, dar reprezentând doar o jumătate din populaţia

totală a ţării – urmărirea scopului creării naţiunii pe bază de etnicitate şi limbă.

Ruşii rezidenţi în noul stat sunt, fireşte, nemulţumiţi de noua conducere kazahă, şi fiind fosta clasă conducătoare colonială şi astfel mai bine educaţi şi situaţi, ei se tem de pierderea privilegiilor. Mai mult, aceştia tind să trateze noul naţionalism kazah cu un dispreţ cultural abia reţinut. Cu regiunile nord-vestice şi nord-estice dominate masiv de colonişti ruşi, Kazahstanul ar fi în pericol să se confrunte cu o secesiune teritorială dacă relaţiile kazaho-ruse ar fi serios deteriorate. În acelaşi timp, câteva sute de mii de kazahi locuiesc în partea rusă de la graniţele statului şi în Uzbekistanul de nord-est, statul pe care kazahii îl văd ca principalul lor rival la supremaţie în Asia Centrală.

Uzbekistanul este, de fapt, primul candidat la supremaţia regională în Asia Centrală. Deşi mic ca întindere şi mai puţin bogat în resurse naturale decât Kazahstanul, el are o populaţie mai numeroasă (aproape 25 de milioane) şi, mult mai important, o populaţie considerabil mai omogenă decât cea a Kazahstanului. Dată fiind ridicata rată internă a natalităţii şi exodul treptat al ruşilor, în trecut dominanţi, curând aproape 75% din populaţia sa va fi uzbecă, cu doar o nesemnifictivă minoritate rusă localizată în mare parte în Taşkent, capitala statului.

Mai mult, elita politică a ţării identifică în mod deliberat noul stat ca fiind descendentul direct al vastului imperiu medieval al lui Tamerlan (1336 – 1404), a cărui capitală, Samarkand, a devenit renumitul centru al regiunii pentru studiul religiei, astronomiei şi al artelor. Această ascendenţă dă Uzbekistanului un sentiment de continuitate istorică şi de misiune regională mai profund decât vecinilor săi. Într-adevăr, unii conducători uzbeci văd în Uzbekistan centrul naţional al unei singure entităţi central-asiatice, după cum este de presupus, cu capitala la Taşkent. Mai mult decât orice alt stat central-asiatic, elita politică a Uzbekistanului şi din ce în ce mai mult şi populaţia sa iau deja parte la crearea în plan subiectiv a unui stat-naţiune modern şi sunt decise – fără a ţine seama de dificultăţile interne – să nu se mai întoarcă niciodată la statutul colonial.

Această situaţie face din Uzbekistan atât liderul creării unui sentiment de naţionalism modern post-etnic, cât şi subiect de oarecare nelinişte printre vecinii săi. Chiar când liderii uzbeci au imprimat ordinea în construirea naţiunii şi în promovarea unei autonomii regionale mai mari, omogenitatea

naţională relativ superioară şi conştiinţa naţională mai puternică inspiră în rândul conducătorilor Turkmenistanului, Kirghistanului, Tadjikistanului şi chiar şi ai Kazahstanului temerea că preeminenţa regională a Uzbekistanului poate evolua înspre dominaţia regională. Această grijă inhibă cooperarea regională între noile state suverane – lucru care, oricum, nu este încurajat de Rusia – şi perpetuează vulnerabilitatea regională.

Totuşi, ca şi celelalte state, Uzbekistanul nu este complet lipsit de tensiuni etnice. Părţi din sudul Uzbekistanului, mai ales în jurul importantelor centre culturale şi istorice Samarkand şi Buhara, au o importantă populaţie tadjică, care rămâne nemulţumită de trasarea frontierelor făcută de Moscova. Ceea ce complică şi mai mult lucrurile este prezenţa uzbecilor în Tadjikistanul de vest şi a uzbecilor şi tadjicilor în Depresiunea Fergana din Kirghistan, o zonă im – portantă din punct de vedere economic (unde în ultimii ani au izbucnit sângeroase violenţe etnice), nemaivorbind de prezenţa uzbecilor în Afganistanul de nord.

Dintre celelalte trei state central-asiatice care au ieşit de sub dominaţia colonială a Rusiei – Kirghistan, Tadjikistan şi Turkmenistan – doar al treilea este relativ uniform sub aspect etnic. Aproape 75% din cei 4,5 milioane de locuitori sunt turcmeni, uzbecii şi ruşii reprezentând fiecare mai puţin de 10%. Poziţia geografică ecranată a Turkmenistanului îl face relativ mai separat de Rusia, Uzbekistanul şi Iranul fiind, de departe, de cea mai mare relevanţă geopolitică pentru viitorul său. O dată ce vor fi dezvoltate conductele în zonă, rezervele de gaze naturale ale Turkmenistanului, într-adevăr colosale, vor asigura un viitor prosper pentru populaţia ţării.

Populaţia de 5 milioane de locuitori a Kirghistanului este mult mai diversă. Kirghizii reprezintă 55% din totalul populaţiei, uzbecii 13%, ruşii scăzând în ultimul timp de la mai mult de 20% ta, aproape 15%. Înainte de câştigarea independenţei, ruşii reprezentau intelighenţia tehnico-inginerească şi exodul lor a afectat economia ţării. Deşi bogată în minereuri şi înzestrată cu o frumuseţe naturală care i-a făcut pe unii să descrie această ţară ca pe Elveţia Asiei Centrale (şi astfel, ca pe o nouă frontieră turistică), amplasarea geopolitică a Kirghiziei, înghesuită între China şi Kazahstan, o face extrem de dependentă de gradul în care Kazahstanul însuşi reuşeşte să-şi menţină independenţa.

Tadjikistanul e ceva mai omogen din punct de vedere etnic. Din cei 6,5

milioane de locuitori ai săi, aproape două treimi sunt tadjici şi peste 25% sunt uzbeci (care sunt priviţi cu destulă ostilitate de către tadjici), în timp ce ruşii care au mai rămas reprezintă cam 3%. Totuşi, ca peste tot, chiar şi comunitatea etnică dominantă este profund – chiar violent – divizată în grupuri tribale, naţionalismul modern fiind limitat în mare parte la elita politică urbană. Drept rezultat, independenţa nu a produs numai probleme civile, ci şi un pretext convenabil pentru Rusia ca să-şi menţină în continuare armata în această ţară. Situaţia etnică este chiar mai complicată prin larga prezenţă a tadjicilor dincolo de graniţă, în Afganistanul de nord-est. În fapt, aproape tot aţâţi etnici tadjici trăiesc în Afganistan cât şi în Tadjikistan, un alt factor care contribuie la subminarea stabilităţii regionale.

Actualul conflict din Afganistan este de asemenea o moştenire sovietică, chiar dacă această ţară nu a fost o republică sovietică. Divizat de ocupaţia sovietică şi de lungul război de gherilă purtat împotriva sa, Afganistanul este un stat-naţiune doar cu numele. Populaţia sa de 22 de milioane de locuitori a devenit profund divizată pe criterii etnice, cu separări crescânde între paştuni, tadjici şi hazari. În acelaşi timp, jihadul pornit împotriva ocupanţilor ruşi a făcut din religie dimensiunea dominantă a vieţii politice a ţării, insuflând fervoare dogmatică diferendelor politice şi aşa destul de crâncene. Astfel, Afganistanul trebuie să fie privit nu numai ca o parte a enigmei etnice a Asiei Centrale, ci şi ca o parte foarte importantă din punct de vedere politic din Balcanii eurasiatici.

Deşi toate fostele state sovietice din Asia Centrală, împreună cu Azerbaidjanul sunt locuite în mare parte de musulmani, elitele lor politice – încă în mare măsură produsul epocii sovietice – sunt aproape în totalitate non-religioase în concepţie, iar statele sunt formal laice. Totuşi, pe măsură ce populaţiile lor trec de la o identitate primară tradiţională de clan sau tribală la o conştiinţă naţională mai modernă, se prea poate ca ei să fie cuprinşi de o conştiinţă islamică ce se intensifică. În fapt, renaşterea islamică – deja încurajată din afară nu numai de Iran, ci şi de Arabia Saudită – poate deveni impulsul mobilizator pentru noile naţionalisme din ce în ce mai răspândite, hotărâte să se opună oricărei reintegrări sub control rusesc – deci păgân.

Într-adevăr, procesul de islamizare este posibil să se dovedească contagios şi pentru musulmanii care au rămas în Rusia propriu-zisă. Ei numără aproape 20 de milioane – de două ori mai mult decât numărul ruşilor

colonizaţi (circa 9,5 milioane) care continuă să trăiască sub dominaţie străină în statele independente ale Asiei Centrale. Musulmanii ruşi reprezintă aproape 13% din populaţia Rusiei şi este inevitabil că vor deveni mai hotărâţi în revendicarea drepturilor lor la identitate religioasă şi chiar politică distinctă. Chiar dacă această revendicare nu ia forma unei dobândiri a independenţei complete, ca în cazul Ceceniei, ea se va întrepătrunde cu situaţiile dificile cu care Rusia, având în vedere noua sa implicare imperială şi existenţa minorităţilor ruse în noile state, va continua să se confrunte în Asia Centrală.

Un fapt care sporeşte substanţial instabilitatea în Balcanii Eurasiei şi determină o situaţie potenţial şi mai explozivă este existenţa a două state-naţiuni puternice şi învecinate, fiecare cu interese istorice imperiale, culturale, religioase şi economice în regiune – Turcia şi Iran – ele însele schimbătoare în privinţa orientării lor geopolitice şi potenţial vulnerabile pe plan intern. Dacă aceste două state ar fi destabilizate, este mai mult decât probabil ca întreaga regiune să fie aruncată într-o enormă dezordine, date fiind permanentele conflicte etnice şi teritoriale care scapă de sub control şi echilibrul de putere deja grav afectat al regiunii. Astfel, Turcia şi Iranul sunt nu numai jucători geostrategici importanţi, dar şi pivoţi geopolitici, a căror proprie situaţie internă este de o importanţă vitală pentru soarta regiunii. Ambele sunt puteri de mărime mijlocie, cu aspiraţii regionale puternice şi conştienţi de importanţa lor istorică. Totuşi, viitoarea orientare geopolitică şi chiar coeziunea naţională a ambelor state rămân nesigure.

Turcia, un stat post-imperial încă, în proces de redefinire a propriei identităţi, este orientată în trei direcţii: moderniştii ar dori s-o vadă devenind un stat european şi astfel privesc către vest; islamiştii se înclină în direcţia Orientului Mijlociu şi a unei comunităţi musulmane, privind astfel către sud; şi naţionaliştii cu înclinaţie diacronică, care văd în populaţiile turce din bazinul Mării Caspice şi din Asia Centrală o nouă misiune pentru o Turcie care să domine regiunea şi privesc deci către est. Fiecare din aceste perspective presupune o axă strategică diferită, iar conflictul dintre ele introduce, pentru prima oară după revoluţia lui Kemal, o doză de nesiguranţă în privinţa rolului regional al Turciei.

Mai mult, Turcia însăşi ar putea deveni cel puţin o victimă parţială a conflictelor etnice ale regiunii. Chiar dacă populaţia sa de aproape 65 de

milioane de locuitori este în majoritate turcă, cu aproape 80% de origine turcă (chiar dacă include o diversitate de circasieni, albanezi, bosniaci, bulgari şi arabi), nu mai puţin de 20% sau chiar mai mult sunt kurzi. Concentraţi în regiunile estice ale ţării, kurzii au fost neîncetat atraşi în lupta pentru independenţă naţională vehiculată de kurzii din Irak şi Iran. Orice tensiune internă în Turcia privind orientarea generală a ţării va încuraja, fără îndoială, presiuni şi mai violente din partea kurzilor pentru un statut naţional separat.

Viitoarea orientare a Iranului e încă şi mai problematică. Revoluţia fundamentalistă şiită care a triumfat la sfârşitul anilor ’70 poate intra în faza ei „Thermidoriană” şi acest lucru măreşte incertitudinea în privinţa rolului geostrategic al Iranului. Pe de o parte, colapsul Uniunii Sovietice a adus la graniţa Iranului noi vecini deschişi prozelitismului religios, dar, pe de alta, ostilitatea Iranului faţă de Statele Unite a determinat Teheranul să adopte, cel puţin din punct de vedere tactic, o orientare promoscova, întărită de preocupările Iranului privind impactul proaspetei independenţe a Azerbaidjanului asupra propriei sale coeziuni.

Această grijă derivă din vulnerabilitatea Iranului la tensiunile etnice. Din cele 65 de milioane de locuitori ai ţării (o populaţie aproape egală cu a Turciei), doar ceva mai mult de jumătate sunt perşi. Aproape o pătrime sunt azeri, iar restul sunt kurzi, baluchi, turkmeni, arabi şi alte triburi. În afara kurzilor şi azerilor, ceilalţi nu au în prezent capacitatea de a ameninţa integritatea naţională a Iranului, mai ales având în vedere gradul înalt al conştiinţei naţionale şi chiar imperiale printre perşi. Dar acest lucru s-ar putea schimba relativ repede, mai ales în perspectiva unei noi crize politice în Iran.

Mai mult, însuşi faptul că mai multe ţări al căror nume se termină în „—stan”, proaspăt independente, există acum în zonă şi că până şi cei 1 milion de ceceni au fost în stare să-şi afirme hotărât aspiraţiile politice sigur va avea un efect molipsitor asupra kurzilor, ca şi asupra tuturor celorlalte minorităţi etnice din Iran. Dacă Azerbaidjanul reuşeşte o dezvoltare politică şi economică stabilă azerii din Iran vor deveni probabil mai încrezători în ideea unui Azerbaidjan mai mare. Astfel, instabilitatea politică şi neînţelegerile de la Teheran ar putea să evolueze spre o ameninţare la adresa coeziunii statului iranian, extinzând astfel în mod dramatic orizontul şi ridicând miza a ceea ce implică Balcanii Eurasiei.

MULTIPLA RIVALITATE

Balcanii tradiţionali din Europa au implicat competiţia între trei rivali imperiali: Imperiul Otoman, Imperiul Austro-ungar şi Imperiul Rus. Au existat, de asemenea, şi trei participanţi indirecţi, preocupaţi că interesele lor europene vor fi influenţate în mod nefavorabil de victoria vreunui protagonist: Germania se temea de puterea Rusiei, Franţa se opunea Austro-Ungariei, iar Marea Britanie prefera să accepte controlul unui Imperiu Otoman slăbit asupra Dardanelelor, decât pe cel al oricărui alt concurent important la controlul asupra Balcanilor. În cursul secolului al XIX-lea, aceste puteri au reuşit să stăpânească conflictele din Balcani fără a prejudicia interesele vitale ale cuiva, dar au eşuat să o facă în 1914, cu consecinţe dezastruoase pentru toţi.

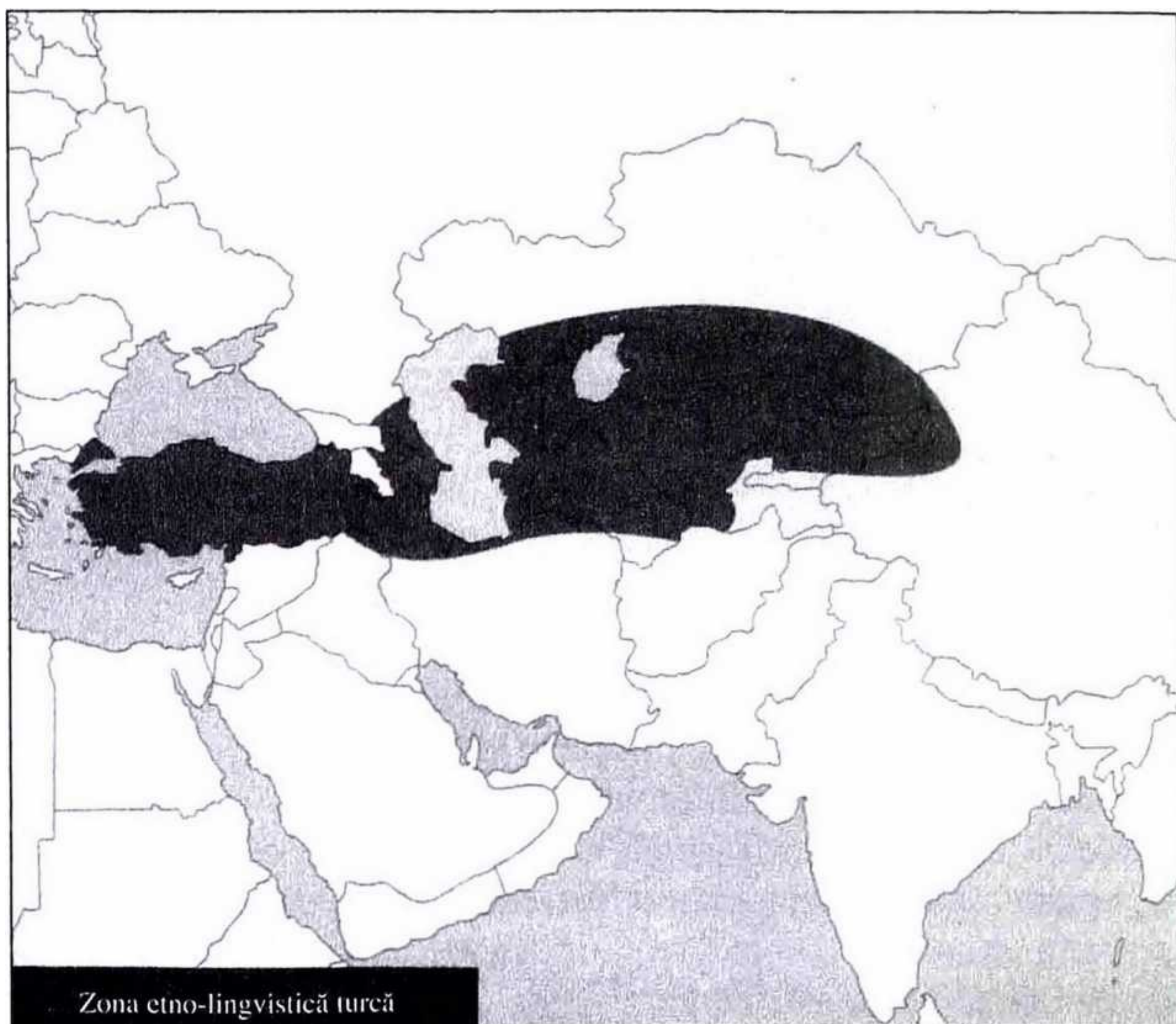
Competiţia actuală în spaţiul Balcanilor Eurasiei implică direct trei puteri învecinate: Rusia, Turcia şi Iranul, deşi China ar putea, în cele din urmă, să devină de asemenea un protagonist important. Tot implicate în competiţie, dar mai îndepărtate, sunt Ucraina, Pakistanul, India şi îndepărtata Americă. Fiecare dintre cei trei competitori principali şi mai direct angajaţi nu este condus numai de perspectiva unui viitor avantaj geopolitic şi economic, ci şi de motivaţii istorice puternice. Fiecare a fost la un moment dat puterea care domina, fie politic, fie cultural, regiunea. Fiecare le priveşte pe celelalte cu suspiciune. Deşi un conflict deschis între ele este improbabil, impactul cumulat al rivalităţii lor externe ar putea contribui la un haos regional.

În cazul ruşilor, atitudinea de ostilitate faţă de turci frizează obsesia. Mass-media rusă îi descrie pe turci ca fiind înclinaţi spre a dobândi controlul asupra regiunii, ca instigatori ai rezistenţei locale în Rusia (cu ceva dreptate în cazul Ceceniei) şi spre ameninţarea securităţii generale a Rusiei într-un grad care depăşeşte posibilităţile actuale ale Turciei. Turcii răspund la fel şi consideră că rolul lor este cel de eliberatori ai fraţilor lor de sub opresiunea prelungită a Rusiei. Turcii şi iranienii (perşii) au fost de asemenea rivali istorici în regiune, şi aceasta rivalitate a fost resuscitată în ultimii ani, Turcia proiectând imaginea unei alternative moderne şi laice la conceptul iranian de societate islamică.

Deşi fiecare dintre cele trei state se poate spune că urmăreşte cel puţin dobândirea unei sfere de influenţă, în cazul Rusiei, ambiţiile Moscovei sunt

mult mai mari, datorită amintirilor relativ recente ale controlului imperial, prezenţei în zonă a câtorva milioane de ruşi şi dorinţei Kremlinului de a restaura Rusia ca putere globală majoră. Declaraţiile de politică externă ale Moscovei au arătat clar că ea vizează întregul spaţiu al fostei Uniuni Sovietice ca zonă de interes geostrategic special al Kremlinului, din care orice influenţă externă politică – şi chiar economică – trebuie să fie exclusă.

Prin contrast, deşi aspiraţiile turce la influenţa regională păstrează vestigii ale unui trecut mai îndepărtat (Imperiul Otoman a ajuns la apogeu în 1590 odată cu cucerirea Caucazului şi a Azerbaidjanului, deşi nu a inclus Asia Centrală), acestea tind să fie mai înrădăcinate într-un sentiment de identitate etnico-lingvistică comun populaţiilor din zonă (a se vedea harta de mai jos). Dată fiind puterea politică şi militară mai limitată a Turciei, o sferă de influenţă exclusiv

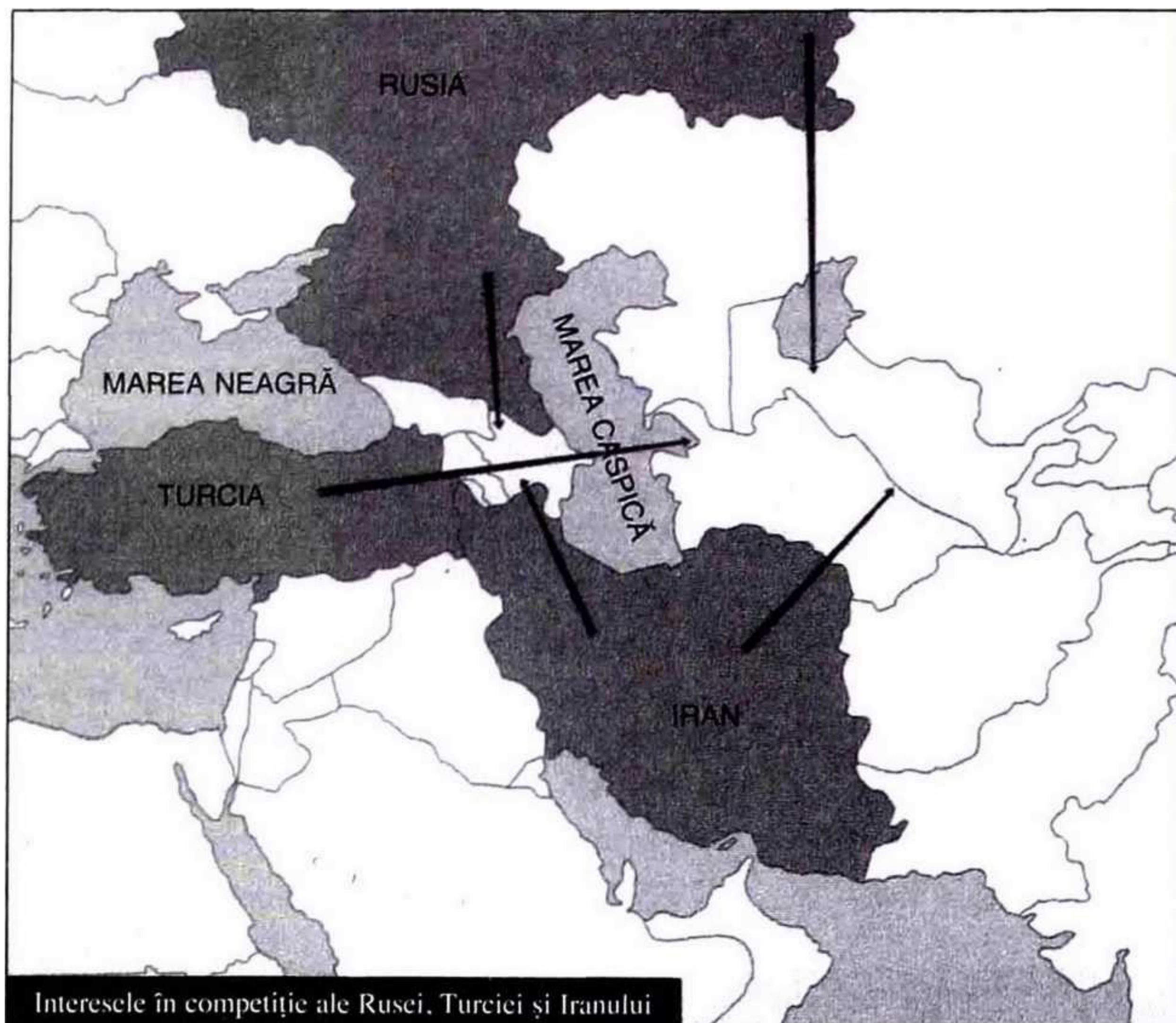

Zona etno-lingvistică turcă

politică este practic imposibil de atins. Mai degrabă, Turcia se vede ca potenţial lider al unei comunităţi libere vorbitoare de limbă turcă, profitând în

acest scop de atrăgătoarea sa modernitate relativă, de afinităţile sale lingvistice şi de posibilităţile economice pentru a se autoimpune drept cea mai influentă forţă în procesele de construcţie naţională ce au loc în zonă.

* * *

Aspiraţiile Iranului sunt încă şi mai vagi, dar pe termen lung nu mai puţin ameninţătoare pentru ambiţiile Rusiei. Imperiul persan este o amintire mult mai îndepărtată. În perioada sa de apogeu, circa 500 î. Hr., cuprindea teritoriile actuale a trei dintre statele caucaziene – Turkmenistan, Uzbekistan şi Tadjikistan –, Afganistan, precum şi Turcia, Irak, Siria, Liban şi Israel. Deşi actualele aspiraţii geopolitice ale Iranului sunt mai restrânse decât ale Turciei, îndreptându-se în special către Azerbaidjan şi Afganistan, toată populaţia musulmană din această zonă – chiar şi din Rusia – este obiectul interesului religios al Iranului. Într-adevăr, renaşterea Islamului în

Interesele în competiţie ale Rusei, Turciei şi Iranului

Asia Centrală a devenit o parte organică a aspiraţiilor actualilor

conducători ai Iranului.

Interesele concurente ale Rusiei, Turciei şi Iranului sunt reprezentate pe harta de la pag. 155: în cazul înaintării geopolitice a Rusiei, prin două săgeţi cu vârful îndreptat spre sud, spre Azerbaidjan şi Kazahstan; în cazul Turciei, printr-o singură săgeată îndreptată spre est, prin Azerbaidjan şi Marea Caspică spre Asia Centrală; iar în cazul Iranului, prin două săgeţi ţintind spre Azerbaidjan şi, spre nord-est, spre Turkmenistan, Afganistan şi Tadjikistan. Aceste săgeţi nu numai că se întretaie: ele se pot ciocni.

În stadiul actual, rolul Chinei este mult mai restrâns şi scopurile sale mai puţin evidente. Este raţional ca China să prefere să înfrunte mai degrabă o adunare de state relativ independente decât un Imperiu Rus. În ultimă instanţă, noile state servesc drept tampon, dar China este, totodată, neliniştită de faptul că propriile minorităţi turce din provincia Xinjiang ar putea vedea în noile state independente din Asia Centrală un exemplu atrăgător pentru ele însele şi din acest motiv a cerut asigurări din partea Kazahstanului că activismul în rândul minorităţilor de peste graniţă va fi suprimat. Pe termen lung, resursele energetice ale regiunii vor fi în mod sigur de un deosebit interes pentru Beijing, iar accesul direct la acestea, nesupuse controlului Moscovei, trebuie să fie principalul obiectiv al Chinei. Astfel, interesul geopolitic general al Chinei tinde să se ciocnească de încercările Rusiei de a dobândi un rol dominant şi este complementar cu aspiraţiile Turciei şi Iranului.

Pentru Ucraina, problemele centrale sunt viitorul caracter al CSI şi accesul mai liber la resursele energetice, care ar diminua dependenţa Ucrainei de Rusia. În această privinţă, relaţiile mai strânse cu Azerbaidjanul, Turkmenistanul şi Uzbekistanul au devenit importante pentru Kiev, ajutorul ucrainean pentru statele orientate spre independenţă fiind o extindere a eforturilor Ucrainei de a-şi întări propria independenţă faţă de Moscova. Astfel, Ucraina a sprijinit eforturile Georgiei de a deveni ruta spre vest a exporturilor petroliere ale azerilor. Ucraina a colaborat, de asemenea, cu Turcia pentru a slăbi influenţa Rusiei în Marea Neagră şi a sprijinit eforturile Turciei de a direcţiona fluxul petrolifer din Asia Centrală spre terminalele turce.

Implicarea Pakistanului şi a Indiei este chiar mai rezervată, dar niciunul nu este indiferent la ceea ce se întâmplă în aceşti noi Balcani ai Eurasiei.

Pentru Pakistan, interesul principal este câştigarea de teren geopolitic prin intermediul influenţei politice în Afganistan – şi împiedicarea exercitării unei astfel de influenţe în Afganistan şi Tadjikistan de către Iran – şi a beneficia eventual de pe urma construirii oricărei conducte de petrol care să unească Asia Centrală cu Marea Arabiei. India, reacţionând la politica Pakistanului şi probabil preocupată de influenţa de largă perspectivă a Chinei în regiune, este mai favorabilă influenţei iraniene în Afganistan şi unei mai pronunţate prezenţe ruse în fostul spaţiu sovietic.

Deşi îndepărtate, Statele Unite, cu interesul lor în menţinerea pluralismului geopolitic în Eurasia post-sovietică, se profilează pe fundal ca un jucător indirect cu o importanţă crescândă, evident interesat nu numai de dezvoltarea resurselor regiunii, ci şi de prevenirea dominării exclusive a spaţiului geopolitic al regiunii de către Rusia. Făcând aceasta, America nu numai că îşi urmăreşte scopurile sale geostrategice eurasiatice mai generale, dar îşi reprezintă şi propriile interese economice crescânde, precum şi acelea ale Europei şi ale Orientului îndepărtat, câştigând acces nelimitat în această zonă până acum închisă.

Astfel, miza în această enigmă este puterea geopolitică, accesul la bogăţii potenţial mai mari, îndeplinirea misiunilor naţionale şi/sau religioase şi securitatea. Dar competiţia se concentrează în mod deosebit pe acces. Până la colapsul fostei Uniuni Sovietice, accesul în regiune era monopolizat de Moscova. Tot transportul pe calea ferată, conductele de petrol şi de gaze şi chiar zborurile erau dirijate de la centru. Geopoliticienii ruşi ar dori ca lucrurile să rămână la fel, întrucât ştiu că cine controlează sau domină accesul spre această regiune este cel mai în măsură să câştige premiul geopolitic şi economic.

Acest considerent a făcut ca rezolvarea problemei conductei de petrol să fie esenţială pentru viitorul bazinului Mării Caspice şi al zonei Asiei Centrale. Dacă principalele conducte vor continua să traverseze teritoriul Rusiei şi să se scurgă prin terminalul rusesc de la Novorossiisk, pe ţărmul Mării Negre, consecinţele politice ale acestei situaţii se vor face simţite chiar şi în lipsa unei politici de forţă explicite din partea Rusiei. Regiunea va rămâne într-o stare de dependenţă politică, Moscova având în mod preponderent posibilitatea de a decide modul în care noile bogăţii ale zonei vor fi împărţite. Din contră, dacă o altă conductă traversează Marea Caspică până la

Azerbaidjan şi apoi prin Turcia până în Mediterana, iar încă una se îndreaptă prin Afganistan spre Marea Arabiei, nu va exista o unică putere care să aibă monopolul accesului în regiune.

Îngrijorător este faptul că o parte a elitei politice ruse acţionează ca şi când ar prefera ca resursele zonei să nu fie dezvoltate deloc dacă Rusia nu poate avea controlul total asupra accesului în zonă. Bogăţia să rămână neexploatată dacă alternativă este ca investiţiile străine să ducă la o prezenţă nemijlocită a intereselor economice şi, prin aceasta, politice. Această atitudine de proprietar îşi are rădăcinile în istorie şi va fi nevoie de mult timp şi de multe presiuni externe înainte să se schimbe.

Expansiunea ţaristă în Caucaz şi în Asia Centrală s-a desfăşurat pe o perioadă de aproape 300 de ani, dar recentul său sfârşit a fost neaşteptat de brusc. Pe măsură ce se producea declinul Imperiului Otoman, Imperiul Rusesc se întindea către sud, de-a lungul ţărmurilor Mării Caspice, în direcţia Persiei. A ajuns în hanatul Astrahanului în 1556 şi în Persia în 1607. A cucerit Crimeea între 1774—1784, apoi a ocupat regatul Georgiei în 1801 şi a cucerit în a doua jumătate a secolului al XIX-lea triburile aflate de o parte şi de alta a Munţilor Caucaz (cecenii rezistând cu o tenacitate unică), sfârşind cu ocuparea Armeniei în 1878.

Cucerirea Asiei Centrale a fost mai puţin o problemă de a învinge un imperiu rival, cât de a subjuga hanate şi emirate izolate şi aproape tribale, capabile să opună numai o rezistenţă sporadică şi izolată. Uzbekistanul şi Kazahstanul au fost ocupate în urma unor serii de expediţii purtate între 1801 şi 1881, iar Turkmenistanul a fost înfrânt şi încorporat în urma unor campanii care au durat din 1873 până în 1886. Oricum, pe la 1850 cucerirea celei mai mari părţi a Asiei Centrale era completă, chiar dacă izbucniri periodice ale rezistenţei locale au avut loc până şi în epoca sovietică.

Prăbuşirea Uniunii Sovietice a produs o dramatică răsturnare istorică. În numai câteva sâpătămâni din decembrie 1991, spaţiul asiatic al Rusiei s-a restrâns cu aproximativ 20%, iar populaţia pe care Rusia o stăpânea în Asia s-a redus de la 75 de milioane la aproximativ 30 milioane de locuitori. În plus, alţi 18 milioane de rezidenţi în Caucaz au fost rupţi de Rusia. Pentru ca aceste răsturnări să fie şi mai dureroase, elita politică rusă era conştientă că potenţialul economic al acestor zone era acum ţinta altor ţări cu resurse financiare pentru a investi în aceste zone, pentru dezvoltarea şi exploatarea

resurselor care până foarte de curând erau accesibile doar Rusiei.

Dar Rusia este în faţa unei dileme: este prea slabă politic ca să izoleze complet regiunea de exterior şi prea săracă financiar ca să o dezvolte exclusiv pe cont propriu. Mai mult, lideri ruşi înţelepţi îşi dau seama că explozia demografică pe cale de a se produce în noile state independente înseamnă că incapacitatea lor de a susţine creşterea economică va crea în cele din urmă o situaţie explozivă de-a lungul întregii frontiere sudice a Rusiei. Experienţa acesteia în Afganistan şi în Cecenia s-ar putea repeta de-a lungul întregii frontiere, de la Marea Neagră până în Mongolia, dată fiind, mai ales, renaşterea naţională şi islamică ce are acum loc la popoarele subjugate anterior.

Rezultă că Rusia trebuie să găsească într-un fel o cale de a se adapta la noua sa realitate postimperială şi, în acelaşi timp, să caute să stăpânească primejdia din partea Turciei şi a Iranului, să împiedice gravitarea noilor state independente spre principalii săi rivali, să descurajeze formarea vreunei cooperări regionale central-asiatice cu adevărat independente şi să limiteze influenţa geopolitică americană în noile capitale suverane. Astfel, chestiunea nu mai ţine de restaurarea imperială, – care ar fi prea costisitoare şi ar întâmpina o rezistenţă feroce –, ci implică crearea unei noi reţele de relaţii care ar înfrâna noile state şi ar prezerva poziţia geopolitică şi economică dominantă a Rusiei.

Instrumentul ales pentru atingerea acestui scop a fost mai întâi Comunitatea Statelor Independente (CSI), deşi în unele locuri folosirea armatei ruse şi recurgerea cu dibăcie de către diplomaţia rusă la principiul *divide et impera* au servit tot atât de bine interesele Kremlinului. Moscova şi-a folosit întregul arsenal pentru a obţine de la noile state maximum de supunere faţă de viziunea sa asupra unui „Commonwealth” din ce în ce mai integrat, insistând pentru: un sistem de control, dirijat de la centru, asupra graniţelor exterioare ale CSI; o mai strânsă integrare militară în ansamblul unei politici externe comune; extinderea în continuare a reţelei de conducte de petrol existente (iniţial sovietice), pentru a exclude formarea unor reţele noi care ar putea ocoli Rusia. Analizele strategice ruse au afirmat explicit că Moscova priveşte această zonă ca pe propriul său spaţiu geopolitic, chiar dacă nu mai face parte integrantă din imperiul său.

O idee asupra intenţiilor geopolitice ale Rusiei ne dă insistenţa cu care

Kremlinul a încercat să păstreze prezenţa militară rusă pe teritoriul noilor state. Profitând de mişcarea secesionistă din Abhazia, Moscova a obţinut dreptul de a avea baze militare în Georgia; şi-a legitimat prezenţa sa militară pe teritoriul Armeniei exploatând nevoia acesteia de sprijin în războiul împotriva Azerbaidjanului; a exercitat presiuni politice şi financiare pentru a obţine acordul Kazahstanului pentru baze militare ruseşti; în plus, războiul civil din Tadjikistan a făcut posibilă continuarea prezenţei fostei armate sovietice acolo.

În definirea politicii sale, Moscova s-a bazat pe iluzoria perspectivă că reţeaua sa postimperială de relaţii cu Asia Centrală va slăbi treptat substanţa suveranităţii noilor state, slabe individual, şi le va plasa într-o relaţie de subordonare faţă de centrul de comandă al unei CSI „integrate". Pentru atingerea acestui scop, Rusia descurajează noile state în ce priveşte crearea propriilor lor armate separate, adoptarea limbii proprii (în care ele înlocuiesc treptat alfabetul chirilic cu cel latin), cultivarea de relaţii strânse cu alte state, dezvoltarea de noi conducte care să iasă direct în Mările Mediterană sau a Arabiei. Dacă această politică are succes, Rusia ar putea să domine apoi relaţiile lor externe şi să fixeze cota parte din beneficii.

În susţinerea acestui ţel, reprezentanţii ruşi invocă deseori, aşa cum am văzut în Capitolul 4, exemplul Uniunii Europene. De fapt, într-un fel, politica Rusiei faţă de statele central-asiatice şi caucaziene aminteşte mult mai mult de comunitatea africană francofonă, în care contingente militare franceze şi subsidii din bugetul

Franţei determină politica statelor africane post-coloniale vorbitoare de limbă franceză.

În vreme ce restabilirea unui maxim posibil de influenţă economică şi politică rusă în regiune este scopul principal şi întărirea CSI este principalul instrument pentru atingerea acestui scop, cele mai importante ţinte geopolitice ale Moscovei, pentru a fi subordonate politic, par a fi Azerbaidjanul şi Kazahstanul. Pentru ca o contraofensivă politică rusă să aibă succes, Moscova nu numai că trebuie să-şi croiască acces în regiune, dar să şi străpungă scutul său geografic.

Pentru Rusia, Azerbaidjanul trebuie să fie o ţintă prioritară. Subordonarea sa ar ajuta la izolarea Asiei Centrale de Occident, mai ales de Turcia, crescând astfel şi mai mult influenţa Rusiei în recalcitrantele

Uzbekistan şi Turkmenistan. În acest scop, cooperarea tactică cu Iranul privind unele chestiuni controversate, precum modalitatea de a-şi împărţi concesiunile pentru forare în Marea Caspică, serveşte importantul obiectiv de a constrânge Baku să se plieze la dorinţele Moscovei. Un Azerbaidjan subordonat ar uşura de asemenea consolidarea poziţiei dominante a Rusiei atât în Georgia, cât şi în Armenia.

Kazahstanul este şi el o ţintă principală deosebit de tentantă, deoarece vulnerabilitatea sa etnică face imposibilă victoria guvernului acestei ţări într-o confruntare deschisă cu Moscova. Moscova poate exploata şi frica acestui stat de dinamismul crescând al Chinei, ca şi probabilitatea unui crescând resentiment faţă de „sinificarea” provinciei învecinate Xinjiang din China. Subordonarea treptată a Kazahstanului ar avea ca efect geopolitic atragerea aproape automată a Kirghistanului şi Tadjikistanului în sfera de control a Moscovei, expunând în acelaşi timp Uzbekistanul şi Turkmenistanul la presiuni mai directe din partea Rusiei.

Dar strategia Rusiei este împotriva aspiraţiilor majorităţii statelor aşezate în Balcanii eurasiatice. Noile lor elite politice nu vor ceda de bunăvoie puterea şi privilegiile câştigate prin independenţă. În vreme ce ruşii de acolo eliberează treptat fostele lor poziţii privilegiate, noile elite îşi dezvoltă rapid un interes legitim faţă de suveranitate – proces dinamic şi contagios social. Mai mult, populaţiile altă dată pasive politic devin şi ele mai naţionaliste şi, în afară de Georgia şi Armenia, mai conştiente de identitatea lor islamică.

În ce priveşte afacerile externe, atât Georgia, cât şi Armenia (în ciuda dependenţei celei din urmă de sprijinul Rusiei împotriva Azerbaidjanului) ar dori să devină, treptat, mai legate de Europa. Statele central-asiatice bogate în resurse naturale, ca şi Azerbaidjanul, ar dori să maximizeze prezenţa economică pe teritoriul lor a capitalului american, european, japonez şi, mai curând, coreean, sperând ca prin aceasta să accelereze mult propria lor dezvoltare economică şi să-şi consolideze independenţa. În acest scop, ei consideră că binevenit rolul crescând al Turciei şi Iranului, văzând în ele o contrapondere la puterea Rusiei şi un cap de pod spre marea lume musulmană de la sud.

Azerbaidjanul – încurajat atât de Turcia, cât şi de America – nu numai că a respins cererile Rusiei de a-şi amplasa baze militare, dar a şi sfidat solicitările acesteia în vederea unei singure conducte spre un port rus de la

Marea Neagră, optând, în schimb, pentru o soluţie dublă care implică o a doua conductă prin Georgia spre Turcia. (O conductă spre sud prin Iran, finanţată de o companie americană, a trebuit să fie abandonată din cauza embargoului financiar al SUA asupra afacerilor cu Iranul.) în 1995, cu mult zgomot, s-a inaugurat o nouă cale ferată între Turkmenistan şi Iran, care face posibil comerţul între Europa şi Asia Centrală, ocolind complet Rusia. Această redeschidere a vechiului Drum al Mătăsii avea ceva simbolic, Rusia nemaiputând astfel separa Europa de Asia.

Uzbekistanul a devenit şi el din ce în ce mai hotărât în opoziţia sa faţă de eforturile de „integrare” ale Rusiei. Ministrul său de externe a declarat clar, în august 1996, că „Uzbekistanul se opune creării instituţiilor supranaţionale ale CSI, care pot fi folosite ca instrumente de control centralizat”. Poziţia sa puternic naţionalistă determinase deja atacurile virulente în presa rusă în legătură cu

„Orientarea puternic prooccidentală a Uzbekistanului în economie, asprele invective faţă de tratatele de integrare în interiorul CSI, refuzul ferm de a se alătura fie şi Uniunii Vamale şi o metodică politică naţionalistă antirusă (chiar şi grădiniţele care folosesc limba rusă sunt închise)... Pentru SUA, care urmăresc în Asia o politică de slăbire a Rusiei, această poziţie este foarte atrăgătoare”.[30]

Chiar şi Kazahstanul, ca reacţie la presiunile Rusiei, a ajuns să fie în favoarea unui traseu secundar, ce ocoleşte Rusia, pentru exporturile sale. După cum spunea Umirserik Kasenov, consilierul preşedintelui Kazahstanului:

„Este adevărat că opţiunea Kazahstanului pentru conducte alternative a fost generată de propriile acţiuni ale Rusiei, precum limitarea transportului de petrol din Kazahstan spre Novorossiisk şi din Tyumen spre rafinăria de la Pavlodar. Eforturile Turkmenistanului de a susţine construirea unei conducte de gaz spre Iran se datorează în parte faptului că ţările CSI plătesc doar 60% din preţul mondial sau nu plătesc deloc”[31].

Cam din aceleaşi motive, Turkmenistanul a explorat activ construirea unei noi conducte de petrol prin Afganistan şi Pakistan spre Marea Arabiei, pe lângă construirea de noi linii ferate spre Kazahstan şi Uzbekistan la nord şi

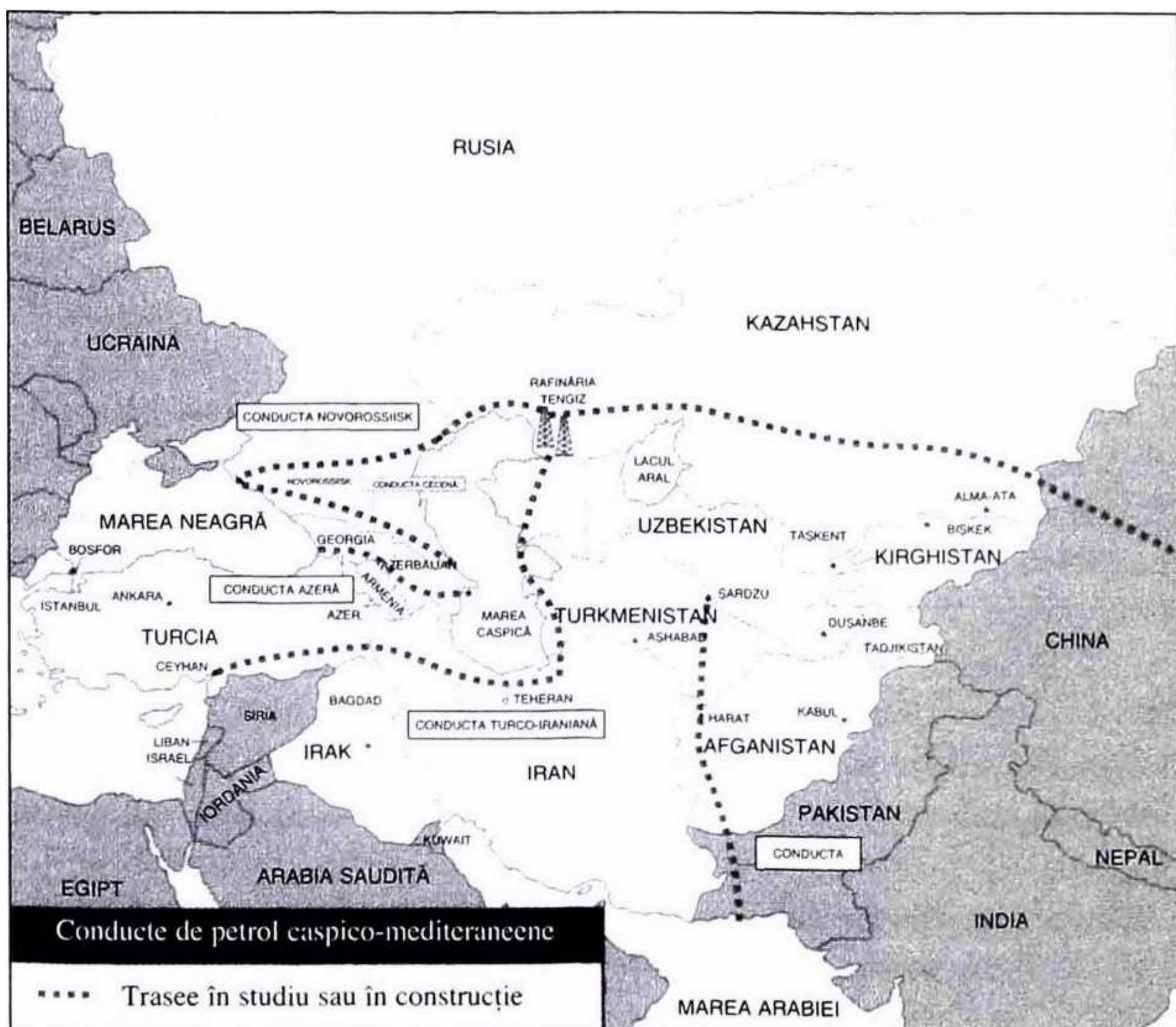
30 „Zavtra“, 28 iunie 1996.
31 „Ce vrea Rusia în Transcaucaz şi în Asia Centrală“, „Nezavisimaia Gazeta“, 24 ianuarie 1995.

spre Iran şi Afganistan la sud. Convorbiri preliminare şi exploratorii au avut loc între Kazahstan, China şi Japonia în legătură cu un ambiţios proiect de conductă de petrol între Asia Centrală şi Marea Chinei (vezi harta de la p. 164). Cu investiţii occidentale pe termen lung în petrol şi gaze naturale, care se ridică în Azerbaidjan la aproape 13 miliarde de dolari, iar în Kazahstan la peste 20 de miliarde de dolari (cifre din 1996), izolarea economică şi politică a acestei zone cedează clar în faţa presiunilor economiei mondiale şi a limitatelor opţiuni financiare ale Rusiei.

Teama de Rusia a avut şi efectul de a îndrepta statele central-asiatice spre o mai intensă cooperare regională. Uniunea Economică Central-Asiatică, creată în ianuarie 1993, la început a lâncezit, dar a fost treptat activată. Chiar şi preşedintele Nursultan

Nazarbaiev al Kazahstanului, la început puternic susţinător al unei noi „Uniuni Eurasiatice”, s-a convertit treptat la ideile de cooperare asiatică mai strânsă, de crescândă colaborare militară între statele din regiune, de sprijin pentru eforturile Azerbaidjanului de a transporta prin Turcia petrolul din Marea Caspică şi Kazahstan şi de opoziţie comună faţă de eforturile Rusiei şi Iranului de a împiedica împărţirea zonală a platoului continental al Mării Caspice şi a resurselor minerale între statele riverane.

Dat fiind faptul că guvernele din zonă tind să fie foarte autoritare, probabil chiar mai importantă a fost reconcilierea personală între principalii lideri. Toată lumea ştia că preşedinţii Kazahstanului, Uzbekistanului şi Turkmenistanului nu erau în relaţii prea cordiale (şi o declarau foarte clar vizitatorilor străini), iar aceste neînţelegeri personale au făcut, la început, ca Rusiei să-i fie mai uşor să îi aţâţe pe unul împotriva celuilalt. Pe la jumătatea anilor ’90 cei trei şi-au dat seama că o cooperare mai strânsă între ei era esenţială pentru

Conducte de petrol caspico-mediteraneene

păstrarea noii lor suveranităţi şi au început să se angajeze în expuneri foarte mediatizate despre aşa-zisele lor relaţii apropiate, subliniind că de acum înainte îşi vor coordona politicile externe.

Dar încă şi mai importantă a fost apariţia, în interiorul CSI, a unei coaliţii neoficiale, conduse de Ucraina şi Uzbekistan, dedicate ideii unui Commonwealth „de cooperare”, dar nu „integrat”. În acest scop, Ucraina a semnat acorduri de cooperare militară cu Uzbekistan, Turkmenistan şi Georgia; în septembrie 1996 miniştrii de externe ai Ucrainei şi Uzbekistanului chiar s-au angajat în acţiunea deosebit de semnificativă de a semna o declaraţie prin care se cerea ca întâlnirile la vârf ale CSI să nu fie prezidate numai de preşedintele Rusiei, ci prin rotaţie.

Exemplul dat de Ucraina şi Uzbekistan a avut un impact chiar şi asupra liderilor mai respectuoşi faţă de problemele principale ale Moscovei. Kremlinul trebuie să fi fost foarte tulburat să-i audă pe Nursultan Nazarbaiev

al Kazahstanului şi pe Eduard Şevardnadze al Georgiei declarând, în septembrie 1996, că ar părăsi CSI „dacă independenţa noastră ar fi ameninţată”. Mai general, ca o contracarare a CSI, statele central-asiatice şi Azerbaidjanul şi-au ridicat nivelul activităţii prin crearea Organizaţiei de Cooperare Economică, o asociaţie încă destul de neprecisă a statelor islamice din zonă – inclusiv Turcia, Iran şi Pakistan – dedicată întăririi legăturilor financiare, economice şi de transport între membrii săi. Moscova a criticat deschis aceste iniţiative, considerându-le, pe drept cuvânt, de natură să slăbească calitatea de membre ale CSI a acelor state.

Cam în acelaşi spirit, au fost întărite constant legăturile cu Turcia şi, într-o măsură mai mică, cu Iranul. Ţările vorbitoare de limbă turcă au acceptat cu entuziasm oferta Turciei de a le pregăti noul lor corp naţional de ofiţeri şi de a primi aproape zece mii de studenţi. A patra întâlnire la vârf a ţărilor vorbitoare de limbă turcă, ţinută la Taşkent în octombrie 1996 şi pregătită cu sprijinul Turciei, s-a concentrat puternic asupra extinderii căilor de transport, creşterii comerţului, modelelor educaţionale comune, ca şi asupra cooperării culturale mai strânse cu Turcia. Turcia şi Iranul au ajutat foarte activ noile state cu programele lor de televiziune, influenţând astfel direct un public larg.

O ceremonie desfăşurată la Alma-Ata, capitala Kazahstanului, în decembrie 1996, a fost un semnal deosebit de clar al identificării Turciei cu independenţa statelor din regiune. Cu ocazia celei de a cincea aniversări a independenţei Kazahstanului, preşedintele turc Suleyman Demirel a participat alături de preşedintele Nazarbaiev la dezvelirea unei coloane aurite, înaltă de 28 de metri având în vârf silueta unui războinic kazah/turc dominând un fel de grifon. Cu ocazia acestui eveniment, Kazahstanul a lăudat Turcia pentru că „a fost alături de Kazahstan la fiecare pas al dezvoltării sale ca stat independent”, iar Turcia a răspuns oferind Kazahstanului o linie de credit de 300 de milioane de dolari, pe lângă investiţiile turce private, deja existente, de 1*2* miliarde de dolari.

De vreme ce nici Turcia, nici Iranul nu au mijloacele de a exclude Rusia de la influenţă regională, Turcia şi (mai restrâns) Iranul au întărit astfel dorinţa şi capacitatea noilor state independente de a rezista reintegrării cu vecinul lor de la nord, fostul stăpân. Iar acest lucru ajută cu certitudine ca viitorul geopolitic al regiunii să rămână deschis.

NICI DOMINARE, NICI EXCLUDERE

Implicaţiile geostrategice pentru America sunt clare: America este prea departe pentru a domina în această parte a Eurasiei, dar destul de puternică pentru a nu fi implicată. Toate statele din zonă consideră implicarea americană ca necesară pentru supravieţuirea lor. Rusia e prea slabă pentru a recâştiga dominaţia imperială asupra regiunii sau pentru a-i exclude pe alţii de la aceasta, dar este, de asemenea destul de puternică şi foarte aproape pentru a fi exclusă. Turcia şi Iranul sunt suficient de puternice pentru a fi influente, dar propria lor vulnerabilitate ar putea face ca zona să nu facă faţă atât provocării dinspre nord, cât şi conflictelor interne din regiune. China e atât de puternică pentru ca Rusia şi statele central-asiatice să se teamă de ea, cu toate acestea, simpla ei prezenţă şi dinamismul ei economic facilitează căutările Asiei Centrale de a comunica cu lumea întreagă.

Rezultă că principalul interes al America este să ajute ca nicio putere unică să nu ajungă să controleze acest spaţiu geopolitic şi ca întreaga comunitate mondială să aibă acces nestânjenit, economic şi financiar, la acesta. Pluralismul geopolitic va deveni o realitate durabilă numai când o reţea de conducte de petrol şi de căi de transport va lega regiunea direct cu cele mai importante centre de activitate economică mondială via Marea Mediterană şi Marea Arabiei, ca şi pe uscat. Iată de ce eforturilor Rusiei de a monopoliza accesul la această zonă trebuie să li se facă opoziţie deoarece sunt împotriva stabilităţii regiunii.

Totuşi, excluderea Rusiei din zonă nu este nici dezirabilă, nici realizabilă, la fel ca şi alimentarea ostilităţii dintre noile state din zonă şi Rusia. De fapt, participarea economică activă a Rusiei la dezvoltarea regiunii este esenţială pentru stabilitatea acesteia, iar prezenţa Rusiei ca partener, dar nu ca dominator exclusiv, poate avea drept rezultat importante avantaje economice. O mai mare stabilitate şi bogăţie în regiune ar contribui direct la bunăstarea Rusiei şi ar da un înţeles real „commonwealth-ului” promis de acronimul CSI. Dar opţiunea pentru cooperare va deveni politica Rusiei numai când ţelurile mult mai ambiţioase, anacronice, amintind dureros de Balcanii originali, vor fi excluse efectiv.

Statele care merită cel mai puternic sprijin geopolitic din partea Americii sunt Azerbaidjanul, Uzbekistanul şi (în afara acestei regiuni) Ucraina,

toate trei fiind pivoţi geopolitici. Într-adevăr, rolul Kievului întăreşte ideea că Ucraina este statul decisiv în ce priveşte evoluţia viitorului Rusiei. În acelaşi timp, Kazahstanul – date Fiind mărimea, potenţialul economic şi poziţia sa geografică importantă – merită şi el o prudentă susţinere internaţională şi o continuă asistenţă economică. În timp, creşterea economică a Kazahstanului ar putea ajuta la atenuarea divizării etnice care face ca acest „scut" central-asiatic să fie atât de vulnerabil la presiunile Rusiei.

În această regiune, America are interese comune nu numai cu o Turcie stabilă, prooccidentală, ci şi cu Iranul şi China. O îmbunătăţire treptată a relaţiilor dintre America şi Iran ar creşte foarte mult accesul mondial în regiune şi, în mod special, ar reduce ameninţarea mai apropiată la adresa supravieţuirii Azerbaidjanului.

Crescânda prezenţă economică în regiune a Chinei şi interesul său politic faţă de independenţa zonei sunt de asemenea în acord cu interesele Americii. Sprijinirea de către China a eforturilor Pakistanului în Afganistan este de asemenea un factor pozitiv, deoarece o relaţie mai strânsă între Pakistan şi Afganistan ar face accesul internaţional în Turkmenistan să fie mai realizabil, ajutând prin aceasta la întărirea acestuia şi a Uzbekistanului (în cazul în care Kazahstanul s-ar poticni).

Orientarea şi evoluţia Turciei se prea poate ca să fie, mai ales, decisive pentru viitorul statelor caucaziene. Dacă Turcia îşi menţine drumul spre Europa – şi dacă Europa nu îşi închide uşile pentru Turcia – este posibil ca şi statele caucaziene să graviteze spre orbita europeană, ceea ce ele îşi doresc cu fervoare. Dar dacă europenizarea Turciei stagnează din motive interne sau externe, Armenia şi Georgia nu vor avea altă alternativă decât să se adapteze la dorinţele Rusiei. Viitorul lor va fi atunci în funcţie de relaţia Rusiei cu Europa în extindere, relaţie care va evolua spre bine sau spre rău.

Este posibil ca rolul Iranului să fie şi mai problematic. O întoarcere la o atitudine prooccidentală sigur ar facilita stabilizarea şi consolidarea regiunii şi de aceea este de dorit, din punct de vedere strategic, ca America să încurajeze o astfel de schimbare în conducerea Iranului. Dar până când aceasta se va întâmpla, este posibil ca Iranul să joace un rol negativ, afectând nefavorabil perspectivele Azerbaidjanului, chiar dacă, în acelaşi timp, ia măsuri pozitive cum ar fi deschiderea Turkmenistanului spre lume şi, în ciuda fundamentalismului său actual, întărirea sentimentului moştenirii religioase la

statele central-asiatice.

În sfârşit, este posibil ca viitorul Asiei Centrale să fie modelat de un şi mai complex cumul de situaţii, soarta acestor state fiind hotărâtă de complicata interacţiune dintre interesele Rusiei, Turciei, Iranului şi Chinei, ca şi de gradul în care SUA condiţionează relaţia lor cu Rusia de respectarea de către aceasta a independenţei noilor state. Realitatea acestei interacţiuni exclude imperiul sau monopolul ca scop logic al vreunuia dintre jucătorii geostrategici implicaţi. Mai degrabă, alegerea fundamentală este între un echilibru regional delicat – care ar permite includerea treptată a zonei în economia mondială pe cale de formare, în vreme ce statele din regiune se consolidează şi, probabil, capătă o identitate islamică mai pronunţată – sau conflict etnic, fărâmiţarea politică şi, probabil, chiar ostilităţi deschise de-a lungul graniţelor sudice ale Rusiei. Realizarea şi consolidarea acestui echilibru regional trebuie să fie un ţel major în orice geostrategie cuprinzătoare a SUA pentru Eurasia.

CAPITOLUL 6
ANCORA EXTREM-ORIENTALĂ

O politică americană eficientă în Eurasia trebuie să aibă o ancoră extrem-orientală. Această cerinţă nu va fi satisfăcută dacă America este exclusă sau se exclude din *mainland*-ul asiatic. O relaţie strânsă cu Japonia maritimă este esenţială pentru politica mondială a Americii, dar o relaţie de cooperare cu China continentală este imperativă pentru geostrategia Americii în Eurasia. Implicaţiile acestei realităţi trebuie avute în vedere, deoarece interacţiunea ce are acum loc, în Extremul Orient, între trei puteri importante – America, China şi Japonia – creează o confuzie regională potenţial periculoasă şi este aproape sigur că va genera schimbări geopolitice tectonice.

Pentru China, America de peste Pacific ar trebui să fie un aliat firesc, deoarece acesta nu are pretenţii la „mainland”-ul asiatic şi, de-a lungul istoriei, s-a opus năvălirilor Japoniei şi Rusiei asupra unei Chine lipsite de putere. Pentru chinezi, Japonia a fost principalul inamic în decursul ultimului secol; în Rusia, „ţara înfometată” în chineză, nu au încredere de multă vreme;

şi India se prefigurează acum ca rival potenţial. Principiul „vecinul vecinului meu este aliatul meu" se potriveşte astfel relaţiei istorice şi geopolitice dintre China şi America.

Dar America nu mai este adversarul de peste ocean al Japoniei, ci aliatul său apropiat. America are, de asemenea, legături strânse cu Taiwanul şi cu mai multe naţiuni sud-est asiatice. Chinezii sunt sensibili şi la rezervele de ordin doctrinar ale Americii faţă de caracterul actualului regim intern din China. Astfel, America este văzută şi ca principalul obstacol nu numai în efortul Chinei de a deveni o putere mondială proeminentă, ci şi una predominantă regional. De aceea, o ciocnire între China şi America este inevitabilă?

Pentru Japonia, America a fost umbrela sub care, în siguranţă, s-a putut reface după o înfrângere devastatoare, şi-a putut recâştiga avântul economic şi atinge progresiv, pe această bază, poziţia între primele puteri ale lumii. Dar însăşi existenţa acestei umbrele impune limite libertăţii de acţiune a Japoniei, creând situaţia paradoxală în care o putere de nivel mondial este în acelaşi timp protectorat. America continuă să fie partenerul vital al Japoniei în devenirea acesteia ca lider mondial. Dar America este şi principalul motiv pentru lipsa continuă a Japoniei de încredere în sine în domeniul securităţii. Cât mai poate dura această situaţie?

Cu alte cuvinte, în viitorul previzibil, două chestiuni geopolitice de importanţă centrală – şi în interacţiune foarte directă – vor defini rolul Americii în Extremul Orient al Eurasiei:

1. Care este definiţia practică şi – din punctul de vedere al Americii – extinderea acceptabilă pentru posibilă transformare a Chinei în putere regională dominantă şi pentru crescândele sale aspiraţii la statutul de putere mondială?
2. De vreme ce Japonia caută să-şi contureze un rol mondial, cum ar trebui America să trateze consecinţele regionale ale inevitabilei reduceri a gradului în care Japonia consimte la statutul său de protectorat american?

Scena geopolitică est-asiatică este caracterizată acum de relaţii de putere aproape stabile. Această meta-stabilitate presupune o poziţie de intransigenţă externă, dar şi, în mod comparativ, puţină flexibilitate, în această privinţă amintind mai mult de fler decât de oţel. Ea este vulnerabilă faţă de o reacţie în lanţ destructivă generată de o explozie puternică şi

zgomotoasă. Extremul Orient de astăzi cunoaşte un dinamism economic extraordinar asociat cu o crescândă nesiguranţă politică. De fapt, este posibil ca tocmai creşterea economică a Asiei să contribuie la această nesiguranţă, deoarece prosperitatea ascunde punctele vulnerabile politice ale regiunii, chiar sporeşte vanităţi naţionale şi dezvoltă speranţe sociale.

Nu mai trebuie să spunem că Asia este un succes economic fără egal în dezvoltarea omenirii. Doar câteva statistici de bază pun într-o lumină impresionantă această realitate. Cu mai puţin de patru decenii în urmă, Asia de Est (inclusiv Japonia) reprezenta doar 4% din Produsul Naţional Brut total al lumii, în vreme de America de Nord deţinea primul loc, cu aproximativ 35 – 40%; pe la mijlocul anilor ’90, cele două regiuni erau oarecum la egalitate (cu aproximativ 25% fiecare). Mai mult, ritmul de creştere al Asiei este fără precedent din punct de vedere istoric. Economiştii au observat că în perioada de avânt a industrializării, Marii Britanii i-au trebuit mai bine de cincizeci de ani, iar Americii doar ceva mai puţin de cincizeci de ani pentru a-şi dubla producţia pe cap de locuitor, în vreme ce China şi Coreea de Sud au reuşit acelaşi lucru în aproximativ zece ani. Cu excepţia cazului în care s-ar întâmpla vreo masivă subminare regională, în decurs de un sfert de secol este posibil ca Asia să depăşească şi America de Nord, şi Europa ca pondere în PNB total.

Dar, în afara faptului că devine centrul de gravitaţie al economiei lumii, Asia este şi vulcanul său politic potenţial. Deşi depăşeşte Europa ca dezvoltare economică. Asia este deosebit de deficitară în ce priveşte dezvoltarea politică regională. Asiei îi lipsesc structurile multilaterale de cooperare care domină peisajul politic european şi diluează, absorb şi restrâng conflictele naţionale, etnice şi teritoriale mai tradiţionale ale Europei. În Asia nu există nimic comparabil cu NATO sau cu Uniunea Europeană. Niciuna din cele trei asociaţii regionale – ASEAN (Asociaţia Naţiunilor din Asia de Sud-Est), ARF (Forumul Regional Asiatic, tribuna ASEAN-ului pentru dialog politic şi de securitate) şi APEC (Grupul de Cooperare Economică Asia-Pacific) – nu seamănă nici pe departe cu sistemul de legături de cooperare regională şi multilaterală care uneşte Europa.

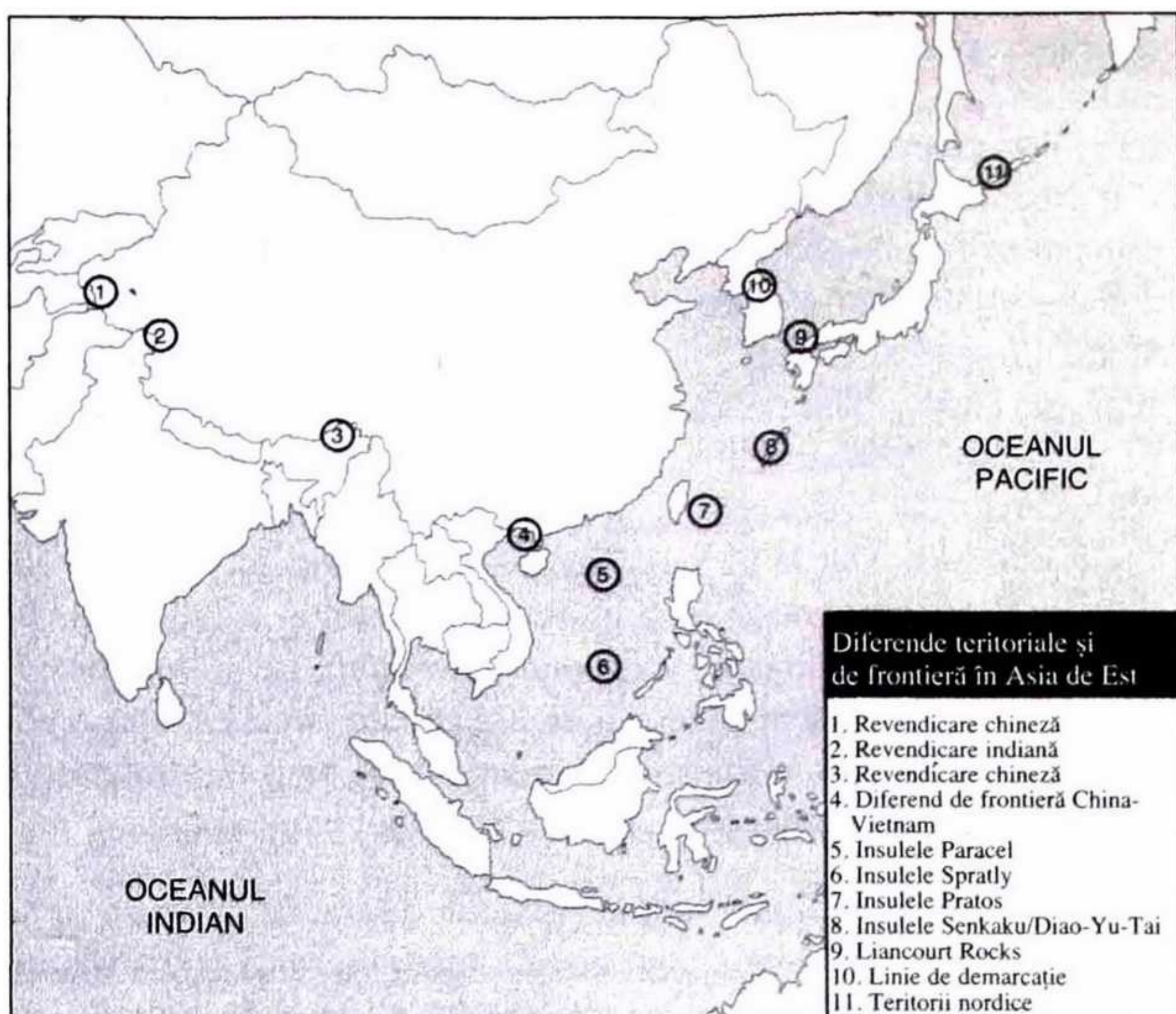
Dimpotrivă, Asia este astăzi locul celei mai mari concentrări de naţionalism în ascensiune şi de masă din lume, recent trezit, alimentat de impetuosul acces la mijloacele de comunicare, hiperactivizat de speranţe sociale din ce în ce mai mari generate de crescânda prosperitate economică,

ca şi de disparităţi din ce în ce mai mari în ceea ce priveşte bogăţia, devenit mai susceptibil pentru o mobilizare politică prin creşterea explozivă atât a populaţiei, cât şi a urbanizării. Această situaţie devine încă şi mai ameninţătoare prin intensificarea acumulării de armament în Asia. În 1995 această regiune a devenit – potrivit datelor Institutului International de Studii Strategice – cel mai mare importator de arme din lume, depăşind Europa şi Orientul Mijlociu.

Pe scurt, Asia de Est clocoteşte de activitate dinamică, până acum canalizată în direcţii paşnice de către ritmul său rapid de creştere economică. Dar la un moment dat această supapă de siguranţă ar putea fi copleşită de pasiuni politice dezlănţuite, o dată ce ele ar fi declanşate prin atingerea unui punct fierbinte, fie şi unul destul de banal. Probabilitatea devenirii unui astfel de punct este prezentă într-un mare număr de chestiuni contencioase, fiecare vulnerabilă de a fi exploatată demagogic şi astfel potenţial explozivă:

- Resentimentul Chinei faţă de statutul separat al Taiwanului se intensifică o dată ce China devine mai puternică şi Taiwanul, din ce în ce mai prosper, începe să flirteze cu statutul de stat-naţiune separat oficial.
- Insulele Paracel şi Spratly din Marea Chinei de Sud prezintă riscul unei ciocniri între China şi mai multe state din Asia de Sud-Est pentru acces la sursele de energie de pe fundul mării, potenţial valoroase, deoarece China consideră, printr-o optică imperială, că Marea Chinei de Sud este patrimoniul său naţional legitim.
- Insulele Senkaku sunt disputate de Japonia şi China (cu ferocii rivali, Taiwanul şi China continentală), iar rivalitatea istorică dintre Japonia şi China pentru supremaţie regională dă acestei chestiuni şi o valoare simbolică.[32]

32 Divizarea Corei) şi inerenta instabilitate a Coreii de Nord — devenită cu atât mai periculosă cu cât caută să obţină arsenal nuclear — prezintă riscul ca o explozie neaşteptată să scufunde

peninsula într-un război, care, la rândul său, ar angaja SUA şi ar implica indirect Japonia.

- Chestiunea Insulelor Kurile, din extremitatea sudică, ocupate unilateral de URSS în 1945, continuă să paralizeze şi să otrăvească relaţiile ruso-japoneze.
- Alte conflicte teritorial-etnice latente implică probleme de frontieră între Rusia şi China, China şi Vientam, Japonia şi Coreea, China şi India; frământări etnice în Provincia Xinjiang; dispute între China şi Indonezia privind limitele teritoriale oceanice. (Vezi harta mai sus.)

Distribuţia de putere în regiune este şi ea dezechilibrată. China, cu arsenalul său nuclear şi numeroasele forţe armate, este evident puterea militară dominantă (vezi tabelul de la p. 175). Marina chineză a adoptat deja o doctrină strategică de „apărare activă în larg”, căutând să acumuleze, în următorii cincisprezece ani, o putere pe ocean destinată „controlului efectiv al mării din interiorul primului lanţ de insule”, însemnând Strâmtoarea Taiwan şi

Marea Chinei de Sud. Desigur, înzestrarea militară a Japoniei creşte şi ea, iar în ceea ce priveşte calitatea nu are egal în regiune. Cu toate acestea, în prezent forţele armate ale Japoniei nu sunt un instrument al politicii sale externe, ci sunt considerate, în mare măsură, o extindere a prezenţei militare americane în regiune.

Forţe armate în Asia

		Person		**Tancuri**				**Avioane**				**Nave de**			
	al														**ub**
												Suprafaţă			
		Total		**Total**				**Total**				**Total**			
		(Numerele din paranteze reprezintă sistemele avansate)													
China		**3**		**9**		**(5**		**5**		**(1**		**5**		**(4**	
	030.000		**400**		**00)**		**224**		**24)**		**7**		**0)**		**3**
		577.00		**1**		**(4**		**3**		**(1**		**1**		**(8**	
Pakistan	**0**		**890**		**0)**		**36**		**60)**		**1**		**)**		
		1		**3.**		**(2**		**7**		**(3**		**2**		**(1**	
India	**100.000**		**500**		**700)**		**00**		**74)**		**1**		**4)**		
		295.00		**6**		**(3**		**7**		**(1**		**1**		**(6**	
Thailanda	**0**		**33**		**13)**		**4**		**8)**		**4**		**)**		
				3				**1**		**(6**				**(0**	
Singapore		**55.500**	**50**			**(0)**	**43**		**)**			**0**	**)**		
Coreea de		**1**		**4**		**(2**		**7**		**(1**		**3**		**(0**	
Nord	**127.000**		**200**		**225)**		**30**		**36)**				**)**		**3**
Coreea de		**633.00**		**1**		**(4**		**3**		**(4**		**1**		**(9**	
Sud	**0**		**860**		**50)**		**34**		**8)**		**7**		**)**		
		237		**1**		**(9**		**3**		**(2**		**6**		**(4**	
Japonia	**700**		**200**		**29)**		**24**		**31)**		**2**		**0)**		
Taiwan[33]		**442.00**		**1**		**(0)**		**4**		**(1**		**3**		**(1**	
	0		**400**				**60**		**0)**		**8**		**1)**		
		857.00		**1**		**(4**		**2**		**(0**				**(5**	
Vietnam	**0**		**900**		**00)**		**40**		**)**			**7**	**)**		
Malaezia**		**114.50**		**2**		**(2**		**5**		**(0**		**2**		**(0**	

33 Japonia îşi caută un rol politic mai clar şi mai autonom.

	0	6	6)	0	)		)
Filipine	**106.50** **0**	**4** **1**	**(0)**	**7**	**(0** **)**	**1**	**(0** **)**
Indonezia	**270** **900**	**2** **35**	**(H** **O)**	**5** **4**	**(1** **2)**	**1** **7**	**(4** **)**

— Taiwanul are: 150 F-16,60 Miraj şi alte 130 de avioane de vânătoare cu reacţie comandate şi mai multe nave maritime în construcţie.

**** Malaezia cumpără acum avioane tip 8F-18 şi posibil 18 MiG-29.**

Notă: „Personal” înseamnă toţi militarii activi; „Tancuri” înseamnă tancuri principale de luptă şi tancuri uşoare; avioanele de luptă sunt aer-aer şi de atac la sol; navele de suprafaţă sunt portavioane, crucişătoare, distrugătoare şi fregate; submarinele sunt de toate tipurile. Cele mai vechi sisteme avansate sunt de la jumătatea anilor ’60, cu tehnolpgii avansate, cum ar fi detectoare cu laser pentru tancuri.

***Sursa:* General Accounting Office, raport: „Impactul modernizării militare a Chinei în regiunea Pacificului”, iunie 1995.**

Creşterea forţei Chinei i-a făcut deja pe vecinii ei de la sud-est să manifeste mai multă deferenţă faţă de interesele chineze. Este demn de amintit că în timpul crizei de mici dimensiuni de la începutul anului 1996 în legătură cu Taiwanul (în timpul căreia China s-a angajat în manevre militare periculoase, interzicând accesul aerian şi maritim într-o zonă din vecinătatea Taiwanului, atrăgând astfel rapid o desfăşurare navală demonstrativă a SUA) ministrul de externe al Thailandei a declarat grăbit că o astfel de interzicere era normală, omologul său indonezian a afirmat că aceasta era o chestiune ce privea numai China. Malaezia şi Filipinele au declarat o politică de neutralitate în această chestiune.

Absenţa unui echilibru regional de putere a determinat, în ultimii ani, Australia şi Indonezia – până atunci ostilă una faţă de cealaltă – să înceapă o crescândă coordonare militară. Ambele şi-au exprimat deschis îngrijorarea în legătură cu perspectivele pe termen lung de dominaţie militară chineză asupra regiunii şi cu rezistenţa Statelor Unite ca garant al securităţii regiunii.

Aceeaşi îngrijorare a determinat Singapore să caute o mai strânsă cooperare în domeniul securităţii cu aceste naţiuni. De fapt, în întreaga regiune strategii au început să-şi pună această întrebare esenţială, dar rămasă fără răspuns: „Pentru câtă vreme pacea în regiunea cea mai populată din lume şi pe cale să devină cea mai înarmată va fi asigurată de o sută de mii de soldaţi americani şi pentru câtă vreme, în orice caz, e probabil ca ei să mai rămână?” Tocmai în această situaţie nesigură, creată de naţionalisme care se intensifică, de creşteri de populaţii, de prosperitate din ce în ce mai mare, de speranţe exagerate şi de aspiraţii la putere care se întretaie, în peisajul geopolitic al Asiei de Est apar schimbări cu adevărat spectaculoase:

- China, indiferent de perspectivele sale în interior, este o putere în ascensiune şi potenţial dominantă.
- Rolul de securitate al Americii depinde din ce în ce mai mult de colaborarea cu Japonia.
- Rolul Rusiei s-a diminuat mult, iar Asia Centrală, mai înainte dominată de Rusia, a devenit un obiect de rivalitate internaţională.
- Divizarea Coreii este din ce în ce mai greu de menţinut, de aceea viitoarea ei orientare este obiectul unui crescând interes geostrategic din partea vecinilor săi importanţi.

Aceste schimbări spectaculoase fac şi mai proeminente cele două chestiuni centrale formulate la începutul acestui capitol.

CHINA: O PUTERE NU MONDIALĂ, CI REGIONALĂ

Istoria Chinei înseamnă măreţie naţională. Actualul naţionalism intens al poporului chinez nu este nou decât ca extindere socială, angajând identificarea de sine şi simţămintele unui număr de chinezi fără precedent. El este un fenomen care nu se mai limitează doar la studenţi, care, la începutul acestui secol, au fost precursorii Gomindanului şi ai Partidului Comunist Chinez. Naţionalismul chinez este acum un fenomen de masă, definind starea de spirit a celui mai populat stat din lume.

Această stare de spirit are adânci rădăcini istorice. Istoria a predispus elita chineză să considere China drept centrul natural al lumii. De fapt, numele Chinei în limba chineză – Chung-kuo, „Regatul din mijloc” – exprimă atât ideea locului central al Chinei în chestiunile mondiale, cât şi importanţa unităţii naţionale. Această perspectivă implică şi o radiaţie ierarhică de influenţă de la centru spre margini şi astfel China, ca centru, se aşteaptă din

partea altora la deferenţă.

Mai mult, din timpuri imemoriale, China, cu uriaşa sa populaţie, a avut o civilizaţie foarte distinctă şi de care este mândră. Această civilizaţie era foarte avansată în toate domeniile: filosofie, cultură, artă, arte liberale, inventivitate tehnică, putere politică. Chinezii îşi amintesc că până pe la 1600 China era liderul mondial ca productivitate agricolă, inovaţie industrială, nivel de trai. Dar spre deosebire de civilizaţiile europene sau islamice, care au dat naştere la mai bine de şaptezeci şi cinci de state, China a rămas aproape în întreaga sa istorie un singur stat, care la momentul Declaraţiei de independenţă a Americii de Nord avea deja 200 de milioane de locuitori şi era numărul unu în lume ca putere industrială.

Din această perspectivă, decăderea Chinei din măreţia ei – ultimii 150 de ani de umilire – reprezintă o aberaţie, o pângărire a valorii sale deosebite, o insultă personală adusă fiecărui chinez. Insulta trebuie ştearsă, iar făptaşii trebuie să-şi primească pedeapsa meritată. În proporţii diferite, aceşti făptaşi au fost, în principal, patru: Marea Britanie, Japonia, Rusia şi America. Marea Britanie, din cauza războiului Opiumului şi a ruşinoasei înjosiri ce a urmat pentru China; Japonia, din cauza războaielor de pradă din tot secolul trecut ce au adus teribile suferinţe poporului chinez, fapte pe care Japonia nu le regretă nici până azi; Rusia, din cauza prelungitelor încălcări ale teritoriilor chineze de la nord, ca şi pentru indiferenţa dominatoare a lui Stalin faţă de respectul de sine al chinezilor; şi, în sfârşit, America, deoarece prin prezenţa sa în Asia şi prin sprijinul acordat Japoniei stă în calea aspiraţiilor Chinei în exterior.

În ochii Chinei, două dintre aceste patru puteri au fost deja pedepsite, ca să spunem aşa, de către istorie. Marea Britanie nu mai este imperiu, iar coborârea steagului britanic în Hong Kong încheie acest capitol deosebit de dureros. Rusia rămâne foarte aproape, deşi statura, prestigiul şi teritoriile sale sunt mult diminuate. Cele mai serioase probleme sunt puse acum de America şi de Japonia, iar rolul regional şi mondial al Chinei va fi, în esenţă, definit tocmai în intracţiune cu elfe.

Totuşi, această definire va depinde în primul rând de felul în care evoluează China însăşi, de cât de mare va fi efectiv puterea sa economică şi militară. În această privinţă, prognoza pentru China e în general promiţătoare, nu fără unele incertitudini şi rezerve majore. Atât ritmul creşterii sale economice, cât şi nivelul investiţiilor străine – amândouă printre cele mai

ridicate din lume – sunt baza statistică pentru prognoza convenţională că aproximativ în următoarele două decenii China va deveni o putere mondială, în general la paritate cu SUA şi cu Europa (presupunând că aceasta din urmă se uneşte şi se extinde). China ar putea avea atunci un PIB considerabil mai mare decât al Japoniei, PIB care deja este mai mare decât al Rusiei, la o diferenţă semnificativă. Acest avânt economic ar putea să-i permită Chinei să dobândească o putere militară la un asemenea nivel care să-i intimideze pe toţi vecinii săi, poate chiar şi pe oponenţii mai îndepărtaţi ai aspiraţiilor Chinei. Întărită pentru că şi-a alipit Hong Kong şi Macao, eventual şi prin subordonarea politică a Taiwan ului, o Chină mai mare va apărea nu numai ca stat dominant în Extremul Orient, dar şi ca putere mondială de prim rang.

Dar, există capcane în orice astfel de prognoze privind resurecţia inevitabilă a „Regatului din Mijloc” ca putere mondială centrală, dintre care cea mai evidentă ţine de încrederea automată în previziunile statistice. Nu cu mult în urmă aceeaşi greşeală a fost făcută de către cei care profetizau că Japonia va depăşi SUA ca primă putere economică a lumii şi că este destinată să fie noul super-stat. Această previziune a uitat să ia în calcul vulnerabilitatea economică a Japoniei şi problema discontinuităţii politice. Aceeaşi greşeală o fac acum cei care proclamă (şi se şi tem de) inevitabila evoluţie a Chinei spre poziţia de putere mondială.

Mai întâi, este departe de a fi sigur că rata explozivă a Chinei poate fi menţinută în următoarele două decenii. Nu poate fi exclusă o încetinire economică, ceea ce ar fi suficient pentru a anula prognoza convenţională. De fapt, pentru ca această rată să fie menţinută de-a lungul unei asemenea perioade istorice ar fi nevoie de o neobişnuit de fericită combinaţie de conducere naţională eficientă, linişte politică, disciplină socială în interior, o rată înaltă de economii, o infuzie susţinută de numeroase investiţii străine, stabilitate regională. O prelungită combinaţie a tuturor acestor factori pozitivi este problematică.

Mai mult, ritmul rapid de creştere al Chinei ar putea produce efecte secundare de ordin politic care să-i limiteze libertatea de acţiune. Consumul de energie al Chinei creşte deja într-un ritm ce depăşeşte de departe producţia internă. Această depăşire va fi oricum mai mare, dar mai ales dacă ritmul de creştere al Chinei continuă să fie foarte susţinut. La fel stau lucrurile şi cu hrana. Chiar dacă sporul demografic se reduce, populaţia Chinei este

deja foarte mare în cifre absolute, iar importurile de alimente devin din ce în ce mai importante pentru bunăstarea internă şi stabilitatea politică.

Dependenţa de importuri va atrage după sine nu numai o surmenare a resurselor economice ale Chinei, din cauza costurilor mai ridicate, dar va face China mai vulnerabilă la presiuni externe.

Din punct de vedere militar, China, parţial, s-ar putea califica pentru rangul de putere mondială deoarece dimensiunile economiei sale şi ratele ridicate de creştere ar putea asigura conducerii posibilitatea de a redirija o parte semnificativă din PIB spre susţinerea unei serioase extinderi şi modernizări a forţelor armate, inclusiv spre o şi mai mare acumulare de arsenal nuclear strategic. Dar dacă acest efort va fi excesiv (şi, conform unor estimări din Occident, la jumătatea anilor ’90 el consuma deja aproximativ 20% din PIB-ul Chinei), el ar putea avea acelaşi efect negativ asupra creşterii economice pe termen lung a ţării pe care l-a avut tentativa eşuată a URSS de a concura cu SUA în cursa înarmărilor asupra economiei sovietice. Mai mult, un mare efort al Chinei în această direcţie ar putea precipita o înarmare în replică a Japoniei, ceea ce ar diminua unele din avantajele politice ale crescândei îndrăzneli militare a Chinei. Nu trebuie uitat faptul că, în afara forţelor sale nucleare, este probabil ca, pentru un anumit timp, Chinei să-i lipsească mijloacele de a-şi lansa puterea militară dincolo de perimetrul său regional.

Tensiunile din interiorul Chinei s-ar putea şi ele intensifica, din cauza inevitabilei inegalităţi a foarte acceleratei creşteri economice, puternic impulsionată de exploatarea fără reţineri a avantajelor marginale. Ţărmurile sudice şi estice şi principalele centre urbane – mai accesibile pentru investiţiile străine şi pentru comerţul exterior – au fost până acum principalii beneficiari ai impresionantei creşteri economice a Chinei. În schimb, zonele rurale din interiorul ţării, în general, şi unele dintre regiunile periferice au rămas în urmă (fiind aproximativ 100 milioane de şomeri în zona rurală).

Resentimentul ce decurge din disparităţile regionale ar putea începe să interacţioneze cu nemulţumirea cauzată de inegalitatea socială. Creşterea economică rapidă a Chinei adânceşte prăpastia socială în distribuţia averii. La un moment dat, fie din cauza încercării guvernului de a limita aceste diferenţe, fie din cauza resentimentului social, disparităţile regionale şi prăpastia averilor ar putea afecta stabilitatea politică a ţării.

Al doilea motiv pentru un scepticism prudent faţă de foarte răspânditele prognoze ale afirmării Chinei, în următorul sfert de secol, ca putere dominantă pe scena mondială este, într-adevăr, viitorul politicii Chinei. Caracterul dinamic al transformării economice dezetatizate a Chinei, inclusiv deschiderea sa socială către restul lumii nu sunt compatibile pe termen lung cu o dictatură comunistă relativ închisă şi conservator birocratică. Comunismul declarat al acestei dictaturi este din ce în ce mai puţin o chestiune de angajare ideologică şi din ce în ce mai mult o chestiune de interes birocratic deghizat. Elita politică a Chinei rămâne organizată ca o ierarhie suficientă sieşi, rigidă, disciplinată, intolerantă ca un monopol, proclamându-şi încă, precum un ritual, fidelitatea faţă de o dogmă despre care se spune că îi justifică puterea, dar pe care aceeaşi elită nu o mai implementează social. La un moment dat, aceste două dimensiuni ale vieţii se vor ciocni frontal, în afara cazului în care politica în China va începe să se adapteze treptat la imperativele sociale ale economiei Chinei.

Astfel, chestiunea democratizării nu poate fi evitată la nesfârşit, doar dacă brusc China ia aceeaşi decizie ca în 1474: să se izoleze de lume, cam aşa cum a făcut Coreea de Nord în zilele noastre. Ca să facă aceasta, China ar trebui să-şi recheme cei mai bine de şaptezeci de mii de studenţi care studiază acum în America, să expulzeze oamenii de afaceri străini, să arunce computerele, să dea jos antenele parabolice de pe milioane de case chineze. Ar fi un act de nebunie, amintind de Revoluţia Culturală. În contextul luptelor interne pentru putere, poate că vreo aripă dogmatică a Partidului Comunist Chinez aflat la conducere, dar din ce în ce mai slab, ar putea încerca să imite, pentru puţină vreme, Coreea de Nord, dar acesta nu ar putea fi decât un scurt episod. Şi e mult mai probabil că ar produce stagnare economică şi apoi ar declanşa o explozie politică.

În orice caz, autoizolarea ar însemna sfârşitul oricăror aspiraţii serioase ale Chinei nu numai de puterea mondială, ci şi de supremaţie regională. Mai mult, ţara are prea multe interese legate de accesul la lume, iar acea lume, spre deosebire de cea de la 1474, pătrunde în prea multe feluri pentru a putea fi efectiv exclusă. Deci, nu există nicio alternativă practică, productivă sub aspect economic şi viabilă din punct de vedere politic, la continua deschidere a Chinei către lume.

Astfel, democratizarea va bântui din ce în ce mai mult China. Nici

aceasta, nici chestiunea conexă a drepturilor omului nu pot fi evitate mult timp. Viitorul progres al Chinei, precum şi evoluţia ei ca putere importantă vor depinde astfel în mare măsură de măiestria cu care elitele conducătoare vor rezolva cele două probleme conexe, aceea a trecerii puterii de la actuala generaţie de conducători la o echipă mai tânără şi aceea de a face faţă tensiunii crescânde dintre sistemul economic şi cel politic al ţării.

Conducătorii chinezi ar putea avea succes în promovarea unei tranziţii lente şi evolutive spre un autoritarism electoral foarte limitat, în care ar fi tolerată o anumită alegere politică la nivelele inferioare, pentru ca abia după aceea să se îndrepte spre un pluralism politic autentic, inclusiv spre un mai mare accent pe o conducere constituţională incipientă. O astfel de tranziţie controlată ar fi mai compatibilă cu imperativele dinamicii economice din ce în ce mai deschise a ţării, decât perseverarea în menţinerea monopolului exclusiv al Partidului asupra puterii politice.

Pentru a realiza o astfel de democratizare controlată, elita politică chineză va trebui să fie condusă cu o extraordinară măiestrie, să fie ghidată de bun-simţ pragmatic şi să rămână relativ unită şi dornică să cedeze o parte din monopolul său asupra puterii (şi din privilegiile personale), în vreme ce populaţia va trebui să fie răbdătoare şi să nu aibă mari pretenţii. Această combinaţie de circumstanţe fericite s-ar putea dovedi dificil de atins. Experienţa ne învaţă că presiunea în direcţia democratizării, venită de jos în sus, fie din partea acelora care s-au simţit ei înşişi oprimaţi politic (intelectuali şi studenţi), fie exploataţi economic (noua clasă muncitoare urbană şi săracii de la sate) are, în general, tendinţa de a depăşi dorinţa conducătorilor de a ceda în faţa ei. La un moment dat, este posibil ca cei nemulţumiţi politic şi social din China să-şi unească forţele pentru a cere mai multă democraţie, libertate de expresie şi respectarea drepturilor omului. Aceasta nu s-a întâmplat în Piaţa Tiananmen în 1989, dar s-ar putea prea bine întâmpla data viitoare.

În consecinţă, este puţin probabil ca o perioadă de frământări politice să poată fi evitată în China. Date fiind dimensiunile sale, realităţile crescândelor decalaje dintre regiuni şi moştenirea a aproximativ cincizeci de ani de dictatură doctrinară, o astfel de perioadă ar putea fi distrugătoare atât din punct de vedere politic, cât şi economic. Înşişi liderii chinezi par să se aştepte la aceasta, studiile pentru uz intern elaborate de Partidul Comunist la

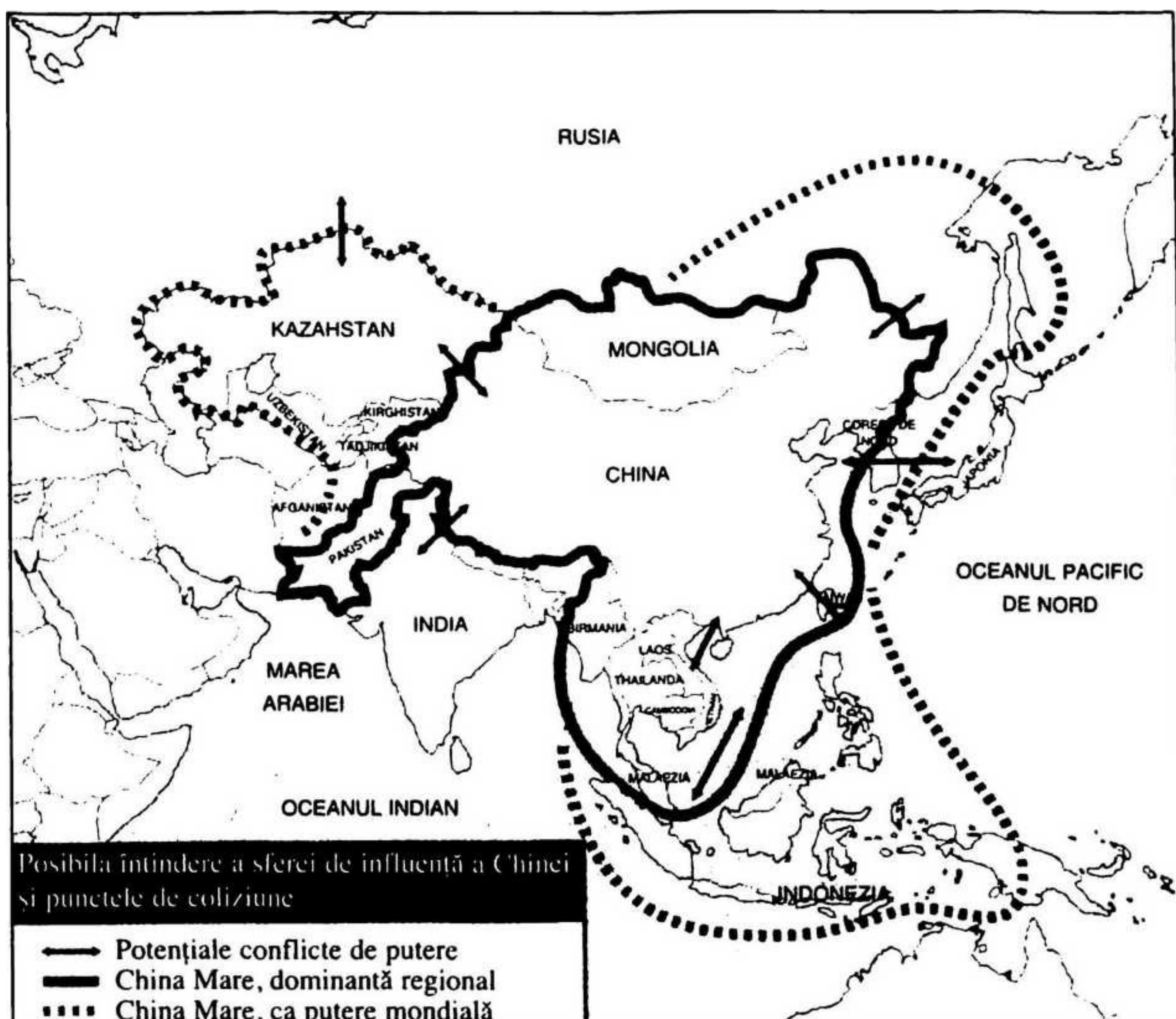
începutul anilor ’90 prevăzând o nelinişte politică posibil destul de serioasă[34]. Unii experţi în problemele Chinei chiar au prevăzut că aceasta ar putea intra într-unul din ciclurile sale istorice de fragmentare internă, ceea ce ar opri complet marşul Chinei spre măreţie. Dar probabilitatea unei astfel de eventualităţi extreme este diminuată de impactul conjugat al naţionalismului de masă şi al comunicaţiilor moderne, care lucrează amândouă în favoarea unui stat chinez unificat.

În fine, există un al treilea motiv de scepticism faţă de perspectivele ca în cursul următorilor aproximativ douăzeci de ani China să devină o putere mondială cu adevărat importantă şi, după părerea unor americani, deja ameninţătoare. Chiar dacă ea reuşeşte să evite serioase dezordini politice şi să susţină extraordinarele sale rate de creştere economică de-a lungul unui sfert de secol – două condiţii greu de îndeplinit – tot va fi încă, comparativ, foarte săracă. Chiar şi o triplare a PIB va lăsa populaţia Chinei tot pe ultimele locuri între naţiunile lumii în ce priveşte venitul pe cap de locuitor, ca să nu mai vorbim de sărăcia reală a unei părţi însemnate a poporului[35]. Nivelul său comparativ, în ce priveşte accesul pe cap de locuitor la telefoane, automobile şi calculatoare, lăsând la o parte bunurile de larg consum, ar fi foarte scăzut.

---

34 Articolul intitulat „Un document oficial anticipează dezordini în perioada post-Deng“, *Chieng Ming* (Hong Kong), 1 februarie 1995, dă un rezumat detaliat a două analize întocmite pentru conducerea partidului în legătură cu diverse forme de posibile dezordini. O perspectivă occidentală asupra aceluiaşi subiect se află în articolul „China după Deng: Zece scenarii în căutarea realităţii“, de Richard Baum, în *China Quarterly*, martie 1996.

35 în raportul oarecum optimist intitulat „Economia Chinei către Secolul al 21-lea“ *(Zou xiang 21 shi ji de Zhongguo jinji),* publicat în 1996 de Institutul Chinez pentru Economie Cantitativă şi Studii Tehnologice, se estima că venitul pe cap de locuitor în China anului 2010 va fi de aproximativ 735 de dolari, adică cu mai puţin de 30 de dolari peste limita stabilită de Banca Mondială pentru o ţară cu venituri scăzute.

În concluzie: chiar şi în anul 2020, chiar şi în cele mai favorabile împrejurări, este foarte puţin probabil ca această ţară să devină cu adevărat competitivă în ce priveşte dimensiunile-cheie de putere ***mondială.*** Totuşi, China este realmente pe cale de a deveni puterea regională dominantă în Asia de Est. Este deja dominantă geopolitic în zona continentală. Puterea sa militară şi economică face ca

vecinii săi imediaţi, mai puţin India, să pară şi mai mici. De aceea, continua afirmare regională a Chinei este foarte firească în conformitate cu comandamentele sale istorice, geografice şi economice.

Studenţii chinezi care studiază istoria ţării lor ştiu că până în 1840 China imperială se întindea în toată Asia de Sud-Est, până la strâmtoarea Malacca, incluzând Birmania, părţi din Bangladesh-ul de astăzi, ca şi Nepalul, porţiuni din Kazahstanul de astăzi, toată Mongolia şi regiunea numită astăzi „Provincia rusă extrem-orientală”, la nord de vărsarea râului Amur în ocean

(vezi harta de la p. 25, cap. 1). Aceste zone erau fie sub o formă de control chinez, fie plăteau tribut Chinei. Expansiunea colonială franco-britanică a eliminat influenţa chineză din Asia de Sud-Est în anii 1885 – 1895, iar două tratate impuse de Rusia în 1858 şi 1864 au avut ca rezultat pierderi teritoriale în nord-est şi nord-vest. În 1895, după războiul chino-japonez, China a pierdut şi Taiwanul.

Este aproape sigur că istoria şi geografia îi vor face pe chinezi din ce în ce mai insistenţi – chiar implicaţi emoţional – în ce priveşte reunificarea în cele din urmă a Taiwanului cu China continentală. Este, de asemenea, rezonabil să presupunem că, pe măsură ce puterea sa va creşte, China va face din această reunificare obiectivul său principal în primul deceniu al secolului următor, după absorbirea economică şi digerarea politică a Hong Kong-ului. Poate că o reunificare paşnică – eventual sub o formulă gen „o singură naţiune, mai multe sisteme" (o variantă a sloganului din 1984 al lui Deng Xiaoping: „o singură ţară, două sisteme") – ar putea deveni atrăgătoare pentru Taiwan şi America nu i s-ar opune, dar asta numai în cazul în care China va fi reuşit să-şi susţină progresul economic şi să adopte reforme semnificative în vederea democratizării. Altfel, chiar şi unei Chine ce domină regiunea este posibil să-i lipsească mijloacele militare de a-şi impune voinţa, mai ales în faţa opoziţiei Americii, caz în care chestiunea cu siguranţă va continua să alimenteze naţionalismul chinez şi să răcească relaţiile americano-chineze.

Geografia este, de asemeni, un factor important în spatele interesului Chinei de a se alia cu Pakistanul şi de a-şi stabili o prezenţă militară în Birmania. În ambele cazuri, ţinta geostrategică este India. Cooperarea militară strânsă a Chinei cu Pakistanul măreşte dilemele de securitate ale Indiei şi îi limitează posibilităţile de a se institui ca hegemon regional în Asia de Sud şi ca rival geopolitic al Chinei. Cooperarea militară cu Birmania înseamnă pentru China dobândirea accesului la facilităţile navale de pe mai multe insule birmaneze din Oceanul Indian, ceea ce înseamnă un nou mijloc de constrângere strategică în Asia de Sud-Est în general şi în Strâmtoarea Malacca în special. Iar în cazul în care China ar controla Strâmtoarea Malacca şi punctul de trecere geostrategic de la Singapore, ea ar controla accesul Japoniei la petrolul Orientului Mijlociu şi la pieţele europene.

Geografia, susţinută de istorie, dictează şi interesul Chinei faţă de Coreea. Stat tributar la un moment dat, o Coree reunificată, ca extindere a

influenţei americane (şi indirect, astfel, japoneze) ar fi de netolerat pentru China. Ca pretenţie minimă, China ar insista ca reunificată Coree să fie o ţară-tampon, nealiniată, între China şi Japonia şi, de asemenea, ca animozitatea Coreii faţă de Japonia, cu rădăcini istorice, să aducă Coreea în sfera de influenţă a Chinei. Totuşi, pentru moment, o Coree divizată convine cel mai mult Chinei, şi astfel aceasta va continua probabil să fie în favoarea continuării existenţei regimului din Coreea de Nord.

Considerentele economice vor trebui să influenţeze şi ele creşterea ambiţiilor regionale ale Chinei. În această privinţă, creşterea rapidă a cererii de noi surse de energie a determinat deja insistenţa Chinei asupra rolului său dominant în orice exploatare regională a zăcămintelor din Marea Chinei de Sud. Din acelaşi motiv, China începe să afişeze un interes crescând faţă de independenţa statelor bogate în energie din Asia Centrală. În aprilie 1996, China, Rusia, Kazahstan, Kirghistan şi Tadjikistan au semnat un acord comun asupra graniţelor şi securităţii; iar în timpul vizitei preşedintelui Jian Zemin în Kazahstan în luna iulie a aceluiaşi an au fost consemnate declaraţiile Chinei în care aceasta dădea asigurări în legătură cu sprijinul său pentru „eforturile făcute de Kazahstan pentru a-şi apăra independenţa, suveranitatea şi integritatea teritorială”. De aici decurge clar crescânda implicare a Chinei în geopolitica Asiei Centrale.

Istoria şi economia conspiră, de asemeni, în a spori interesul Chinei la nivel regional, faţă de zona extrem-orientală a Rusiei. Pentru prima oară de când Rusia şi China au ajuns să aibă o graniţă comună formală, China este cea care este mai dinamică economic şi mai puternică politic. Infiltrarea în zona rusă a imigranţilor şi comercianţilor chinezi a căpătat deja proporţii semnificative, iar China devine mai activă în a promova cooperarea în Asia de Nord-Est, ceea ce angajează şi Japonia şi Coreea. În această cooperare, Rusia deţine acum o carte mult mai slabă, iar zona sa extrem-orientală devine din ce în ce mai dependentă economic de legăturile mai strânse cu Manciuria, care aparţine Chinei. Forţe economice similare acţionează în relaţiile Chinei cu Mongolia, care nu mai este satelit al Rusiei şi a cărei independenţă formală China a recunoscut-o fără tragere de inimă.

O sferă de influenţă regională chineză este astfel pe cale de a se crea. Dar o sferă de influenţă nu ar trebui confundată cu o zonă de dominare politică exclusivă, precum cea exercitată de URSS în Europa de Est. Ea este

mai permisivă socio-economic şi mai puţin monopolizantă din punct de vedere politic. Cu toate acestea, ea presupune un spaţiu geografic în care diferite state, când îşi formulează propriile politici, sunt deosebit de deferente faţă de interesele, vederile, reacţiile anticipate ale puterii dominante în regiune. Pe scurt, o sferă de influenţă chineză – o sferă de deferenţă ar fi o formulare mai potrivită – poate fi definită ca o sferă în care prima întrebare care se pune despre o problemă, în diferitele capitale, este „Ce crede Beijingul despre aceasta? *

Harta care urmează trasează posibilă întindere, în următorul sfert de secol, a dominaţiei regionale şi a puterii mondiale a Chinei, în cazul în care – în ciuda obstacolelor interne şi externe pe care le-am consemnat deja – ea ar deveni efectiv o putere mondială. O China mai mare, dominantă regional, care ar mobiliza sprijinul politic al diasporei sale enorm de bogate şi puternice economic din Singapore, Bangkok, Kuala Lumpur, Manila şi Jakarta, nemaivorbind de Taiwan şi Hong Kong (vezi nota de subsol pentru câteva date uimitoare) şi care ar pătrunde atât în Asia Centrală, cât şi în Extremul Orient rusesc ar egala astfel ca întindere Imperiul Chinez înainte de începerea declinului său cu aproximativ 150 de ani în urmă şi ar fi chiar mai întinsă decât acesta, din punct de vedere geopolitic, prin alianţa cu Pakistanul. Cum China creşte ca putere şi prestigiu este posibil ca, din ce în ce mai mult, chinezi bogaţi din străinătate să se identifice cu aspiraţiile Chinei şi să devină astfel o puternică avangardă a avântului imperial al Chinei. Statele din Asia de Sud-Est ar putea considera că e prudent să se ţină cont de sensibilităţile politice şi interesele economice ale Chinei – ceea ce şi fac, din ce în ce mai mult[36]. În mod similar, noile state central-asiatice privesc din ce în ce mai mult China ca pe o putere interesată în păstrarea independenţei lor şi rolului lor de tampon între China şi Rusia.

Orizontul Chinei ca putere mondială ar include, foarte probabil, o superioritate mult mai mare în zona sudică, Indonezia şi Filipine fiind astfel constrânse să se adapteze realităţii faptului că flota chineză este forţa dominantă în Marea Chinei de Sud. O astfel de China ar fi mult mai tentată să

36 Simptomatic în această privinţă a fost raportul publicat în cotidianul de limbă en- gleză din Bangkok, *The Nation,* 31 martie 1997, asupra vizitei la Beijing a primului-mi- nistru al Thailandei, Chavalit Yongchaiyudh. Scopul vizitei a fost descris ca fiind stabilirea unei alianţe strategice ferme cu „China Mare“. Conducerea Thailandei, se spunea, „a recunoscut China ca superputere cu rol mondial“ şi ar dori să servească drept „punte între China şi ASEAN“. Singapore a mers chiar mai departe în accentuarea identificării sale cu China.

rezolve chestiunea Taiwanului prin forţă, indiferent de atitudinea Americii. La vest, Uzbekistanul, statul din Asia Centrală cel mai hotărât să reziste încălcărilor Rusiei asupra fostului său domeniu imperial, ar putea fi în favoarea unei alianţe cu China care să contrabalanseze acest lucru, şi la fel Turkmenistanul; iar China s-ar putea afirma cu mai multă putere în Kazahstan, divizat etnic şi vulnerabil din punct de vedere naţional. O Chină devenită cu adevărat un colos economic şi politic şi-ar putea, de asemenea, proiecta, mai pe faţă, influenţa politică în Extremul Orient al Rusiei şi, în acelaşi timp, ar susţine reunificarea Coreii sub propria sa egidă (vezi harta de la p. 184).

Dar este, de asemenea, mult mai probabil ca o astfel de Chină înfumurată să întâmpine o puternică opoziţie din exterior. Harta de mai sus arată clar că spre vest, atât Rusia, cât şi India ar avea serioase motive geopolitice să se alieze în încercarea de a respinge provocarea chineză. Cooperarea dintre ele s-ar concentra probabil cel mai mult asupra Asiei Centrale şi Pakistanului, direcţii din care interesele lor ar fi cel mai mult ameninţate de către China. Dinspre sud, cea mai puternică opoziţie ar veni din partea Vietnamului şi Indoneziei (sprijinită, probabil, de Australia). La est, America, susţinută, probabil, de Japonia, ar reacţiona împotriva oricăror eforturi ale Chinei de a câştiga supremaţia în Coreea şi de a încorpora Taiwanul prin forţă, acţiuni ce ar reduce prezenţa politică americană în Extremul Orient la o poziţie solitară şi potenţial nesigură în Japonia.

În fine, probabilitatea ca oricare din scenariile schiţate pe hartă să se deruleze depinde nu numai de felul în care China însăşi se dezvoltă, dar şi, în mare măsură, de conduita şi de prezenţa americană. O Americă neangajată ar face ca al doilea scenariu să fie mai mult decât probabil, dar chiar şi eventualitatea comprehensivă a primului ar presupune o oarecare înlesnire şi auto-reţinere din partea Americii. Chinezii ştiu acest lucru, şi de aceea politica lor trebuie să se concentreze, în principal, pe influenţarea conduitei americane şi a legăturii decisive dintre America şi Japonia, iar celelalte legături ale Chinei să fie manevrate tactic ţinând cont de acel anume interes strategic.

Principala obiecţie a Chinei faţă de America vizează mai puţin ceea ce aceasta face de fapt, cât mai mult ceea ce este America în prezent şi unde este ea. America este văzută de China ca actualul hegemon al lumii, a cărui simplă

prezenţă în regiune, bazată pe poziţia sa dominantă în Japonia, este percepută ca o limitare a influenţei Chinei. Iată aprecierea unui analist chinez angajat al serviciului de cercetări al Ministerului de Externe al Chinei: „Scopul strategic al SUA este urmărirea hegemoniei în lumea întreagă şi de aceea ele nu pot tolera apariţia vreunei mari puteri în Europa sau Asia care ar constitui o ameninţare pentru poziţia lor conducătoare”[37]. De aceea, pur şi simplu fiind ceea ce este şi unde este America a devenit, fără intenţie, adversarul Chinei, mai degrabă decât aliatul său natural.

Drept urmare, sarcina politicii chineze – în concordanţă cu vechea înţelepciune strategică a lui Sun Tsu – este de a folosi puterea americană pentru a învinge paşnic hegemonia americană, fără a trezi nicio latentă aspiraţie regională a Japoniei. În acest scop, geostrategia Chinei trebuie să urmărească simultan două obiective, definite oarecum indirect, în august 1994, de către Deng Xiaoping: „Mai întâi, să ne opunem hegemoniei şi politicilor de putere şi să salvgardăm pacea mondială; apoi, să edificăm o nouă ordine economică şi politică internaţională”. Primul ţel vizează evident SUA şi îşi propune să reducă preponderenţa americană, evitând, în acelaşi timp, cu atenţie, o ciocnire militară care ar pune capăt cursei Chinei la putere economică; al doilea caută să revizuiască distribuţia puterii mondiale, mizând pe resentimentul unor state importante faţă de actuala ordine mondială, în care SUA sunt cocoţate în vârf şi susţinute de Europa (sau de Germania) în extremitatea vestică şi de Japonia în cea estică.

Al doilea obiectiv al Chinei face ca Beijingul să urmărească o strategie regională de natură să evite orice conflicte serioase cu vecinii săi imediaţi, continuând în acelaşi timp să obţină dominaţia regională. O îmbunătăţire tactică a relaţiilor chino-ruse ar fi deosebit de potrivită în acest moment, mai ales că acum Rusia este mai slabă decât China. În consecinţă, în aprilie 1997, cele două ţări s-au unit în denunţarea „hegemonismului” şi în a declara că extinderea NATO este „de nepermis”. Totuşi, este puţin probabil ca China să fi luat în considerare în mod serios vreo alianţă ruso-chineză cuprinzătoare şi pe termen lung împotriva Americii. Aceasta ar adânci şi ar extinde sfera alianţei

37 Song Yimin, „O discuţie asupra divizării şi grupării forţelor în lume după sfârşitul Războiului Rece“, în *International Studies* (Institutul Chinez pentru Studii Internaţionale, Beijing), nr. 6-8, 1996, p. 10. Că această evaluare a Americii reprezintă punctul de vedere al conducerii Chiriei la cel mai înalt nivel este indicat de aceea că o versiune prescurtată a apărut în organul oficial — cu tiraj de masă — al Partidului, *Renmin Ribao* (Cotidianul Poporului), 29 aprilie 1996.

americano-japoneze, pe care China ar prefera să o slăbească treptat, şi, totodată, ar izola China de surse vitale de tehnologie modernă şi de capital.

Ca şi în cazul relaţiilor chino-ruse, Chinei îi convine să evite orice ciocnire directă cu India, chiar dacă ea continuă în acelaşi timp să întreţină o strânsă cooperare militară cu Pakistanul şi Birmania. O politică de antagonism deschis ar avea efectul negativ de a complica înţelegerea avantajoasă din punct de vedere tactic a Chinei cu Rusia şi ar împinge, de asemenea, India spre o relaţie mai cooperantă cu America. În măsura în care şi India împărtăşeşte o susceptibilitate subterană, şi oarecum antioccidentală, împotriva actualei „hegemonii” mondiale, o reducere a tensiunilor dintre China şi India este, de asemenea, în concordanţă cu scopul geostrategic mai larg al Chinei.

Aceleaşi consideraţii se aplică în general relaţiilor actuale ale Chinei cu Asia de Sud-Est. Chiar dacă şi-au afirmat unilateral revendicările asupra Mării Chinei de Sud, chinezii i-au cultivat în acelaşi timp pe liderii sud-est asiatici (cu excepţia celor vietnamezi, istoric ostili), exploatând sentimentele antioccidentale exprimate deschis (mai ales în chestiunea valorilor occidentale şi a drepturilor omului) în ultimii ani de către conducătorii din Malaezia şi Singapore. Chinezii au salutat în mod special retorica antiamericană uneori stridentă a primului-ministru Datuk Mahathir al Malaeziei, care la un forum ţinut în mai 1996 la Tokio a pus sub semnul întrebării necesitatea Tratatului de securitate SUA – Japonia, cerând să afle cine este inamicul de care alianţa ar trebui să se apere şi afirmând cu tărie cu Malaezia nu are nevoie de aliaţi. Chinezii calculează cu precizie că influenţa lor în regiune va fi automat întărită de orice diminuare a poziţiei Americii.

În acelaşi spirit, presiunea perseverentă pare să fie ceea ce se repetă în actuala politică a Chinei faţă de Taiwan. În vreme ce a adoptat o poziţie intransigentă în legătură cu statutul internaţional al Taiwanului – până la a fi chiar doritori să genereze în mod deliberat tensiuni internaţionale pentru a-şi exprima seriozitatea în această chestiune (aşa cum s-a întâmplat în martie 1996) – liderii chinezi realizează probabil că pentru moment continuă să le lipsească puterea de a impune o soluţie satisfăcătoare. Ei îşi dau seama că dacă se bazează prematur pe forţă aceasta nu va duce decât la precipitarea unei ciocniri cu America în care ei se vor apăra, iar rolul Americii, ca garant regional al păcii, se va întări. Mai mult, chinezii înşişi recunosc că de eficienţa

cu care mai întâi este absorbit Hong Kong-ul depind în mare măsură perspectivele realizării unei Chine Mari. Împăcarea ce a avut loc între China şi Corea de Sud este şi ea parte integrantă din politica de consolidare a flancurilor cu scopul de a fi capabilă să se concentreze mai eficient asupra obiectivului central. Dată fiind istoria Coreii şi sentimentele publicului, o împăcare China-Coreea în sine contribuie la reducerea rolului potenţial regional al Japoniei şi pregăteşte terenul pentru reapariţia relaţiei mai tradiţionale dintre China şi Coreea (fie reunificată, fie încă divizată.)

Fapt foarte important, întărirea paşnică a statutului regional al Chinei va uşura urmărirea obiectivului central, pe care vechiul strateg chinez Sun Tsu l-ar fi formulat după cum urmează: *diminuarea puterii Americii în regiune până la punctul în care o Americă slăbită va ajunge să aibă nevoie de o Chină dominanta în regiune ca aliat şi în cele din urmă chiar de o Chină – putere mondială ca partener.* Acest scop trebuie urmărit şi îndeplinit în aşa fel încât să nu precipite nici extinderea în scop defensiv a alianţei dintre America şi Japonia, nici înlocuirea în regiune a puterii americane prin cea japoneză.

Pentru a-şi atinge obiectivul central, pe termen scurt, China caută să împiedice consolidarea şi extinderea cooperării americano-japoneze în domeniul securităţii. China a fost deosebit de alarmată faţă de implicita creştere, la începutul lui 1996, a sferei cooperării în domeniul securităţii între SUA şi Japonia de la un îngust „Extrem Orient” la un mai larg „Asia-Pacific”, văzând în ea nu numai o ameninţare imediată a intereselor sale, ci şi punctul de plecare pentru un sistem de securitate în Asia dominat de America şi având ca scop înfrânarea Chinei (sistem în care Japonia ar fi fost elementul principal[38], aşa cum a fost Germania în NATO în timpul Războiului Rece). Înţelegerea era în general percepută la Beijing ca facilitând eventuala transformare a Japoniei într-o importantă putere militară, poate chiar capabilă de a se baza pe forţă pentru a rezolva singură mari dispute economice sau

---

38 O examinare minuţioasă a presupusei intenţii a Americii de a construi un astfel de sistem asiatic împotriva Chinei se află în articolul „O anticipare asupra securităţii în Asia-Pacific la începutul secolului al XXI-lea“ de Wang Chunyin, în *Guoji Zhanwang* (Privire asupra lumii), februarie 1996.

Un alt comentator chinez argumenta că înţelegerea de securitate între SUA şi Japonia a fost transformată dintr-un „scut de apărare“ cu scop de înfrânare a puterii sovietice într-un „vârf de lance“ îndreptat spre China (Yang Baijiang „Implicaţiile Declaraţiei de principii de securitate dintre SUA şi Japonia“, în *Xiandai Guoji Guanxi (Relaţii internaţionale contemporane*), 20 iunie 1996. La 31 ianuarie 1997, autoritarul cotidian al Partidului Comunist Chinez, *Renmin Ribao,* a publicat un articol intitulat „întărirea alianţei militare nu se potriveşte cu tendinţele actuale“, în care redefinirea dimensiunilor cooperării militare SUA-Japonia era denunţată ca fiind „o mişcare periculoasă“.

maritime. Probabil, de aceea China aţâţă energic temerile încă puternice ale Asiei faţă de orice important rol militar al Japoniei în regiune, în scopul de a înfrâna America şi de a intimida Japonia.

Dar, pe termen lung, conform calculului strategic al Chinei, hegemonia americană nu poate dura. Deşi unii chinezi, mai ales dintre militari, înclină să vadă în America duşmanul implacabil al Chinei, convingerea predominantă la Beijing este că America va deveni mai izolată în regiune din cauza sprijinului său excesiv pe Japonia şi că în consecinţă dependenţa Americii de Japonia va creşte şi mai mult, dar vor creşte şi contradicţiile dintre cele două ţări şi temerile Americii faţă de militarismul japonez. Atunci se va crea pentru China posibilitatea de a asmuţi America şi Japonia una împotriva celeilalte, aşa cum a făcut şi mai înainte în cazul SUA ŞI URSS. În viziunea Beijingului, va veni vremea când America va înţelege că – pentru a rămâne o putere influentă în Asia-Pacific – nu are de ales şi trebuie să se adreseze partenerului său firesc din Asia continentală.

JAPONIA: O PUTERE NU REGIONALĂ, CI INTERNAŢIONALĂ

Evoluţia relaţiei dintre America şi Japonia este astfel o dimensiune esenţială pentru viitorul geopolitic al Chinei. De la sfârşitul războiului civil din China, în 1949, politica Americii în Orientul îndepărtat s-a bazat pe Japonia. La început, doar amplasament pentru trupele americane de ocupaţie, Japonia a devenit baza pentru prezenţa politică şi militară a Americii în regiunea Asia-Pacific şi aliatul mondial de importanţă centrală al Americii, deocamdată, protectorat din punctul de vedere al securităţii. Dar ridicarea Chinei naşte întrebarea dacă – şi în ce scop – strânsa relaţie americano-japoneză poate rezista în contextul regional în curs de schimbare. Rolul Japoniei într-o alianţă anti-China ar fi clar; dar care ar fi rolul Japoniei dacă ridicarea Chinei ar ajusta într-un anumit sens sau chiar ar reduce primatul Americii în regiune?

Ca şi China, Japonia este un stat-naţiune cu un adânc înrădăcinat sentiment al caracterului său unic şi al statutului său special. Istoria sa insulară, chiar şi mitologia sa imperială au predispus poporul japonez, foarte muncitor şi disciplinat, să se considere înzestrat cu un mod de viaţă distinct şi superior, pe care la început Japonia l-a apărat printr-o splendidă izolare şi apoi, când în secolul al XIX-lea lumea imitând imperiile europene, prin strădania de a-şi crea unul propriu în Asia continentală. Apoi, înfrângerea

dezastruoasă în al doilea război mondial a făcut ca poporul japonez să se concentreze asupra scopului unidimensional de refacere economică, dar le-a creat şi o nesiguranţă în legătură cu misiunea mai vastă a ţării lor.

Temerile actuale ale Americii faţă de o Chină dominantă amintesc de relativ recenta paranoia americană faţă de Japonia. Acum japonofobia a cedat locul chinofobiei. Abia acum zece ani, previziunile asupra inevitabilei şi iminentei apariţii a Japoniei ca „super-stat" al lumii – gata nu numai să detroneze America (chiar s-o „scoată din afaceri!"), ci şi să impună un fel de „Pax Nipponica" – erau o veritabilă mică industrie printre comentatorii şi politicienii americani. Dar nu numai printre americani. Japonezii înşişi au devenit curând imitatori zeloşi, o serie de *best-seller*-uri expunând teza că Japonia era destinată să învingă în rivalitatea sa cu America din domeniul tehnologiilor de vârf şi că Japonia va deveni curând centrul unui „imperiu informaţional", în vreme ce America ar fi alunecat într-un aşa-zis declin din cauza oboselii istorice şi a automulţumirii sociale.

Aceste analize facile ascundeau gradul în care Japonia era, şi rămâne, o ţară vulnerabilă. Ea este vulnerabilă la cele mai mici dezordini din ordonatul flux mondial de resurse şi comerţ, ca să nu mai vorbim de stabilitatea mondială în general şi este asaltată de slăbiciuni interne care ies la iveală – demografice, sociale, politice. Japonia este în acelaşi timp bogată, dinamică şi puternică economic, dar este izolată pe plan regional şi limitată sub aspect politic prin dependenţa securităţii sale de un aliat puternic care întâmplător este principalul apărător al stabilităţii mondiale (de care Japonia depinde atât de mult), dar şi principalul rival economic al Japoniei.

Este puţin probabil ca actuala poziţie a Japoniei – pe deoparte, centrală de forţă economică, respectată în toată lumea, pe de altă parte, o prelungire geopolitică a puterii americane – va rămâne acceptabilă în ochii noilor generaţii de japonezi, care nu mai sunt traumatizaţi şi ruşinaţi de experienţa celui de al doilea război mondial. Din motive istorice şi de respect de sine, Japonia nu este complet satisfăcută de *status-quo*-ul mondial, deşi într-un fel mai atenuat decât China. Oarecum justificat, ea crede că are dreptul la recunoaştere formală ca putere mondială, dar este de asemeni conştientă că dependenţa de America şi în ce priveşte securitatea, utilă pe plan regional (şi liniştitoare pentru vecinii săi din Asia), inhibă această recunoaştere.

Mai mult, puterea crescândă a Chinei în Asia continentală, ca şi

perspectiva ca influenţa ei să se întindă spre regiuni maritime de importanţă economică pentru Japonia îi sporesc sentimentul de ambiguitate privind viitorul său geopolitic. Pe de o parte, există în Japonia o puternică identificare culturală şi emoţională cu China, ca şi un sentiment latent al identităţii asiatice comune. Unii japonezi ar putea, de asemenea, crede că apariţia unei Chine mai puternice are efectul avantajos de a mări importanţa Japoniei pentru SUA, de vreme ce supremaţia regională deţinută de America este redusă astfel. Pe de altă parte, pentru mulţi japonezi, China este rivalul tradiţional, un fost duşman şi o posibilă ameninţare pentru stabilitatea regiunii. Aceasta face ca legătura de securitate cu America să fie mai importantă ca niciodată chiar dacă face să crească resentimentul japonezilor mai naţionalişti faţă de obositoarele constrângeri ale independenţei politice şi militare a Japoniei.

Există o asemănare superficială între situaţia Japoniei în Extremul Orient al Eurasiei şi cea a Germaniei în Extremul Occident al Eurasiei. Amândouă sunt principalii aliaţi regionali ai SUA. Într-adevăr, puterea Americii în Europa şi în Asia decurge direct din alianţele strânse cu aceste două ţări. Amândouă au instituţii militare respectabile, dar niciuna nu este independentă în această privinţă: Germania este constrânsă de integrarea sa militară în NATO, în vreme ce Japonia este constrânsă de propriile sale (deşi după tipar american) limitări constituţionale şi de Tratatul de securitate SUA-Japonia. Amândouă sunt centre de putere financiară şi comercială, dominând pe plan regional şi situându-se pe primele locuri la scară mondială. Amândouă pot fi considerate puteri cvasi-mondiale şi amândouă sunt iritate că li se neagă încontinuu recunoaşterea formală prin acordarea statutului de membru permanent al Consiliului de Securitate al ONU.

Dar diferenţele în situaţiile lor geopolitice sunt pregnante, pline de consecinţe potenţial importante. Actuala relaţie a Germaniei cu NATO o plasează la egalitate cu principalii săi aliaţi europeni şi, în virtutea Tratatului Atlanticului de Nord, Germania are obligaţii formale de apărare reciprocă faţă de SUA. Tratatul de securitate SUA-Japonia prevede obligaţia Americii de a apăra Japonia, dar nu prevede (fie şi numai formal) folosirea armatei japoneze pentru apărarea Americii. De fapt, tratatul codifică o relaţie de protecţie.

Mai mult, Germania, prin participarea sa activă la Uniunea Europeană şi NATO, nu mai este privită ca o ameninţare de către acei vecini care în trecut

au fost victime ale agresiunii ei, ci este privită ca un partener economic şi politic de dorit. Unii chiar salută posibilă apariţie a unei Mitteleurope conduse de Germania, percepută ca o benignă putere regională. Ceea ce este departe de cazul Japoniei cu vecinii săi din Asia, care nutresc o animozitate latentă faţă de Japonia, din cauza celui de al doilea război mondial. Un factor care a contribuit la resentimentul vecinilor a fost mărirea cursului yenului, care nu numai că a generat grave nemulţumiri, dar a şi îngreunat reconcilierea cu Malaezia, Indonezia, Filipinele, şi chiar cu China, din ale căror datorii pe termen lung faţă de Japonia 30% sunt în yeni.

De asemenea, Japonia nu are în Asia nici echivalentul a ceea ce este Franţa pentru Germania: un partener regional autentic şi oarecum egal. Se ştie că există în Japonia o puternică atracţie culturală spre China, poate amestecată cu un sentiment de vinovăţie, dar această atracţie este ambiguă din punct de vedere politic, întrucât niciuna dintre părţi nu are încredere în cealaltă şi niciuna nu este pregătită să accepte conducerea regiunii de către cealaltă. De asemeni, Japonia nu are echivalentul a ceea ce este Polonia pentru Germania: un vecin mult mai slab, dar important geopolitic, cu care reconcilierea şi chiar cooperarea devin o realitate. Probabil, mai ales după reunificarea ei, în cele din urmă, Coreea ar putea deveni acest echivalent, dar relaţiile dintre Japonia şi Coreea sunt bune doar formal, amintirile Coreii despre fosta sa dominare şi sentimentul japonez de superioritate culturală împiedicând orice reconciliere autentică[39]. În fine, relaţiile Japoniei cu Rusia au fost mult mai reci decât ale Germaniei. Rusia deţine încă Insulele Kurile din sud prin forţă, insule pe care le-a ocupat chiar înainte de sfârşitul celui de al doilea război mondial, îngheţând astfel relaţiile ruso-japoneze. Pe scurt, Japonia e izolată politic în regiunea ei, în vreme ce Germania nu este.

În plus, Germania împărtăşeşte cu vecinii ei principii democratice comune şi moştenirea creştină a Europei. Ea, de asemenea, caută să se identifice cu şi chiar să se sublimeze într-o cauză şi o entitate mai mare decât ea însăşi, aceea a „Europei”. În schimb, nu există o „Asie” comparabilă, într-adevăr, trecutul insular al Japoniei şi chiar actualul său sistem democratic tind să o separe de restul regiunii, în ciuda apariţiei, în ultimii ani, a democraţiei în mai multe state asiatice. Mulţi asiatici consideră că Japonia este nu numai

39 „The Japan Digest[1]*, 25 februarie 1997, relata că, potrivit unui sondaj de opinie făcut de guvern, doar 36% dintre japonezi aveau sentimente de prietenie faţă de Coreea de Sud.

egoistă ca naţiune, dar şi că imită prea mult Occidentul şi e reticentă în a li se alătura pentru a se pune sub semnul întrebării vederile Occidentului asupra drepturilor omului şi a importanţei individualismului. Astfel, mulţi asiatici consideră că Japonia nu este cu adevărat asiatică, în acelaşi timp în care Occidentul se întreabă uneori în ce măsură Japonia a devenit cu adevărat occidentală.

De fapt, deşi în Asia, Japonia nu e suficient de asiatică. Această situaţie îi limitează foarte mult opţiunile geostrategice. O opţiune autentic regională, aceea a unei Japonii care să domine regiunea şi să pună China în umbră – chiar dacă nu s-ar baza pe dominaţie, ci mai degrabă pe cooperare regională benefică, sub conducerea Japoniei – nu pare viabilă din solide motive istorice, politice şi culturale. Mai mult, Japonia rămâne dependentă de protecţia militară şi susţinerea internaţională din partea Americii. Abrogarea sau chiar slăbirea treptată a Tratatului de securitate dintre SUA şi Japonia ar face ca aceasta din urmă să devină imediat vulnerabilă faţă de dezordinile pe care orice serioasă tulburare mondială sau regională le-ar putea produce. Atunci singurele alternative ar fi acceptarea supremaţiei regionale a Chinei sau un program de reînarmare nu numai costisitor, ci şi foarte periculos.

Este de înţeles că mulţi japonezi consideră că actuala situaţie a ţării lor – în acelaşi timp putere cvasi-mondială şi protectorat în ce priveşte securitatea – este anormală. Dar nu sunt uşor de găsit alternative spectaculoase şi viabile la aranjamentele existente. Dacă se poate spune că obiectivele naţionale ale Chinei (în ciuda inevitabilei varietăţi de opinii ale strategilor chinezi asupra anumitor aspecte) sunt destul de clare, iar avântul regional al ambiţiilor geopolitice ale Chinei sunt relativ previzibile, viziunea geostrategică a Japoniei tinde să fie relativ nebuloasă, iar starea de spirit a japonezilor mult mai ambiguă.

Majoritatea japonezilor înţeleg că o schimbare de direcţie abruptă şi de importanţă strategică ar putea fi primejdioasă. Ar putea Japonia deveni putere regională într-o regiune în care este încă obiectul resentimentelor şi unde China se ridică spre statutul de putere regională predominantă? Oare ar trebui ca Japonia pur şi simplu să se împace cu un astfel de rol al Chinei? Poate Japonia deveni o putere mondială cu adevărat cuprinzătoare (în toate dimensiunile sale) fără a pune în pericol sprijinul american şi fără să aţâţe şi mai mult animozitatea regională? Va rămâne America, în orice caz, în Asia, şi

dacă da, cum va afecta reacţia sa la crescânda influenţă a Chinei prioritatea acordată până acum legăturii dintre SUA şi Japonia? Aproape pe tot parcursul Războiului Rece, niciuna din aceste întrebări nu a trebuit să fie pusă. Astăzi, ele au devenit evidenţe strategice şi provoacă o dezbatere din ce în ce mai vie în Japonia

Din anii ’50, politica externă a Japoniei s-a ghidat după patru principii de bază formulate de prim-ministrul postbelic Shigeru Yoshida. Doctrina Yoshida postula că: (1) principalul scop al Japoniei trebuie să fie dezvoltarea economică, (2) Japonia trebuie să fie uşor înarmată şi să evite implicarea în conflicte internaţionale, (3) Japonia trebuie să urmeze conducerea politică şi să accepte protecţia militară a SUA şi (4) diplomaţia japoneză trebuie să fie non-ideologică şi să se concentreze pe cooperarea internaţională. Dar, deoarece mulţi japonezi erau neliniştiţi de dimensiunile implicării Japoniei în Războiul Rece, a fost cultivată în acelaşi timp iluzia unei semineutralităţi. Într-adevăr, chiar şi în 1981, ministrul de externe Masayoshi Ito era forţat să-şi dea demisia pentru că a permis folosirea termenului „alianţă” (*domei*) pentru a caracteriza relaţiile SUA-Japonia.

Acum toate acestea sunt de domeniul trecutului. Pe atunci Japonia se refăcea «China se autoizolase, iar Eurasia era polarizată, în schimb «elita politică japoneză simte acum că o Japonie bogată «implicată economic în lume «nu mai poate declara auto-îmbogăţirea ca scop naţional principal fără a provoca resentimente internaţionale. Mai mult, o Japonie puternică economic, mai ales fiind în competiţie cu America, nu poate fi pur şi simplu o prelungire a politicii externe americane şi, în acelaşi timp, să evite orice responsabilităţi politice internaţionale. O Japonie mai influentă politic, mai ales una care caută recunoaştere mondială (de exemplu, un loc permanent în Consiliul de Securitate al ONU) nu poate evita să ia atitudine în cele mai importante chestiuni geopolitice sau de securitate care afectează pacea mondială.

În consecinţă, în ultimii ani a avut loc o proliferare de rapoarte şi studii speciale realizate de diverse organisme japoneze publice sau private, ca şi apariţia a numeroase cărţi, deseori controversate, scrise de binecunoscuţi politicieni şi profesori, care trasează noi misiuni pentru Japonia în era de după Războiul Rece[40]. Multe dintre aceste lucrări conţineau speculaţii privind

40 De exemplu, Comisia Higuchi, un consiliu consultativ al primului-ministru care a conturat cei „Trei piloni ai politicii de securitate a Japoniei“ îütr-un raport publicat In vara anului 1994,

durabilitatea şi oportunitatea alianţei de securitate SUA-Japonia şi susţineau o diplomaţie japoneză mai activă, mai ales în direcţia Chinei, sau un rol militar al Japoniei mai energic în regiune. Dacă ar fi să judecăm starea legăturilor dintre SUA şi Japonia pe baza dialogului public, am trage justificată concluzie că pe la mijlocul anilor ’90 relaţiile dintre cele două ţări au intrat într-o fază de criză.

Totuşi, la nivelul politicii publice, recomandările discutate serios au fost, în general, relativ sobre, măsurate şi moderate. Opţiunile extreme – aceea a pacifismului complet (cu iz antiamerican) sau aceea a reînarmării unilaterale şi totale (necesitând modificarea Constituţiei şi urmată, probabil, într-o totală sfidare a unei reacţii adverse americane şi regionale) – şi-au câştigat puţini adepţi. Atracţia pe care pacifismul o exercită asupra publicului, la drept vorbind, a pălit în ultimii ani, iar unilateralismul şi militarismul nu au reuşit nici ele să câştige prea mult sprijin, în ciuda faptului că au pledat pentru ele câţiva străluciţi vorbitori. Publicul, în general, şi, desigur, influenta elită a afacerilor simt că niciuna din aceste opţiuni nu ţine de o reală alegere politică şi că ele, de fapt, ar putea numai să pună în primejdie bunăstarea Japoniei.

Discuţiile publice care au dominat politica s-au referit în primul rând la diferenţele de accent privind poziţia internaţională a Japoniei, cu unele variaţii secundare în legătură cu priorităţile geopolitice. În termeni cuprinzători, trei mari orientări şi poate o a patra mai puţin importantă pot fi identificate şi etichetate după cum urmează: orgolioşii „Mai întâi America”, comercianţii mondiali, realiştii proactivi şi vizionarii internaţionali. Dar, într-o analiză finală, toate patru orientările împărtăşesc aproape acelaşi scop general şi aceeaşi principală preocupare: *să exploateze relaţia specială cu SUA pentru a*

---

a subliniat importanţa de prim-rang a legăturilor de securitate SUA-Japonia, dar a susţinut şi dialogul multilateral de securitate în Asia; raportul din 1994 al Comitetului Ozawa, „Proiect pentru o nouă Japonie“; proiectul „O politică de securitate cuprinzătoare“ publicat în mai 1995 în *Yomiuri Shimbun* susţineau, printre altele, folosirea în străinătate a armatei japoneze pentru menţinerea păcii; raportul din aprilie 1996 al Asociaţiei Directorilor de Corporaţii din Japonia *(keizai doyukai*), pregătit cu asistenţa lui *Fuji Bank,* îndemnând la o mai mare simetrie în sistemul de apărare SUA-Japonia; raportul intitulat „Posibilitatea şi rolul unui sistem de securitate în regiunea Asia-Pacific“, supus primului-ministru în iunie 1996 de către Forumul Japonez pentru Probleme Internaţionale; ca şi numeroase cărţi şi articole publicate în ultimii ani, adesea mult mai polemice şi mai exagerate în recomandările lor şi citate mai des de presa occidentală decât rapoartele sus-menţionate, care reprezintă principalul curent de gândire. De exemplu, în 1996, o carte publicată de un general japonez evoca larg-răspânditele comentarii de presă când îndrăznea să speculeze că, în anumite circumstanţe, s-ar putea ca SUA să nu protejeze Japonia şi de aceţa Japonia ar trebui să-şi mărească capacităţile de apărare naţională (Generalul Yasuhiro Morino, „Noua generaţie de forţe de autoapărare de uscat“ şi comentariul despre ea în „Mituri despre SUA venindu-ne în ajutor“, îti *Sankei Shimbun*, 4 martie 1996).

dobândi recunoaştere mondială pentru Japonia, evitând în acelaşi timp ostilitatea Asiei şi fără a pune în pericol prematur umbrela americană de securitate.

Prima orientare are ca punct de plecare propunerea ca menţinerea relaţiei existente (şi, se subînţelege, asimetrice) între SUA şi Japonia trebuie să rămână nucleul geostragiei Japoniei. Adepţii săi doresc, precum majoritatea japonezilor, o mai mare recunoaştere internaţională a Japoniei şi mai multă egalitate în alianţă, dar crezul lor fundamental, aşa cum l-a exprimat primul-ministru Kiichi Miyazawa în ianuarie 1993, este acela că „perspectivele lumii la intrarea în secolul al XXI-lea vor depinde în mare măsură de capacitatea SUA şi a Japoniei de a asigura o conducere coordonată pe baza unei viziuni comune”. Acest punct de vedere a fost dominant în rândurile elitei politice internaţionaliste şi din instituţiile de politică externă care au fost la putere în ultimele două decenii şi ceva. În chestiunile geostrategice cele mai importante, adică rolul Chinei şi prezenţa americană în Coreea, această conducere a fost susţinută de S.U.A., dar ea priveşte rolul Japoniei ca sursă de constrângere a oricărei înclinaţii a Americii către adoptarea unei poziţii de confruntare cu China. De fapt, chiar acest grup a devenit din ce în ce mai înclinat să sublinieze necesitatea unor relaţii mai strânse între Japonia şi China, considerând că importanţa acestor relaţii le plasează imediat după legăturile cu America.

A doua orientare nu contestă identitatea politicilor geostrategice ale Japoniei şi Americii, dar consideră că interesele Japoniei sunt cel mai bine servite prin recunoaşterea sinceră şi acceptarea faptului că Japonia este în primul rând o putere economică. Această perspectivă este de cele mai multe ori asociată cu birocraţia tradiţională de mare influenţă din Ministerul Comerţului International şi al Industriei şi cu cei care conduc comerţul şi exporturile ţării. În această perspectivă, relativa demilitarizare a Japoniei este un avantaj care merită prezervat. Dacă America îi asigură securitatea, Japonia este liberă să ducă o politică de angajare economică mondială, care îi întăreşte treptat statutul mondial.

Într-o lume ideală, a doua orientare ar fi înclinată să favorizeze o politică de neutralism cel puţin de facto, cu SUA care contrabalansează puterea regională a Chinei şi prin aceasta protejează Taiwanul şi Coreea de Sud, dând Japoniei libertatea de a cultiva o relaţie economică mai strânsă cu

Asia continentală şi de sud-est. Date fiind realităţile politice existente, comercianţii mondiali acceptă alianţa Japonia-America ca un aranjament necesar, inclusiv bugetul relativ modest al forţelor armate japoneze (care încă nu depăşeşte cu mult 1% din PIB), dar nu sunt dornici să dea alianţei un conţinut regional important.

Al treilea grup, realiştii proactivi tind să devină un nou tip de politicieni şi de gânditori geopolitici. Ei cred că Japonia, în calitate de democraţie bogată şi plină de succes, are atât ocazia, cât şi obligaţia să realizeze ceva în lumea de după Războiul Rece. Făcând acest lucru, ea poate câştiga recunoaşterea mondială la care este îndreptăţită ca centrală de forţă a economiei care, din punct de vedere istoric, se plasează printre puţinele naţiuni cu adevărat mari ale lumii. Apariţia unei astfel de atitudini a Japoniei, mai „de forţă”, a fost prefigurată în anii ’90 de primul-ministru Yasuhiro Nakasone, dar poate cea mai cunoscută exprimare a acestei perspective s-a aflat în controversatul raport al Comitetului Ozawa, publicat în 1995 şi intitulat sugestiv „Proiect pentru o nouă Japonie: regândirea unei naţiuni”.

Numit astfel după preşedintele comitetului, Ichiro Osawa, lider politic centrist cu o ascensiune rapidă, raportul susţinea democratizarea culturii politice ierarhice a ţării şi reconsiderarea posturii internaţionale a Japoniei. Îndemnând Japonia să devină „o ţară normală”, raportul recomanda păstrarea legăturii de securitate America-Japonia, dar şi sfătuia ca Japonia să abandoneze pasivitatea sa internaţională angajându-se activ în politica mondială, mai ales preluând comanda eforturilor internaţionale de menţinere a păcii. În acest scop, raportul recomanda renunţarea la limitările constituţionale asupra trimiterii în străinătate a forţelor armate japoneze.

Nespusă, dar sugerată de accentul pus pe „o ţară normală”, era ideea unei mai mari emancipări geopolitice de sub aripa securităţii oferite de America. Susţinătorii acestei poziţii încercau să argumenteze că, în chestiuni de importanţă mondială, Japonia nu ar trebui să ezite în a-şi ridica glasul pentru Asia, în loc de a urma automat America. Dar ei rămâneau esenţialmente vagi în ce priveşte unele probleme sensibile cum ar fi creşterea rolului regional al Chinei sau viitorul Coreii, nediferenţiindu-se prea mult de colegii lor mai tradiţionalişti. Astfel, cu privire la securitatea regională, ei împărtăşeau înclinaţia încă puternică a Japoniei de a lăsa ca amândouă aceste probleme să rămână în primul rând în răspunderea Americii, Japonia

exercitând doar un rol de moderare a oricărui zel exagerat din partea Americii.

În a doua jumătate a anilor ’90, această orientare realistă proactivă începea să domine gândirea publică şi să afecteze formularea politicii externe a Japoniei. În prima jumătate a anului 1996, guvernul japonez a început să vorbească despre „diplomaţia independentă” *(jishu gaiko*) a Japoniei, chiar dacă Ministerul de Externe, întotdeauna prudent, a ales să traducă această expresie prin termenul mai vag (şi probabil mai puţin înţepător pentru America) de „diplomaţie proactivă”.

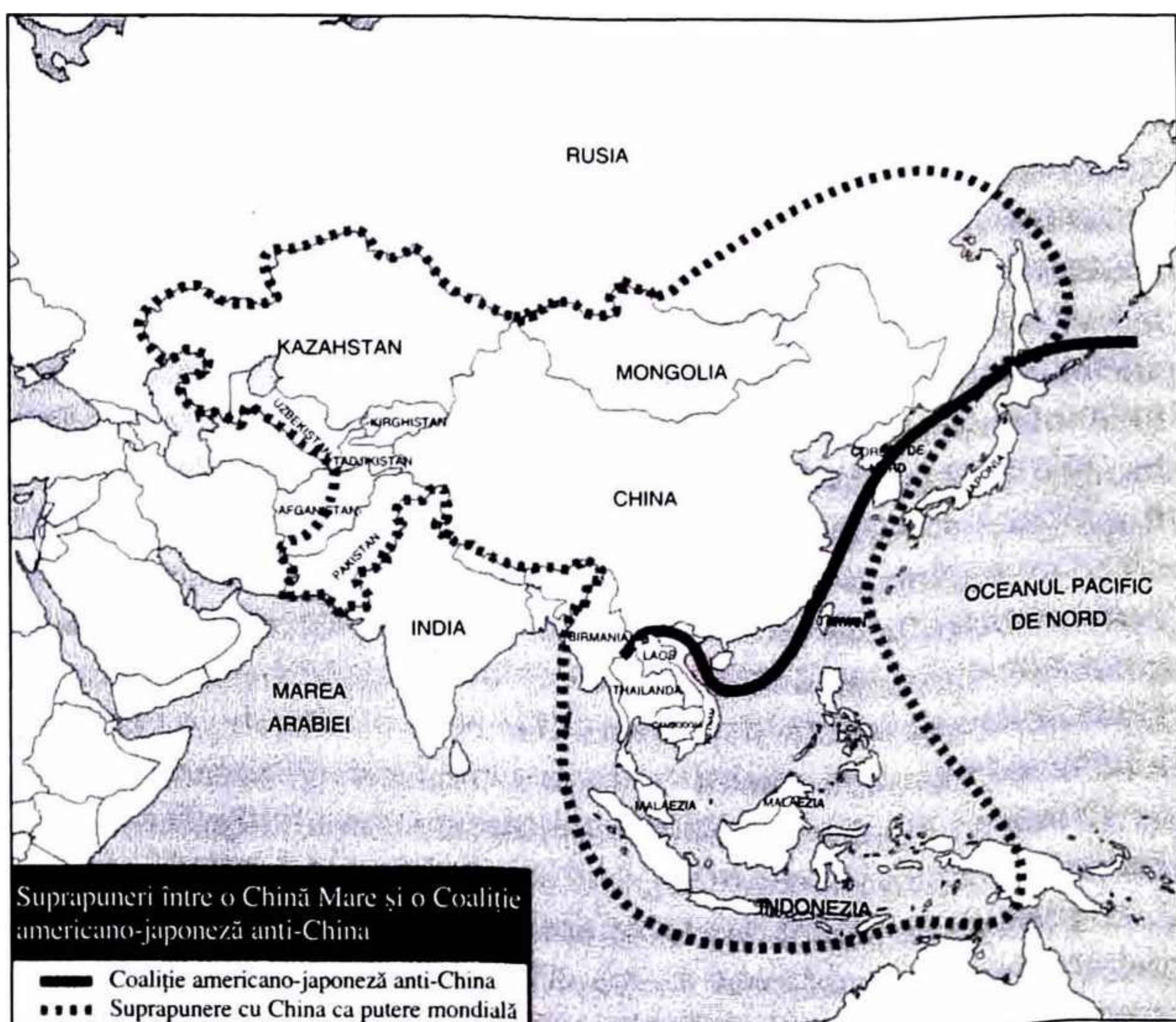
A patra orientare, aceea a vizionarilor internaţionali, a fost mai puţin influentă decât celelalte trei, dar, uneori, serveşte la a infuza perspectivei japonezilor o retorică mai idealistă. Ea tinde să fie asociată, în public, cu individualităţi excepţionale – precum Akio Monta de la Sony – care dramatizează importanţa pentru Japonia a unei angajări demonstrative în scopuri mondiale dezirabile. Invocând deseori noţiunea de o „nouă ordine mondială”, vizionarii fac apel la Japonia – tocmai pentru că nu este împovărată de responsabilităţi geopolitice – să fie lider mondial în dezvoltarea şi promovarea unor scopuri cu adevărat umane pentru comunitatea mondială.

Toate cele patru orientări sunt de acord asupra unei importante chestiuni regionale: că siguranţa unei cooperări multilaterale Asia-Pacific este în interesul Japoniei. O astfel de cooperare ar putea avea, în timp, trei efecte pozitive: poate ajuta la angajarea (şi, de asemenea, la subtila înfrânare) a Chinei; poate ajuta la rămânerea Americii în Asia, chiar dacă i-ar reduce treptat supremaţia; poate ajuta la atenuarea resentimentelor antijaponeze, sporind astfel influenţa Japoniei. Deşi este puţin probabil că va crea o sferă japoneză de influenţă regională, ar putea câştiga pentru Japonia un oarecare respect regional, mai ales în ţările maritime care ar putea fi stânjenite de crescânda putere a Chinei.

Toate cele patru puncte de vedere sunt de asemenea de acord că o cultivare prudentă a Chinei e mult mai de preferat decât orice efort condus de SUA în direcţia înfrânării ei directe. De fapt, ideea unei strategii conduse de SUA pentru a înfrâna China sau chiar aceea a unei coaliţii libere ca o contrapondere, restrânsă la statele insulare, precum Taiwan, Filipine, Brunei, Indonezia, susţinute de Japonia şi America, nu au avut nicio rezonanţă la conducătorii politicii externe a Japoniei. Din perspectivă japoneză, orice astfel

de efort ar necesita nu numai o prezenţă militară americană majoră şi pe termen nelimitat în Japonia şi în Coreea, dar – prin crearea unei incendiare suprapuneri geopolitice între interesele regionale ale Chinei şi cele americano-japoneze (vezi harta de mai jos) – ar putea să devină o anticipare a îndeplinirii de la sine a unei coliziuni cu China.9 Rezultatul ar fi inhibarea emancipării evolutive a Japoniei şi o ameninţare la adresa bunăstării economice a Orientului îndepărtat.

În plus, puţini sunt în favoarea politicii opuse: o mare împăcare între Japonia şi China. Consecinţele la nivel regional ale unei asemenea răsturnări clasice de alianţă ar fi prea perturbatoare: o retragere a Americii din regiune, precum şi imediata subordonare a Taiwanului şi a Coreii de către China, lăsând Japonia la cheremul

Suprapuneri între o China Mare şi o Coaliţie americano-japoneză anti-China

9 Unii japonezi conservatori au fost tentaţi de ideea unei legături speciale Japonia-Taiwan, iar în 1996 o „Asociaţie a parlamentarilor din Japonia şi Taiwan" a fost formată pentru a promova acest scop. Reacţia Chinei a fost,

aşa cum era de aşteptat, ostilă.

Chinei. Aceasta nu e o perspectivă atrăgătoare, poate doar pentru câţiva extremişti. Rusia fiind marginalizată geopolitic şi istoric, nu există deci nicio alternativă la consensul fundamental că legătura cu America rămâne principala ancoră de salvare a Japoniei. Fără ea, Japonia nu poate nici să-şi asigure aprovizionarea constantă cu petrol, nici să se apere de un bombardament nuclear chinez (şi poate, în curând, şi coreean). Singura ieşire politică reală este cum poate fi cel mai bine manevrată legătura cu America pentru a promova interesele japoneze.

În consecinţă, japonezii au fost de acord cu dorinţa Americii de a întări cooperarea militară dintre ea şi Japonia, inclusiv cu aparent lărgită să sferă, de la foarte concretul „Orient îndepărtat” la o mai extinsă „formulă Asia-Pacific”. În acord cu aceasta, la începutul anului 1996, când a revizuit aşa-numitele linii directoare ale apărării SUA-Japonia, guvernul japonez şi-a extins mandatul pentru posibilă folosire a forţelor japoneze de apărare de la „caz de pericol în Orientul îndepărtat” la „caz de pericole în regiunile învecinate Japoniei”. Dorinţa Japoniei de a conveni cu America asupra acestei chestiuni a fost determinată şi de apariţia unor îndoieli privind prezenţa pe termen lung a forţelor americane în Asia şi de îngrijorarea că ridicarea Chinei – şi aparenta anxietate a Americii în legătură cu acest lucru – ar putea, la un moment dat, în viitor să impună Japoniei o alegere inacceptabilă: să rămână cu America împotriva Chinei sau să rămână fără America şi aliată cu China.

Pentru Japonia, această dilemă fundamentală conţine şi un imperativ istoric: cât timp a deveni o putere dominantă în regiune nu este un obiectiv viabil, iar fără o bază regională recunoaşterea ca putere mondială autentică este nerealistă, rezultă că Japonia poate cel mai bine dobândi statutul de lider mondial prin implicare activă în menţinerea păcii şi dezvoltarea economică în întreaga lume. Profitând de alianţa militară SUA-Japonia pentru a asigura stabilitatea Orientului îndepărtat, – dar fără a îngădui să evolueze spre o coaliţie anti-China –, Japonia îşi poate croi liniştită o misiune mondială influentă şi distinctă ca putere ce promovează apariţia unei cooperări autentice internaţionale şi instituţionalizate într-un mod mai eficient. Japonia ar putea astfel deveni un echivalent al Canadei, mult mai puternic şi mai influent la nivel mondial: un stat respectat pentru folosirea constructivă a

bogăţiei şi puterii sale şi faţă de care nu există nici temeri, nici resentimente.

ADAPTAREA GEOSTRATEGIEI AMERICII

Politica americană trebuie să se preocupe pentru a deveni cert că Japonia urmează o astfel de cale şi că atingerea de către China a superiorităţii regionale nu împiedică un stabil echilibru triunghiular de putere în Asia de Est. Efortul de a supraveghea atât Japonia, cât şi China şi de a menţine o stabilă interacţiune în trei direcţii care implică şi America va pune la grea încercare abilitatea diplomatică şi imaginaţia politică a SUA. Abandonarea vechii fixaţii în legătură cu ameninţarea pe care se presupunea că o reprezintă ascensiunea economică a Japoniei şi înfrânarea fricii faţă de forţa politică a Chinei ar putea insufla realism rece unei politici ce trebuie să se bazeze pe calcul strategic atent: *cum să canalizeze energia Japoniei în sfera internaţională şi cum să dirijeze puterea Chinei spre o acomodare regională.*

Numai în acest fel va putea America să realizeze în extremitatea orientală a Eurasiei un echivalent corespunzător, din punct de vedere geopolitic, rolului Europei în extremitatea vestică a Eurasiei, adică o structură de putere regională bazată pe interese comune. Dar, spre deosebire de Europa, un cap de pod al democraţiei nu va apărea curând în extremitatea orientală. În schimb, în Orientul îndepărtat, alianţa cu Japonia, redirecţionată, trebuie să servească şi ca bază pentru o punere de acord a Americii cu o Chină predominantă în zonă.

Pentru America, câteva concluzii geostrategice importante decurg din analiza cuprinsă în primele două secţiuni ale acestui capitol:

Ideea larg răspândită că China va fi următoarea putere mondială generează o paranoia în legătură cu China, iar în interiorul acesteia, megalomanie. Frica de o Chină agresivă şi ostilă care este destinată să fie în curând următoarea putere mondială sunt, cel mult, premature; şi, mai rău, pot deveni o anticipare a îndeplinirii de la sine. Rezultă că organizarea unei coaliţii cu scopul de a înfrâna ascensiunea Chinei spre puterea mondială ar fi contraproductivă. Nu ar face decât ca o Chină influentă în regiune să fie ostilă, în acelaşi timp, orice astfel de efort ar încorda relaţiile americano-japoneze deoarece este probabil că majoritatea japonezilor se vor opune unei astfel de coaliţii. În consecinţă, Statele Unite trebuie să se abţină de la

presiuni asupra Japoniei ca să-şi asume responsabilităţi de apărare lărgite în regiunea Asia-Pacific. Eforturile în acea direcţie pur şi simplu ar stânjeni formarea unei relaţii stabile între Japonia şi China şi ar izola şi mai mult Japonia în regiune.

Dar tocmai pentru că, în fapt, este puţin probabil să devină curând o putere mondială – şi, din acest motiv, ar fi nechibzuit să se urmeze politica de înfrânare a Chinei la nivel regional – este de dorit ca această ţară să fie tratată ca jucător important la nivel mondial. Atragerea Chinei într-o mai largă cooperare internaţională şi admiterea pentru ea a statutului la care râvneşte pot avea efect de atenuare a virulenţei ambiţiilor naţionale ale Chinei. Un pas important în această direcţie ar fi includerea ei în *summitul* anual al conducătorilor principalelor state ale lumii, aşa-numitul Grup al celor Şapte (G7), mai ales că Rusia a fost şi ea invitată.

În ciuda aparenţelor, China, de fapt, nu are opţiuni strategice mari. Continuul său succes economic rămâne foarte dependent de influxul de capital şi de tehnologie din partea Occidentului şi de accesul la pieţele străine, ceea ce limitează drastic opţiunile Chinei. O alianţă cu o Rusie instabilă şi sărăcită nu i-ar mări perspectivele economice sau geopolitice (iar pentru Rusia ar însemna subordonarea faţă de China). De aceea, nu este o opţiune geostrategică viabilă, chiar dacă este tentant, din punct de vedere tactic, ca Rusia şi China să cocheteze cu această idee. Ajutorul chinez pentru Iran şi Pakistan este de o mai mare importanţă imediată, geopolitică şi regională, pentru China, dar aceasta nu asigură punctul de plecare pentru o încercare serioasă de a dobândi un statut mondial. O coaliţie „antihegemonică” ar putea fi o opţiune de ultimă instanţă în cazul în care China ar ajunge să creadă că aspiraţiile sale naţionale sau regionale sunt blocate de SUA (cu sprijinul Japoniei). Dar ar fi o coaliţie a săracilor, care, în acest caz, este probabil să rămână săraci, în colectiv, încă multă vreme.

O Chină Mare începe să devină puterea dominantă în regiune, în această calitate, ea ar putea încerca să se impună vecinilor săi într-un mod destabilizator la nivel regional; sau s-ar putea mulţumi să-şi exercite influenţa mai indirect, în concordanţă cu trecutul său imperial. Dacă va apărea o sferă hegemonică de influenţă sau o sferă mai vagă de deferenţă depinde, parţial, de cât de brutal şi autoritar rămâne regimul din China, ca şi de felul în care principalii jucători din afară, mai ales America şi Japonia, reacţionează la

apariţia unei Chine Mari. O politică de împăciuitorism credul ar putea încuraja o atitudine mai hotărâtă din partea Chinei; dar o politică pur şi simplu de obstrucţionare a apariţiei unei astfel de Chine este mai mult decât probabil că ar avea un rezultat similar. O prudentă punere de acord asupra unor probleme şi o precizare clară a poziţiilor asupra altora ar putea evita orice extremă.

În orice caz, în unele zone din Eurasia, o Chină Mare ar putea exercita o influenţă geopolitică compatibilă cu marile interese geostrategice ale Americii pentru o Eurasie stabilă, dar pluralistă politic. De exemplu, interesul crescând al Chinei faţă de Asia Centrală restrânge inevitabil libertatea de acţiune a Rusiei în căutarea vreunei forme de reintegrare politică a regiunii sub controlul Moscovei. În legătură cu aceasta şi relativ la Golful Persic, crescânda nevoie de energie a Chinei dictează un interes comun cu America în a menţine liberul acces şi stabilitatea politică în regiunile producătoare de petrol. În mod similar, sprijinul Chinei pentru Pakistan restrânge ambiţiile Indiei de a-şi subordona această ţară şi contrează înclinaţia Indiei de a coopera cu Rusia în privinţa Afganistanului şi Asiei Centrale. În sfârşit, implicarea Chinei şi Japoniei în dezvoltarea Siberiei de Est ar putea ajuta şi la întărirea stabilităţii în regiune. Aceste interese comune ar trebui explorate printr-un susţinut dialog strategic[41].

Există, de asemenea, zone unde ambiţiile Chinei s-ar putea ciocni cu interesele Americii (şi ale Japoniei), mai ales dacă aceste ambiţii ar urma să se realizeze prin atât de obişnuitele, din punct de vedere istoric, tactici de mână forte. Acest lucru este valabil mai ales în legătură cu Asia de Sud-Est, Taiwan şi Coreea.

Asia de Sud-Est este potenţial prea bogată, prea împrăştiată geografic şi pur şi simplu prea mare pentru a putea fi uşor subordonată chiar de o Chină puternică – dar, totodată, este prea slabă şi prea fărâmiţată din punct de vedere politic pentru a nu deveni cel puţin o sferă de deferenţă pentru China. Influenţa regională a Chinei, sprijinită de prezenţa economică şi financiară chineză în toate ţările din zonă, este consolidată de progresele în mărirea

---

41 într-o întâlnire din 1996 cu înalţi funcţionari chinezi pentru apărare şi securitate naţională, am identificat (folosind uneori formulări deliberat vagi) următoarele zone de interes strategic comun ca bază pentru un astfel de dialog: 1) pace în Asia de Sud-Est; 2) nerecurgerea la forţă în rezolvarea problemelor apelor teritoriale; 3) reunificarea paşnică a Chinei; 4) stabilitate în Coreea; 5) independenţa Asiei Centrale; 6) echilibru între India şi Pakistan; 7) o Japonie dinamică economic şi benefică pe plan internaţional; 8) o Rusie stabilă, dar nu prea puternică.

Chinei ca putere. Multe depind de felul în care China aplică această putere, dar nu se înţelege de la sine că America are vreun interes special în a i se opune direct sau în a se implica în astfel de chestiuni precum disputa asupra Mării Chinei de Sud. Chinezii au o experienţă istorică considerabilă în a administra cu subtilitate relaţii inegale (sau de inferioritate) şi ar fi cu siguranţă în interesul Chinei s-o exercite sub autocontrol, pentru a înlătura frica regională faţă de imperialismul chinez. Această frică ar putea genera o coaliţie regională antichineză (şi unele semne în această direcţie se pot vedea în cooperarea militară pe cale de a se naşte între Indonezia şi Australia), care este foarte probabil ca apoi să caute sprijin din partea SUA, Japoniei şi Australiei.

O China Mare, mai ales după includerea Hong Kong-ului, este aproape sigur că va căuta cu mai multă vigoare să realizeze unirea Taiwanului cu partea continentală. Este important să relevăm faptul că China nu s-a împăcat niciodată cu separarea sa permanentă de Taiwan. De aceea, la un moment dat, această chestiune ar putea genera o ciocnire frontală între America şi China. Consecinţele acesteia ar fi foarte păgubitoare pentru toţi cei vizaţi: perspectivele economice ale Chinei ar fi blocate; legăturile Americii cu Japonia ar deveni foarte încordate; iar eforturile americane de a crea un echilibru stabil de putere în Asia de Sud-Est ar putea eşua.

În consecinţă, este esenţial ca părţile să ajungă şi să menţină, în mod reciproc, cea mai mare claritate în legătură cu această chestiune.

Chiar dacă, în viitorul previzibil, Chinei îi va lipsi probabil mijloacele de a se impune cu forţa asupra Taiwanului în mod eficace, Beijingul trebuie să înţeleagă – şi să fie realmente convins – că un consimţământ din partea SUA faţă de o încercare de reintegrare forţată a Taiwanului, inclusiv prin folosirea forţei militare, ar fi atât de devastatoare pentru poziţia Statelor Unite în Extremul Orient, încât acestea pur şi simplu nu şi-ar putea permite să rămână pasive din punct de vedere militar dacă Taiwanul ar fi incapabil să se apere.

Cu alte cuvinte, America va trebui să intervină nu de dragul unui Taiwan separat, ci de dragul intereselor geopolitice americane în zona Asia-Pacific. Aceasta este o distincţie importantă. Statele Unite nu au, ca atare, niciun interes special să existe un Taiwan separat. De fapt, poziţia lor oficială a fost şi trebuie să rămână aceea că există o singură China. Dar modul în care China urmăreşte să realizeze reunificarea poate încălca interese americane vitale,

iar chinezilor trebuie să le fie foarte clar acest lucru.

De asemenea, chestiunea Taiwanului oferă Americii un motiv legitim să ridice problema drepturilor omului în discuţiile sale cu China, fără a da loc acuzaţiei de amestec în treburile interne ale Chinei. Este perfect adecvat pentru a reaminti Beijingului că reunificarea se va realiza numai când China va deveni mai prosperă şi mai democratică. Numai o asemenea Chină va putea să atragă Taiwanul şi să îl asimileze în China Mare, care este, de asemenea, pregătită să fie o confederaţie bazată pe principiul „o ţară, mai multe sisteme”. În orice caz, din cauza Taiwanului, este în interesul Chinei să extindă respectarea drepturilor omului şi în acest context este adecvat ca America să ridice chestiunea.

În acelaşi timp, este convenabil pentru SUA – în conformitate cu promisiunile făcute Chinei – să se abţină de la sprijinirea directă a oricărei „ridicări în grad” pe plan internaţional a statutului Taiwanului. În anii ’90, unele contacte oficiale SUA-Taiwan au dat impresia că Statele Unite începeau, în mod tacit, să trateze Taiwanul ca pe un stat separat, iar supărarea Chinei faţă de acest lucru era de înţeles, ca şi resentimentul acesteia faţă de eforturile intensificate ale oficialilor taiwanezi de a câştiga recunoaşterea internaţională a statutului separat al Taiwanului.

De aceea, SUA ar trebui să nu fie reţinute şi să facă foarte clar faptul că atitudinea lor faţă de Taiwan va fi afectată în mod negativ de eforturile acestuia de a modifica ambiguităţile deliberate şi demult-instituite ce guvernează relaţia China-Taiwan. Mai mult, dacă China, într-adevăr, prosperă şi se democratizează şi dacă încorporarea Hong Kong-ului de către ea nu implică paşi înapoi în domeniul drepturilor civile, încurajarea americană pentru un serios dialog China-Taiwan privind termenii unei eventuale reunficări ar ajuta şi la crearea de presiuni în favoarea creşterii democratizării în interiorul Chinei, stimulând, în acelaşi timp, o mai largă acomodare strategică între SUA şi o Chină Mare.

Coreea, statul-pivot geopolitic din Asia de Nord-Est, ar putea deveni din nou sursă de dispute între America şi China, iar viitorul ei va avea un impact direct şi asupra legăturii dintre America şi Japonia. Câtă vreme Coreea rămâne divizată şi potenţial vulnerabilă faţă de un război între Nordul instabil şi Sudul din ce în ce mai bogat, forţele americane vor trebui să rămână în peninsulă. Orice retragere unilaterală a SUA nu numai că ar putea precipita

un nou război, dar, foarte probabil, ar semnala sfârşitul prezenţei militare americane în Japonia. Este greu să ni-i închipuim pe japonezi continuând să se bazeze pe prezenţa militară americană pe teritoriul japonez în urma abandonării Coreii de Sud de către America. Rapida reînarmare a Japoniei ar fi urmarea cea mai probabilă, cu consecinţe vast destabilizatoare în toată regiunea.

Dar reunificarea Coreii ar putea crea serioase dileme geopolitice. Dacă forţele americane ar rămâne într-o Coree reunificată, ele ar fi inevitabil privite de către chinezi ca îndreptate împotriva ţării lor. De fapt, ne îndoim de consimţământul Chinei la unificare, în aceste împrejurări. Dacă reunificarea ar avea loc în etape, implicând o aşa-numită „aterizare lină", China ar obstrucţiona-o prin mijloace politice şi ar sprijini elementele din Coreea de Nord care se mai opun reunificării. Dacă reunificarea ar avea loc violent, cu o „aterizare forţată" a Coreii de Nord, nu ar putea fi evitată nici intervenţia militară a Chinei. Din perspectiva Chinei, o Coree reunificată ar fi acceptabilă numai dacă nu e, în acelaşi timp, o prelungire directă a puterii americane (cu Japonia în spate ca trambulină).

Dar o Coree reunificată fără trupe americane pe teritoriul său este posibil să graviteze mai întâi spre o formă de neutralitate între China şi Japonia şi apoi, treptat, – mânată parţial de sentimente antijaponeze reziduale, dar încă intense – spre o sferă chineză, fie de influenţă politică mai dogmatică, fie de deferenţă, oarecum mai delicată. S-ar pune atunci problema dacă Japonia ar mai fi încă doritoare să servească drept unică bază asiatică a puterii americane. În cele din urmă, problema ar diviza puternic politica internă a Japoniei. Orice restrângere a prezenţei militare a SUA în Orientul îndepărtat ce ar rezulta din această situaţie ar face, la rândul ei, mai dificilă menţinerea unui echilibru stabil de putere în Eurasia. Aceste considerente întăresc deci miza Americii şi Japoniei în *status-quo*-ul Coreii (deşi, pentru fiecare din ele, motivele sunt oarecum diferite), iar dacă acest *status-quo* trebuie modificat, aceasta trebuie să se petreacă în etape foarte lente, de preferat în condiţiile unei profunde puneri de acord, în regiune, între China şi America.

Între timp, o autentică reconciliere între Japonia şi Coreea ar contribui în mod semnificativ la crearea unor circumstanţe regionale mai stabile pentru o eventuală reunificare. Diversele complicaţii internaţionale care ar putea

rezulta din reintegrarea Coreii ar putea fi aplanate printr-o autentică reconciliere între Japonia şi Coreea, ceea ce ar duce la o mai strânsă relaţie politică şi la o sporită cooperare între acest două ţări. SUA ar putea juca rolul decisiv în promovarea acestei reconcilieri. Mulţi dintre paşii specifici ce au fost făcuţi pentru a avansa, mai întâi, reconcilierea dintre Germania şi Franţa şi, apoi, aceea dintre Germania şi Polonia (de exemplu, de la programe universitare comune până la formaţiuni militare combinate) ar putea fi adaptaţi la acest caz. Un parteneriat între Japonia şi Coreea, cuprinzător şi cu rol stabilizator în regiune, ar facilita, la rândul lui, continuitatea prezenţei americane în Orientul îndepărtat, probabil, chiar şi după reunificarea Coreii.

Aproape că nu mai trebuie să spunem că o relaţie politică strânsă cu Japonia este în interesul geostrategic mondial al Americii. Dar dacă Japonia va fi pentru America vasal, rival sau partener depinde de capacitatea americanilor şi japonezilor de a defini mai clar scopurile internaţionale pe care ţările lor trebuie să le urmărească împreună şi să demarcheze mai precis linia ce desparte misiunea geostrategică a SUA în Extremul Orient de aspiraţiile Japoniei la un rol mondial. Pentru Japonia, în ciuda dezbaterilor interne asupra politicii externe a ţării, relaţia cu America rămâne reperul central în căutarea direcţiei sale internaţionale. O Japonie dezorientată, împleticindu-se fie spre reînarmare, fie spre un acord separat cu China, ar duce la sfârşitul rolului Statelor Unite în regiunea Asia-Pacific şi ar exclude apariţia unui aranjament triunghiular aducător de stabilitate în regiune, între America, Japonia şi China; excludere care, la rândul ei, ar face imposibilă crearea unui echilibru politic patronat de America în întreaga Eurasie.

Pe scurt, o Japonie dezorientată ar fi ca o balenă pe uscat: lovind totul în jur, fără speranţă, dar periculoasă. Ea ar putea destabiliza Asia, dar nu ar putea crea o alternativă viabilă la necesarul echilibru stabilizator între America, Japonia şi China. Doar printr-o alianţă strânsă cu Japonia va putea America ajusta aspiraţiile regionale ale Chinei şi contracara manifestările ei mai arbitrare. Doar pe această bază poate izbuti o complicată punere de acord bidirecţională, care presupune puterea mondială a Americii, dominaţia regională a Chinei şi rolul internaţional al Japoniei.

Rezultă că, în viitorul previzibil, reducerea nivelului actual al forţelor SUA din Japonia (şi, prin extindere, din Coreea) nu este de dorit. În plus, nu este de dorit nicio creştere importantă a întinderii geopolitice şi a însemnătăţii

actuale a efortului militar japonez. O retragere importantă a SUA este foarte probabil să determine în Japonia un serios program de înarmare în contextul unei îngrijorătoare dezorientări geostrategice, în vreme ce presiunile Americii asupra Japoniei pentru a-şi asuma un mai mare rol militar pot doar dăuna proiectelor pentru stabilitate regională, împiedica o mai largă punere de acord regională cu o Chină Mare, distrage atenţia Japoniei de la a-şi asuma o misiune internaţională mai constructivă şi, prin aceasta, complica efortul de creare a unui pluralism geopolitic stabil în întreaga Eurasie.

Rezultă, de asemenea, că Japoniei – dacă îşi va întoarce faţa către lume şi spatele Asiei – trebuie să i se dea un imbold plin de înţeles şi un statut special în aşa fel încât propriul său interes naţional să fie astfel bine servit. Spre deosebire de China, care poate urmări puterea mondială devenind mai întâi putere regională, Japonia poate câştiga o influenţă mondială ferindu-se de a urmări puterea regională. Dar aceasta face să fie cu atât mai important pentru Japonia să simtă că este partener special al Americii într-o menire mondială, pe cât de satisfăcătoare politic, pe atât de benefică economic. În acest scop, SUA ar face bine să ia în consideraţie încheierea unui acord de liber schimb americano-japonez, creând astfel un spaţiu economic comun americano-japonez. Un asemenea pas, confirmând formal crescânda legătură dintre cele două economii, ar furniza temelia geopolitică pentru prezenţa continuă a Americii în Extremul Orient şi pentru angajamentul mondial constructiv al Japoniei[42].

În concluzie: Pentru America, Japonia ar trebui să fie partenerul vital şi cel mai important în construirea unui sistem de cooperare mondială din ce în ce mai intens şi atotpătrunzător, şi nu în primul rând aliatul său militar într-un aranjament regional destinat a contesta preeminenţa regională a Chinei. De fapt, Japonia ar trebui să fie partenerul mondial al Americii în abordarea noii agende de probleme internaţionale. O Chină dominantă în regiune ar trebui să devină ancora extrem-orientală a SUA în domeniul mai tradiţional al politicii de putere, ajutând astfel la crearea unui echilibru de putere în Eurasia, cu o Chină Mare în Estul Eurasiei, echivalând în această privinţă rolul unei Europe în extindere în Vestul Eurasiei.

---

42 O puternică susţinere a acestei iniţiative, relevând avantajele economice reci- proce ce decurg din ea, este realizată de Kurt Tong, în „Revoluţionarea politicii japoneze a Americii“, în *Foreign Policy* (iarna 1996-1997).

CAPITOLUL 7

CONCLUZII

A sosit timpul ca SUA să formuleze şi să urmeze o geostrategie integrată, cuprinzătoare şi pe termen lung pentru toată Eurasia. Această cerinţă decurge din interacţiunea a doua realităţi fundamentale: America este acum singura superputere mondială, iar Eurasia este arena centrală a lumii. Astfel, ceea ce se întâmplă în distribuţia de putere pe continentul Eurasia este de importanţă decisivă pentru supremaţia mondială şi moştenirea istorică a Americii.

Supremaţia mondială a Americii este unică prin întindere şi caracter. Este o hegemonie de tip nou care reflectă multe din trăsăturile sistemului democratic american: este pluralistă, permeabilă şi flexibilă. Dobândită în mai puţin de un secol, principala manifestare geopolitică a acestei hegemonii este rolul fără precedent jucat de America în toată Eurasia continentală, până acum punctul de origine al tuturor precedenţilor aspiranţi la puterea mondială. America este acuma arbitrul Eurasiei, nicio chestiune majoră eurasiatică neputând fi soluţionată fără participarea Americii sau împotriva intereselor acesteia.

Modul în care SUA manevrează şi împacă principalii jucători geostrategici de pe tabla de şah a Eurasiei şi felul în care tratează pe cei mai importanţi pivoţi geopolitici din Eurasia vor fi esenţiale pentru longevitatea, şi stabilitatea supremaţiei mondiale a Americii. În Europa, jucătorii principali vor continua să fie Franţa şi Germania, iar scopul principal al Americii ar trebui să fie consolidarea şi extinderea actualului cap de pod democratic din extremitatea vestică a Eurasiei. În Extremul Orient al Eurasiei este posibil să crească importanţa Chinei, iar America nu va avea un avanpost politic în Asia continentală în absenţa unui consens geostrategic americano-chinez cultivat cu succes. În centrul Eurasiei, spaţiul dintre o Europă în lărgire şi o Chină în ascensiune spre supremaţia regională va rămâne o gaură neagră din punct de vedere geopolitic cel puţin până când Rusia îşi va rezolva frământările interne asupra autodefinirii sale post-imperiale, în vreme ce regiunea de la sud de Rusia – Balcanii eurasiatici – ameninţă să devină un cazan de conflicte etnice şi de rivalităţi între marile puteri.

În acest context, pentru câtăva vreme de acum înainte – mai bine de o

generaţie – statutul Americii ca primă putere a lumii este puţin probabil să fie contestat de vreo putere individuală. Este mai mult decât sigur că niciun stat-naţiune nu va egala America în cele patru aspecte esenţiale ale puterii (militar, economic, tehnologic şi cultural) care produc, prin cumulare, o influenţă politică mondială decisivă. În cazul unei abdicări deliberate sau neintenţionate a Americii, singura alternativă reală la supremaţia sa mondială, în viitorul previzibil, este anarhia internaţională. În această privinţă, este corectă afirmaţia că America a devenit, aşa cum spunea preşedintele Clinton, o „naţiune indispensabilă” lumii.

În acest punct este important de subliniat atât faptul acestei indispensabilităţi, cât şi existenţa potenţială de anarhie mondială. Consecinţele disruptive ale exploziei demografice, ale migraţiei cauzate de sărăcie, ale radicalizării urbanizării, ale conflictelor etnice şi religioase şi ale proliferării armelor de distrugere în masă ar fi imposibil de stăpânit dacă s-ar fragmenta însuşi cadrul existent al unei oricât de rudimentar stabilităţi geopolitice, bazat pe state-naţiuni. Fără implicare americană susţinută şi dirijată, în scurtă vreme forţele în dezordine mondială ar ajunge să domine scena lumii. Iar posibilitatea unei astfel de fragmentări este inerentă în tensiunile geopolitice nu numai din actuala Eurasie, ci şi din lume în general.

Riscurile care decurg de aici pentru stabilitatea mondială vor creşte probabil şi mai mult prin perspectiva unei degradări mai generale a condiţiei umane. În special în ţările sărace ale lumii, explozia demografică şi simultana urbanizare generează rapid aglomerarea nu numai a celor dezavantajaţi, dar mai ales a sute de milioane de şomeri şi tineri din ce în ce mai neliniştiţi al căror sentiment de frustrare creşte într-un ritm exponenţial. Mijloacele moderne de comunicare sporesc ruptura lor de autoritatea tradiţională şi, în acelaşi timp, îi fac din ce în ce mai conştienţi – şi mai plini de resentimente – de inegalitatea mondială şi astfel mult mai uşor de înrolat în mişcări extremiste. Pe de o parte, fenomenul mereu mai amplu al migraţiei globale, ajuns deja la zeci de milioane, poate funcţiona ca supapă de siguranţă temporară, dar, pe de altă parte, este tot atât de probabil că el va servi de vehicul pentru propagarea transcontinental a conflictelor etnice şi sociale.

Cârma mondială moştenită de America ar putea fi astfel afectată de turbulenţă, tensiune, violenţă cel puţin sporadică. Noua şi complexa ordine internaţională, bazată pe hegemonia americană, în cadrul căreia „ameninţarea

cu războiul este în afara jocului” este posibilă să fie restrânsă la acele părţi ale lumii unde puterea americană a fost consolidată prin sisteme socio-politice democratice şi prin complicate structuri externe multilaterale – de asemenea dominate de SUA.

O geostrategie americană pentru Eurasia va fi astfel în competiţie cu forţele turbulenţei. În Europa există semne că avântul integrării şi extinderii slăbeşte şi că tradiţionalele naţionalisme europene se pot trezi oricând. Şomajul pe scară largă se menţine chiar şi în statele europene cele mai dezvoltate, generând reacţii xenofobe ce ar putea cauza o bruscă înclinare a politicii Franţei sau Germaniei spre un serios extremism politic şi spre şovinism orientat spre interior. Într-adevăr, o situaţie realmente prerevoluţionară s-ar putea pregăti chiar acum. Agenda istorică pentru Europa, schiţată în capitolul 3, va fi respectată numai dacă aspiraţiile Europei spre unitate sunt încurajate şi chiar sprijinite concret de SUA.

Nesiguranţa în legătură cu viitorul Rusiei este şi mai mare, iar perspectivele unei evoluţii pozitive sunt mult mai firave. De aceea, este imperativ ca America să creeze un context geopolitic propice asimilării Rusiei într-un cadru mai larg de cooperare europeană crescândă şi generator, în acelaşi timp, de independenţă bazată pe forţe proprii pentru noii vecini suverani ai Rusiei. Dar viabilitatea, de exemplu, a Ucrainei sau Uzbekistanului (ca să nu mai vorbim de bifurcatul Kazahstan din punct de vedere etnic) va rămâne nesigură, mai ales dacă atenţia Americii este distrasă de noi crize interne în Europa, de adâncirea prăpastiei dintre Europa şi Turcia sau de creşterea ostilităţii din relaţiile americano-iraniene.

Posibilitatea unei eventuale mari împăcări cu China ar putea fi şi ea periclitată de o viitoare criză în legătură cu Taiwanul; sau de apariţia în China a unui regim agresiv şi ostil, determinat de evoluţia politică internă a acesteia; sau pur şi simplu de răcirea relaţiilor americano-chineze. Atunci China ar putea deveni o forţă deosebit de destabilizatoare în lume, recurgând la presiuni enorme asupra relaţiilor americano-japoneze şi poate chiar generând o distrugătoare dezorientare geopolitică a Japoniei. În acest context, stabilitatea Asiei de Sud-Est ar fi sigur ameninţată şi nu se pot face decât speculaţii asupra modului în care confluenţa acestor evenimente va influenţa poziţia şi coeziunea Indiei, ţară esenţială pentru stabilitatea Asiei de Sud.

Aceste observaţii folosesc să ne reamintim că nici noile probleme

globale, care merg dincolo de frontierele statelor-naţiuni, nici preocupările geopolitice mai tradiţionale nu ar putea fi rezolvate, sau măcar stăpânite, dacă structura geopolitică fundamentală a puterii mondiale începe să se năruie. Având în vedere semnele de avertizare de pe orizontul Europei şi Asiei, orice politică americană de succes trebuie să se concentreze pe Eurasia ca întreg şi să se conducă după un geostrategic.

O GEOSTRATEGIE PENTRU EURASIA

Punctul de plecare pentru politica de care este nevoie trebuie să fie recunoaşterea neînduplecată a celor trei aspecte fără precedent care definesc acum starea geopolitică a chestiunilor internaţionale: pentru prima oară în istorie, (1) un singur stat este o putere mondială autentică, (2) un stat non-eurasiatic deţine supremaţia mondială, (3) scena principală a lumii, Eurasia, este dominată de o putere non-eurasiatică.

Dar o geostrategie cuprinzătoare şi integrată pentru Eurasia trebuie să se bazeze şi pe recunoaşterea limitelor puterii efective a

Americii şi pe inevitabila reducere, în timp, a sferei acestei puteri. Aşa cum am remarcat mai înainte, înseşi dimensiunile şi diversitatea Eurasiei, ca şi puterea potenţială a unora din statele sale limitează profunzimea influenţei americane şi a controlului său asupra evoluţiei evenimentelor. Această situaţie face ca de primă importanţă să fie perspicacitatea geostrategică şi desfăşurarea deliberat selectivă a mijloacelor americane pe uriaşa tablă de şah a Eurasiei. Şi de vreme ce puterea fără precedent a Americii se va diminua inevitabil în timp, prioritatea trebuie să fie dirijarea ridicării altor puteri regionale într-un mod care să nu ameninţe supremaţia mondială a Americii.

Ca la şah, cei care proiectează politica mondială a Americii trebuie să gândească cu câteva mişcări mai înainte, anticipând posibilele contra-mutări. O geostrategie posibil de susţinut trebuie de aceea să facă distincţie între perspectiva pe termen scurt (aproximativ următorii 5 ani), pe termen mediu (până la 20 de ani), pe termen lung (peste 20 de ani). Mai mult, aceste faze nu trebuie considerate compartimente închise, ci părţi ale unui proces continuu. Prima fază trebuie să ducă gradual şi logic spre a doua –, ba chiar trebuie să fie îndreptată în mod deliberat spre ea – iar a doua trebuie să ducă spre a treia.

Pe termen scurt, este în interesul Americii să consolideze şi să continue pluralismul geopolitic predominant pe harta Eurasiei. Aceasta face să aibă întâietate manevrele în vederea prevenirii apariţiei unei coaliţii ostile care ar putea, în cele din urmă, căuta să conteste supremaţia Americii, nemaivorbind de posibilitatea îndepărtată ca orice stat în parte să încerce acest lucru. Pe termen mediu, cele spuse mai înainte ar putea evolua treptat spre mai mare accent pe apariţia unor parteneri din ce în ce mai importanţi, dar compatibili strategic, care, îndemnaţi de conducerea deţinută de America, ar putea ajuta la formarea unui sistem de securitate transeurasiatic mai cooperant. În cele din urmă, pe un termen încă şi mai lung, cele spuse mai sus ar putea deveni un nucleu mondial de responsabilitate politică cu adevărat distribuita.

Sarcina imediată este asigurarea că niciun stat sau combinaţie de state nu dobândeşte capacitatea de a elimina SUA din Eurasia sau chiar de a diminua semnificativ rolul său decisiv de arbitru.

Totuşi, consolidarea pluralismului geopolitic transcontinental nu ar trebui privită ca un scop în sine, ci doar ca un mijloc de a atinge scopul pe termen mediu de a crea parteneriate strategice autentice în cele mai importante regiuni ale Eurasiei. Este puţin probabil că America democrată va dori să fie permanent angajată în sarcina dificilă, acaparantă şi costisitoare de a administra Eurasia prin constante maşinaţiuni şi manevre, susţinute prin mijloace militare americane, în vederea evitării dominaţiei regionale de către o singură putere, oricare ar fi ea. De aceea, prima fază trebuie să ducă în mod logic şi deliberat la a doua, în care o benignă hegemonie americană încă îi descurajează pe alţii de la a o contesta, nu numai făcând costurile acestei contestări mult prea mari, dar şi neameninţând interesele vitale ale posibililor aspiranţi regionali din Eurasia.

Ceea ce reclamă aceasta în mod deosebit, ca obiectiv pe termen mediu, este stimularea unor parteneriate autentice, între care preponderente sunt acelea cu o Europă mai unită şi mai bine definită politic, cu o Chină predominantă pe plan regional, precum şi cu (sperăm) o Rusie post-imperială şi orientată spre Europa şi, la limita sudică a Eurasiei, cu o Indie democratică şi stabilizatoare pe plan regional. Dar tocmai succesul sau eşecul efortului de a trasa limitele relaţiilor strategice cu Europa şi, respectiv, cu China va configura contextul definitoriu pentru rolul Rusiei, fie el pozitiv sau negativ.

Rezultă că o Europă mai largă şi un NATO extins vor servi bine atât

scopurile pe termen scurt, cât şi cele pe termen lung ale politicii SUA. O Europă lărgită va extinde sfera de influenţă americană – şi, prin admiterea de noi membri din Europa Centrală, în consiliile europene, va creşte numărul statelor cu tendinţă proamericană –, fără a crea în acelaşi timp o Europă atât de integrată politic încât ar putea curând concura SUA în chestiuni geopolitice de mare importanţă pentru America, în alte zone, mai ales în Orientul Mijlociu. De asemenea, o Europă bine definită politic este esenţială pentru asimilarea progresivă a Rusiei într-un sistem de cooperare mondială.

Se ştie că America singură nu poate crea o Europă mai unită, – aceasta depinde de europeni, în special de francezi şi de germani –, dar America poate obstrucţiona formarea unei Europe mai unite.

Iar aceasta s-ar putea dovedi dezastruoasă pentru stabilitatea în Eurasia şi astfel şi pentru propriile interese ale Americii. Într-adevăr, dacă Europa nu devine mai unită, este probabil ca ea s-a devină din nou mai dezbinată. Drept urmare, aşa cum am spus mai înainte, este vital ca America să conlucreze strâns atât cu Franţa, cât şi cu Germania în realizarea unei Europe viabile din punct de vedere politic, o Europă care să rămână legată de SUA, o Europă care să lărgească sfera sistemului democratic internaţional de cooperare. Problema nu este a alege între Franţa şi Germania. În absenţa oricăreia dintre ele, nu va exista Europa, şi fără Europa nu va exista sistemul transeurasiatic. Practic vorbind, cele menţionate mai sus vor necesita o acomodare treptată pentru o participare egală la conducere în cadrul NATO, o mai mare acceptare a preocupărilor Franţei în legătură cu un rol al Europei nu numai în Africa, ci şi în Orientul Mijlociu, sprijin permanent pentru extinderea spre Est a UE, tocmai când UE devine un jucător mondial mai sigur pe sine din punct de vedere economic şi politic[43].

Un Acord de Liber Schimb Transatlantic, susţinut deja de numeroşi lideri atlantici proeminenţi, ar putea de asemenea diminua riscul unei crescânde rivalităţi economice între UE mai unită şi SUA. În orice caz, eventualul succes al UE în îngroparea antagonismelor naţionaliste europene

---

43 Câteva propuneri constructive în acest sens au fost avansate de CSIS (Centrul pentru Studii Internaţionale şi Strategice), cu ocazia Conferinţei sale asupra Americii şi Europei, desfăşurată la Bruxelles în februarie 1997. Ele porneau de la eforturi conjugate până la reforme structurale, menite să reducă deficitele guvernelor, să dezvolte o mai puternică bază industrială de apărare europeană, care ar putea întări colaborarea transatlantică în domeniul apărării şi ar spori rolul Europei în cadrul NATO. O listă a acestor iniţiative şi a altora, în scopul creşterii rolului Europei, se află în *America and Europe: A Partenership for a New Era*, de David C. Gompert şi F. Stephen Larrabee (ed.), Santa Monica, Calif.: RAND, 1997).

vechi de secole, cu efectele lor distrugătoare la nivel mondial, ar merita costul unei diminuări treptate a rolului decisiv al Americii ca arbitru actual al Eurasiei.

Extinderea NATO şi a UE ar putea contribui la revigorarea sentimentului în scădere al Europei asupra vocaţiei sale mai largi şi ar consolida în acelaşi timp, spre binele atât al Americii, cât şi al Europei, cuceririle democratice obţinute prin încheierea cu succes a Războiului Rece. Miza acestui efort este nimic altceva decât relaţia pe termen lung a Americii cu Europa. O nouă Europă este încă pe cale să se formeze şi dacă această nouă Europă trebuie să rămână, din punct de vedere geopolitic, o parte din spaţiul „euro-atlantic”, extinderea NATO este esenţială. Mai mult decât atât, un eşec în extinderea NATO, acum că angajarea în acest proces a fost făcută, ar nărui conceptul unei Europe în expansiune şi i-ar demoraliza pe central-europeni. Ar putea chiar reaprinde aspiraţiile geopolitice ale Rusiei în Europa Centrală, actualmente adormite sau pe cale de dispariţie.

Într-adevăr, eşecul efortului condus de americani în direcţia extinderii NATO ar putea trezi dorinţe chiar mai ambiţioase ale Rusiei. Nu este încă evident – iar istoria consemnată arată cu putere contrariul – că elita politică a Rusiei împărtăşeşte dorinţa Europei pentru o puternică şi de lungă durată prezenţă militară şi politică americană în Europa. În consecinţă, câtă vreme promovarea unei relaţii de cooperare din ce în ce mai mare cu Rusia este în mod clar dorită, este important ca America să transmită un mesaj clar în legătură cu priorităţile sale mondiale. Dacă trebuie făcută o alegere între un sistem euro-atlantic mai larg şi o relaţie mai bună cu Rusia, prima trebuie să fie de o incomparabil mai mare importanţă pentru America.

Din această cauză, orice înţelegere cu Rusia privind chestiunea extinderii NATO nu trebuie să atragă după sine un rezultat care să aibă ca efect transformarea efectivă a Rusiei într-un membru cu putere de decizie al alianţei, prin aceasta atenuând caracterul euro-atlantic special al NATO şi, concomitent, rezervând membrilor nou-admişi un statut de mâna a doua. Aceasta ar crea posibilităţi pentru Rusia să reia nu numai efortul de a recâştiga o sferă de influenţă în Europa Centrală, dar şi să folosească prezenţa sa în interiorul NATO pentru ca, exploatând orice neînţelegere între America şi Europa, să încerce să reducă rolul Americii în chestiunile europene.

Este, de asemenea, crucial ca, după ce Europa Centrală intră în NATO, orice noi garanţii de securitate date Rusiei în legătură cu regiunea aceasta să fie cu adevărat reciproce şi astfel să confere siguranţă ambelor părţi. Restricţiile cu privire la desfăşurarea de trupe NATO şi de arme nucleare pe teritoriul noilor membre pot fi un important factor în risipirea unor îngrijorări legitime ale Rusiei, dar acestea ar trebui să fie dublate de garanţii similare din partea Rusiei în legătură cu demilitarizarea „proeminenţei” de la Kaliningrad, potenţial ameninţătoare din punct de vedere strategic, şi prin limitări privind desfăşurări importante de trupe în apropierea graniţelor statelor ce vor deveni membre ale NATO ŞI UE. În vreme ce toţi vecinii de la Vest ai Rusiei, proaspăt independenţi, sunt nerăbdători să aibă o relaţie stabilă de cooperare cu Rusia, ei de fapt continuă să se teamă de ea din motive istorice uşor de înţeles. De aceea, realizarea unei înţelegeri echitabile între NATO/UE şi Rusia ar fi salutată de toţi europenii ca un semnal că Rusia face, în sfârşit, mult-aşteptata alegere post-imperială în favoarea Europei.

Această alegere ar netezi drumul pentru un efort mai larg de întărire a statutului Rusiei şi a consideraţiei faţă de ea. Calitatea formală de membru al G-7, ca şi îmbunătăţirea mecanismului politic al OSCE (în interiorul căreia ar putea fi instituit un comitet special de securitate, compus din America, Rusia şi mai multe ţări europene importante) ar putea crea oportunitatea pentru angajarea constructivă a Rusiei în trasarea dimensiunilor atât politice, cât şi de securitate ale Europei. Dublat de continuă asistenţă financiară pentru Rusia şi de dezvoltarea unor proiecte mult mai ambiţioase pentru a lega Rusia mai strâns de Europa prin noi reţele de autostrăzi şi căi ferate, procesul de concretizare a alegerii făcute de Rusia în favoarea Europei ar putea avansa în mod semnificativ.

Rolul pe termen mai lung al Rusiei în Eurasia va depinde în mare măsură de alegerea istorică pe care Rusia trebuie să o facă, poate chiar în cursul acestui deceniu, cu privire la autodefinirea de sine. Chiar dacă Europa şi China îşi vor extinde sfera lor de influenţă regională, Rusia tot va rămâne în stăpânirea celei mai extinse suprafeţe din lume ca proprietate reală. Ea se întinde pe zece fuse orare şi are un teritoriu de zece ori mai mare decât SUA sau China, iar, în această privinţă, o Europă chiar lărgită pare mică pe lângă ea. Astfel, nu lipsa de teritorii este problema principală a Rusiei. Mai degrabă, uriaşa Rusie trebuie să privească în faţă şi să deducă implicaţiile pentru ea

însăşi ale faptului că Europa şi China sunt deja mai puternice economic şi că de asemenea China ameninţă să depăşească Rusia în ce priveşte ritmul modernizării sociale.

În aceste împrejurări, ar trebui să fie mai clar pentru elita politică rusă că principala prioritate a Rusiei este propria sa modernizare, mai degrabă decât angajarea într-un van efort de a-şi recâştiga fostul statut de putere mondială. Date fiind întinderea enormă şi diversitatea ţării, un sistem politic descentralizat, bazat pe piaţa liberă ar fi mult mai adecvat pentru a descătuşa potenţialul creator al poporului rus şi al vastelor resurse naturale ale ţării. În schimb, o astfel de Rusie descentralizată va fi mult mai puţin sensibilă la mobilizări de tip imperial. O Rusie liber confederată – compusă dintr-o Rusie europeană, o Republică siberiană şi o Republică extrem-orientală – ar cultiva cu mai mare uşurinţă relaţii economice cu Europa, cu noile state din Asia Centrală şi cu Orientul, ceea ce ar accelera propria dezvoltare a Rusiei. Fiecare din cele trei entităţi confederate ar fi mult mai capabile să valorifice potenţialul creator local, sugrumat sute de ani de greaua mână birocratică a Moscovei.

O decizie clară din partea Rusiei în favoarea opţiunii europene mai degrabă decât a uneia imperiale ar fi mai probabilă dacă America urmează cu succes al doilea imperativ al politicii sale faţă de Rusia, şi anume: întărirea pluralismului geopolitic predominant în spaţiul post-sovietic. O astfel de întărire ar ajuta la descurajarea oricăror tentaţii imperiale. O Rusie postimperială şi orientată către Europa ar trebui de fapt să considere că eforturile americane în acest scop sunt folositoare în consolidarea stabilităţii regionale şi în reducerea posibilităţii apariţiei conflictelor de-a lungul noilor sale frontiere sudice, potenţial instabile. Dar politica de consolidare a pluralismului geopolitic nu ar trebui condiţionată de existenţa unei bune relaţii cu Rusia. Este mai degrabă importantă o asigurare în cazul în care o astfel de bună relaţie nu reuşeşte să se dezvolte, pentru a împiedica reapariţia vreunei politici imperialiste ruse realmente ameninţătoare.

Rezultă că sprijinul economic şi politic pentru cele mai importante dintre noile state independente este parte integrantă dintr-o strategie mai largă pentru Eurasia. Consolidarea unei Ucraine suverane, care între timp se auto-redefineşte ca stat central-european şi se angajează într-o integrare mai strânsă cu Europa Centrală, este o componentă decisivă a unei astfel de

politici, tot aşa cum este realizarea unor relaţii mai strânse cu state-pivot din punct de vedere strategic precum Azerbaidjanul şi Uzbekistanul, în completarea unui efort mai general de a deschide Asia Centrală (în ciuda piedicilor puse de Rusia) spre economia mondială.

Investiţii internaţionale pe scară largă într-o regiune caspică-central-asiatică din ce în ce mai accesibilă nu ar ajuta numai la consolidarea independenţei noilor state de aici, dar, pe termen lung, ar fi şi spre binele unei Rusii democratice şi postimperiale. Exploatarea intensă a resurselor minerale şi de energie ale regiunii ar genera prosperitate, insuflând un mai mare sentiment de stabilitate şi securitate în zonă şi poate chiar reducând riscurile unor conflicte de tip balcanic. Binefacerile unei dezvoltări regionale accelerate bazate pe investiţii din afară ar radia şi spre provinciile ruse învecinate, care tind spre subdezvoltare economică. Mai mult, o dată ce noile elite conducătoare din regiune vor înţelege că Rusia agreează integrarea regiunii în economia mondială se vor teme mai puţin de consecinţele politice ale unor relaţii economice strânse cu Rusia. În timp, o Rusie non-imperială ar putea astfel reuşi să fie acceptată ca partener economic principal în regiune, deşi nu mai este conducătorul imperial al acesteia.

Pentru a susţine stabilitatea şi independenţa Caucazului de Sud şi Asiei Centrale, America trebuie să fie atentă să nu îndepărteze Turcia şi ar trebui să facă tatonări în legătură cu posibilitatea unei îmbunătăţiri a relaţiilor sale cu Iranul. O Turcie care se simte exclusă din Europa, căreia a căutat să i se alăture, va deveni o Turcie mai islamică, foarte probabil să voteze contra lărgirii NATO de necaz şi mai puţin probabil să coopereze cu Occidentul în efortul de a stabiliza şi de a integra o Asie Centrală laică în comunitatea mondială.

În consecinţă. America ar trebui să-şi folosească influenţa în Europa pentru a încuraja eventuala admitere a Turciei în UE şi ar trebui să-şi facă un punct important din tratarea Turciei ca stat european – cu condiţia ca politica internă a Turciei să nu ia o întorsătură dramatică în direcţia islamismului. Consultări periodice cu Ankara asupra viitorului bazinului Mării Caspice şi Asiei Centrale ar da Turciei un sentiment de parteneriat strategic cu SUA. America ar trebui, de asemenea, să sprijine puternic dorinţa Turciei ca o conductă de petrol de la Baku, în Azerbaidjan, până la Ceyhan pe ţărmul turcesc al Mediteranei să servească drept important mijloc de exportare a

surselor de energie din bazinul Mării Caspice.

În plus, nu este în interesul Americii perpetuarea ostilităţii dintre ea şi Iran. Orice eventuală reconciliere ar trebui să se bazeze pe recunoaşterea unui interes strategic mutual în stabilizarea a ceea ce, actualmente, este o vecinătate regională foarte schimbătoare din punctul de vedere al Iranului. Este clar că orice astfel de reconciliere trebuie să fie urmărită de ambele părţi, şi nu este o favoare oferită de una din părţi celeilalte. Un Iran puternic, chiar motivat religios, dar nu fanatic antioccidental este în interesul Statelor Unite, şi, în ultimă instanţă chiar elita politică iraniană ar putea admite această realitate. Între timp, interesele americane pe termen lung în Eurasia ar fi mai bine servite prin abandonarea actualelor obiecţii ale SUA faţă de cooperarea economică mai strânsă între Turcia şi Iran, mai ales în construirea de noi conducte de petrol, şi, de asemenea, faţă de noi legături între Iran, Azerbaidjan şi Turkmenistan. Participarea americană pe termen lung la finanţarea unor astfel de proiecte ar fi, de fapt, şi în interesul Americii[44].

Posibilul rol al Indiei trebuie şi el pus în valoare, deşi ea este acum un actor relativ pasiv pe scena Eurasiei. India este înfrântă geopolitic de coaliţia dintre China şi Pakistan, iar o Rusie slabă nu îi poate oferi sprijinul politic furnizat altă dată de Uniunea Sovietică. Totuşi, supravieţuirea democraţiei sale este importantă prin aceea că simpla ei existenţă combate mai bine decât tomuri de dezbateri academice ideea că drepturile omului şi democratice sunt o manifestare parohial-occidentală. India dovedeşte că antidemocraticele

„Valori asiatice” propagate de reprezentanţi din Singapore până în China sunt pur şi simplu antidemocratice, dar nu neapărat caracteristice Asiei. Mai mult decât atât, eşecul Indiei ar fi o lovitură dată. perspectivelor democratice şi ar îndepărta de pe scenă o putere care contribuie la un mai mare echilibru în Asia, dată fiind, mai ales, ascensiunea Chinei spre întâietate geopolitică. Deci, o angajare progresivă a Indiei în discuţii asupra stabilităţii regionale, în special asupra viitorului Asiei Centrale, devine oportună, ca să

44 Este indicat să cităm aici sfatul înţelept oferit de colegul meu de la CSIS, Anthony H. Cordesman (în dizertaţia sa *The American Threat to United States*, februarie 1997, p. 16, susţinută la *Army War College*), care a avertizat împotriva predilecţiei americane de a demoniza chestiuni şi chiar naţiuni. Aşa cum a spus el: „Iranul, Irakul şi Libia sunt cazuri pe care SUA le-a considerat regimuri ostile, pe drept, dar a stabilit pericolele şi le-a «demonizat», fără să expună vreo miză aplicabilă, pe termen mediu sau lung, pentru strategia sa. Diriguitorii politici ai SUA nu pot spera să izoleze complet aceste state şi nu are nici un sens să le trateze pe toate ca fiind la fel de «sălbatice» sau «teroriste». Statele Unite trăiesc într-o lume cenuşie din punct de vedere moral şi nu pot reuşi încercând să o facă albă sau neagră“.

nu mai vorbim de promovarea unor legături bilaterale mai directe între structurile de apărare americane şi indiene.

În Eurasia, pluralismul geopolitic ca întreg nu va putea fi niciodată atins şi nici nu va fi stabil în absenţa unei profunde înţelegeri strategice între America şi China. Reiese că o politică de angajare a Chinei într-un dialog strategic serios, eventual un efort din trei direcţii care să implice şi Japonia, este primul pas necesar pe calea sporirii interesului Chinei faţă de o punere de acord cu America care să reflecte interesele geopolitice respective (mai ales în Asia Centrală şi de Nord-Est) pe care cele două ţări le împărtăşesc în comun. Ceea ce ar folosi, de asemenea, Americii pentru a elimina orice îndoială în privinţa angajamentului său faţă de o singură Chină politică, în afara cazului în care chestiunea Taiwanului se precipită şi se înrăutăţeşte, mai ales după absorbţia Hong Kong-ului de către China. Mai mult, este în interesul Chinei ca această includere să fie o demonstraţie încununată de succes a principiului conform căruia chiar şi o Chină Mare poate tolera şi păstra o diversitate crescută în rânduiala politicii sale interne.

În vreme ce – aşa cum am argumentat în capitolele 4 şi 6 – orice eventuală coaliţie chino-ruso-iraniană împotriva Americii nu va trece dincolo de vreo atitudine tactică ocazională, este important ca SUA să trateze cu China de o aşa manieră, încât Beijingul să nu se îndrepte spre această coaliţie. În orice astfel de alianţă „antihegemonică”, China ar fi cea mai puternică, cea mai dinamică, şi deci elementul central. O astfel de coaliţie ar putea apărea doar în jurul unei Chine nemulţumite, frustrate şi ostile. Nici Rusia şi nici Iranul nu dispun de mijloacele necesare pentru a deveni punctul central de atracţie pentru o asemenea coaliţie.

Un dialog strategie americano-chinez privind zonele pe care amândouă ţările doresc să le vadă eliberate de sub dominaţia altor ţări ce aspiră să devină hegemoni este de aceea imperativ. Dar ca să progreseze, dialogul ar trebui să fie susţinut şi serios. În decursul lui, chestiunile contencioase referitoare la Taiwan sau chiar la drepturile omului ar putea fi abordate mai convingător. Într-adevăr, se poate sublinia în mod destul de credibil că problema liberalizării interne a Chinei nu este o chestiune chineză pur internă, deoarece numai o Chină prosperă şi pe cale de democratizare are o şansă să-şi atragă Taiwanul în mod paşnic. Orice încercare de reunificare forţată nu numai că ar pune în pericol relaţia dintre China şi America, dar ar

şi genera, inevitabil, consecinţe adverse pentru capacitatea Chinei de a atrage capital străin şi de a-şi susţine dezvoltarea. Propriile aspiraţii ale Chinei la superioritate regională şi la un statut mondial ar fi astfel sacrificate.

Deşi China devine o putere dominantă în regiune, este puţin probabil ca ea s-a devină o putere mondială mult timp de acum încolo (din motivele expuse în capitolul 6) – dar temerile paranoice faţă de China ca putere mondială generează în China megalomanie, în vreme ce devin, probabil, şi sursa unei profeţii realizabile în sine a intensificării ostilităţii dintre America şi China. În consecinţă, China nu ar trebui să fie nici înfrânată, nici îmblânzită. Ea ar trebui să fie tratată cu respect, ca cel mai mare stat în curs de dezvoltare din lume, şi – cel puţin până acum – unul cu destul succes. Rolul său geopolitic nu numai în Orientul îndepărtat, ci şi în toată Eurasia ar putea creşte şi el. De aceea, ar fi logică cooptarea Chinei în *summit*ul anual la vârf al Grupului celor 7, cele mai dezvoltate ţări din lume, mai ales că includerea Rusiei a extins atenţia reuniunii la vârf de la probleme economice la cele politice.

De vreme ce China devine din ce în ce mai integrată în sistemul mondial şi deci mai puţin capabilă şi înclinată să-şi exploateze superioritatea regională într-o manieră politică obtuză, rezultă că, de fapt, apariţia unei sfere chineze de deferenţă în zone de interes istoric pentru China poate deveni parte dintr-o structură eurasiatică de acomodare geopolitică. Evoluţia unei Corei unificate spre o astfel de sferă depinde mult de nivelul reconcilierii dintre Japonia şi Coreea (pe care America ar trebui s-o încurajeze mai activ), dar, în orice caz, este puţin probabilă reunificarea Coreii fără o punere de acord cu China.

La un moment dat, o Chină Mare va face inevitabil presiuni – pentru o rezolvare a problemei Taiwanului, dar gradul de includere a Chinei într-o reţea de legături economice şi politice internaţionale din ce în ce mai solide ar putea, de asemenea, avea un impact pozitiv asupra naturii politicii interne a Chinei. Dacă includerea Hong Kong-ului de către China se dovedeşte a nu fi represivă, formula lui Deng pentru Taiwan, „o singură ţară, două sisteme" s-ar putea redefini ca „o singură ţară, mai multe sisteme". Aceasta ar putea face reunificarea mai acceptabilă pentru părţile implicate – ceea ce întăreşte din nou ideea că fără o evoluţie politică a Chinei înseşi, o reconstituire paşnică a unei Chine unice nu va fi posibilă.

În orice caz, din motive istorice, precum şi geopolitice, China ar trebui

să considere America aliatul său natural. Spre deosebire de Japonia sau Rusia, America nu a avut pretenţii teritoriale faţă de China; şi, spre deosebire de Marea Britanie, nu a umilit niciodată China. Mai mult, fără un consens strategic viabil cu America, China este puţin probabil să fie capabilă să continue să atragă investiţii străine masive atât de necesare creşterii sale economice, cât şi dobândirii întâietăţii regionale. Din acelaşi motiv, fără o punere de acord strategică între America şi China ca ancoră orientală a implicării Americii în Eurasia, America nu va avea o geostrategie pentru Asia continentală; iar fără o geostrategie pentru Asia continentală, America nu va avea o geostrategie pentru Eurasia. Astfel, pentru America, puterea regională a Chinei, cooptată într-un cadru mai larg de cooperare internaţională, poate fi un atu geostrategie de importanţă vitală în asigurarea stabilităţii Eurasiei – în această privinţă la fel de important ca Europa şi mult mai cu greutate decât Japonia.

Dar, spre deosebire de situaţia Europei, un cap de pod democratic în zona continentală orientală nu va apărea curând. Ceea ce face să fie cu atât mai important ca eforturile Americii de a cultiva o relaţie strategică mereu mai profundă cu China să se bazeze pe recunoaşterea neechivocă a faptului că o Japonie democratică şi cu succes economic este pentru America partenerul numărul unu în Pacific şi partenerul-cheie în lume. Deşi Japonia nu poate deveni o putere asiatică dominantă regional, dată fiind puternica aversiune pe care o provoacă în regiune, ea poate deveni o putere internaţională de prim rang. Tokyo îşi poate făuri un rol influent la nivel mondial prin cooperarea strânsă cu SUA în ceea ce s-ar putea numi noua agendă de preocupări mondiale, evitând în acelaşi timp orice efort inutil şi potenţial contraproductiv de a deveni putere regională. Astfel, sarcina diplomaţiei americane ar trebui să fie aceea de a ghida Japonia în această direcţie. Un acord de liber schimb între America şi Japonia, creând un spaţiu economic comun, ar întări legătura dintre cele două ţări şi ar promova acest scop, de aceea utilitatea acestui acord ar trebui examinată împreună.

Printr-o strânsă relaţie geopolitică cu Japonia, America va reuşi într-un mod mai sigur să înlesnească aspiraţiile regionale ale Chinei, opunându-se în acelaşi timp manifestărilor sale meii despotice. Numai pe această bază poate izbuti o punere de acord în trei direcţii – care presupune putere mondială a Americii, întâietate regională a Chinei şi conducere internaţională a Japoniei.

Dar această largă punere de acord geostrategică ar putea fi subminată de o imprudentă extindere a cooperării militare americano-japoneze. Rolul principal al Japoniei nu ar trebui să fie de portavion imposibil de doborât al Americii în Orientul îndepărtat, iar Japonia nu trebuie să fie principalul partener militar asiatic al Americii sau o posibilă putere regională asiatică. Eforturile prost direcţionate pentru a promova vreunul din scopurile de mai sus ar face doar să separe complet America de Asia continentală, să anuleze perspectivele realizării unui consens strategic cu China şi astfel să zădărnicească sarcina Americii de a consolida un pluralism geopolitic stabil în întreaga Eurasie.

UN SISTEM DE SECURITATE TRANSEURASIATIC

Stabilitatea pluralismului geopolitic al Eurasiei, care să preîntâmpine apariţia unei puteri dominante unice, ar fi întărită de apariţia în cele din urmă, poate pe la începutul secolului următor, a unui Sistem de Securitate TransEurasiatic (TESS) Un asemenea acord de securitate transcontinental ar trebui să includă un extins NATO – şi legat de Rusia printr-un acord de cooperare – China şi Japonia (încă legată de SUA prin tratatul bilateral de securitate).

Dar pentru a ajunge aici, NATO trebuie mai întâi să se extindă şi să angajeze Rusia într-un cadru regional mai larg de cooperare în domeniul securităţii. În plus, americanii şi japonezii trebuie să se consulte şi să colaboreze strâns pentru a pune în mişcare un dialog politic şi de securitate triunghiular, în Extremul Orient, care să angajeze China. Dialogul tripartit de securitate americano-japono-chinez ar putea, eventual, implica mai mulţi participanţi din Asia şi, mai târziu, un dialog între ei şi Organizaţia pentru Securitate şi Cooperare în Europa. La rândul său, acest dialog ar putea netezi calea pentru o serie de consfătuiri cu toate statele europene şi asiatice, începând astfel procesul de instituţionalizare a unui sistem de securitate transcontinental.

În timp, ar putea începe să capete contur o structură mai formală, stimulând apariţia unui Sistem de Securitate TransEurasiatic care, pentru prima oară, ar cuprinde întreg continentul. Formarea acestui sistem – definirea conţinutului său şi apoi instituţionalizarea lui – ar putea deveni cea mai importantă iniţiativă arhitecturală din deceniul următor, o dată ce

politicile ei vdenţiate mai devreme vor fi creat precondiţiile necesare. Un asemenea larg cadru transcontinental de securitate ar putea cuprinde şi un comitet permanent de securitate, compus din entităţile eurasiatice cele mai importante, în vederea întăririi capacităţii TESS de a promova cooperarea efectivă în chestiuni hotărâtoare pentru stabilitatea mondială. America, Europa, China, Japonia, o Rusie confederată, India şi poate alte ţări ar putea, împreună, servi drept nucleu pentru un asemenea sistem transcontinental mai structurat. Eventuala apariţie a TESS ar putea treptat degreva America de o parte din povara ei, prelungind în acelaşi timp rolul său decisiv de stabilizator şi arbitru al Eurasiei.

DUPĂ ULTIMA SUPERPUTERE MONDIALĂ

Pe termen lung, politica mondială trebuie să devină din ce în ce mai nefavorabilă concentrării de putere hegemonică în mâinile unui singur stat. Astfel, America este nu numai prima şi singura superputere cu adevărat mondială, ci şi, probabil, ultima.

Aceasta se întâmplă nu numai pentru că statele-naţiuni devin treptat din ce în ce mai permeabile, ci şi pentru că noţiunea de putere devine mai difuză, mai divizată şi mai puţin limitată de graniţele naţionale. Este posibil ca şi puterea economică să devină mai dispersată. În următorii ani, probabil, nicio putere nu va atinge nivelul de aproximativ 30% din PIB-ul mondial pe care America l-a menţinut aproape de-a lungul întregului secol al XX-lea, ca să nu mai vorbim de acel 50% atins în 1945. Unele estimări sugerează că pe la sfârşitul acestui deceniu America încă va mai deţine 20% din PIB-ul mondial, scăzând, probabil, la aproximativ 10 – 15% prin anul 2020, în vreme ce alte puteri – Europa, China, Japonia – se vor apropia mai mult sau mai puţin de nivelul Americii. Dar preponderenţa economică mondială a unei singure entităţi, de genul celei atinse de America în decursul acestui secol, este puţin probabilă, ceea ce va avea evidente consecinţe militare şi politice de mare răsunet.

Mai mult, însuşi caracterul multinaţional şi excepţional al societăţii americane a făcut ca Americii să-i fie mai lesne să-şi universalizeze hegemonia, fără ca ea s-a pară a fi una strict naţională. De exemplu, un efort din partea Chinei de a atinge supremaţia mondială ar fi inevitabil privit de ceilalţi ca încercare de a impune o hegemonie naţională. Mai simplu spus,

oricine poate deveni american, dar numai un chinez poate fi chinez – ceea ce plasează o barieră suplimentară şi importantă în calea oricărei hegemonii mondiale esenţialmente naţionale.

În consecinţă, o dată ce supremaţia Americii va începe să pălească, este puţin probabil ca actuala ei dominaţie mondială să fie reluată de singur stat. Astfel, întrebarea-cheie este „Ce va lăsa America lumii ca moştenire durabilă a supremaţiei sale?"

Răspunsul depinde parţial de cât de mult va mai dura această supremaţie şi de cât de energic va crea America un cadru de parteneriate-cheie de putere care, în timp, pot fi instituţionalizate mai formal. De fapt, intervalul în care America va avea ocazia istorică de a-şi exploata în mod constructiv puterea mondială s-ar putea dovedi relativ scurt, din motive interne şi externe. O democraţie autentic populistă nu a atins niciodată până acum supremaţia internaţională. Urmărirea puterii şi mai ales costurile economice şi sacrificiile umane pe care exercitarea unei astfel de puteri le reclamă deseori nu sunt în general de natură să se împace cu înclinaţiile democratice. Democratizarea este neprielnică mobilizării imperiale. – într-adevăr, factorul nesigur cel mai periculos privind viitorul ar putea foarte bine fi acela dacă America ar deveni prima superputere incapabilă sau nedoritoare de a-şi exercita puterea. Ar putea ea deveni o putere mondială incapabilă? Sondajele de opinie arată că doar o modestă minoritate (13%) dintre americani sunt în favoarea ideii că, „în calitate de unică superputere, SUA ar trebui să continue a fi liderul mondial cel mai important în rezolvarea problemelor internaţionale". O copleşitoare majoritate (74%) preferă ca America „să-şi îndeplinească porţia sa cinstită în rezolvarea problemelor internaţionale împreună cu alte ţări"[45].

Mai mult, deoarece America devine o societate din ce în ce mai multiculturală, îi va fi poate şi mai greu să realizeze un consens în chestiuni de politică externă, cu excepţia cazului unei ameninţări externe directe, cu adevărat masive şi larg percepute ca atare. Un astfel de consens a existat, în general, pe tot parcursul celui de al doilea război mondial. Dar el îşi avea

45 An Emerging Consensus — *A Study of American Public Attitudes on America's Role in the World* (College Park: Centrul de Studii Internaţionale şi de Securitate de la Universitatea din Maryland, iulie 1996). Este demn de observat, şi chiar în continuarea celor de mai sus, că stuţiii realizate de acelaşi centru la începutul lui 1997 (cercetător principal: Steven Kull) au arătat că o considerabilă majoritate este în favoarea extinderii NATO (62% pentru, dintre care 27% hotărât pentru; şi doar 29% împotrivă, dintre care 14% hotărât contra).

rădăcinile nu numai în valorile democratice profund împărtăşite pe care publicul le simţea ameninţate, dar şi într-o afinitate etnică şi culturală faţă de victimele predominant europene ale totalitarismului ostil.

În absenţa unei provocări externe comparabile, s-ar putea ca societăţii americane să-i fie mult mai greu să ajungă la un acord cu privire la politici externe ce nu pot fi direct legate de convingeri esenţiale şi simpatii cultural-etnice larg împărtăşite şi care mai necesită încă un angajament imperial de durată şi uneori costisitor. La drept vorbind, două perspective extrem de diferite asupra consecinţelor victoriei istorice a Americii în Războiul Rece ar putea fi mai atrăgătoare din punct de vedere politic: pe de o parte, perspectiva că sfârşitul Războiului Rece justifică o reducere importantă a angajării mondiale a Americii, indiferent de consecinţele asupra statutului său mondial; şi pe de alta, înţelegerea faptului că a sosit timpul unui multilateralism internaţional autentic, către care America ar trebui chiar să cedeze o parte din suveranitatea sa. Amândouă aceste extreme pretind loialitatea unor grupuri din electorat.

Mai general, schimbările culturale din America s-ar putea să nu fie nici ele propice exercitării susţinute, în străinătate, a unei puteri imperiale autentice. Această exercitare necesită un înalt grad de motivare dogmatică, angajare intelectuală, mândrie patriotică. Dar cultura dominantă în ţară s-a fixat din ce în ce mai mult pe divertismentul de masă, puternic dominată de teme de evadare din social şi de hedonism personal. Efectul cumulat a făcut din ce în ce mai dificilă mobilizarea consensului politic necesar pentru poziţia conducătoare în străinătate a Americii, o poziţie susţinută şi uneori costisitoare. Mijloacele de comunicare în masă au jucat un rol deosebit de important în această privinţă, generând o puternică repulsie faţă de orice folosire selectivă a forţei ce atrage după sine morţi şi răniţi, fie oricât de puţini.

În plus, atât Americii, cât şi Europei Occidentale le-a fost foarte greu să se adapteze consecinţelor culturale ale hedonismului social şi cu pierderea dramatică a locului central ocupat în societate de valorile bazate pe religie. (în această privinţă, sunt izbitoare paralelele cu declinul sistemelor imperiale prezentate sumar în Capitolul 1.) Criza culturală ce a rezultat a fost dublată de răspândirea drogurilor şi, mai ales în America, de legătura ei cu chestiunea rasială. În sfârşit, rata creşterii economice nu mai poate ţine pasul cu

crescândele pretenţii materiale, acestea fiind stimulate de o cultură ce pune mare preţ pe consum. Nu am exagera dacă am spune că un sentiment de anxietate istorică, poate chiar de pesimism, a devenit palpabil în segmentele mai culte ale societăţii occidentale.

Cu aproape cincizeci de ani în urmă, un celebru istoric, Hans Kohn, observând tragica experienţă a celor două războaie mondiale şi consecinţele şubrezitoare ale provocării totalitariste era îngrijorat că Vestul ar fi putut deveni „obosit şi epuizat". Într-adevăr, el se temea că „omul secolului al XX-lea a devenit mai puţin încrezător decât înaintaşul său din secolul precedent. El a fost martorul puterilor întunecate ale istoriei prin propria sa experienţă. Lucruri ce păreau de domeniul trecutului au reapărut: credinţă fanatică, lideri infailibili, sclavie şi masacre, dezrădăcinarea unor populaţii întregi, cruzime şi barbarie"[46].

Această lipsă de încredere s-a accentuat prin vasta dezamăgire faţă de consecinţele sfârşitului Războiului Rece. În locul unei „noi ordini mondiale" bazate pe consens şi armonie, „lucrurile care păreau să aparţină trecutului" au devenit deodată viitorul. Deşi conflictele etnic-naţionale nu mai prezintă riscul unui război important, ele ameninţă totuşi pacea în părţi importante ale globului. Astfel, războiul nu va fi scos din uz prea curând. Fiindcă naţiunile mai bogate sunt constrânse de înalta lor capacitate tehnologică de autodistrugere, ca şi de propriile interese, s-ar putea ca războiul să fi devenit un lux pe care numai popoarele sărace ale acestei lumi şi-l pot permite. În viitorul previzibil, cele două treimi sărăcite ale omenirii s-ar putea să nu fie motivate de constrângerile celor privilegiaţi.

Este, de asemenea, demn de observat că actele de terorism şi conflictele internaţionale s-au lipsit până acum – în mod remarcabil – de folosirea oricăror arme de distrugere în masă. Cât timp va dura această auto-constrângere este, în mod inerent, imposibil de prevăzut, dar crescânda disponibilitate, nu numai din partea statelor, ci şi a grupurilor organizate, de abţinere de la folosirea mijloacelor provocatoare de victime în masă – prin folosirea armelor nucleare sau bacteriologice – creşte şi ea inevitabil probabilitatea folosirii lor.

Pe scurt, America, în calitate de primă putere a lumii, se confruntă cu un interval foarte îngust de ocazii istorice. Momentul actual de relativă pace

46 Hans Kohn, *The Twentieth Century* (New York, 1949), p. 53.

mondială s-ar putea să fie scurt. Această perspectivă subliniază nevoia urgentă a unei angajări americane în lume care să se concentreze în mod deliberat pe întărirea stabilităţii geopolitice internaţionale, iar acest lucru este capabil să reînvie în Occident un sentiment de optimism istoric. Acest optimism reclamă capacitatea demonstrată de a face faţă simultan provocărilor sociale interne şi geopolitice externe.

Dar reînvierea optimismului occidental şi universalismul valorilor occidentale nu depind doar de America şi de Europa. Japonia şi India demonstrează că ideea despre drepturile omului şi aceea privind locul central pe care trebuie să-l ocupe experimentul democratic pot fi la fel de valabile şi în decoruri asiatice, atât foarte dezvoltate, cât şi în curs de dezvoltare. Continuul succes democratic al Indiei şi Japoniei este şi el, de aceea, de enormă importanţă în susţinerea unei perspective mai încrezătoare privind viitoarea configuraţie politică a globului. Într-adevăr, experienţa lor, ca şi acelea ale Coreii de Sud şi Taiwanului sugerează că economia în continuă creştere a Chinei, asociată cu presiuni din afară în direcţia operării unor schimbări generate de o mai mare angajare internaţională, ar putea duce la democratizarea progresivă a sistemului chinez.

A rezolva aceste provocări este povara Americii, ca şi responsabilitatea sa unică. Dată fiind realitatea democraţiei americane, un răspuns eficient va necesita realizarea unei înţelegeri publice a continuei importanţe a puterii americane în formarea unui cadru lărgit de cooperare geopolitică stabilă, care să evite anarhia mondială şi să amâne cu succes apariţia provocării unei noi puteri.

Aceste două ţeluri – evitarea anarhiei mondiale şi împiedicarea apariţiei unui rival în ce priveşte puterea – sunt inseparabile din perspectiva definiţiei pe termen lung a scopului angajării mondiale a Americii, şi anume acela de realizare a unui cadru durabil de cooperare geopolitică mondială.

Din nefericire, până acum, eforturile de a formula un nou obiectiv principal de urmărit în toată lumea, de către SUA, după sfârşitul Războiului Rece, au fost unidimensionale. Ele nu au reuşit să lege nevoia de îmbunătăţire a condiţiei umane cu imperativul păstrării locului central al puterii americane în viaţa internaţională. Mai multe asemenea încercări recente pot fi identificate. În primii doi ani ai administraţiei Clinton, susţinătorii „multilateralismului hotărât” nu au luat suficient în consideraţie realităţile

fundamentale de putere contemporană. Mai târziu, accentuarea, în alternativă, a ideii că America ar trebui să se concentreze pe o mondială „lărgire democratică” nu a luat în consideraţie, în mod adecvat, continua importanţă, pentru America, a menţinerii stabilităţii pe glob sau chiar a promovării unor relaţii de putere avantajoase, dar, din păcate, nu „democratice”, ca de pildă cu China.

Ca prioritate principală a SUA, unele interese, de aproape concentrată atenţia asupra lor, au fost şi mai puţin satisfăcătoare, cum ar fi concentrarea asupra eliminării nedreptăţii ce domină în distribuirea mondială a bogăţiei, asupra realizării unui „parteneriat strategic avansat” special cu Rusia sau asupra limitării proliferării armelor. Alte alternative – protejarea mediului înconjurător sau, şi mai cu greutate, combaterea războaielor locale – au tins şi ele la ignorarea realităţilor fundamentale de putere mondială. Ca urmare, niciuna din formulările de mai sus nu a exprimat pe deplin necesitatea de a crea o minimă stabilitate geopolitică mondială ca bază esenţială pentru simultana prelungire a hegemoniei americane şi evitarea eficientă a anarhiei internaţionale.

Pe scurt, scopul politicii SUA trebuie să fie, fără nicio scuză, dublu: să prelungească propria poziţie dominantă a Americii pentru cel puţin încă o generaţie, preferabil, şi mai mult; şi să creeze un cadru geopolitic capabil să absoarbă inevitabilele şocuri şi tensiuni implicate de schimbările socio-politice şi care, în acelaşi timp, să devină nucleul geopolitic de responsabilitate comună în vederea administrării paşnice a problemelor mondiale. O etapă prelungită de cooperare, extinsă treptat, cu principalii parteneri eurasiatici, stimulaţi şi arbitraţi de America, poate contribui şi la crearea precondiţiilor pentru o eventuală îmbunătăţire a structurilor existente ale ONU, din ce în ce mai depăşite. O nouă distribuţie a responsabilităţilor şi privilegiilor poate atunci lua în considerare realităţile modificate de putere mondială, atât de diferite faţă de cele din 1945.

Aceste eforturi vor avea în plus avantajul istoric de a beneficia de noua reţea de legături mondiale care creşte exponenţial în afara sistemului tradiţional al statelor-naţiuni. Această reţea – ţesută de corporaţii multinaţionale, ONG-uri (organizaţii non-guvernamentale, multe dintre ele cu un caracter transnaţional) şi de comunităţi ştiinţifice, şi întărită de Internet – creează deja un sistem mondial neoficial, care, în mod inerent, este propice

cooperării mondiale atotcuprinzătoare şi mai instituţionalizată.

În decursul următoarelor decenii, o structură funcţională de cooperare mondială, bazată pe realităţile geopolitice, ar putea astfel să apară şi să-şi asume treptat rolul actualului „regent” al lumii, care pentru moment şi-a asumat povara responsabilităţii faţă de stabilitatea şi pacea lumii. Succesul geostrategic în această cauză ar reprezenta o moştenire bună de pe urma rolului Americii nu numai ca prima, dar şi ultima cu adevărat superputere globală.

Ultimul deceniu al secolului al XX-lea a fost martorul unor răsturnări dramatice în politica mondială. Pentru prima oară în istorie, o putere non-eurasiatică s-a impus nu numai ca principal arbitru în relaţiile de putere din Eurasia, dar şi ca putere supremă în lume. Destrămarea Uniunii Sovietice a fost ultima treaptă în ascensiunea rapidă a unei ţări din emisfera vestică – Statele Unite ale Americii – ca singura şi, de fapt, prima putere cu adevărat globală. Cu toate acestea, Eurasia îşi păstrează importanţa geopolitică. Prin urmare, problema modului în care America, angajată la scară planetară, poate face faţă complexelor relaţii de putere din Eurasia rămâne fundamentală pentru capacitatea ei de a-şi exercita supremaţia mondială. Obiectivul principal al politicii americane ar putea fi benefic şi vizionar: modelarea unei comunităţi mondiale cu adevărat cooperante, în conformitate cu tendinţele pe termen lung şi cu interesele fundamentale ale omenirii. De aceea, scopul cărţii este formularea unei geostrategii cuprinzătoare şi integrale pentru Eurasia.

www.universenciclopedic. ro